

Молодіжна політика в Україні: становлення, виклики та перспективи розвитку

Колективна монографія

Київ 2025

Рекомендовано Вченою радою Національного університету біоресурсів і природокористування України №7 від 27.11.2025 р.

Рецензенти:

Вайнола Р.Х., професор кафедри соціальної освіти та соціальної роботи факультет соціології та соціальної політики Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, доктор педагогічних наук, професор;

Кравченко О.О., декан факультету соціальних та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, доктор педагогічних наук, професор

Сопівник І.В., завідувач кафедри соціальної роботи та реабілітації Національного університету біоресурсів і природокористування України доктор педагогічних наук, професор

Авторський колектив:

Пеша І.В., канд. пед. наук, доцент;

Тілікіна Н.В., канд. екон. наук.

М 74 **Молодіжна** політика в Україні: становлення, виклики та перспективи розвитку: кол. монографія. Київ : ГО «Інститут молоді», 2025. 368 с.

ISSN 978-966-137-180-3

У монографії комплексно проаналізовано процес становлення, етапи розвитку, виклики та сучасні трансформації молодіжної політики в Україні в умовах демократизації, децентралізації та європейської інтеграції. Висвітлено теоретико-методологічні засади молодіжної політики, понятійний апарат, інституційну структуру та стратегічне планування в молодіжній сфері. Особливу увагу приділено вивченню соціально-демографічного портрету молоді, проблем молодіжного ринку праці, доступу до освіти, стану здоров'я та умов життя молодих людей в Україні. Представлено аналіз моделей молодіжної роботи, стану молодіжної інфраструктури, рівня молодіжної участі у процесах ухвалення рішень, а також механізмів міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії. Окремо обґрунтовано підходи до формування доказової молодіжної політики на національному та місцевому рівнях, включаючи соціальне картування молодіжної інфраструктури та методи оцінювання ефективності молодіжної роботи.

Матеріали монографії адресовані науковцям, фахівцям органів державної влади та місцевого самоврядування, громадським активістам, викладачам і студентам, які спеціалізуються у сфері молодіжної політики, соціальної роботи, управління та публічного адміністрування. Вони можуть бути використані як у науково-дослідній діяльності, так і в процесі підготовки кадрів для молодіжної сфери.

ISBN 978-966-137-180-3

УДК 316.346.32-053.6(477)
М74

© І.В. Пеша, Н.В. Тілікіна, 2025
© ГО «Інститут молоді», 2025

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Молодь як соціально-демографічна категорія	8
1.1. Визначення терміну «молодь»	8
1.2. Соціально-демографічна характеристика молоді	15
1.3. Здоров'я молодого покоління: стан, тенденції, перспективи	35
1.4. Освіта та доступ молоді до освітніх можливостей	49
1.5. Молодь на ринку праці: проблеми зайнятості та працевлаштування	59
1.6. Шлюбність і дітородні орієнтації молоді в Україні	70
Розділ 2. Теоретико-методологічні основи молодіжної політики	84
2.1. Концептуальні засади молодіжної політики	84
2.2. Міжнародний досвід формування та реалізації молодіжної політики	91
2.3. Стандартизація та інституціоналізація молодіжної політики	109
Розділ 3. Трансформація молодіжної політики України в контексті суспільних змін.....	115
3.1. Становлення та розвиток молодіжної політики в незалежній Україні.....	115
3.2. Нормативно-правове забезпечення молодіжної політики	122
3.3. Стратегічне планування у молодіжній сфері	130
3.4. Системна структура реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації.....	135
Розділ 4. Молодіжна робота в системі молодіжної політики	151
4.1. Молодіжна робота як складова молодіжної політики.....	151
4.2. Визнання молодіжної роботи в Україні.....	157
4.3. Форми та методи молодіжної роботи.....	167
4.4. Суб'єкти молодіжної роботи.....	172
4.5. Молодіжні центри як осередок молодіжної роботи в територіальній громаді.....	181
Розділ 5. Молодіжна участь	200
5.1. Участь молоді в ухваленні рішень.....	200
5.2. Модель участі молоді.....	206

5.3. Механізми впровадження моделі молодіжної участі в Україні	219
--	-----

Розділ 6. Міжвідомча та міжсекторальна взаємодія у реалізації молодіжної політики..... 230

6.1. Побудова міжвідомчої і міжсекторальної взаємодії суб'єктів у молодіжній сфері	230
6.2. Міжсекторальна співпраця у молодіжній сфері України.....	238
6.3. Визначення стейкхолдерів і партнерів у сфері молодіжної політики на національному і регіональному рівнях	243

Розділ 7. Формування обґрунтованої молодіжної політики в Україні..... 251

7.1. Визначення терміну «обґрунтована молодіжна політика»	251
7.2. Інструменти формування обґрунтованої молодіжної політики на національному рівні	259
7.3. Алгоритм формування обґрунтованої молодіжної політики на місцевому рівні	270
7.4. Інструменти оцінки молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури на рівні громади.....	278
7.4.1. Методика соціального картування молодіжної інфраструктури	278
7.4.2. Форма оцінки молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури	289

Розділ 8. Перспективи розвитку молодіжної політики в Україні 300

8.1. Інтеграція молодіжної політики: системний підхід.....	300
8.2. Стратегічні напрями розвитку молодіжної політики до 2030 року	307
8.3. Новий підхід до молодіжної політики в Україні: міжсекторальне та міжгалузеве співробітництво	311

Висновки та рекомендації..... 321

Список використаної літератури..... 326

Додатки..... 343

Вступ

Незважаючи на те, що Україна здійснила ряд важливих кроків щодо реформування молодіжної політики, це є лише початком розбудови державної системи молодіжної роботи. Несприятлива соціально-демографічна ситуація, що проявляється у скороченні чисельності молоді та зменшенні її частки в загальній структурі населення, наявність проблем із працевлаштуванням і забезпеченням гідних умов праці, зростання ризиків бідності й соціальної вразливості в умовах повномасштабної війни та фінансово-економічної кризи зумовлюють необхідність посиленої уваги до формування та реалізації ефективної молодіжної політики в Україні.

Тривалий час формування та реалізація молодіжної політики в Україні зосереджувалися переважно у повноваженнях державних органів, які самостійно визначали її пріоритети, завдання, підходи до реалізації та механізми фінансування. Такий адміністративний підхід часто був необґрунтованим та неефективним, адже не враховував потреб та інтересів молоді на місцях. Система була побудована за принципом «перевернутої піраміди», де на місцевому рівні була відсутня належна інфраструктура для роботи з молоддю. Процес децентралізації влади, що триває в Україні, кардинально змінює підходи до реалізації молодіжної політики, зосереджуючи планування та організацію молодіжної роботи на рівні місцевого самоврядування, а також сприяючи активному залученню молоді до ухвалення рішень і реалізації проєктів. У цих умовах відбувся перехід від пасивної «роботи з молоддю» до активної «молодіжної участі», при якій молодь стає не об'єктом, а суб'єктом молодіжної політики.

У цьому контексті важливо звернутися до досвіду європейських країн, де розвиток демократії підкреслює вирішальне значення участі молоді в місцевому та регіональному управлінні. Саме активна молодь є запорукою побудови більш демократичного, солідарного та успішного суспільства. Принципи формування молодіжної політики на рівні громади та основні молодіжні пріоритети визначені переглянутою Європейською хартією про участь молоді в місцевому та регіональному житті (2015). Вони передбачають наступне:

- участь молоді в суспільному житті на місцевому і регіональному рівні повинна стати частиною загальної політики залучення громадян у суспільне життя;
- галузева політика повинна містити молодіжний вимір, у зв'язку із цим місцеві і регіональні органи влади мають дотримуватися положень Хартії і забезпечувати на практиці різні форми участі, які визначатимуться спільно з молодими людьми;

- проголошені в Хартії принципи та різні форми участі стосуються всіх молодих людей без дискримінації¹.

Сучасна молодіжна політика України є цілісною системою, спрямованою на створення умов, які забезпечують соціально-економічну, культурну, освітню та політичну інтеграцію молоді в суспільне життя. Вона сприяє розкриттю особистісного потенціалу молодого покоління, надаючи можливості для самореалізації, професійного розвитку, формування активної громадянської позиції та участі у суспільно значущих процесах. Особливістю цієї політики є її орієнтація на молодь не лише як на об'єкт державної уваги, але й як на активного суб'єкта, здатного впливати на ухвалення стратегічних рішень. Водночас молодіжна політика виконує роль стратегічного інструмента, який дозволяє об'єднувати зусилля різних суб'єктів – органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, освітніх установ, бізнесу, міжнародних організацій – для забезпечення комплексного підходу до розвитку молодіжного середовища. Молодь, будучи не лише бенефіціаром, але й співтворцем цієї політики, формує ключові ідеї, які визначають орієнтири для майбутніх поколінь.

Зростання ролі місцевих органів виконавчої влади (виконавчих комітетів) територіальних громад у визначенні напрямів та забезпеченні реалізації роботи з молоддю потребує впровадження нових підходів у формуванні та реалізації молодіжної політики на рівні територіальної громади. Практична молодіжна робота в територіальній громаді формується як постійний процес з визначеними очікуваними результатами, максимальною кількістю залучених сторін і міжгалузевою та міжсекторальною координацією діяльності. Головними ресурсами реалізації молодіжної політики на рівні громади є активна участь молоді у житті територіальних громад та скоординована діяльність усіх суб'єктів, що працюють з дітьми та молоддю (міжвідомча взаємодія) та залучення до співпраці представників громадського сектору та бізнесу (міжсекторальна взаємодія).

У цьому контексті особливої ваги набуває ефективне використання інструментів реалізації молодіжної політики, що дозволяють забезпечити її практичну спрямованість та досягнення вимірюваних результатів. Одним із інструментів впровадження молодіжної політики в Україні є реалізація молодіжних заходів, проєктів, програм, які мають відповідне тематичне направлення та спрямовані на досягнення конкретних результатів.

¹ Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. Council of Europe, 2015. 37 с. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>

З огляду на сучасні виклики та процеси трансформації молодіжної політики в Україні, особливо в умовах децентралізації, надзвичайно актуальним постає питання комплексного аналізу становлення, еволюції та перспектив розвитку цієї сфери. Саме тому ця монографія спрямована на теоретичне осмислення ключових понять і підходів, систематизацію здобутого досвіду, виявлення існуючих проблем та формування практичних рекомендацій для удосконалення молодіжної політики на національному та місцевому рівнях із урахуванням міжнародних стандартів і найкращих практик.

Розділ. 1. Молодь як соціально-демографічна категорія

1.1. Визначення терміну «молодь»

Поняття «молодь» охоплює віковий період переходу від залежності, властивої дитинству, до самостійного та відповідального дорослого життя. Саме в цей час, у процесі інтеграції в суспільство дорослих, молоді люди особливо потребують підтримки з боку держави та громадянського суспільства для успішної соціалізації, самореалізації та формування активної громадянської позиції.

У науковій літературі існують різні трактування цього терміну. Одним із перших визначень поняття «молодь» було запропоновано соціологом В. Лісовським у 1968 році. Він вважав, що молодь – це покоління людей, яке перебуває на стадії соціалізації, тобто засвоєння освітніх, професійних, культурних та інших соціальних функцій². Лісовський наголошував, що ознакою покоління є не лише вік, а й спільність переконань, цілей, переживань і ставлення до життя. Ці характеристики зберігаються навіть після завершення періоду молодості³.

Інший підхід до визначення молоді запропонував соціолог І. Кон. Він визначав молодь як соціально-демографічну групу, яка виділяється на основі вікових характеристик, специфіки соціального становища та сукупності соціально-психологічних властивостей. Науковець акцентував увагу на тому, що молодь є динамічною групою, яка відіграє роль не лише в процесах відтворення суспільства, але й у формуванні його нових соціальних рис⁴.

За визначенням М. Головатого, молодь – це «відносно велика соціально-демографічна група, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального положення, соціально-психологічних якостей, які визначаються суспільним устроєм, культурою, закономірностями соціалізації і виховання у даному суспільстві»⁵.

На думку Т. Краснопольської, молодь є найбільш мобільною частиною суспільства, для якої характерні швидкі темпи професійного зростання і побудови службової кар'єри. З іншого боку, проблеми перехідного періоду мають негативний вплив на становище молоді: «складнощі адаптації до сучасних суспільно-політичних умов призводять до зниження соціального статусу, звужуються можливості доступу до освіти і культурних цінностей, одночасно

² Карпич І., Коляда Н. Соціальна політика : навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтий, 2016. 134 с.

³ Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. Київ. Академія, 2011. 256 с.

⁴ Поліщук Ю. Й. Сучасне молодіжне об'єднання як соціальнопедагогічна система. Тернопіль : Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Івасюка, 1999. 114 с.

⁵ Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Громадська думка, 1993. 237 с.

розширюючи злочинність і девіантну поведінку, безробіття і соціальну нерівність»⁶.

Ю. Сабій розглядає молодь як суспільно-історичний і соціокультурний феномен, велику біосоціальну групу, що має «значну міру суб'єктності і потенціал розвитку, можливість реалізації яких залежить від типу політичної системи, різновиду політичного режиму, а також рівня розвитку громадянського суспільства»⁷.

Українськими науковцями поняття «молодь» трактується як соціально-демографічна група населення, що має певні вікові обмеження (14 до 35 років, відповідно до українського законодавства) і характеризується специфічними потребами, цінностями та соціальною активністю (див. табл. 1.1):

- «соціально-демографічна група суспільства, що переживає період становлення соціальної зрілості, адаптації до світу дорослих і майбутніх змін, яка постійно поповнює політично й економічно активне населення держави»⁸;
- «особлива соціально-демографічна група, обмежена віковими рамками, специфічними соціальними ролями, статусом і соціальними позиціями»⁹;
- «соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану»¹⁰;
- «диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні й інші особливості, у тому числі і способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності»¹¹;
- «провідна соціальна група, тому що внаслідок свого об'єктивного стану вона концентрує і виявляє в своїй свідомості перспективні тенденції розвитку сучасного суспільства»¹².

У більшості випадків термін «молодь» визначають як певну соціально-демографічну групу, яка має вікові обмеження та специфічні соціально-психологічні, соціальні, культурні й інші особливості. Молодь – це найбільш

⁶ Краснопольська Т. М. (2019). Європейські моделі молодіжної політики та перспективи для України. Політичне життя. 2019. Вип. 3. С. 31-36. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.5>

⁷ Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. управління 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

⁸ Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 22. С. 210–217.

⁹ Макарова О. В. Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення. *Демографія та соціальна економіка*. № 1(21), 2014. 147 с.

¹⁰ Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

¹¹ Гуцалова М. Державна молодіжна політика як фактор залучення молоді до участі у державотворчих процесах. *Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія «Політологія»*. Вип. 97. Т. 110. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 230.

¹² Ціхоцька О., Лозинська Л. Особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в сучасних умовах. *Молодь і ринок*. 1 (132). 2016. С. 39-43.

мобільна частина суспільства, яка має значний потенціал для розвитку інновацій, економіки та соціального життя.

У Академічному тлумачному словнику української мови поняття «молодь» визначено як «... молоде, підростаюче покоління»¹³.

Отже, *молодь* – соціально-демографічна група, обмежена віковими рамками від 14 до 35 років (відповідно до українського законодавства), яка характеризується специфічними потребами, цінностями та соціальною активністю. Це найбільш мобільна частина суспільства, яка має значний потенціал для розвитку інновацій, економіки та соціального життя.

Нормативно-правове визначення категорії «молодь» в Україні було прийняте у 1993 році у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»: «молодь, молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років». Цей Закон втратив чинність у зв'язку із ухваленням Закону України «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р). Наразі саме він унормовує визначає терміну «молодь». Відповідно до нового Закону України «Про основні засади молодіжної політики» молодь – це «молоді особи віком від 14 до 35 років, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах»¹⁴.

У більшості країн світу нормативно-правове визначення поняття «молодь» не застосовується. Замість цього використовуються терміни «молоде населення» або «молоді люди», які можуть охоплювати як усе дитяче населення, так і його окремі вікові групи. Є країни, в яких політика у молодіжній сфері нормативно не врегульована, проте діють закони, які регламентують «молодіжну роботу» або «роботу з дітьми та молоддю».

Також в різних країнах категорія «молодь» має різні вікові межі. За результатами аналізу політик європейських країн у молодіжній сфері, більшість країн Європи визначають молодь як осіб віком від 15 до 25 років (або 15–24 роки).

У країнах, де ухвалено нормативно-правові документи, що регулюють молодіжну політику, молодіжна когорта визначена термінами «молодь» або «молоді люди». Молодіжна політика, яка реалізується на національному та місцевому рівнях, переважно спрямована на підтримку дитячого та молодіжного населення.

Інформацію щодо нормативного врегулювання політики у молодіжній сфері та віку молоді у європейських країнах наведено у таблиці 1.1.1.

¹³ Криворучко Ю. Молодь як суспільний чинник формування громадянського суспільства України. *Громадянське суспільство як здійснення свободи: центральнісхідноєвропейський досвід* / за ред. А. Карася. Львів, 2009. 314 с.

¹⁴ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

Таблиця 1.1.1. Законодавчі підходи до визначення молоді та молодіжної політики в різних країнах

Країна	Визначення терміну «молодь» або термін, який замінює	Вік молоді	Вік, на який розповсюджується законодавство	Законодавство
Австрія	Відсутнє	Відсутнє	До 30 років	Федеральний закон про представництво молоді ¹⁵
			До 30 років	Закон про сприяння позашкільній освіті молоді та роботі з молоддю ¹⁶
			Діти повнолітні до 18 років, діти неповнолітні – до 15 років	Федеральний закон про зайнятість дітей та молоді (1987 рік) ¹⁷
Бельгія	Молоді люди	12–29	Діти – люди у віці від 4 до 11 років; молоді люди – люди у віці від 12 до 30 років; діти і молоді – обидві групи 1 і 2	Наказ від 6 грудня 2011 року, регулює фінансування роботи з молоддю ¹⁸
Бельгія (Французький)	Відсутнє	-	Від 3 до 30 років	Закон про молоді відсутній. Є 5 декретів, які регулюють питання молодіжної роботи ¹⁹
Бельгія (Флемінг)	Молоде населення	-	Діти і молоді до 30 років включно	Немає молодіжної політики. Питаннями дітей і молоді займається громада. У Законі про фламандський парламент від 20 січня 2012 року йдеться про оновлення політики щодо прав молоді та дітей ²⁰
Болгарія	Молодь	15–29	15–29	Закон про молоді ²¹
Хорватія	Молодь	15–29	15–29	Закон про молодіжні консультаційні ради ²²
Латвія	Молодь	Від 13 до 25	Від 13 до 25	Закон про молоді ²³
Естонія	Молода людина	Від 7 до 26 років	Від 7 до 26 років діти до 18 років	Закон про роботу з молоддю ²⁴
Латвія	Молода людина	Від 14 до 29 років	Від 14 до 29 років	Закон про основи молодіжної політики ²⁵
Фінляндія	Молоде населення		Молодь – до 29 років	Закон про молоді ²⁶
			Діти – до 18 років	
			Молоді люди – від 18 до 20 років	Закон про охорону дитинства ²⁷
			Молоді фермери – до 41 року	Закон про підтримку сільського господарства
Нідерланди	Молоде населення	0–25	Діти – 0–18 років	Закон про дітей і молоді

¹⁵ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001059>

¹⁶ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001058>

¹⁷ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008632>

¹⁸ http://www.ostbelgienlive.be/PortalData/2/Resources/downloads/jugend/Dekret_zur_Foerderung_der_Jugendarbeit_06.12.2011.pdf

¹⁹ <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/content/youthwiki/12-national-youth-law-belgium-french-community>

²⁰ <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/content/youthwiki/12-national-youth-law-belgium-flemish-community>

²¹ http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Zakoni/2019/ZAKON_za_mladejta.pdf

²² <https://www.zakon.hr/z/716/Zakon-o-savjetima-mladih>

²³ <http://likumi.lv/doc.php?id=175920>

²⁴ <https://www.rigiteataja.ee/en/eli/515012016004/consolide>

²⁵ https://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=283614

²⁶ <https://minedu.fi/en/legislation-youth>

²⁷ <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2007/en20070417.pdf>

Країна	Визначення терміну «молодь» або термін, який замінює	Вік молоді	Вік, на який розповсюджується законодавство	Законодавство
Словаччина	Відсутнє ²⁸	-	Молоді особи – 0–30 років Діти – до 18 років	Закон про підтримку молодіжної роботи ²⁹
Франція	Відсутнє	-	-	Відсутній закон про молодь. Стратегія «План пріоритетів молоді» ³⁰
Ісландія	Відсутнє	-	Діти та молодь, особливо віком від 6 до 25 років Діти до 18 років	Закон про молодь ³¹ Закон про захист дітей ³²
Чехія	Відсутнє	-	Молоді люди – від 13 до 30 років, а також діти – до 18 років Молоде покоління до 26 років	Національна молодіжна стратегія ³³ Концепція політики в регіонах розвитку ³⁴
Данія	Відсутнє	-	Є термін «діти і молодь» – 0–18 років	Нова реформа базової освіти і навчання (ФДМ) орієнтована на молодих людей віком до 25 років, також можуть входити молоді люди у віці до 30 років ³⁵
			Молода людина – 15–17 років, дитина – 0–14 років	В соціальній сфері
			Особи віком до 22 років	Закон про соціальні послуги для дітей і молодих людей. ³⁶
Німеччина	Молодь	Від 14 років	12–27 років Діти – до 18 років	Нова молодіжна політика ³⁷
			Молоді люди – 14–18 років, Діти – до 14 років	Закон про захист молоді ³⁸
			Підліток – 14–18 років Молоді людина – 18–27 років	Соціальний кодекс
Польща	Молодь	15–29	Люди віком 15–25 роки	Національна стратегія стосовно молоді 2003–2012 (зараз відсутня) ³⁹
			Люди віком 13–30 років	Програма соціальної політики
Великобританія (Англія)	Відсутній	-	Діти до 18 років	Відсутній закон про молодь. Закон про дітей ⁴⁰ Закон про дітей та молодь ⁴¹ Закон про дітей та соціальну роботу ⁴²
Угорщина	Відсутній	-	Молоде покоління – 15–25 років	Немає закону про молодь

²⁸ <http://www.juventa.sk/files/documents/publik%C3%A1cie/ml%C3%A1de%C5%BFen%C3%ADcka%20politika%20eur%C3%B3pa/112-spravaan.pdf>

²⁹ http://www.juventa.sk/files/documents/legislativa/2008_youth_work_act_2822008_en.pdf

³⁰ http://www.jeunes.gouv.fr/IMG/pdf/CIJ_Rapport_21_fevrier_2013.pdf

³¹ https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/mim-pdf/youth_act70_2007.pdf

³² https://www.government.is/media/velferdarraduneyti-media/media/acrobat-enskar_sidur/Child-Protection-Act-as-amended-2016.pdf

³³ <http://www.msmt.cz/file/33599/>

³⁴ https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/jc_koncepcemladeze.pdf

³⁵ https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/jc_koncepcemladeze.pdf

³⁶ <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=209925>

³⁷ https://www.jugendgerecht.de/downloads/Guidelines_of_a_new_youth_policy.pdf

³⁸ http://www.gesetze-im-internet.de/juschg/_1.html

³⁹ <http://gamma.infor.pl/zalaczniki/u51/2016/019/u51.2016.019.029.0001.pdf>

⁴⁰ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents>

⁴¹ <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/23/contents>

⁴² <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/16/contents>

Країна	Визначення терміну «молодь» або термін, який замінює	Вік молоді	Вік, на який розповсюджується законодавство	Законодавство
			Діти – 0–18 років	Національна молодіжна стратегія 2009–2024 (вік 15–29 років)
Ірландія	Відсутній	-	Діти та молодь – 10 до 24	Національна молодіжна стратегія
			Діти та молодь – від 0 до 25	«Кращі результати», «Яскравіші майбутні» (2014–2020 роки)
			На молодих осіб до 25 років	Закон про роботу з молоддю
Італія ⁴³	Молодь	Від 14 до 28 років або до 35 років	18–29 років	Аналітичні звіти Institute Toniolo
			18–28 років	Програма Universal Civic Service
			14–28 або 14–35 років	Різні стратегії та муніципальні ініціативи
			Від 18 до 35 років.	Молодіжна картка (National Youth Card)
Люксембург	Молоді люди		Молоді люди від 12 до 30 років	Закон про молодь
			Діти – 0–18, підлітки 15–18 років	Закон про захист дітей та молоді

Джерело: розроблено Н. Тілікіною.

Міжнародну статистичну класифікацію, яка визначає «молодь» та «молодих людей» як індивідів віком 15–24 роки запропоновано Організацією Об'єднаних Націй у 1981 році⁴⁴. Це визначення, яке нині використовується Секретаріатом ООН, стало базовим для аналізу молодіжної політики на глобальному рівні. Воно також закріплено в ряді резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, присвячених питанням розвитку молоді⁴⁵. Таким чином, вікова категорія 15–24 роки застосовується як міжнародний стандарт для забезпечення статистичної порівнянності даних щодо становища молоді та розробки рекомендацій у сфері молодіжної політики.

Організації системи ООН, такі як Фонд у галузі народонаселення (UNFPA), Дитячий фонд ООН (UNICEF) та Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) використовують більш розширену класифікацію, яка визначає різні вікові категорії:

- діти (children): 0–17 років;
- молоді люди (young people): 10–24 роки;
- підлітки (adolescents): 10–19 років;
- молодь (youth): 15–24 роки.

За цією класифікацією, категорія «молоді люди» охоплює як підлітків, так і молодь, причому між цими категоріями спостерігається значне перетинання. Наприклад, вікова група 15–17 років одночасно входить до категорій «діти», «підлітки» та «молодь».

⁴³ Country Sheet on Youth Work in Italy. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262550/Italy_Youth+Work+Country+Sheet_final.pdf/d3efe144-6504-95f7-51bd-908bd17ab26a

⁴⁴ Звіт Генерального Секретаря ООН перед Генеральною Асамблеєю, A/36/215 (1981).

⁴⁵ Резолюції A/RES/50/81 (1995), A/RES/56/117 (2002), A/RES/62/126 (2008).

У рамках статистичних досліджень Європейського Союзу становище молоді часто аналізується за ширшою віковою групою, що охоплює осіб віком від 15 до 29 років⁴⁶. Цей підхід відображає специфіку європейської молодіжної політики та її орієнтованість на ширший спектр вікових особливостей молодого населення.

Розгляд поняття «молодь» демонструє його багатогранність та залежність від соціального, демографічного і культурного контексту. Історично та сучасно існують різні підходи до визначення молоді, які акцентують увагу на вікових межах, соціальних ролях і специфіці соціального становища. На глобальному рівні Організація Об'єднаних Націй визначає молодь як осіб віком 15–24 роки, тоді як деякі інші організації ООН, такі як UNFPA, UNICEF і WHO, застосовують розширену класифікацію, включаючи поняття «молоді люди» (10–24 роки) та «підлітки» (10–19 років). У Європейському Союзі часто аналізуються дані щодо молоді віком 15–29 років, що відповідає особливостям європейської молодіжної політики. Молодь трактується як активна, мобільна соціально-демографічна група, яка має значний потенціал для впровадження інновацій, розвитку економіки та формування соціокультурних змін. Ця категорія населення не лише відображає соціальні та культурні процеси, але й є рушійною силою їхнього розвитку.

Необхідність формування державної політики у молодіжній сфері визначають специфічні соціальні та демографічні характеристики молодіжної когорти, оскільки молодь:

- специфічна категорія населення, що характеризується переходом від дитинства до самостійного життя, побудови власної сім'ї і кар'єри;
- становить чверть загального населення України (станом на 1 січня 2022 року 24,3%⁴⁷), створення умов розвитку кожного четвертого жителя країни не може залишитися поза державним регулюванням;
- демографічний потенціал країни – у 2021 році 82 %⁴⁸ дітей народилися у молодих сім'ях;
- кадровий потенціал країни – від якості навчання та професійної підготовки молоді залежить економічний розвиток країни.
- потенціал реформування країни – молоді притаманна готовність до змін і активної участі у їхній реалізації^{49, 50}.

Таким чином, багатозначність підходів до визначення молоді вказує на важливість врахування специфіки вікових, соціальних та культурних особливостей під час формування молодіжної політики, яка спрямована на підтримку, соціалізацію та розвиток цього сегмента населення.

⁴⁶ Eurostat (2009). Youth in Europe. A Statistical Portrait, Luxembourg: Publications Office of the European Union: 191.

⁴⁷ Державна служба статистики України. (2022). *Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня* : статистичний збірник. Київ: ДССУ. Отримано з https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf

⁴⁸ Там же.

⁴⁹ Пеша І. Сучасна молодіжна політика в системі державного управління. *Молодіжна політика та молодіжна робота* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 7–10.

⁵⁰ Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ, 2008. 408 с.

1.2. Соціально-демографічна характеристика молоді

За роки незалежності України чисельність молоді скоротилася значним чином, що стало результатом загального демографічного спаду, еміграційних процесів та змін у віковій структурі населення країни. Якщо у 1991 році чисельність молоді у віці 14–35 років складала близько 16,2 млн осіб, то станом на 01.01.2022 року ця цифра становила близько 9,97 млн осіб. Це скорочення є частиною загального демографічного зменшення населення України, чисельність якого за цей період скоротилася з 51,6 млн до 41 млн осіб відповідно (див. рис. 1.2.1). Крім того, частка молоді в загальній чисельності населення також зазнала змін. У 1991 році молодь становила 31,3% від загальної чисельності населення України, тоді як у 2022 році цей показник зменшився до 24,5%.

До того ж, якщо з 1991 по 2000 рік спостерігається тенденція до скорочення чисельності молодих когорт більше ніж на 5,2% (за весь період), то з 2001 по 2004 роки фіксується незначне зростання – загалом на 0,8%, а після 2004 по 2011 рік знову спостерігається спад на 5%. Останнє скорочення відбувається переважно за рахунок наймолодших вікових груп (14–17-річних), народжених у період суспільно-економічних трансформацій⁵¹.

Незначні коливання, що спостерігаються до 2004 року, носять локальний характер і не здатні суттєво вплинути на демографічну ситуацію в країні у середньостроковій перспективі, тоді як останні 20 років частка молодіжного контингенту (14–34 років) у загальній чисельності населення попри незначні коливання лишається сталою. Як бачимо, станом на 01.01.2011 р. фіксується навіть деяке її підвищення порівняно з аналогічним показником станом на 01.01.1991 р. – з 31,3 до 32,2%.⁵²

Аналізуючи ці дані, можна зробити висновок, що скорочення чисельності молоді в Україні є наслідком не лише загального зменшення чисельності населення, але й серйозного вікового дисбалансу, який виникає через низький рівень народжуваності, демографічну кризу та масову еміграцію молодих людей у пошуках кращих умов життя та працевлаштування. Цей процес посилюється тривалою соціально-економічною нестабільністю, що спонукає молодь виїжджати за кордон у пошуках вищих зарплат, більш якісної освіти або більш стабільного майбутнього. Скорочення чисельності населення спостерігається майже у всіх вікових групах, проте молодь демонструє найвищі темпи зниження чисельності за останні роки.

⁵¹ Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 роки) : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики. Київ, 2011. 276 с.

⁵² Там же.

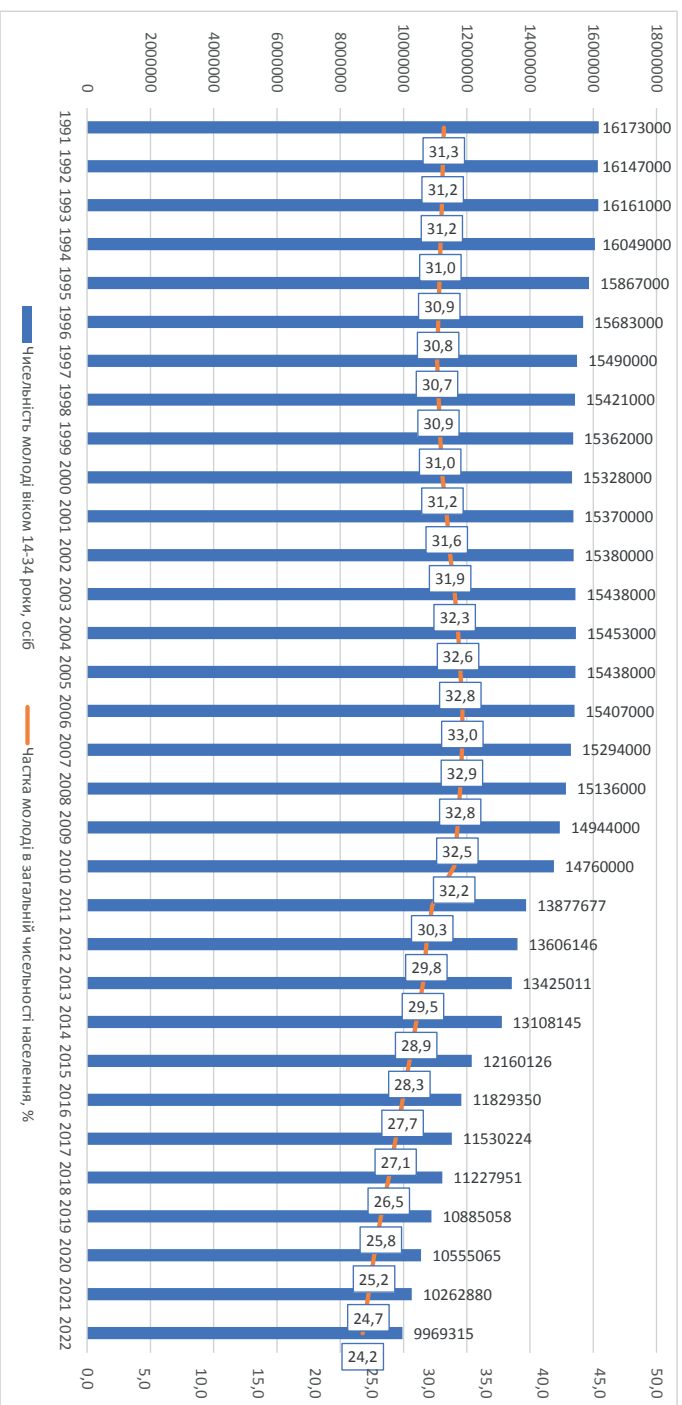

Рис. 1.2.1. Чисельність молоді віком 14–34 роки та її частка у загальній чисельності населення України у 1991–2022 рр.*

Примітка: станом на початок року; 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольованих Урядом України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України; 2002 р. – за даними Всеукраїнського перепису населення станом на 05.12.2001 р.

Така динаміка є тривожною, адже молодь є ключовим рушієм демографічного відтворення, формування сімей і розвитку суспільства в цілому. Зменшення частки молоді у структурі населення створює численні виклики для соціально-економічного розвитку країни, зокрема для забезпечення сталого економічного зростання, оновлення трудових ресурсів, підтримки пенсійної системи та збереження культурної ідентичності.

Натомість повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, значно вплинула на демографічну ситуацію в Україні, зокрема на чисельність і структуру населення. Масова міграція як внутрішня, так і зовнішня, високий рівень втрат серед цивільного населення, тимчасова окупація окремих територій та економічна нестабільність стали вирішальними чинниками демографічних змін. Згідно з даними загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року)⁵³, загальна чисельність населення України станом на кінець грудня 2023 року становила 31 143,3 тис. осіб (міська місцевість – 19 468,7 тис. осіб, сільська місцевість – 11 674,6 тис. осіб), чисельність молоді віком 14–29 років – 5 823,3 тис. осіб (відповідно 3 760,1 і 2 063,2 тис. осіб).

За оцінками Міжнародної організації з міграції, станом на 13.06.2024 року кількість біженців з України сягнула 5 997 млн в Європі та близько 558 тис. в інших країнах світу, з них дітей – понад 2 млн (це майже 12% від загальної чисельності дитячого населення). Найбільше українців прийняла Польща (2,7 млн осіб), Румунія (250,2 осіб), Словаччина (268,6 тис. осіб), Болгарія (252 тис. осіб) та Чехія (956 тис. осіб). До Російської Федерації виїхало 484 725 осіб (ця цифра може стосуватись мешканців самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», евакуація з яких почалась ще до війни і була одним з приводів вторгнення Росії), деяких з них вивезено примусово⁵⁴.

Результати багатьох соціологічних досліджень свідчать, що майже половина тих, хто виїхав за кордон, це особи віком 18–34 роки (18% – 18–24 роки, 31% – 25–34 роки) жіночої статі (93% – жінки, 7% чоловіки)⁵⁵.

Якщо взяти останні дані щодо чисельності молоді віком 14–34 роки станом на 01.01.2022 року, коли ця цифра становила близько 9,97 млн осіб, та враховувати,

⁵³ Соціально-економічний стан домогосподарств України. Результати загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року. URL:

[https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20\(1\).pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20(1).pdf)

⁵⁴ Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have,displaced%20to%20Moldova%20>

⁵⁵ Українські біженці 2022 в Європі: дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні. 4service. URL: <https://4service.company/uk/blog/ukrayins-ki-bizhentsi-v-ievropi-doslidzhennia-povedinki-ta-nastroviv-ukrayintsiv-shcho-vimusheni-buli-viyikhali-v-ievropu-vnaslidok-viini-v-ukrayini>

що близько 6,5 млн⁵⁶ українців виїхали за кордон після повномасштабного російського вторгнення і серед них половину складає молодь⁵⁷, то в Україні у 2024 році чисельність молоді віком 14–34 роки має становити близько 6,5–7 млн осіб. Проте ця цифра може бути значно меншою, тому що тут не враховані ті молоді українці, які ще до повномасштабної війни виїхали на заробітки за кордон.

Чисельність чоловіків віком 14–34 роки упродовж 2011–2022 років, як і в попередні періоди, залишається дещо вищою за чисельність жінок. Помітне скорочення обох статей спостерігається після 2014 року, що може бути пов'язано з демографічними, соціально-економічними або міграційними процесами (рис. 1.2.2).

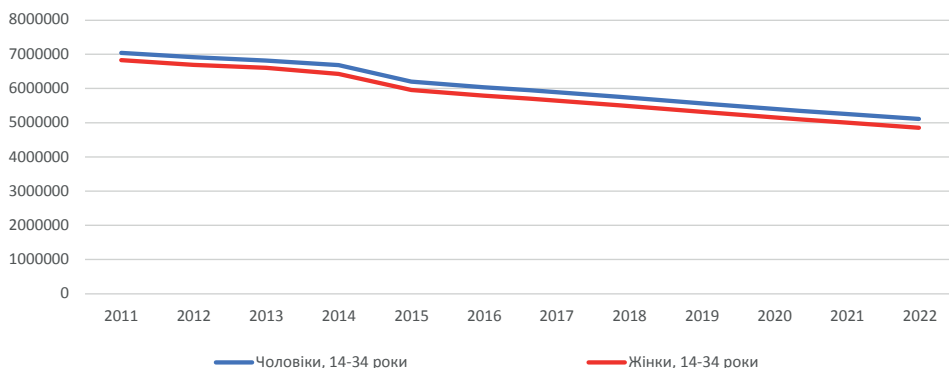

Рис. 1.2.2. Чисельність жінок і чоловіків віком 14–34 роки у 2011–2022 роках, осіб

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Співвідношення чоловіків і жінок за різними віковими групами молоді демонструє, що чисельна перевага чоловіків, обумовлена їхнім природним надлишком при народженні, зі зростанням віку поступово скорочується (табл. 1.2.1). Найбільш відчутною вона є серед молоді до 25 років, мінімальною – у віковій групі 25–29 років, а вже серед 30–34-річних переважно фіксується майже

⁵⁶ Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have,displaced%20to%20Moldova%20>

⁵⁷ Українські біженці 2022 в Європі: дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні. 4service. URL: <https://4service.company/uk/blog/ukrayins-ki-bizhentsi-v-ievropi-doslidzhennia-povedinki-ta-nastroiyiv-ukrayintsi-v-shcho-viyikhali-v-ievropu-vnaslidok-viini-v-ukrayini>

однакова кількість чоловіків і жінок, що пов'язано з доволі високою чоловічою надсмертністю⁵⁸.

Таблиця 1.2.1. Розподіл жінок і чоловіків за віком у 2011–2022 роках

Рік	Чоловіки				Жінки			
	14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки
	осіб							
2011	1613489	1821388	1914339	1698402	1536348	1742967	1852033	1698711
2012	1518544	1731012	1957830	1707250	1446815	1654811	1889931	1699953
2013	1442861	1657101	1969672	1750016	1404403	1575056	1899320	1726582
2014	1371467	1564951	1931258	1814700	1301770	1483687	1860826	1779486
2015	1249716	1408638	1777288	1765587	1186020	1332025	1709876	1730976
2016	1193404	1331466	1722137	1789447	1132223	1258455	1652549	1749669
2017	1153777	1260866	1641657	1833344	1093151	1190706	1570802	1785921
2018	1141979	1189370	1562602	1842797	1080590	1124140	1493348	1793125
2019	1149555	1131452	1477678	1808167	1084888	1069071	1408421	1755826
2020	1167558	1078173	1399256	1759051	1100676	1016740	1329374	1704237
2021	1199017	1029297	1323862	1705251	1132999	969836	1255946	1646672
2022	1244324	985767	1255392	1626855	1176559	926575	1188474	1565369
	% у відповідній віковій групі							
2011	51,2	51,1	50,8	50,0	48,8	48,9	49,2	50,0
2012	51,2	51,1	50,9	50,1	48,8	48,9	49,1	49,9
2013	50,7	51,3	50,9	50,3	49,3	48,7	49,1	49,7
2014	51,3	51,3	50,9	50,5	48,7	48,7	49,1	49,5
2015	51,3	51,4	51,0	50,5	48,7	48,6	49,0	49,5
2016	51,3	51,4	51,0	50,6	48,7	48,6	49,0	49,4
2017	51,3	51,4	51,1	50,7	48,7	48,6	48,9	49,3
2018	51,4	51,4	51,1	50,7	48,6	48,6	48,9	49,3
2019	51,4	51,4	51,2	50,7	48,6	48,6	48,8	49,3
2020	51,5	51,5	51,3	50,8	48,5	48,5	48,7	49,2
2021	51,4	51,5	51,3	50,9	48,6	48,5	48,7	49,1
2022	51,4	51,5	51,4	51,0	48,6	48,5	48,6	49,0

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Аналіз змін у віковій структурі молоді в Україні свідчить про поступове зростання частки представників старших вікових груп. У 2011–2018 роках спостерігалось скорочення частки наймолодших категорій молоді, що відображено на рис. 6.1.3. Найменша частка осіб віком 14–19 років у 2015–2018 роках стала наслідком низького рівня народжуваності на межі XX–XXI століть. Останнім часом помітне незначне зростання чисельності молоді цього віку, що вказує на певні позитивні зміни у демографічних тенденціях початку 2000-х років. Водночас за останнє десятиліття стабільно зменшувалася частка молодих людей віком

⁵⁸ Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 роки) : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики. Київ, 2011. 276 с.

20–24 та 25–29 років, що також відображено на рис. 1.2.3. Істотних змін зазнала група 30–34-річних осіб: у 2011 р. їхня частка становила 24,3%, а у 2022 р. – зросла в 1,3 раза і нині охоплює понад третину усієї молоді (32,1%). Хоча представники цієї групи були народжені вже у період спаду народжуваності, але її рівень в Україні на той момент був значно вищим, ніж у 90-ті роки XX ст. та на початку XXI ст.

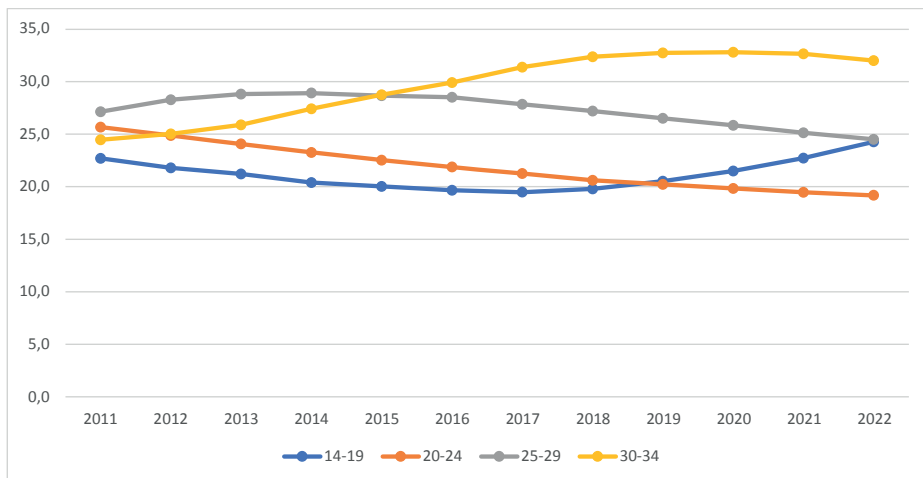

Рис. 1.2.3. Частка окремих вікових груп молоді віком 14–34 роки у загальній її чисельності в Україні у 2011–2022 рр., %

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

У 2011–2022 рр. в Україні спостерігалось зниження частки молоді віком 14–34 роки як серед чоловіків, так і серед жінок, що відображає загальну тенденцію скорочення молодіжного населення. Аналіз вікових груп показує поступове зменшення їхньої чисельності, причому найбільші зміни відбувалися у період між 2014 і 2015 роками. Частка чоловіків у кожній віковій групі дещо перевищує частку жінок, хоча загальне співвідношення статей залишається відносно стабільним. Динаміка вікового розподілу свідчить про демографічні виклики, зокрема зменшення молодіжного контингенту, що може впливати на ринок праці, систему освіти та соціальну політику (рис. 1.2.4).

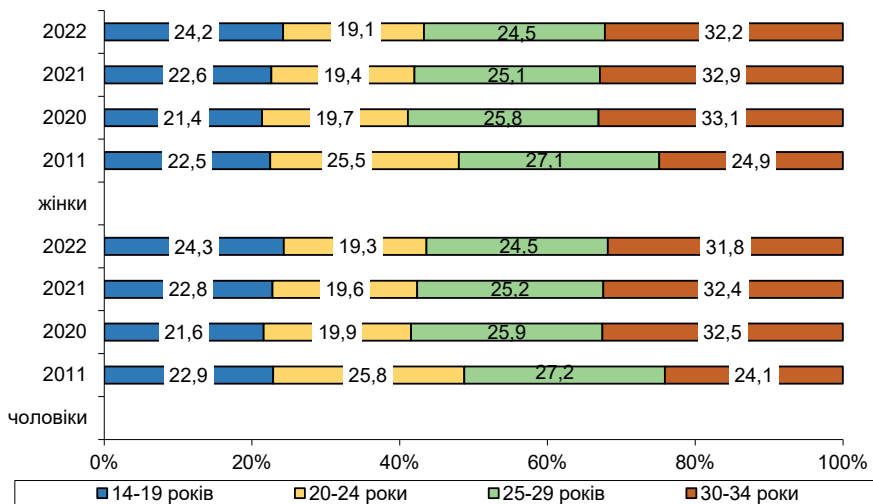

Рис. 1.2.4. Статевий розподіл молоді віком 14–34 роки за окремими віковими групами в Україні у 2011, 2020–2022 рр. (станом на початок року), %

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Урядом України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Дві третини молодих людей України проживає у міських поселеннях (у 2022 р. – 6718,7 тис. осіб), а третина – у сільській місцевості (3250,6 тис. осіб). Частка молоді у чисельності міського населення у 2022 р. становить 23,2%, дещо вищою є відповідна частка у сільській місцевості – 26,1% (рис. 1.2.5).

Короткочасний період зростання чисельності молодих осіб у міських поселеннях (2000–2005 рр) змінився тривалим зменшенням. До 2011 р. темпи зниження чисельності сільської молоді поступалися тим, що були притаманні іншим віковим категоріям сільського населення, внаслідок чого частка молоді тут поволи підвищувалася, навіть попри зменшення абсолютної чисельності молодих людей у 2006–2011 рр.⁵⁹

За останні роки (без урахування Автономної Республіки Крим і м. Севастополь) чисельність молоді у міських поселеннях зменшувалася швидше, ніж у сільській місцевості. Починаючи з 2017 р. спостерігається перевищення частки молоді серед загальної чисельності сільського населення порівняно з часткою молоді серед загальної чисельності міського населення (рис. 1.2.5).

⁵⁹ Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 роки) : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики. Київ, 2011. 276 с.

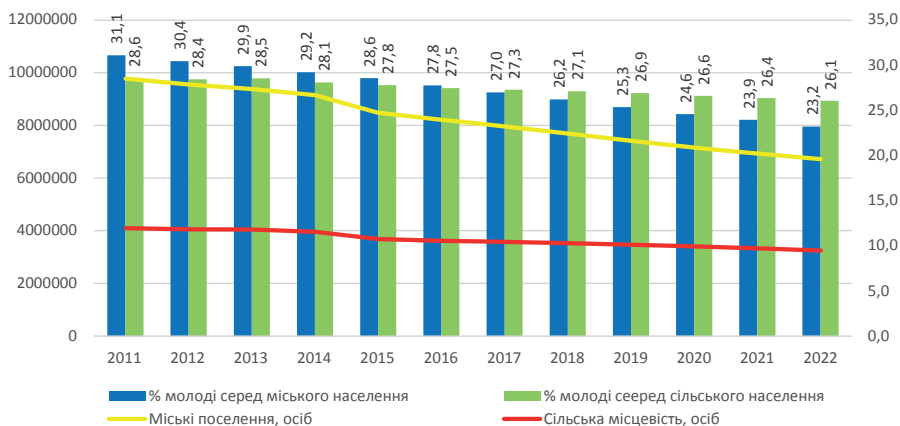

Рис. 1.2.5. Чисельність міської і сільської молоді віком 14–34 роки в Україні у 2011–2022 роках, осіб

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

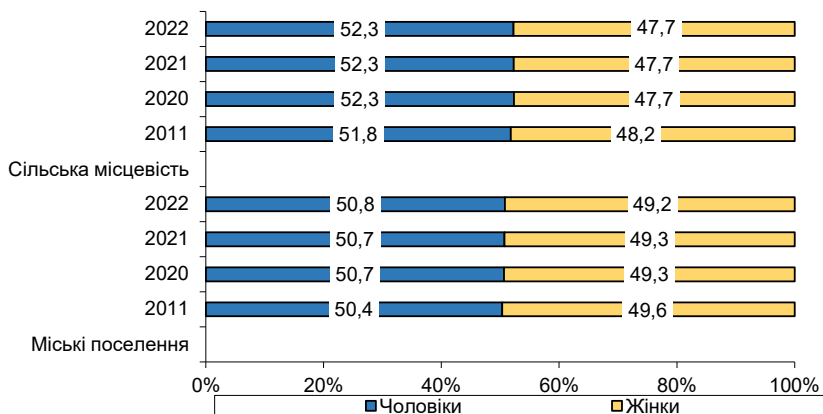

Рис. 1.2.6. Розподіл міської та сільської молоді віком 14–34 роки за статтю в Україні у 2011, 2020–2022 рр. (станом на початок року), %

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Упродовж останнього двадцятиріччя у сільській місцевості спостерігається переважання частки чоловіків віком 14–34 роки у загальній чисельності молоді над часткою молодих жінок. У 2022 році чоловіки становили 52,3%, а жінки – 47,7%, а у 2011 р. – відповідно 51,8% і 48,2%. У міських поселеннях баланс між чоловіками та жінками віком 14–34 роки залишається майже однаковий, що може свідчити про стабільні демографічні процеси. Якщо у 2022 році чоловіки становили 50,8%, а жінки – 49,2%, то у 2011 р. – відповідно 50,4% і 49,6% (див. рис. 1.2.6).

Переважання молоді у сільських поселеннях проти міських поселень спостерігається у вікових груп 20–24 років та 25–29 років упродовж усього періоду. Це може свідчити про повернення певної частки молоді до сільських територій після навчання у закладах вищої та професійної освіти. Частка наймолодшої вікової групи молоді (14–19 років) у міській місцевості помітно знизилась, що свідчить про демографічний спад, тоді як частка молоді у вікових групах 25–34 роки в обох місцевостях зростає, що свідчить про загальне «старіння» молодіжної категорії (див. рис. 1.2.7).

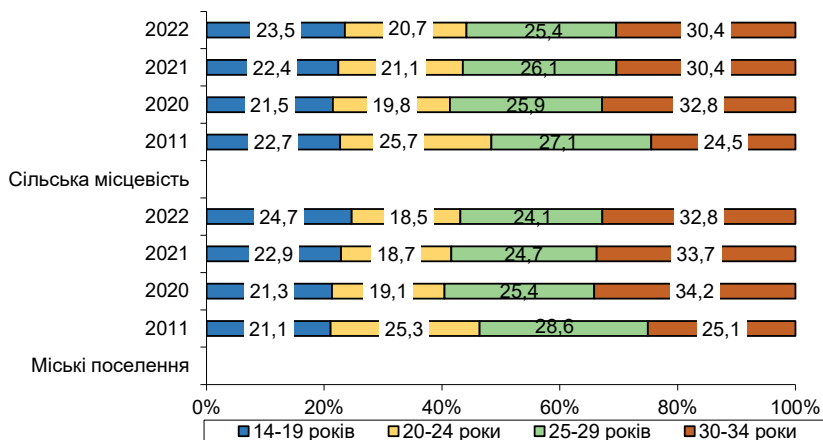

Рис. 1.2.7. Розподіл міської та сільської молоді віком 14–34 роки за окремими віковими групами в Україні у 2011, 2020–2022 рр. (станом на початок року), %

Примітка: станом на початок року. 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2022 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

В Україні у складі молодіжного контингенту в цілому у 2022 р. на кожну тисячу молодих жінок припадало 1075 чоловіків: у міських поселеннях – 1033, у сільських – 1095. У всіх молодих вікових групах населення, крім 30–34-річних осіб у міських поселеннях, має місце «надлишок» чоловіків. У міських поселеннях чисельність чоловіків значно перевищує чисельність жінок у наймолодшій групі

молоді, а у сільській місцевості це спостерігалось у старших групах – 20–24 років, 25–29 років і 30–34 роки (табл. 1.2.2).

У найстаршій групі міського молодіжного контингенту дедалі загострюється проблема дефіциту чоловіків. У сільських поселеннях найбільше перевищення чоловіків над жінками серед молоді у 2022 р. змістилося у групу 30–34 роки, тоді як десять років тому воно спостерігалось у групу 20–24-річних (табл. 1.2.2).

Отже, міжпоселенські відмінності у співвідношенні статей здебільшого формуються під впливом освітньої міграції. В Україні традиційно серед студентів спостерігається чисельна перевага дівчат, які у період активного здобуття освіти переїжджають до міст і часто залишаються там на постійне проживання. Зміни у віковій структурі молодіжного населення відбуваються як у містах, так і в сільській місцевості, що призводить до суттєвих диспропорцій за віковими групами в обох типах поселень.

Таблиця 1.2.2

Співвідношення чисельності чоловіків і жінок молодіжних вікових груп населення за типом поселення в Україні на початок 2011 і 2020–2022 років

Припадає чоловіків на 1000 жінок				
	Вікові групи, років			
	15–19	20–24	25–29	30–34
2011				
Всі поселення	1050	1045	1034	1000
Міські поселення	1034	1025	1024	976
Сільська місцевість	1082	1093	1062	1066
2020*				
Всі поселення	1061	1060	1053	1032
Міські поселення	1052	1059	1031	990
Сільська місцевість	1079	1063	1096	1140
2021*				
Всі поселення	1060	1061	1054	1036
Міські поселення	1050	1060	1032	995
Сільська місцевість	1081	1063	1098	1135
2022*				
Всі поселення	1058	1064	1056	1039
Міські поселення	1052	1064	1034	1001
Сільська місцевість	1070	1063	1102	1131

Примітка: * 2015-2022 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Смертність молоді. Україна належить до країн з високим, за європейськими мірками, рівнем передчасної смертності населення. Необоротні втрати життів людей у квітучому молодому віці є прикрими, особливо з огляду на те, що багатьом смертям у таких випадках можна запобігти. Динаміка смертності й тривалості життя молоді упродовж 1990–2021 років була досить нестабільною і відзначалася значними коливаннями. Уявлення про зростання смертності в різних вікових групах у 1991–2021 р. показано на рис. 1.2.8.

Коефіцієнт смертності серед молоді віком 14–35 років виріс у 1995 р. в 1,3 раза порівняно з 1991 р., після чого його динаміка була нестабільною. Вікові коефіцієнти смертності серед молоді в Україні зростали у 1990-х роках, досягли піку в середині 2000-х, особливо у групі 30–34 роки, а після 2008 року почали знижуватися. Найменший рівень смертності спостерігався серед 15–19-річних, тоді як найвищий – у групі 30–34 роки. Зниження смертності після 2010 року свідчить про покращення соціально-економічних умов і доступу до медичних послуг, хоча показники залишаються вищими, ніж у 1991 році (рис. 1.2.8).

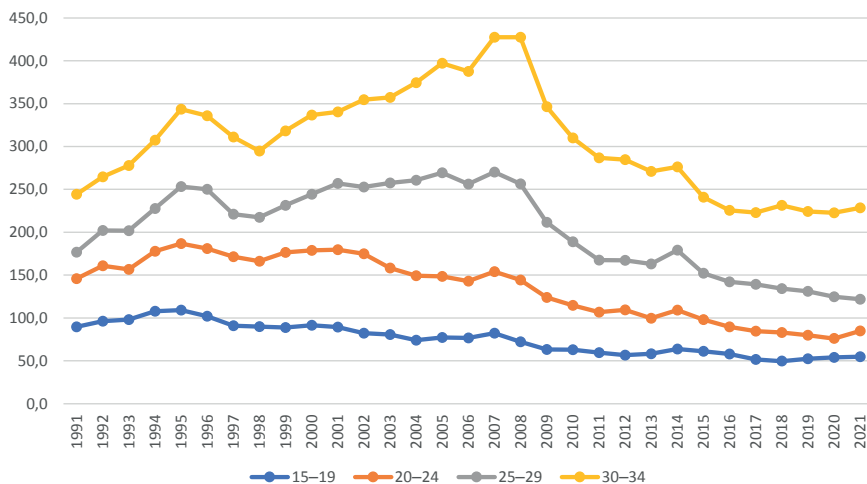

Рис. 1.2.8. Вікові коефіцієнти смертності в 1991–2021 роках, обидві статі, на 100 тис. осіб відповідного віку

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

У 2021 р. в Україні померло понад 12,4 тис. молодих людей віком 15–34 роки: майже 9,54 тис. чоловіків і понад 3 тис. жінок. Частота смертей молодих чоловіків істотно перевищує частоту смертей молодих жінок: у 2,3 раза – серед 15–19-річних осіб; майже в 3,5 раза – у 20–24-річних і у 3 рази – 25–35-річних.

Починаючи з 2010 р. смертність у молодіжних вікових групах в Україні переважно знижувалась. Найбільше за цей період інтенсивність смертності зменшилась у групах віком 20–24 роки та 25–29 років: у середньому майже на 2/5 – у жінок і на 1/3 – у чоловіків. Частота смертей також знизилась (у 2020 р. порівняно з 2010 р): серед 30–34-річних чоловіків – менш ніж на 1/3, 15–19-річних дівчат і 30–34-річних жінок – на 1/4, юнаків віком 15–19 років – найменше, на 1/10 (рис. 1.2.9).

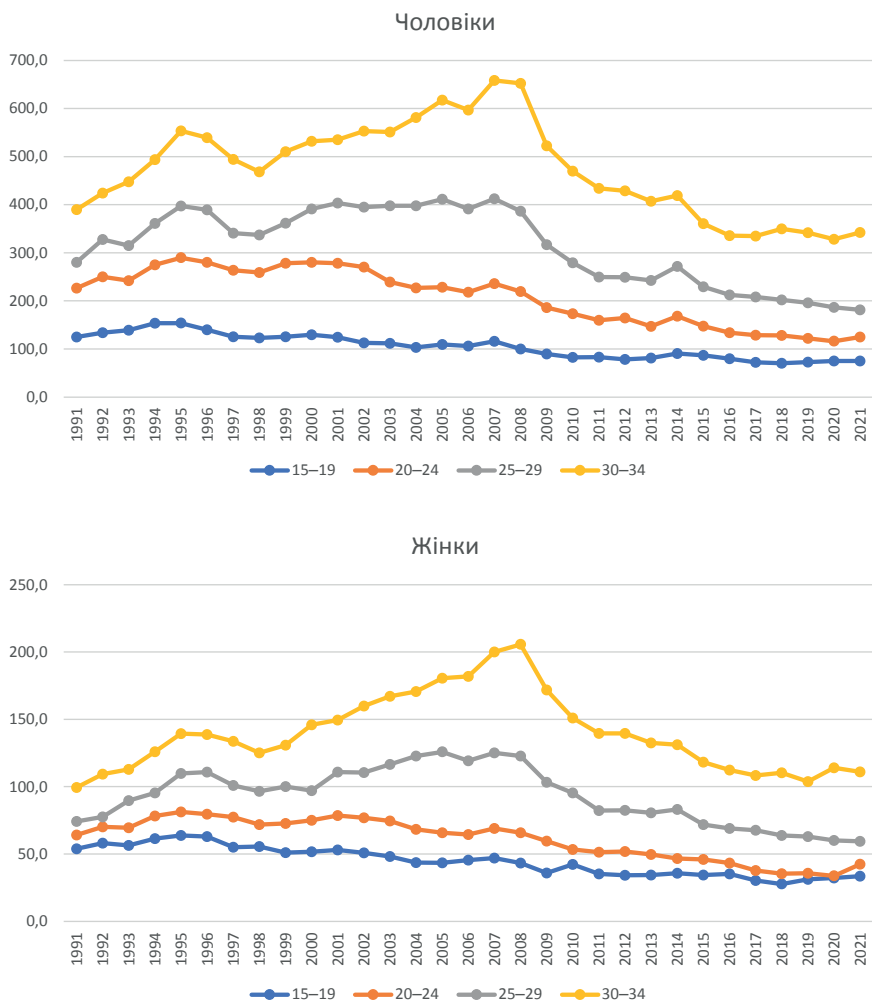

Рис. 1.2.9. Коефіцієнти смертності молодих жінок і чоловіків в Україні за віковими групами у 1991–2021 рр. на 100 тис. осіб відповідного віку

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Рівень смертності серед молоді у сільській місцевості перевищує показники міських поселень. Загалом смертність серед сільських жителів віком 15–34 років на

20% вища, ніж серед їхніх однолітків у містах. Протягом аналізованого десятиліття спостерігалось зниження смертності у віковій групі 15–34 роки як у містах, так і в сільських районах, і загалом цей показник зменшився більш ніж на 25%⁶⁰. Така ситуація вимагає подальшого вивчення можливостей і розробки заходів для зниження рівня передчасної смертності серед молодого населення.

Найгострішою демографічною проблемою сучасної України є висока передчасна смертність молодих чоловіків. У структурі причин смерті лідирують так звані «зовнішні причини», тобто нещасні випадки, отруєння і травми. Серед усіх померлих віком 15–34 роки у 2021 р. 47,6% молодих чоловіків і 26,5% молодих жінок (в 2010 р. 48,7% чоловіків і 27,6% жінок) померли неприродною смертю. Як видно з таблиці, порівняно з 1991 р. структура причин смерті у 2010 р. і 2021 р. дещо змінилась (табл. 1.2.3).

Таблиця 1.2.3

**Структура смертності населення віком 15–34 роки за окремими причинами смерті
в Україні у 1991 та 2010 рр., %**

Причини	1991		2010		2021	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
Інфекційні захворювання	2,69	2,40	16,05	19,88	4,60	7,35
Новоутворення	6,41	21,27	4,80	15,42	4,71	13,96
Хвороби системи кровообігу	9,71	9,98	10,11	9,66	17,42	13,27
Хвороби органів дихання	1,83	2,79	3,53	4,85	5,29	5,84
Хвороби органів травлення	2,58	3,67	7,80	8,94	7,67	9,33
Зовнішні причини	69,12	39,97	48,72	27,60	47,61	26,50
Інші причини	7,68	19,92	8,97	13,65	12,71	23,34
Усі причини	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Примітка: 2021 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

На початку 1990-х рр. перше місце посідали зовнішні причини, друге – хвороби системи кровообігу у чоловіків та новоутворення у жінок, на третьому – інфекційні захворювання у чоловіків та хвороби системи кровообігу у жінок. У 2010 р. питома вага зовнішніх причин помітно зменшилась, проте вони продовжують посідати перше місце у структурі причин смерті молоді, натомість значно посилилася роль інфекційних захворювань. У 2021 р. перше місце так само посідають зовнішні причини, проте на друге місце вийшли хвороби системи кровообігу (табл. 1.2.3).

Міграція. Важливим чинником зміни чисельності і статеві-вікової структури населення є міграція. У перші роки незалежності України загальне сальдо міграцій населення було додатним з найвищим за всі роки незалежності показником та

⁶⁰ Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років) Київ : ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.

становило у 1992 р. 288 тис. осіб. Проте у 1993 р. стрімке зростання міграційного приросту змінилося різким падінням і хоча міграційне сальдо залишалося позитивним, його обсяг скоротився більш ніж у п'ять разів, а у 1994 р. країна зазнала значних міграційних втрат (143 тис. осіб).

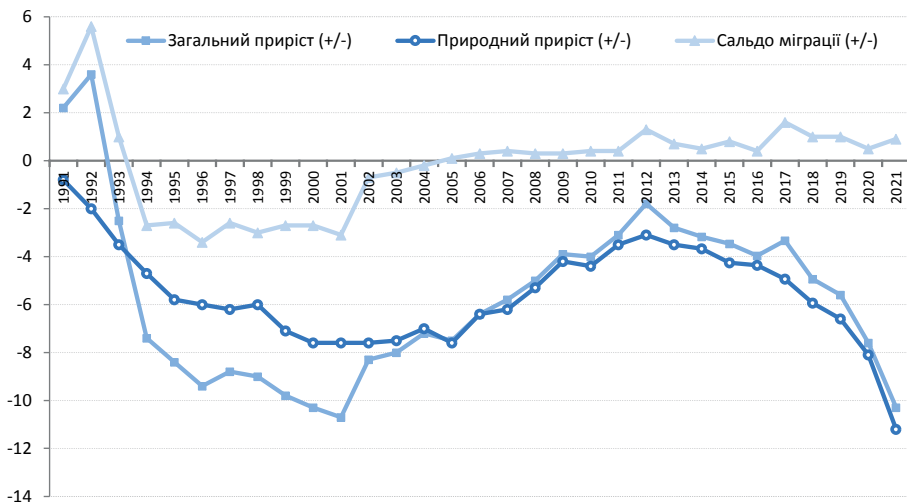

Рис. 1.2.10. Формування приросту (скорочення) чисельності населення України у 1991–2010 рр., на 1000 осіб

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Упродовж наступних десяти років міграційне сальдо було від'ємним і лише починаючи з 2005 р. спостерігається незначний міграційний приріст, який все одно був не здатний компенсувати загальне скорочення чисельності населення України (рис. 1.2.10).

Упродовж 2011–2021 рр. спостерігається додатне сальдо міждержавної міграції населення в Україні. Найвищим цей показник був у 2012 і 2017 роках, найнижчим – у 2014, 2016 та 2020 роках (рис. 1.2.10). Сальдо міждержавної міграції населення у 2005 р. склало 4,6 тис. осіб, а у 2007 р. – 16,8 тис. осіб, тоді як серед молоді – -7,5 тис. осіб і -6,8 тис. осіб відповідно (див. рис. 1.2.11).

Сальдо міждержавної міграції молоді у віці 15–34 роки змінилось на додатне не у 2005 р. як для всього населення, а у 2006 р. Цього року абсолютний показник сальдо міграції осіб у віці 15–34 роки становив 5,9 тис., а за рахунок молодих мігрантів міграційний приріст забезпечувався майже на 36%, у 2007 р. – на 38%, у 2008 р. – на 30%, у 2009 р. – на 25%. У 2010 р. молодь у віці 14–35 років у загальному міграційному прирості становила третину.

Рис. 1.2.11. Динаміка міграційного приросту, скорочення (–) міждержавної міграції у 2000–2021 рр., осіб

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Активними учасниками міграційних процесів залишаються молоді люди. У 2019 р. питома вага молоді в усіх потоках міграції становила 51%, у 2020 р. – 49%, а у 2021 р. – 47%. Якщо говорити про питому вагу молоді у зовнішньому обороті, то цей показник є дещо вищим: у 2019 р. – 63%, 2020 р. – 63%, 2021 р. – 64%. У структурі міграційних молодіжних потоків у 2021 р. порівняно з 2019 р. значно зменшився оборот в усіх міграційних потоках. Якщо в усіх потоках міграційний оборот знизився пропорційно в усіх вікових групах молоді, то оборот міждержавної міграції серед молоді віком 30–34 роки у 2021 р. порівняно з 2019 р. майже не змінився. Водночас зменшилася кількість наймолодшої групи молодих мігрантів. Щодо 2020 р., то у цей період міграційні процеси як зовнішнього, так і внутрішнього потоків були пов'язані в обмеженнями, введеними у зв'язку з епідемією COVID-19 у всьому світі (рис. 1.2.12).

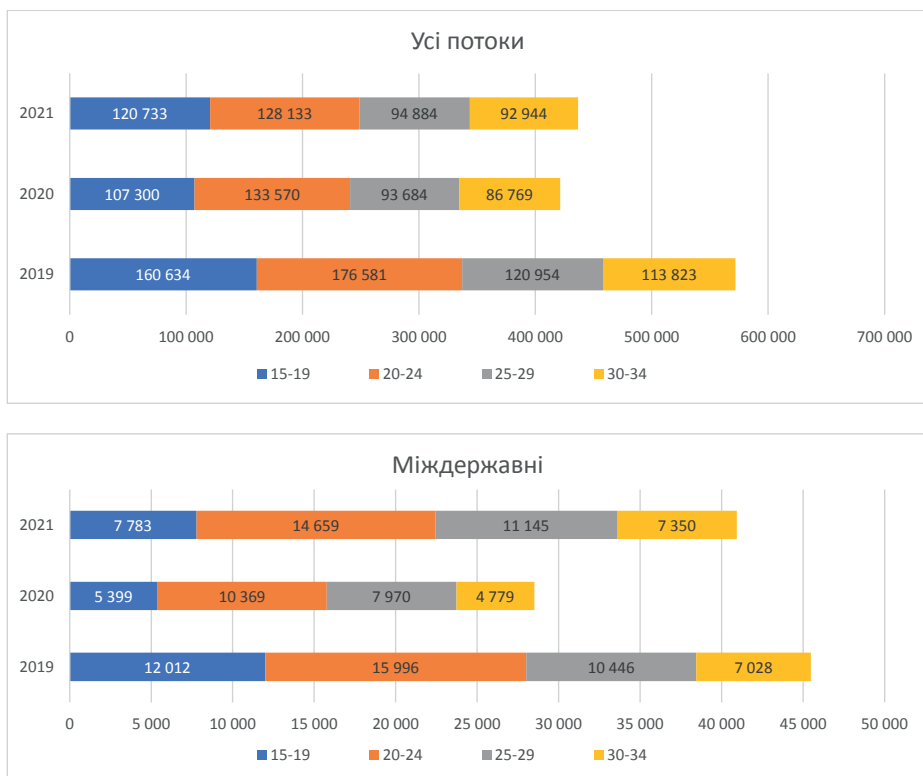

Рис. 1.2.12. Динаміка обороту усіх потоків та міждержавної міграції молоді віком 15–34 роки за віковими групами в Україні у 2019–2021 роках*

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

До 2020 р. найбільшою міграційною активністю виділялася підліткова група молоді, якій незначно поступалися мігранти віком 20–24 роки. У 2020 р. через епідеміологічну небезпеку інтенсивність міграцій суттєво знизилася в усіх вікових групах, але найсильніше це проявилось у молодих людей віком 15–19 років, внаслідок чого їхні показники прибуття/вибуття вперше поступилися старшій сусідній віковій групі. Міграційна активність 20–24-річних осіб у 1,4 раза перевищує ту, що притаманна молоді віком 25–29 років, та у 1,5 раза є більшою ніж у 30–34-річних осіб.

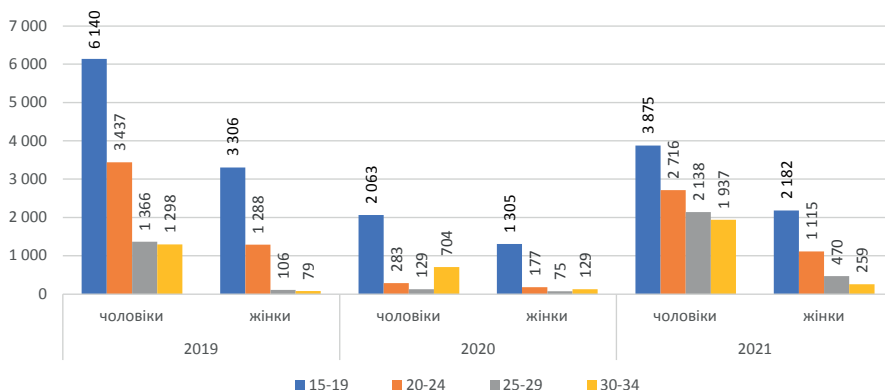

Рис. 1.2.13. Розподіл міграційного приросту (скорочення) молоді віком 15–34 роки за віковими групами в Україні за усіма потоками серед жінок і чоловіків у 2019–2021 роках*

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

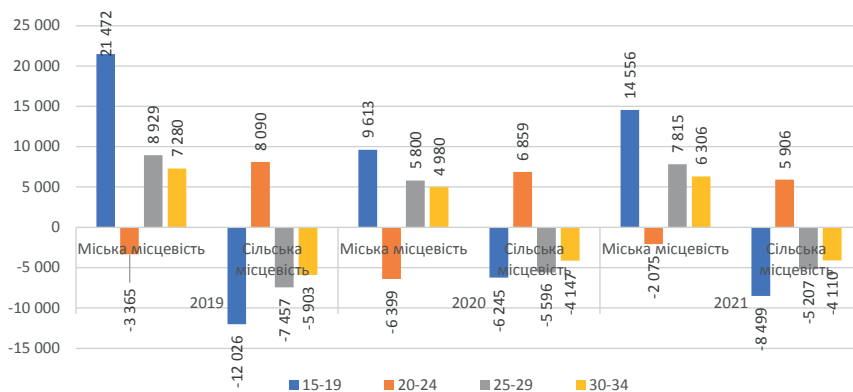

Рис. 1.2.14. Розподіл міграційного приросту (скорочення) молоді віком 15–34 роки за віковими групами в Україні за усіма потоками серед міського і сільського населення у 2019–2021 роках*

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Упродовж 2019–2021 рр. зовнішня міграція на рівні окремих регіонів відзначається невеликою диференціацією показників сальдо міграції із найвищим

його значенням у Одеській області та м. Київ і від’ємними показниками лише у трьох західних областях: Закарпатській, Рівненській та Волинській (див. рис. 1.1.15). Якщо у 2019 р. найвищі показники міждержавного міграційного приросту спостерігалися в Одеській області та м. Київ, то у 2021 р. – в Київській області та м. Київ.

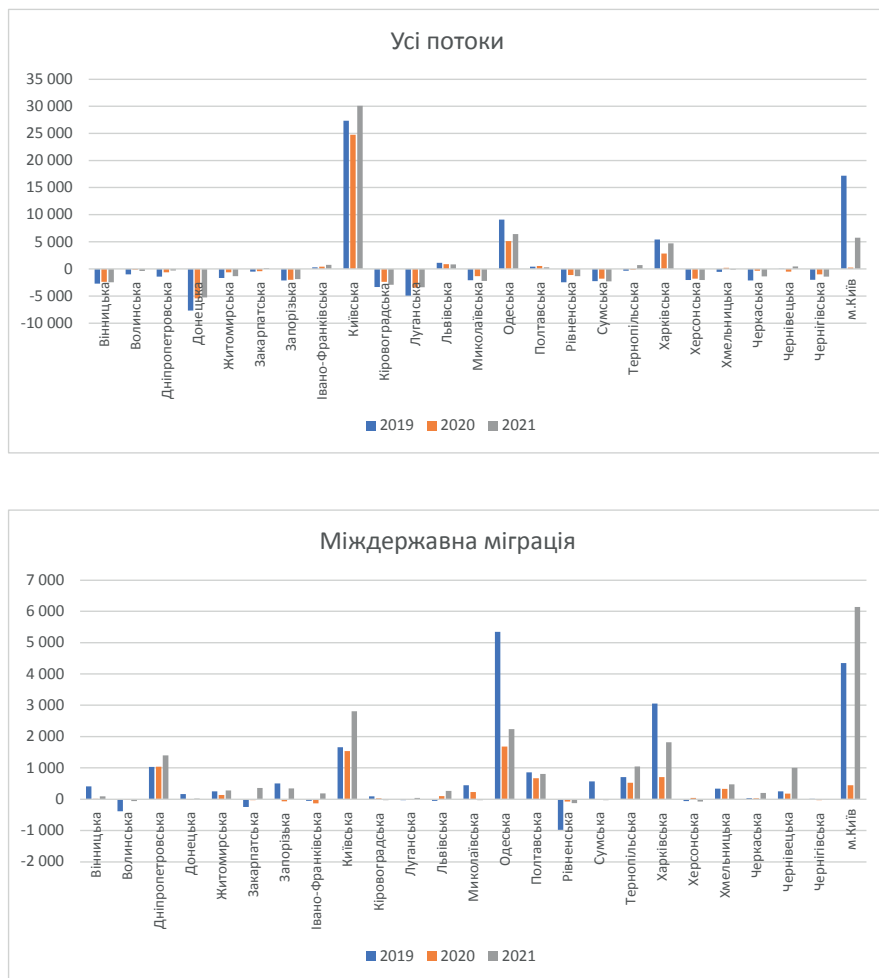

Рис. 1.2.15. Міграційний приріст (скорочення) по регіонах у 2019–2021 році, осіб

Примітка: 2019–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Серед усіх потоків міграції найбільш привабливими у 2019–2021 рр. залишаються Київська, Одеська і Харківська області, а також м. Київ, натомість у більшості областей України спостерігалось від'ємне міграційне сальдо (див. рис. 1.1.15). Під час формування державної молодіжної політики слід опиратися на дані цього показника, оскільки підвищений ступінь міграційної активності молоді негативно впливає не тільки на державну, але й на регіональну політику. В областях, які втрачають населення через міграцію, відбувається скорочення демографічного та трудового потенціалів, прискорюються темпи старіння населення та виникають проблеми з його відтворенням.

У цілому, якщо розглядати всю сукупність міграційних потоків, молоді жінки налаштовані на міграцію більше за молодих чоловіків. Це відмічається і серед старшого покоління населення України. У міждержавних міграціях активнішими є чоловіки, причому серед молодих мігрантів гендерна різниця є вищою.

Отже, скорочення чисельності молоді в Україні є результатом комплексного впливу демографічної кризи, низького рівня народжуваності, масштабної еміграції та соціально-економічних викликів. За роки незалежності чисельність молодіжного населення суттєво зменшилася, що призвело до змін у віковій структурі населення та зниження частки молоді в загальній чисельності населення України. Особливо помітне зменшення спостерігається після 2014 року, що збігається з початком воєнних дій та загостренням соціально-економічних проблем.

Міграційні процеси, які значно активізувалися після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, призвели до того, що значна частина молоді залишила країну, шукаючи безпеку за кордоном. Водночас гендерний дисбаланс у молодіжних вікових групах та тенденція до зниження народжуваності створюють додаткові труднощі для майбутнього демографічного відтворення України. Внаслідок війни значна частина населення була вимушена переселитися до безпечних районів або навіть за кордон⁶¹.

Певні зміни у потоках студентської молоді відбулися після ухвалення 02 квітня 2024 року постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України»⁶², відповідно до якої внесено зміни до умов виїзду за кордон студентів-чоловіків, а саме: чоловіки віком від 18 до 22 років не підлягають призову на військову службу під час мобілізації; якщо вони навчаються на денній формі в закладах вищої освіти України державної або комунальної форм власності й здобувають ступінь вищої освіти бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування); є учасниками так званої «освітньої академічної мобільності», тобто виїжджають за кордон тимчасово для навчання чи стажування, щоб здобути нові знання та досвід; їдуть на навчання в іноземні заклади освіти строком на 1 семестр.

⁶¹ Тілікіна Н.В. Вплив війни на сферу освіти України та соціально-психологічне становище студентів. *Соціальна робота та соціальна освіта*. №2(13). 2024. С. 130-137. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316721](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316721)

⁶² Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2024 р. № 366. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zminy-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-ukrainy-366-020424>

За даними EducationFair.nl (Market звіт Україна, 2020) у 2019 р. за кордоном навчалася 78 тис. українських студентів, зокрема: у Польщі 27 тис. осіб, у Німеччині – 6,4 тис., у Чехії – 3,1 тис., у Словаччині – 2,9 тис.⁶³. У 2023 р. – 85,3 тис., зокрема: у Польщі – 30,9 тис., у Німеччині – 6,6 тис., у Словаччині – 4,9 тис., у Чехії – 4,2 тис.⁶⁴.

У межах України також відбулися значні вимушені переміщення. За оцінками MOM станом на 15.03.2024 кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила понад 3,7 млн.⁶⁵. Близько 4,5 млн осіб спонтанно повернулися до звичного місця проживання в Україні (як із місць внутрішнього переміщення, так і з-за кордону) після щонайменше двох тижнів у статусі переселенців, близько 26% із них – повернулися з-за кордону⁶⁶. Станом на червень 2025 року 3,8 мільйона осіб залишаються внутрішньо переміщеними особами в країні, тоді як ще 4,1 мільйона повернулися до своїх місць походження – або з внутрішнього переміщення, або з-за кордону⁶⁷.

Ці негативні процеси створюють серйозні виклики для ринку праці, пенсійної системи та загального економічного розвитку країни. Втрата активного молодого населення знижує потенціал для економічного зростання, соціальних реформ та модернізації суспільства. Враховуючи ці тенденції, державна молодіжна політика повинна зосередитися на створенні сприятливих умов для збереження та розвитку молодіжного потенціалу, стимулюванні народжуваності, підтримці молодих сімей та забезпеченні якісних умов для освіти, роботи та житла в Україні.

Серйозною проблемою, що впливає на загальну демографічну ситуацію, залишається смертність молоді. Україна має високий рівень передчасної смертності серед молоді порівняно з європейськими країнами. Зокрема, чоловіки у віці 15–34 років помирають значно частіше, ніж жінки. Основними причинами смертності є зовнішні чинники, такі як нещасні випадки, травми. Хоча після 2010 року рівень смертності серед молоді знизився завдяки покращенню соціально-економічних умов та доступу до медичних послуг, показники все ще залишаються вищими, ніж у 1991 році. Особливо критичною є ситуація в сільській місцевості, де рівень смертності молоді на 20% вищий, ніж у містах. Це свідчить про необхідність запровадження ефективних заходів щодо зменшення ризиків і поліпшення якості життя молодого населення.

Отже, зниження чисельності молоді, висока смертність та масштабна еміграція є тими викликами, які вимагають комплексних і системних рішень.

⁶³ Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have,displaced%20to%20Moldova%20>

⁶⁴ Market reports Europe. Education Fairs by Country. URL: <https://www.educationfair.net/market-reports/europe/ukraine/>

⁶⁵ Україна – Оцінка умов для повернення. Інформаційний бюлетень. Раунд 7 (травень 2024). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-ocinka-umov-dlya-povernennya-informaciyiny-byuleten-raund-7-traven-2024?close=true>

⁶⁶ Звіт про повернення населення в Україні (грудень 2023). Міжнародна організація з міграції (MOM). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop_R15_return_ukr.pdf

⁶⁷ International Organization for Migration (IOM), Jun 03 2025. DTM Ukraine — Displacement and Return: Trends, Drivers and Intentions - June 2025. IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-displacement-and-return-trends-drivers-and-intentions-june-2025>

Політика держави повинна бути спрямована на створення безпечних умов життя, зменшення рівня передчасної смертності, зниження масштабів еміграції та забезпечення молоді можливостями для розвитку та самореалізації в Україні.

1.3. Здоров'я молодого покоління: стан, тенденції, перспективи

Збереження здоров'я молодого покоління є одним із ключових стратегічних завдань державної політики, особливо в умовах складної демографічної ситуації, що триває в Україні протягом усього періоду незалежності. Високий рівень смертності, зниження народжуваності, еміграція та інші демографічні виклики загрожують стійкому розвитку країни, а тому пріоритетним завданням для держави має бути створення ефективних механізмів підтримки фізичного, психічного та соціального здоров'я молоді.

Помилково вважати, що рівень захворюваності молоді та збереження її здоров'я залежать виключно від держави та її органів управління. Відповідальність за власне здоров'я лежить на кожній людині, і лише усвідомлений підхід до його підтримки та зміцнення може забезпечити якісне та повноцінне життя. Добре здоров'я є основою для досягнення важливих життєвих цілей, зокрема здобуття якісної освіти, професійного розвитку, створення сім'ї та виховання дітей. Без активної участі самої молоді будь-які соціальні ініціативи та державні програми у цій сфері ризикують залишитися формальними і малоефективними, незалежно від обсягу залучених ресурсів.

Важливим індикатором рівня відповідальності за власне здоров'я є самооцінка людини, тобто її суб'єктивне сприйняття власного самопочуття. Те, як особа оцінює свій стан, значною мірою визначає її подальші дії – чи буде вона докладати зусиль для збереження здоров'я, чи, навпаки, нехтуватиме ним через ризиковану поведінку або байдужість до можливостей, які держава пропонує для його підтримки та зміцнення.

Фізичне здоров'я. Аналіз тенденцій, пов'язаних із самооцінкою стану здоров'я з боку молодшої частини населення, свідчить про більш-менш сталу оцінку у номінації «добрий стан» та про незначні коливання у номінації «дуже добре» та «погане» з 2002 до 2010 рр., оскільки у 2001 р. настрої молоді були більш скептичними. Так, за даними вибіркового опитування населення всіх областей України у 2001 р., стан свого здоров'я як «добрий» оцінили 43,0% чоловіків та 36,1% жінок у віці 18–29 років, тоді як у 2002 р. «добре» оцінили своє здоров'я 56% молоді, а у 2010 р. їх стало всього на 0,5% більше (56,5 %). Порівняння отриманих даних з 1998 р. показало, що кількість оптимістів щодо стану свого здоров'я після

2000 р. суттєво зменшилася, оскільки на той період 68% молоді вказували на добрий стан свого самопочуття⁶⁸.

У 2021 році більшість молоді (71,5%) оцінила свій стан здоров'я як задовільний. Однак порівняно з 2018 та 2017 роками, ця частка зменшилася (у 2018 році – 82,9%, у 2017 році – 84,7%). Водночас зростає кількість молодих людей, які повідомляють про «дуже серйозні проблеми зі здоров'ям» або мають встановлену групу інвалідності⁶⁹.

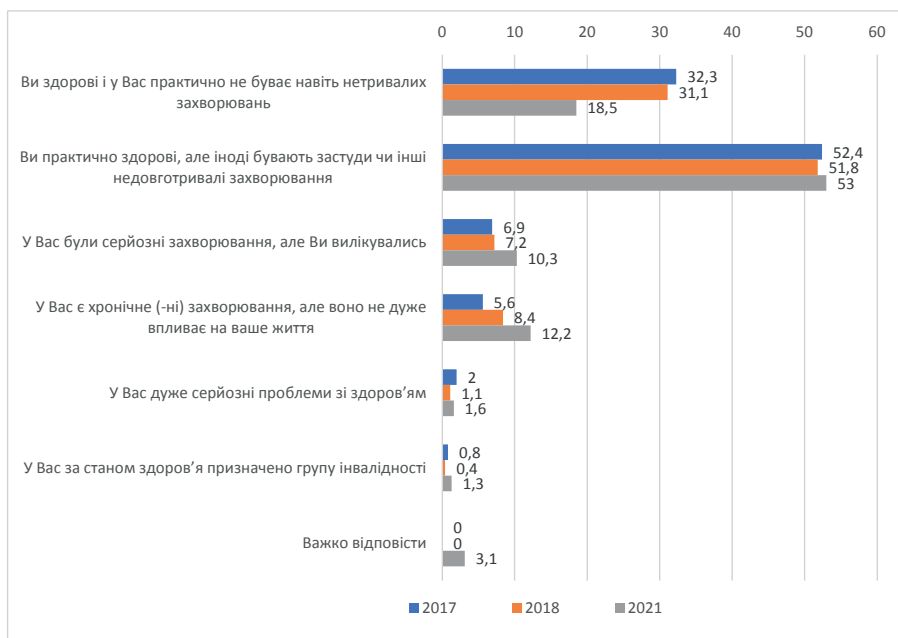

Рис. 1.3.1. Самооцінка власного стану здоров'я молоддю 14–34 роки у 2017–2021 рр., %

Захворюваність населення, особливо молодого покоління, є одним із ключових показників, що характеризує стан системи охорони здоров'я та рівень добробуту суспільства. Вивчення динаміки поширення хвороб дозволяє вчасно реагувати на виклики у сфері громадського здоров'я та формувати ефективні профілактичні стратегії. Одним із показників стану здоров'я молоді є стан захворюваності на туберкульоз та інші соціально небезпечні хвороби.

⁶⁸ Дослідження, проведене у межах українсько-канадського проєкту «Молодь за здоров'я» Українським інститутом соціальних досліджень у 1998 і 2000 рр.

⁶⁹ Молодь України 2021. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні. Київ : Міністерство молоді та спорту України, 2021. 74 с.

**Таблиця 1.3.1. Захворюваність на туберкульоз і онкологію молоді
віком 15–34 років включно в Україні**

Роки	Туберкульоз		Онкологія	
	абсолютні числа	на 100 тис. населення	абсолютні числа	на 100 тис. населення
1995	6223	42,9	4913	33,9
1996	6929	48,3	4969	34,6
1997	7792	54,9	4916	34,6
1998	9023	63,9	4681	33,2
1999	8699	61,6	4518	32,0
2000	9729	68,7	4507	31,8
2001	10958	77,0	4519	31,7
2002	12695	90,8	4473	32,0
2003	13407	95,1	4560	32,3
2004	14124	99,8	4597	32,5
2005	14543	102,5	4545	32,0
2006	14427	102,0	4512	31,9
2007	13771	97,9	4631	32,9
2008	13507	96,9	4572	32,8
2009	12925	93,6	4551	33,0
2010	11928	87,5	4649	34,1
2011	11557	83,3	4710	33,9
2012	11273	82,9	4851	35,7
2013	10555	78,6	4783	35,6
2014	8495	64,8	4177	31,9
2015	7617	62,6	4158	34,2
2016	7187	60,8	3898	33,0
2017	6416	55,6	3950	34,3
2018	5784	51,5	3873	34,5
2019	5269	48,4	3598	33,1
2020	3604	34,1	3206	30,4
2021	3068	29,9	3074	30,0
2022	2845	28,5	2295	23,0
2023	3052	-	2414	-

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

Пік захворюваності на туберкульоз серед молоді спостерігався у 2005 році, коли було зафіксовано 14 543 випадки, що становило 102,5 випадків на 100 тис. населення в.в.г. Починаючи з 2006 року, простежується поступове зниження захворюваності на туберкульоз, що може свідчити про покращення діагностики, лікування та профілактики у сфері протидії туберкульозу в Україні. У 2022 році на туберкульоз захворіло 2845 осіб віком 15–34 роки (або 28,5 на 100 тис. населення в.в.г), а в 2023 році – 3052 (табл. 1.3.1).

Порівняно з туберкульозом, рівень онкозахворюваності був більш стабільним упродовж аналізованого періоду. Найвищі абсолютні показники серед молоді реєструвались у 1995 році (4913 випадків або 33,9 на 100 тис. населення в.в.г) та поступово знижувалися. У 2022 році зафіксовано 2295 випадків (23,0 на

100 тис. населення в.в.г.). У 2023 році показник становив 2414 випадків, проте, аналогічно до туберкульозу, не визначено значення на 100 тис. населення.

Обидва види захворювань демонструють тенденцію до зниження захворюваності впродовж останніх 10–15 років, що може бути пов'язане з покращенням умов життя, профілактичними програмами, зменшенням чисельності молоді, а також із обмеженим доступом до діагностики під час пандемії COVID-19 та повномасштабної війни в Україні. Відсутність даних щодо показників на 100 тис. населення у 2023 році ускладнює об'єктивне порівняння та аналіз динаміки. Таким чином, можна припустити, що заходи державної політики, спрямовані на профілактику та лікування онкологічних хвороб, демонструють вищу результативність порівняно з програмами подолання туберкульозу. Водночас важливо враховувати, що ці дві групи хвороб мають різні причини виникнення, механізми розвитку та фактори ризику, а отже – потребують відмінних підходів до профілактики, діагностики та медико-соціального супроводу. Сформована ситуація має стати предметом глибокого аналізу та обговорення як серед фахівців і державних органів, так і в громадському середовищі, адже від ефективності обраних рішень залежить не лише здоров'я молоді, а й благополуччя всього населення.

Іншою серйозною проблемою, яка негативно впливає на здоров'я молоді, є значне поширення захворювань, що передаються статевим шляхом (див. табл. 1.3.2).

Наведена статистика показує, що упродовж 1999–2023 рр. простежується чітка тенденція до зниження рівня захворюваності за всіма п'ятьма позиціями захворювань, які завдають найбільше шкоди репродуктивній функції людини віком від 15 до 34 років. Це свідчить про покращення медичного обслуговування та доступність необхідних медичних послуг для широкого загалу молоді. Так, захворюваність на сифіліс зменшилася з 287,4 на 100 тис. осіб у 1999 році до 5,8 у 2022-му, що свідчить про значне скорочення. Аналогічна динаміка спостерігається і щодо гонореї, де рівень захворюваності знизився з 149,3 до 5,1 на 100 тис. населення в.в.г. за відповідний період.

Натомість найвищі показники захворюваності упродовж досліджуваних років фіксувалися щодо трихомоніазу, який у 1999 році мав надзвичайно високий рівень – понад 830 випадків на 100 тис. населення в.в.г., тоді як у 2022 році цей показник становив 64,4 на 100 тис. населення в.в.г. Менш стрімким є зниження у випадку хламідійної інфекції та уrogenітального мікоплазмозу, що може вказувати як на недостатнє охоплення скринінговими програмами, так і на високий рівень латентності цих інфекцій (табл. 1.3.2).

Певним чином суттєве зменшення показників з 2020 року може бути частково зумовлене пандемією COVID-19, що вплинула на доступність медичних послуг, тестування та діагностику. Водночас постійне зниження захворюваності впродовж більш ніж двох десятиліть свідчить про певні успіхи державної політики у сфері профілактики поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, та зміну поведінкових моделей у молодіжному середовищі.

Таблиця 1.3.2. Поширення захворювань, що передаються переважно статевим шляхом, по Україні у віці 15–34 роки

Роки	Сифіліс		Гонорея		Хламідійна інфекція		Урогенітальний мікоплазмоз		Трихомоніаз	
	абс.число	на 100 тис.нас.	абс.число	на 100 тис.нас.	абс.число	на 100 тис.нас.	абс.число	на 100 тис.нас.	абс.число	на 100 тис.нас.
1999	40576	287,4	21080	149,3	19803	140,3	6997	49,6	117368	831,3
2000	30707	216,8	20835	147,1	26816	189,3	10000	70,6	122442	864,3
2001	25571	179,6	19688	138,3	27237	191,3	13345	93,7	116357	817,3
2002	20462	146,3	18415	131,7	19234	137,5	12693	90,8	99954	714,6
2003	17209	122,1	16997	120,6	24079	170,8	15872	112,6	95518	677,6
2004	15115	106,8	15882	112,2	24746	174,8	21008	148,4	90136	636,8
2005	12599	88,8	14759	104,0	26373	185,9	23568	166,1	85427	602,2
2006	9974	70,5	12544	88,7	27319	193,2	26036	184,1	79420	561,7
2007	8586	61,0	11099	78,9	26660	189,6	26499	188,4	77240	549,2
2008	6872	49,3	9978	71,6	27251	195,4	29768	213,5	71391	512,0
2009	5302	38,4	8618	62,4	24325	176,2	27565	199,7	64359	466,2
2010	4181	30,7	7788	57,2	22470	164,9	27971	205,3	61470	451,1
2011	3381	24,4	7214	52,0	22044	158,8	30168	217,4	55900	402,8
2012	2703	19,9	6671	49,0	22005	161,7	28246	207,6	51405	377,8
2013	2281	17,0	6176	46,0	21194	157,9	28448	211,9	46818	348,7
2014	1766	13,5	4653	35,5	16362	124,8	23842	181,9	36282	276,8
2015	1489	12,2	4150	34,1	13983	115,0	19908	163,7	32225	265,0
2016	1434	12,1	3727	31,5	12578	106,3	17855	150,9	29940	253,1
2017	1128	9,8	3133	27,2	11268	97,7	16144	140,0	26464	229,5
2018	917	8,2	2563	22,8	10426	92,9	15902	141,6	24264	216,1
2019	807	7,4	2021	18,6	9169	84,2	14082	129,4	20367	187,1
2020	600	5,7	1056	10,0	4484	42,5	7467	70,7	12062	114,3
2021	625	6,1	752	7,3	3532	34,4	5447	53,1	9648	94,0
2022	583	5,8	506	5,1	2138	21,4	2913	29,2	6419	64,4
2023	705	-	556	-	1959	-	2517	-	5313	-

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Міністерства охорони здоров'я України.

ВІЛ-інфекція/СНІД. З часу виявлення першого випадку ВІЛ-інфекції у 1987 році і до 2015 року в Україні було офіційно зареєстровано 264 657 випадків ВІЛ-інфекції, у тому числі 75 714 випадок захворювання на СНІД та 35 287 випадок смерті від захворювань, зумовлених СНІДом. Починаючи з 1999 року в Україні кількість нових випадків ВІЛ-інфекції постійно збільшується і у 2010 році офіційно було зареєстровано найбільшу кількість ВІЛ-інфікованих (майже 20,5 тис), яка орієнтовно тривала до 2013 р.⁷⁰.

У 2015 р. зафіксовано зниження кількості зареєстрованих нових випадків ВІЛ-інфекції, проте це було пов'язано з масштабним вторгнення регулярних підрозділів збройних сил Російської Федерації у 2014 році на територію України, після чого було втрачено контроль над частиною тимчасово окупованих територій,

⁷⁰ Грабовий С., Кузін І., Матюшкіна К. та ін. Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на початок 2021 року. Київ : ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», 2021. 58 с.

ускладнилася робота медичних і соціальних служб, а також знизився рівень охоплення тестуванням та реєстрації нових випадків серед вразливих груп населення. Після зростання кількості нових випадків ВІЛ-інфекції у 2017 р. і 2018 р. у 2019–2021 рр. спостерігалось зниження кількості нових випадків, що було наслідком зниження доступу до медичних послуг, пов'язаних з ВІЛ, насамперед до послуг з тестування, що обумовлено локдаунами, перепрофілюванням багатьох лікарень під стаціонари для надання медичної допомоги хворим на COVID-19⁷¹.

Разом з цим, у 2022 р. і 2023 р. ситуація ще більше ускладнилася внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Воєнні дії, масштабні переміщення населення, руйнування медичної інфраструктури, обмеження логістики та перебої з постачанням медикаментів призвели до ще більшого скорочення доступу до профілактичних і лікувальних послуг з ВІЛ. Значна частина людей, які живуть з ВІЛ, втратили можливість регулярно проходити тестування, отримувати антиретровірусну терапію або були змушені перервати лікування через зміну місця проживання або небезпеку для життя (рис. 1.3.2).

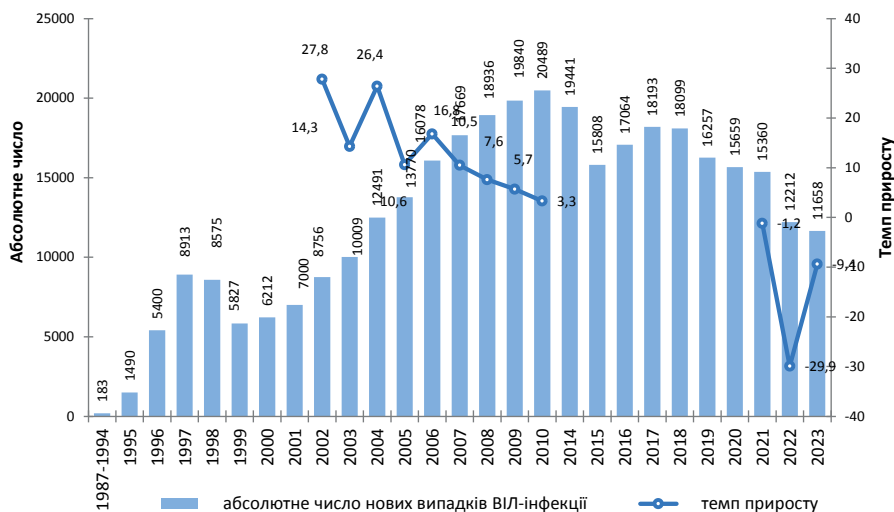

Рис. 1.3.2. Динаміка офіційно зареєстрованих нових випадків ВІЛ-інфекції та темпів приросту серед громадян України по роках

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Урядом України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей. У 2023 р. розраховано за даними оціночної чисельності населення.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

⁷¹ Там же.

Крім того, облік нових випадків ВІЛ-інфекції став менш точним унаслідок зниження активності епідеміологічного нагляду, втрати контролю над частиною територій та зміщення пріоритетів системи охорони здоров'я на лікування поранених та осіб з гострими станами. Тому зниження офіційно зареєстрованих випадків у 2022–2023 роках не варто інтерпретувати як покращення епідеміологічної ситуації, а радше як наслідок складних умов, у яких опинилася система охорони здоров'я країни.

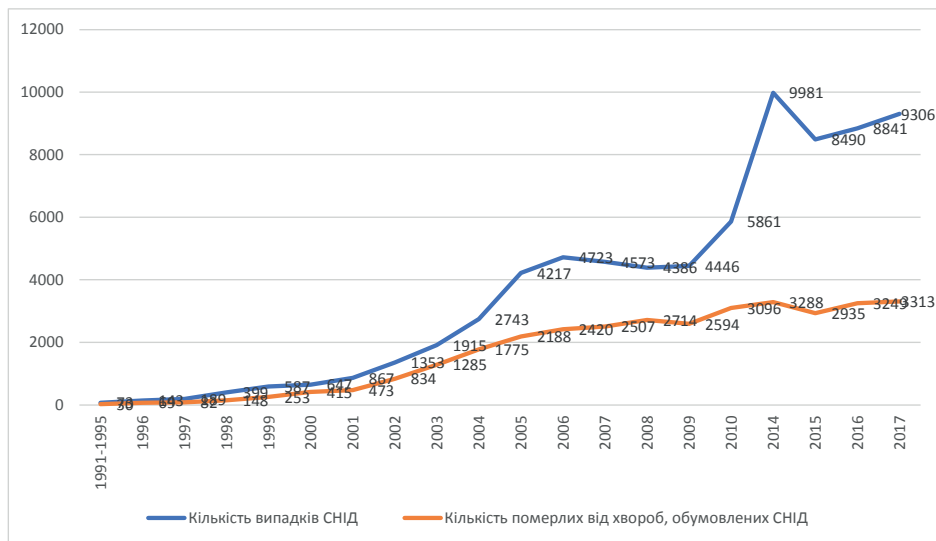

Рис. 1.3.3. Кількість нових випадків захворювання на СНІД та померлих від хвороб, обумовлених СНІДом, серед громадян України у 1991 – 2017 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

У 2001–2008 рр. має місце різке зростання як захворюваності на СНІД (з 867 у 2002 р. до 4723 у 2006 р), так і смертності від хвороб, зумовлених СНІДом. Це період активного поширення ВІЛ-інфекції, значною мірою через ін'єкційне вживання наркотиків. У 2009–2012 рр. кількість нових випадків СНІДу трохи знижується або стабілізується, смертність від хвороб, зумовлених СНІДом, продовжує зростати, що свідчить про накопичення пацієнтів на пізніх стадіях захворювання та недостатнє охоплення лікуванням. У 2013 р. відбулося стрімке зростання кількості нових випадків СНІДу до 9981 випадку, що є абсолютним максимумом за весь період (рис. 1.3.3).

У 2014–2017 рр. кількість випадків зменшується, але залишається високою (8841 у 2016 р. та 9306 у 2017 р.). Це зниження не варто інтерпретувати однозначно як покращення епідеміологічної ситуації – значною мірою це зумовлене об’єктивними соціально-політичними та організаційними чинниками: через анексію Криму та початок збройного конфлікту на сході України було порушено систему надання медичної допомоги, зокрема – профілактики, діагностики та лікування ВІЛ/СНІД. Смертність стабілізується (близько 3200 випадків щороку), що може свідчити про поліпшення доступу до антиретровірусної терапії.

Таблиця 1.3.3. Кількість нових випадків захворювання на СНІД та померлих від хвороб, обумовлених СНІДом, серед громадян України у 1991–2017 рр.

	Кількість випадків СНІДу		Кількість померлих від хвороб, обумовлених СНІДом	
	абсолютні числа	на 100 тис. населення	абсолютні числа	на 100 тис. населення
2018	8839	20,9	3448	8,1
2019	7502	19,5	2979	7,7
2020	4131	10,8	2112	5,5
2021	4151	11,0	1928	5,1
2022	3010	7,3	1293	3,1
2023	3351	8,2	1474	3,6
2024	3127	7,6	1169	2,8

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

Упродовж 2018–2024 років простежується чітке зниження як кількості нових випадків захворювання на СНІД, так і смертності від хвороб, обумовлених СНІДом. Кількість нових випадків захворювання на СНІД зменшилася з 8839 у 2018 р. до 3127 у 2024 р., тобто більш ніж удвічі, кількість померлих – 3448 і 1169 відповідно. З одного боку це було пов’язано з покращенням доступу до антиретровірусної терапії (АРТ) та підвищенням рівня виявлення ВІЛ на ранніх стадіях, а з іншого – із зовнішніми кризовими чинниками, такими як пандемія COVID-19 і війна, що могли вплинути на повноту обліку нових випадків (табл. 1.3.3).

У країнах, де ВІЛ-інфекція залишається актуальною проблемою громадського здоров'я, особливо уразливими до інфікування є діти та молодь. Це пов’язано з тим, що, згідно з результатами численних досліджень, саме серед цієї вікової групи частіше спостерігається використання ризикованих практик, зокрема сексуальної поведінки та вживання психоактивних речовин. В умовах України ці ризики були посилені впливом пандемії COVID-19, що обмежила доступ до профілактичних і діагностичних послуг, а також повномасштабним вторгненням

Російської Федерації на територію України у 2022 році, яка спричинила дестабілізацію медичної інфраструктури, внутрішнє переміщення населення та загальне погіршення соціально-економічної ситуації. Унаслідок цього, попри загальне зниження офіційно зареєстрованих нових випадків ВІЛ, епідемія в Україні продовжує поширюватися, зокрема серед молодіжного середовища, яке залишається вразливою групою ризику.

Аналіз фізичного здоров'я молоді неможливий без урахування показників штучного переривання вагітності. Аборт залишається важливим соціально-медичним індикатором, що відображає як рівень сексуальної освіти, так і доступність контрацептивів, медичних та профілактичних послуг. Значною проблемою для збереження репродуктивного здоров'я залишається штучне переривання вагітності (аборти) серед підлітків. Вагітність для дівчат підліткового пов'язана з низкою ризиків та труднощів. Ранній початок статевих стосунків може стати причиною порушення гормональної регуляції генеративної системи, що впливатиме на проходження пренатального періоду у майбутньому.

Загалом в Україні на даний час можна спостерігати тенденцію до зменшення кількості абортів в усіх вікових підгрупах, також і у групі дівчат підліткового віку. Частота ухвалення рішення робити аборт у дівчат віку від п'ятнадцяти до сімнадцяти років значно зменшилася. Якщо у 1994 р. на 1000 дівчат припадало 22,3 випадків абортів, у 2002 р. даний показник виявився в 3 рази нижчий (7 випадків на 1000), у 2010 р. – у 7 разів менший (3 випадки на 1000)⁷², а у 2013 р. зменшився до рівня 1,8 абортів на 1000 дівчат віком п'ятнадцяти–сімнадцяти років⁷³. Зменшенню кількості випадків штучного переривання вагітності, на думку спеціалістів, сприяла «діяльність служби планування сім'ї та активізація освітньо-профілактичної роботи з населенням та молоддю», а вагомий «внесок у покращення даної ситуації було створено методом підвищення рівня знань про засоби запобігання небажаного запліднення та створення системи надання лікарських послуг»⁷⁴.

Переривання небажаної вагітності у підлітків здебільшого є причиною репродуктивних розладів у майбутньому. Наразі викликає занепокоєння все ще їхній високий рівень при позитивній тенденції зниження кількості абортів – 1,35 на 1 тис. дівчат 15–17 років у 2018 році, 3,76 у 2022 році⁷⁵ (рис. 2.6.4). Позитивна динаміка скорочення абортів у неповнолітніх в Україні є результатом стабільної роботи системи планування сім'ї.⁷⁶

⁷² Вовк І. Б., Тимченко О.І., Ревенько О. О. Аборт – предиктор порушень репродуктивного здоров'я жінки. *Здоров'я України*. 2014. Берез., тематичн.номер. С. 33–47.

⁷³ Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна: 2000–2015. Національна доповідь. Київ, 2015. С.75. URL: Режим доступу: www.un.org.ua/images/documents/.../2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr

⁷⁴ Аксьонова С.Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми. Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 184 с.

⁷⁵ Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Центр медичної статистики МОЗ, 2024. 78 с. URL: <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>

⁷⁶ Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2022 рік. Центр медичної статистики МОЗ, 2023. 39 с. URL:

Також в Україні спостерігалось стійке зниження загальної кількості переривань вагітності й серед інших вікових груп жінок: з 217,4 тис. випадків у 2008 році до 94,7 тис. у 2017 році. Найвищі показники абортів стабільно фіксувалися серед жінок віком 20–34 роки, тобто проведені у найбільш репродуктивно активному періоді життя. Водночас відзначається значне скорочення абортів серед неповнолітніх: зокрема, у групі 15–17 років кількість випадків зменшилася у понад 4 рази (табл. 1.3.5).

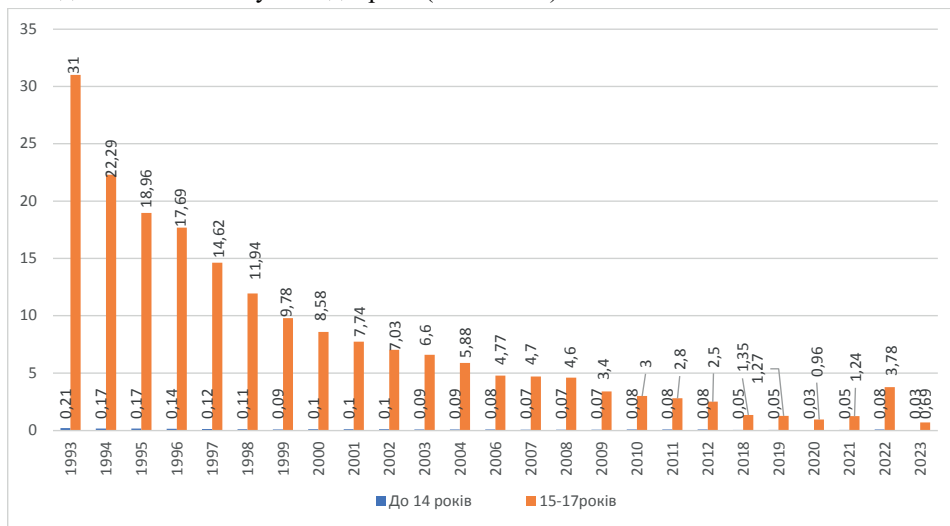

Рис. 1.3.4. Динаміка штучних абортів у дівчат віком до 14 та 15–17 років в Україні, 2018–2023 рр., на 1 000 дівчат в.в.г.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

Таблиця 1.3.5. Кількість переривань вагітності (абортів)

Роки	Усього	З них у жінок віком (включно)				Із загальної кількості абортів – у сільських мешканок
		до 14 років	15–17 років	18–19 років	20–34 роки	
2008	217413	103	3836	15454	161683	52886
2009	194845	83	3012	13240	144864	47866
2010	176774	84	2433	10486	131823	44091
2011	169131	85	2186	9349	125895	42707
2012	153147	76	1869	7901	113045	38417
2013	147736	54	1685	6985	108652	37406
2014	116104	51	1170	5059	85575	32180
2015	106357	44	1019	4329	78084	30122
2016	101121	56	875	3815	73680	29001
2017	94665	39	822	3399	68707	27377

Примітка: Загальна кількість абортів наведена включно з міні – абортими, тобто абортими, що здійснені протягом раннього періоду вагітності методом вакуум-аспірації.

2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

Хоча й серед сільських мешканок загальна кількість абортів знизилася майже вдвічі, ця категорія населення залишається вразливою з огляду на доступ до послуг репродуктивного здоров'я. Загалом така динаміка може свідчити про поступове підвищення рівня обізнаності щодо планування сім'ї, поширення сучасних засобів контрацепції та результативність профілактичних заходів у сфері охорони материнства.

Виконання заходів міжнародних і державних програм сприяли суттєвому зниженню сумарної кількості абортів в Україні та подовженню цієї позитивної динаміки: частота абортів знизилась на 44,4% (з 8,1 на 1000 жінок фертильного віку у 2018 до 4,5 у 2023 р).

Загалом виконання заходів профілактичних програм сприяли суттєвому зниженню сумарної кількості абортів в Україні. Так, у період 1990–2023 років в Україні спостерігається чітка тенденція до зниження як абсолютної кількості абортів, так і їхньої інтенсивності серед жінок фертильного віку. Якщо у 1990 році було зафіксовано понад 1 000 тис. випадків (або 82,6 на 1 тис. жінок фертильного віку), то у 2005 році вже було 264 тис. випадків (19,5 на 1 тис. жінок фертильного віку), а у 2023 році – 45,3 тис. (4,7) (рис. 1.3.5).

Така динаміка відображає позитивні зрушення у сфері репродуктивного здоров'я, зокрема поширення сучасних засобів контрацепції, зростання рівня сексуальної просвіти, розвиток медичних послуг та посилення профілактичних заходів. Зниження частоти абортів також свідчить про підвищення рівня усвідомленого батьківства та загальної культури планування сім'ї в суспільстві.

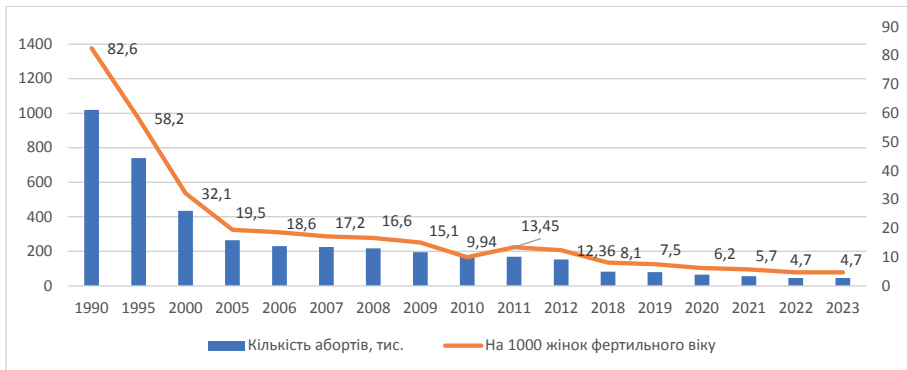

Рис. 1.3.5. Динаміка переривань вагітності у 1990-2023 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

Психічне здоров'я є невід'ємною складовою загального добробуту людини та важливим фактором повноцінного розвитку особистості. Особливої актуальності ця тема набуває в контексті сучасних суспільних викликів, таких як війна, соціальна нестабільність, пандемії та економічна криза, що значною мірою впливають на емоційний стан і психічну стійкість дітей та молоді. Своєчасне виявлення психоемоційних порушень і надання відповідної допомоги стає пріоритетом у сфері охорони здоров'я та соціальної політики.

Війна неминує призводить до погіршення психічного здоров'я, і в Україні складно точно оцінити масштаби таких порушень, спричинених повномасштабним вторгненням Росії в Україну, а також спрогнозувати їхні довгострокові наслідки. Серед української молоді як в країні, так і за її межами, зростає занепокоєність власним психічним станом. У 2024 році рівень тривожності серед молоді за кордоном зріс до 61% (порівняно з 54% у 2023 році)⁷⁷. Основними чинниками, що негативно впливають на психологічний стан молодих людей за кордоном, є недостатня інтеграція, відсутність українських психологів, а також розрив звичних соціальних зв'язків⁷⁸. Зокрема, 25% молодих українців за кордоном (проти 4% в Україні) зазначають, що відчувають нестачу друзів і труднощі у спілкуванні. Найбільш вразливою є вікова група 14–19 років, де цей показник сягає 33%⁷⁹.

⁷⁷ Костюченко Т., Волосевич І. Вплив війни на молодь в Україні. Результати соціологічного дослідження. 2024. Info Sapiens. 84 с.

⁷⁸ Потреби осіб з України, які були вимушені виїхати за кордон через війну : звіт за результатами дослідження у Польщі. Данська рада у справах біженців, Варшава, 2023. URL: https://pro.drc.ngo/media/ocnf5spd/needs-assessment-report-ua_final_ext.pdf

⁷⁹ IRC Child Protection Monitoring Report: September–December 2023. URL: <https://www.rescue.org/sites/default/files/2024-05/CP%20Monitoring%20Report%202%202024%20IRC%20Poland.pdf>

Важливу роль у цьому відіграє мовний бар'єр, який ускладнює взаємодію з однолітками в країнах перебування.

В Україні також фіксується тенденція до зростання усвідомлення важливості психічного здоров'я та потреби в професійній допомозі. У 2024 році 25% молоді висловили занепокоєння щодо свого психоемоційного стану, що перевищує показники 2023 року (22%) і майже вдвічі більше, ніж у 2021 році (11%). Зазначена проблема є більш актуальною серед жінок – 28% проти 22% серед чоловіків⁸⁰.

За результатами дослідження «Молодь України – 2021», за психологічною консультацією в останні 12 місяців зверталось 5% молоді, гендерних відмінностей щодо частоти звернень за консультацією до психолога за результатами дослідження виявлено не було (чоловіки – 4,7%, жінки 5,2%)⁸¹.

Таблиця 1.3.6. Розлади психіки та поведінки через уживання алкоголю серед молоді віком 15–35 років

	Роки	Взято під нагляд з уперше встановленим діагнозом		Перебуває на кінець звітного періоду	
		диспансерна група	профілактична група	диспансерна група	профілактична група
Усе населення	2023	14 516	23 796	365 963	75 899
Молодь віком 15–35 років		3 494	9 899	81 265	29 841
Усе населення	2022	13 674	29 643	393 154	87 565
Молодь віком 15–35 років		3 359	12 598	90 481	36 121
Усе населення	2021	16 981	39 191	437 061	103 126
Молодь віком 15–35 років		3 957	16 666	97 788	42 916
Усе населення	2020	17 921	41 922	441 700	106 554
Молодь віком 15–35 років		4 544	17 376	100 033	45 775
Усе населення	2015	26 895	67 772	471 859	129 829
Молодь віком 15–35 років		8 134	32 452	113 559	62 015
Усе населення	2010	37 745	96 137	598 962	173 307
Молодь віком 15–35 років		12 533	49 411	136 675	87 355

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2023 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані ДУ «Центр громадського здоров'я» МОЗ.

Дані таблиці 1.3.6. свідчать про суттєве зниження показників розладів психіки та поведінки, пов'язаних із вживанням алкоголю, серед молоді віком 15–35 років упродовж 2010–2023 років. Зокрема, спостерігається поступове зменшення як кількості осіб, уперше взятих під нагляд (як у диспансерній, так і профілактичній групах), так і загальної кількості молодих людей, що перебували під спостереженням на кінець звітного періоду. Проте це скоріше свідчить про

⁸⁰ Костюченко Т., Волосевич І. Вплив війни на молодь в Україні. Результати соціологічного дослідження. 2024. Info Sapiens. 84 с.

⁸¹ Молодь України 2021. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді в Україні. Київ : Міністерство молоді та спорту України, 2021. 74 с.

вплив соціальних, економічних та політичних факторів, включно з пандемією COVID-19 та повномасштабною війною. Зрозуміло, що значна частина споживачів знаходиться поза медичним наглядом та впливом і не відображена в офіційній статистиці.

Таблиця 1.3.7. Розлади психіки та поведінки через уживання наркотичних речовин, всього

	Роки	Взято під нагляд з уперше встановленим діагнозом		Перебуває на кінець звітного періоду	
		диспансерна група	диспансерна група	диспансерна група	профілактична група
Усе населення	2023	5 039	3 565	62 066	21 230
Молодь віком 15–35 років		2 005	1 863	20 769	11 520
Усе населення	2022	5 164	4 157	61 182	25 169
Молодь віком 15–35 років		1 985	2 405	22 902	14 474
Усе населення	2021	4 080	4 376	64 650	26 987
Молодь віком 15–35 років		1 815	2 472	25 156	15 216
Усе населення	2020	3 782	4 228	62 419	26 153
Молодь віком 15–35 років		1 916	2 773	25 673	15 811
Усе населення	2015	3 591	5 164	60 187	23 368
Молодь віком 15–35 років		2 574	3 881	33 230	17 062
Усе населення	2010	5 927	11 466	77 840	36 805
Молодь віком 15–35 років		4 781	9 342	51 098	28 269

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Центру медичної статистики МОЗ України.

У 2010–2023 роках динаміка поширеності розладів психіки та поведінки, спричинених вживанням наркотичних речовин, серед усього населення України та окремо серед молоді віком 15–35 років загалом зменшується. Особливо помітним є зниження показників серед молоді: у 2010 році на обліку перебувало понад 51 тис. осіб у диспансерній групі, тоді як у 2023 році – лише близько 21 тис. осіб. Це може свідчити як про зміну структури споживання психоактивних речовин, так і про зменшення звернень до офіційної системи охорони здоров'я внаслідок пандемії COVID-19, війни, а також можливої стигматизації та маргіналізації споживачів наркотиків (табл. 1.3.7). Водночас зменшення охоплення профілактичним наглядом викликає занепокоєння щодо ефективності раннього виявлення та профілактики залежності серед молоді.

Особливої уваги потребують питання профілактики захворювань, популяризації здорового способу життя, забезпечення доступу до якісної медичної допомоги, а також розвиток програм психосоціальної підтримки, що допоможуть мінімізувати ризики для здоров'я молодих людей. Враховуючи вплив соціально-економічних факторів на стан здоров'я молоді, важливо також реалізовувати комплексні заходи, спрямовані на покращення рівня життя, освіти та зайнятості

молодих громадян. Таким чином, збереження здоров'я молодого покоління є не лише медичним чи соціальним завданням, а й важливим елементом національної безпеки та сталого розвитку України.

1.4. Освіта та доступ молоді до освітніх можливостей

Освіта є ключовим чинником соціалізації молоді, формування її життєвих орієнтирів та реалізації особистісного і професійного потенціалу. Саме завдяки системі освіти молодь здобуває необхідні знання, навички та компетентності, які сприяють її інтеграції в суспільне життя, участі в економічних процесах і формуванні активної громадянської позиції. У сучасних умовах доступ молоді до якісних освітніх можливостей набуває особливого значення, з огляду на виклики, пов'язані з цифровізацією, пандемією COVID-19, повномасштабним російським вторгненням на територію України, а також спричинені війною вимушеною внутрішню та зовнішню міграцію і зміни освітньої інфраструктури, та зростанням освітньої нерівності.

Освітня структура молоді останніх років була умовно стабільною. Починаючи з 2014 року заклади загальної середньої освіти випускають трохи більше пів мільйона учнів (див. рис. 1.4.1).

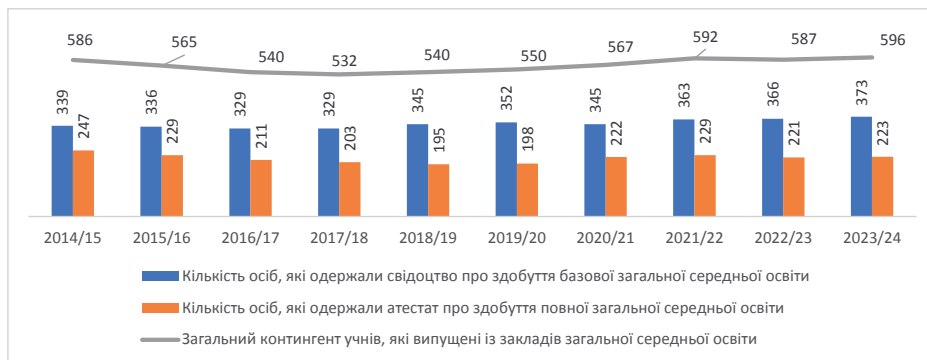

Рис. 1.4.1. Чисельність учнів закладів загальної середньої освіти на початок навчального року, у 2014/15–2023/24 н.рр., тис. осіб

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2024 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Упродовж 2015/2016–2021/2022 н. рр. спостерігалася певна тенденція до зменшення кількості здобувачів освіти за всіма рівнями професійної та вищої

освіти (див. рис. 1.4.2). Загальний контингент учнів, слухачів закладів П(ПТ)О скоротився за цей період майже на 18,9%, або на 57,2 тис. осіб. Загальна кількість слухачів закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища) скоротилася майже на 28%, або на 64,5 тис. осіб, контингент студентів закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) – на 17%, або на 233,4 тис. осіб. Це було наслідком погіршення демографічної ситуації (старіння населення, зниження народжуваності), а також збільшенням частки молоді, зорієнтованої на здобуття вищої освіти, що призводить до зменшення контингенту учнів закладів П(ПТ)О⁸².

Цікаві тенденції спостерігаються й щодо зміни кількості учнів та студентів зазначених навчальних закладів. Контингент учнів, слухачів професійно-технічних навчальних закладів упродовж досліджуваного періоду зменшився практично втричі. Професійно-технічна освіта сьогодні є все менш популярною серед молоді. Натомість щодо кількості студентів ЗВО III–IV рівнів акредитації, то до 2008/2009 н.р. їхня кількість збільшилася у 2,6 раза, а до 2014/2015 н.р. – зменшилася вдвічі. Зменшення після 2014/2015 н.р. зумовлено насамперед окупацією частини територій України, зокрема АР Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей, де розміщувалися численні заклади освіти, а також початком збройної агресії Російської Федерації в Україні у 2022 р. Внаслідок бойових дій частина закладів вищої освіти була змушена евакуюватися або припинила свою діяльність, що призвело до скорочення освітньої інфраструктури. Додатковим чинником стало значне зменшення чисельності молоді через демографічну кризу та міграційні процеси, як внутрішні, так і зовнішні: молоді люди змінювали місце проживання у пошуках безпеки або перспектив для навчання за кордоном. Усе це суттєво вплинуло на структуру та обсяги охоплення молоді освітою (рис. 1.4.2).

Зростання кількості студентів закладів вищої освіти (ЗВО) і закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) спостерігається починаючи з 2021/2022 н.р. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, у 2023/2024 н.р. прийнято на навчання 441 тис. студентів в ЗВО і 122 тис. студентів в ЗФПО, порівняно з 339 тис. осіб і 99 тис. осіб у 2021 р. При цьому значно зросла кількість студентів, які вступили на контрактну форму освіти: ЗВО – з 200 тис. у 2021 р. до 322 тис. осіб у 2023 р.; ЗФПО – з 42 тис. у 2021 р. до 55 тис. осіб у 2023 р.

Зростання загальної кількості студентів з 2021/2022 н.р. спостерігається у закладах вищої освіти (ЗВО) і закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), тоді як у закладах професійної (професійно-технічної) освіти продовжується зниження кількості учнів. Натомість у 2023 р. порівняно з 2022 р. кількість прийнятих на навчання в ЗПТО зросла з 111 тис. осіб до 116 осіб (табл. 1.4.1).

⁸² Тілікіна Н.В. Вплив війни на сферу освіти України та соціально-психологічне становище студентів. *Соціальна робота та соціальна освіта*. № 2 (13). 2024. С. 130–137. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316721](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316721)

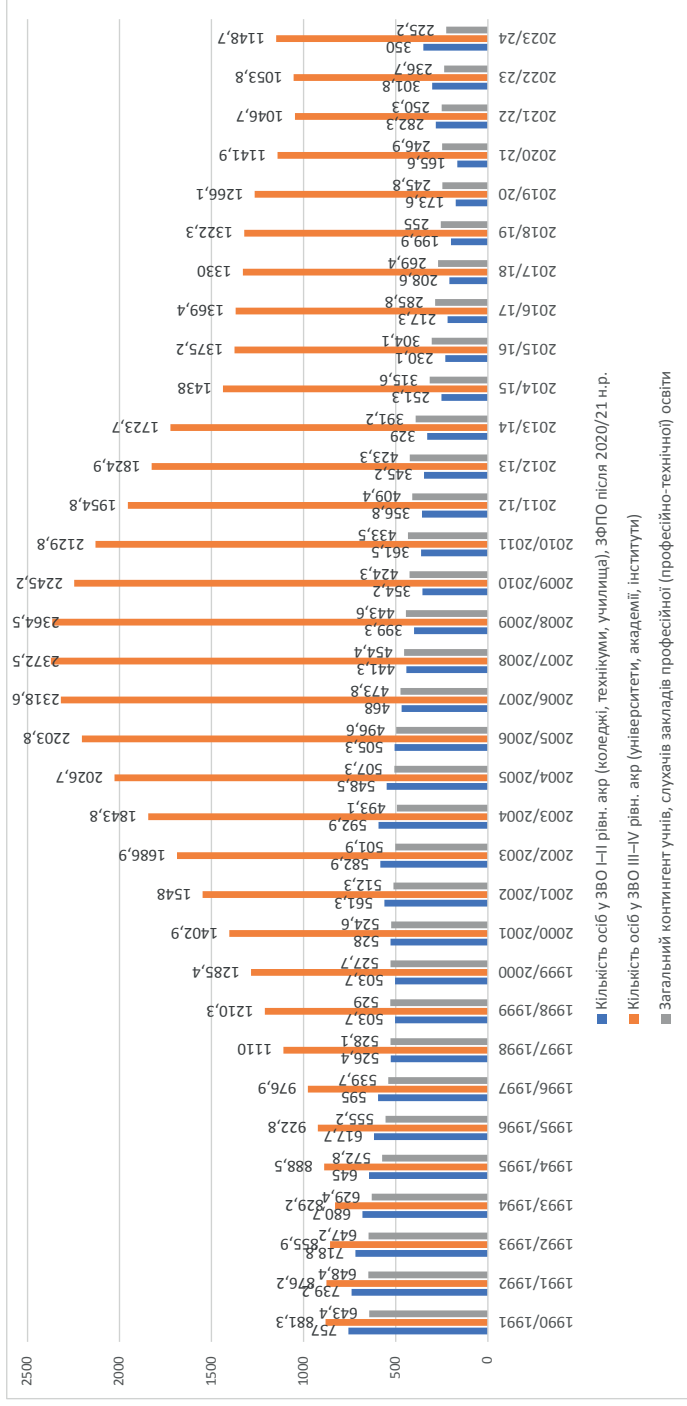

Рис. 1.4.2. Чисельність учнів ЗП(ПТ)О і студентів ЗВО на початок навчального року, у 1990/1991–2023/2024 ннрр., тис. осіб

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2024 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.4.1. Кількість закладів та учнів, слухачів і студентів у них, у 2020–2023 роках

<i>На кінець</i>	2020	2021	2022	2023
ЗПТО				
Кількість закладів, од.	711	694	670	664
Кількість учнів, осіб	246 855	250 336	236 689	225 194
З них жінок, осіб	-	95673	87197	82170
Кількість прийнятих на навчання, осіб	127 906	131 191	110 621	115 520
<i>На початок навчального року</i>	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024
ЗФПО				
Кількість ЗФПО, од.	129	248	283	314
Кількість студентів, осіб	165413	282 093	301765	350013
З них жінок, осіб	81257	133824	135584	148673
Частка жінок серед загальної кількості студентів, %	49,2	47,5	45,0	42,5
Кількість прийнятих на навчання, осіб	53437	99 101	93560	122376
З них:				
бюджет	35102	57549	57 841	66959
контракт	18335	41552	35 719	55408
ЗВО				
Кількість закладів, од.	515	386	347	314
Кількість студентів, осіб	1141889	1046669	1053770	1148658
З них:				
жінок, осіб	606945	562998	530206	535707
Частка жінок серед загальної кількості студентів, %	53,2	52,8	50,4	46,6
Кількість прийнятих на навчання, осіб	399248	338922	427401	441315
З них:				
бюджет	159629	138496	140654	117812
контракт	239618	200397	286 747	321 679

Примітка: без урахування даних тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: дані Єдиної державної електронної бази з питань освіти, надані Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України.

Суттєва зміна у структурі студентського контингенту відбулася за статтю. Так, в закладах вищої освіти частка жінок серед загальної кількості студентів знизилася з 53,2% у 2020/2021 н.р. до 46,6% у 2023/2024 н.р, у ЗФПО – відповідно з 49,2% до 42,5%. Значне скорочення частки жінок у загальній структурі студентів відбулася у 2022/23 н.р. порівняно з попередніми роками в усіх закладах освіти.

У 2023/2024 і 2024/2025 н.рр. заклади вищої освіти фіксують значний приріст студентів, особливо за контрактною формою навчання. Якщо у 2022/2023 н.р. порівняно з попереднім роком кількість нових студентів у закладах вищої освіти платної форми навчання зросла майже на 40%, при тому, що кількість бюджетних місць також збільшилася, то у 2023/2024 н.р. цей показник зріс на 12%. Натомість у закладах фахової передвищої освіти зростання відбулося лише у 2023/2024 н.р. на 50% (див. табл. 1.4.1).

Також спостерігається зростання кількості студентів 25 років і старші. Якщо у 2020/2021 н.р. частка студентів в ЗВО віком 14–24 роки від загальної кількості студентів становила 84,5%, віком 25–34 роки – 8,6%, віком 35 років і старші – 6,9%, то у 2023/2024 н.р. – відповідно 75,8%, 12,1% і 12,1%.

Такі зміни можна пояснити тим, що в умовах воєнного стану навчання в закладах професійної та вищої освіти є можливістю відстрочки від армії та мобілізації. Це також створює певний стимул для вступу до закладів вищої освіти, особливо серед чоловіків призовного віку, які прагнуть отримати юридично обґрунтовану можливість відтермінувати виконання військового обов'язку. Також зростання кількості студентів старшого віку може вказувати на тенденцію щодо повернення до навчання для отримання додаткових знань і навичок, особливо в умовах невизначеності та нестабільності.

Зсув гендерного дисбалансу в бік студентів чоловічої статі можна спостерігати за індексом гендерного паритету ЮНЕСКО, який розраховується Державною службою статистики України⁸³. Індекс гендерного паритету серед слухачів та студентів закладів освіти України свідчать про зниження показника у 2022/2023 н. р. за всіма освітніми рівнями, тобто збільшення кількості слухачів та студентів чоловічої статі (див. рис. 6.3.4). Крім того, що зросла кількість чоловіків, які вступають на різні рівні навчання. Також це може бути пов'язано зі збільшенням виїзду студентів жіночої статі на навчання за кордон.

Протягом останнього десятиліття система професійної освіти в Україні зазнала значних змін у контексті ринкових трансформацій – зросла потреба у фахівцях нових спеціальностей, що зумовило тісніший зв'язок між ринком праці та освітніми послугами. Це вплинуло на зміни в освітньому середовищі та формування людського капіталу, проте проблеми узгодженості між системою освіти та потребами ринку праці залишаються актуальними.

Мережа закладів у системі професійно-технічної та вищої освіти також зазнала змін у порівнянні з 1990 роком. Кількість закладів професійної (професійно-технічної) освіти зменшилася у 2022/2023 н.р. порівняно з 1990/1991 н.р. удвічі. Лише у 2004/2005 н.р. намітилася тенденція до зростання їхньої кількості, що тривала до 2007/2008 навчального року, після чого стало помітним їхнє поступове зменшення. Тенденції до зменшення спостерігаються і стосовно закладів вищої освіти (далі – ЗВО) I-II рівнів акредитації. Порівнюючи 1990/91 н.р. з 2018/2019 н.р. їхня кількість зменшилася фактично втричі.

Щодо ЗВО III-IV рівнів акредитації, тут наявні протилежні тенденції. Порівняно з 1990 р. їхня кількість зросла фактично у 2,5 рази. При цьому тенденція до розширення мережі таких закладів спостерігалася впродовж останніх двадцяти років (рис. 1.4.5).

⁸³ ІПП менше одиниці свідчить про те, що гендерний паритет надає перевагу чоловікам, ІПП більший за одиницю вказує на гендерний паритет, який надає перевагу жінкам.

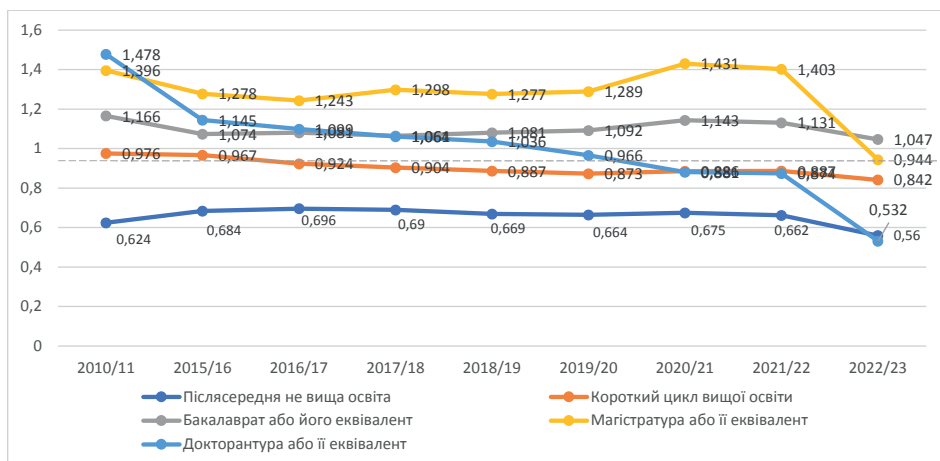

Рис. 1.4.4. Індекси гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти України⁸⁴

Примітка: 2010/2011 н.р. – включаючи учнів, слухачів та студентів закладів освіти Автономної Республіки Крим та м.Севастополя.

2014/2015–2021/2022 н.р. – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2022/2023 н.р. – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Докторантура або її еквівалент у 2020/2021–2022/2023 н.р. – без урахування здобувачів вищої освіти наукового ступеня доктора наук.

Джерело: дані Міністерства освіти і науки України.

Одним з найбільш негативних моментів перших років Незалежності України стала поява значної кількості ЗВО, діяльність яких не була підкріплена належним кадровим, матеріально-технічним забезпеченням. Це призвело до помітного падіння якості вищої освіти. Характерною особливістю останніх років щодо розвитку мережі ЗВО є реалізація послідовних кроків у напрямку скорочення їхньої чисельності. У 2010 р. було здійснено рішучі кроки щодо оптимізації їхньої кількості та забезпечення підвищення якості вищої освіти.

Зважаючи на наявні тенденції у сфері професійно-технічної освіти, для її оновлення було ухвалено державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки. Для забезпечення стабільного розвитку професійно-технічної освіти у проекті національної стратегії розвитку освіти України на 2012–2021 роки було передбачено:

- розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій;

⁸⁴ Співвідношення кількості осіб жіночої статі до кількості осіб чоловічої статі (методика ЮНЕСКО).

- оптимізацію мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці;
- оновлення та затвердження оптимального переліку професій підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їхньої кількості на основі інтеграції);
- удосконалення системи перепідготовки і підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти шляхом розширення мережі профільних професійно-технічних навчальних закладів, на базі яких здійснюється підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання;
- утворення центрів забезпечення нової якості професійно-технічної освіти на базі діючих навчальних науково-методичних кабінетів професійно-технічної освіти;
- відкриття до кінця 2015 року 27 навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням.
- з метою вдосконалення системи професійно-технічної освіти та приведення її структури та змісту у відповідність до європейських стандартів в Україні було заплановано наступне: ухвалення нового Закону України «Про професійно-технічну освіту»; запровадження дворівневої системи професійно-технічної освіти шляхом реформування професійно-технічних навчальних закладів у новий тип – професійно-технічний коледж; розширення мережі профільних професійно-технічних навчальних закладів як бази підвищення кваліфікації майстрів виробничого навчання; розроблення та впровадження нових стандартів професійно-технічної освіти; оновлення змісту, перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів і майстрів виробничого навчання для системи професійно-технічної освіти; розроблення Державного переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах ⁸⁵.
- Динаміка розвитку виробництва вимагає підвищення якості професійно-технічної освіти, ефективності, гнучкості та органічної інтеграції в економіку, орієнтації на постійні зміни між попитом і пропозицією кадрів.
- Відповідно основну увагу протягом п'яти років планувалося приділити таким питанням, як визначення стандартів професійно-технічної освіти, послідовним щорічним затвердженням 60 державних стандартів; співпраця з роботодавцями; активізація молодіжного підприємництва, створення нових навчально-виробничих структур та розвиток сфери послуг.

⁸⁵ Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>

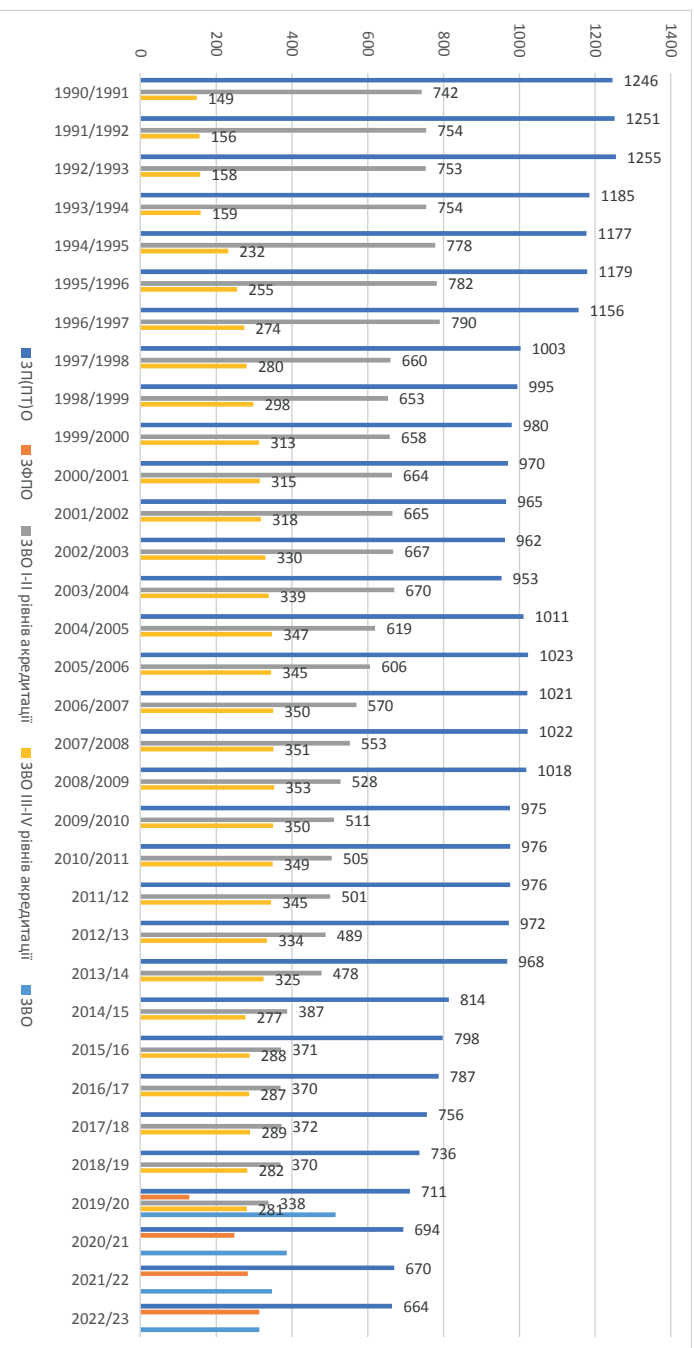

Рис. 1.4.5. Динаміка кількості професійно-технічних та вищих закладів освіти в Україні у 1990–2019 рр.

Примітка: починаючи з 2015/16 без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Заклади фахової передвищої освіти (ЗФПО) офіційно з'явилися в Україні із ухваленням Закону України «Про фахову передвищу освіту» 6 червня 2019 року. Однак історично їхні попередники, такі як технікуми та училища, існували ще за радянських часів. Закон офіційно набув чинності у вересні 2019 року, але активний процес переходу технікумів і коледжів до категорії ЗФПО тривав протягом 2020–2021 років.

Становлення ЗФПО зумовлено низкою важливих суспільно-політичних, економічних та освітніх чинників. По-перше, інтеграція України до європейського освітнього простору потребувала гармонізації національної системи освіти з міжнародними стандартами. Запровадження рівня фахової передвищої освіти стало кроком до адаптації освітньої системи України до Європейської рамки кваліфікацій, що, у свою чергу, сприяє взаємному визнанню дипломів та підвищенню мобільності випускників на європейському ринку праці.

По-друге, реформа вищої освіти передбачала розмежування функціональних завдань закладів різних рівнів. У результаті цього коледжі та технікуми були виведені зі складу університетів і здобули статус окремих освітніх інституцій, що дозволило їм реалізовувати власні освітні програми.

По-третє, створення ЗФПО зумовлено необхідністю оперативного реагування на потреби ринку праці. Заклади фахової передвищої освіти забезпечують практико-орієнтовану підготовку фахівців, спроможних швидко інтегруватися в професійне середовище та задовольняти попит роботодавців на кваліфіковані кадри.

Також важливим чинником стало загальне зменшення чисельності молоді, що створило конкуренцію між закладами освіти за абітурієнтів. У цих умовах оновлення та модернізація системи професійної підготовки стали необхідними для збереження привабливості освітніх послуг. Нарешті, трансформація системи професійно-технічної освіти вимагала її інституційного переосмислення. Надання нових функцій і статусу коледжам і технікумам створило можливості для розширення джерел фінансування, впровадження інноваційних програм та підвищення якості освітніх послуг.

Ухвалення Закону України «Про фахову передвищу освіту» сприяло інституціоналізації фахової передвищої освіти як окремого рівня національної освітньої системи, що займає проміжне положення між повною загальною середньою та вищою освітою. Цей рівень спрямований на забезпечення підготовки фахівців з високим рівнем практичної компетентності, необхідної для швидкої інтеграції до професійного середовища. Законом визначено новий статус освітніх інституцій – технікумів і коледжів, які набули автономії та правового статусу закладів фахової передвищої освіти. Це надало їм можливість самостійно формувати освітню політику, впроваджувати сучасні освітньо-професійні програми, що поєднують теоретичну базу з практичними навичками, відповідно до вимог ринку праці.

Важливою новацією стало залучення роботодавців до процесу розроблення та реалізації освітніх програм, а також організації практичної підготовки

здобувачів освіти. Такий підхід забезпечує підвищення якості освітнього процесу і конкурентоспроможності випускників. Серед переваг нової системи варто виокремити її гнучкість, адаптивність до змін на ринку праці, можливість здобуття актуальної професії у стислі терміни (2–4 роки), а також впровадження елементів дуального навчання, орієнтованого на практичний досвід.

Запровадження ЗФПО призвело до суттєвих структурних змін у системі вищої освіти, зокрема до перегляду ролі університетів, які втратили підпорядковані коледжі та технікуми. Водночас новий формат освіти посприяв тіснішій взаємодії між освітньою сферою та бізнесом, що позитивно вплинуло на готовність випускників до самостійної професійної діяльності. Інституціоналізація фахової передвищої освіти в Україні є логічним етапом комплексної освітньої реформи, яка відповідає викликам часу, сприяє модернізації освітнього середовища, європейській інтеграції та забезпеченню працевлаштування молоді.

Уже сьогодні можна говорити про прагнення молоді здобути не просто вищу освіту, але отримати науковий статус кандидата чи доктора наук. За роки незалежності в Україні помітно збільшилися обсяги підготовки кадрів найбільш високої кваліфікації: чисельність аспірантів – а це майже виключно молодь – зросла у 2,6 рази (рис. 6.3.6). Хоча основний приріст був досягнутий в 1990-х роках, однак і після уповільнення темпів зростання обсягів підготовки аспірантів триває збільшення їхньої чисельності. Зрозуміло, що не всі аспіранти стають кандидатами наук.

Однак, за даними моніторингу чисельного складу молодих учених, який здійснює Президія НАН України, за період 1999–2011 рр. спостерігається постійне абсолютне та відносне збільшення кількості молодих науковців. З 1999 р. кількість молодих учених в НАН України збільшилася в 2,6 рази, а молодих кандидатів наук удвічі. На сьогодні майже кожен п'ятий науковий співробітник в НАН України є молодим ученим, а кожний шостий кандидат наук віком до 35 років. На початок 2011 р. в установах НАН України працювало 7 молодих докторів наук віком до 35 років. Таке збільшення підготовки кадрів найбільш високої кваліфікації та кількості молодих кандидатів та докторів наук ставить під сумнів саму якість такої підготовки, якщо порівняти її з розвитком науки в Україні за останні 20 років загалом.

Серед ключових проблем вищої освіти в Україні виокремлюють: невідповідність підготовки фахівців потребам ринку праці, неефективне фінансування, низький рівень цифровізації навчального процесу та економічно необґрунтоване планування студентського контингенту. Крім того, надмірна кількість пільг при вступі до ЗВО обмежує доступ для абітурієнтів з високими результатами. Водночас за роки незалежності спостерігаються позитивні зрушення – зростання рівня освіченості молоді, зокрема жінок, участь у міжнародних освітніх дослідженнях та збільшення частки осіб із вищою освітою. Проте зростає і частка молоді без повної загальної середньої освіти, що посилює соціальну нерівність у доступі до освіти. Обмежені освітні можливості знижують конкурентоспроможність на ринку праці, підвищують потребу в соціальному

захисті та актуалізують необхідність механізмів вирівнювання доступу до якісної вищої освіти.

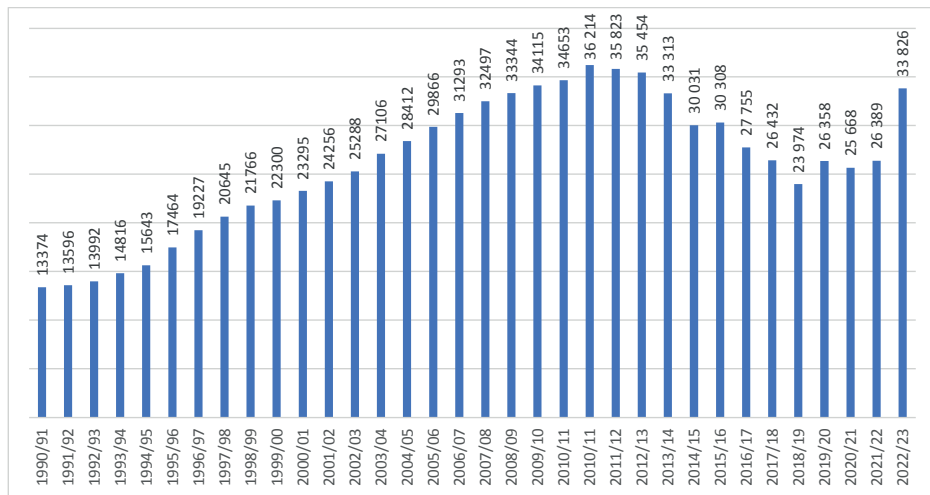

Рис. 1.4.6. Кількість аспірантів в Україні у 1990–2023 рр., осіб

Примітка: 2010/2011–2013/2014 – включаючи учнів, слухачів та студентів закладів освіти Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.

2014/2015–2021/2022 – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2022/2023 – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

2020/2021–2022/2023 – без урахування здобувачів вищої освіти наукового ступеня доктора наук.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

1.5. Молодь на ринку праці: проблеми зайнятості та працевлаштування

Сегмент молодіжної зайнятості в Україні характеризується структурним дисбалансом між попитом і пропозицією праці, низьким рівнем економічної активності осіб наймолодшої вікової категорії, високим рівнем безробіття та значним рівнем неформальної зайнятості.

Найвищий рівень **економічної активності** закономірно спостерігається серед 30–34-річних (80,8% у 2021 р), оскільки молодь цього віку вже завершила процес здобуття освіти та вийшла на ринок праці (рис. 1.5.1). Упродовж 2000–2021 рр. рівень економічної активності молоді у віці 25–29 та 30–34 років в Україні дещо знизився (відповідно 84,7% та 87,5% у 2000 р. і 77,7% та 80,8%

у 2021 р), а у віковій групі 15–24 роки значно знизився (40,1% у 2000 р. та 30,6% у 2021 р). Після максимально високого рівня активності у 2011 р. повільно, але неухильно знижувалися показники економічної активності молоді в усіх вікових групах. З 2012–2013 рр. рівні економічної активності в цих групах були дещо стабільні. Натомість у наймолодшій віковій групі молоді відбувся певний спад економічної активності. Такі ж тенденції спостерігаються й у динаміці рівня економічної активності усього населення країни.

За спостереженнями дослідників, зниження рівня економічної активності молоді 25–29 років зумовлене як зайнятістю веденням домашнього господарства у зв'язку зі створенням сім'ї та народженням дітей, так і поширеною серед цієї вікової групи зневірою у можливості знайти гідну роботу. Частина такої молоді вже завершує процес навчання та перебуває у пошуку першого місця роботи⁸⁶.

Упродовж 2015–2021 років відбувалося зниження показників економічної активності в усіх вікових групах молодих жінок (табл. 1.5.1). Закономірно, що найбільше зниження економічної активності притаманне групі жінок 25–29 років, адже саме на цей вік припадає найвища інтенсивність народжуваності. В умовах демографічної кризи такий розрив є не лише виправданим, але й бажаним. Однак слід враховувати, що жінки є менш конкурентоспроможними на ринку праці порівняно з чоловіками. Натомість у чоловіків аналогічні показники демонструють розрізнені тенденції. Так, показник економічної активності у чоловіків 15–24 років у 2019 р. і 2015 р. був найвищим порівняно з іншими роками, а у інших вікових групах цей показник був майже на одному рівні (табл. 1.5.1).

Рівень економічної активності серед осіб у віці 30–34 років у 2021 р. становив 90,8% та був вищим ніж в середньому серед населення віком 15–70 років (61,8%). Високий рівень економічної активності серед 30–34-річних пояснюється тим, що молодь цього віку вже завершила процес здобуття освіти та вийшла на ринок праці. Невисокі показники економічної активності в наймолодшій когорті переважно пов'язані з тим, що саме в цей період життя молодь отримує освіту, відкладаючи свій вихід на ринок праці.

Цікаві тенденції спостерігаються залежно від типу поселення. Так, за останні роки знизився рівень економічної активності молоді у міських поселеннях, що співпадає із тенденціями щодо усього населення країни. Якщо ж говорити про сільську місцевість, тут спостерігається зростання рівня економічної активності молоді віком 30–34 роки, а серед молоді віком 15–24 роки цей показник є вищим ніж серед міської молоді цього ж віку. Таку ситуацію можна пояснити тим, що сільська молодь раніше починає виходити на ринок праці, оскільки має обмежений доступ до навчальних закладів, особливо це стосується закладів професійної освіти.

⁸⁶ Про зайнятість молоді в Україні. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ : Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.

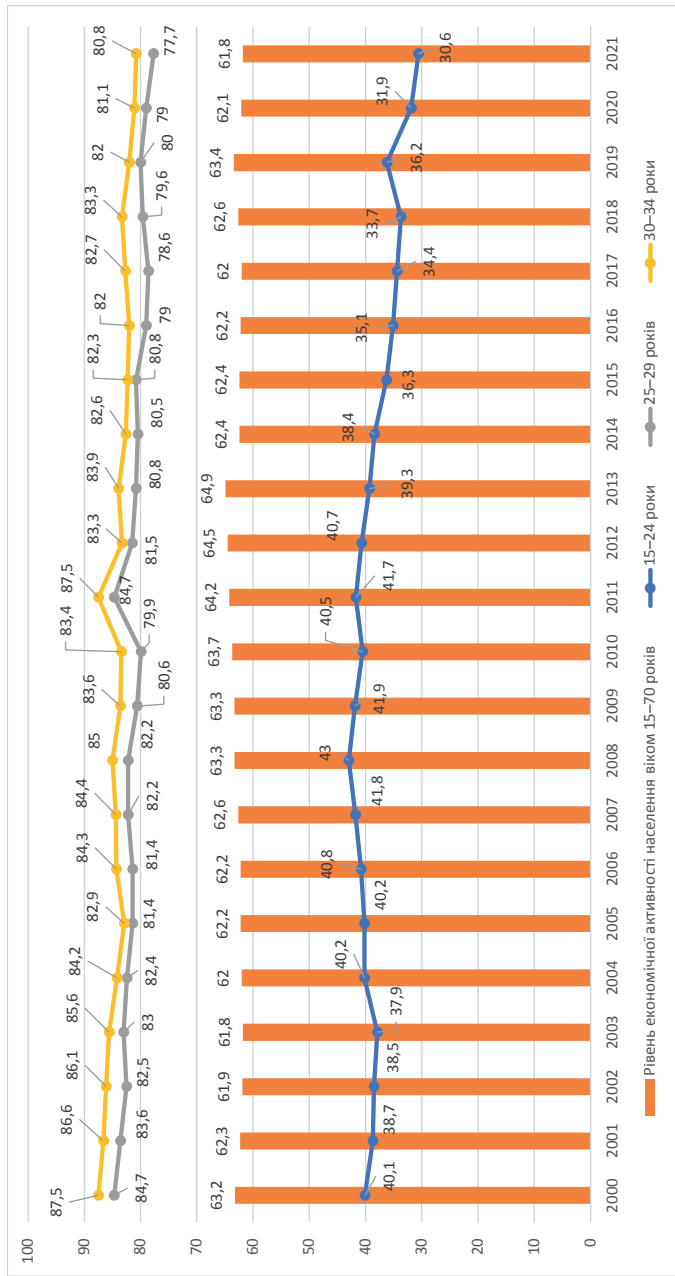

Рис. 1.5.1. Рівень економічної активності молоді за віковими групами, 2000–2021 рр., %

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.5.1. Динаміка рівня економічної активності молоді за статтю, віком та типом поселення, 2015–2021 рр., % до загальної кількості населення відповідної вікової групи

Вік	Рік	Стать		Тип поселення	
		Жінки	Чоловіки	Міське населення	Сільське населення
15–24 роки	2015	31,8	40,6	33,5	41,2
	2016	31,0	38,9	31,6	41,2
	2017	30,0	38,6	31,0	40,2
	2018	30,0	37,2	31,0	38,3
	2019	31,7	40,5	33,8	40,4
	2020	27,9	35,7	29,4	36,4
25–29 років	2021	28,1	33,0	28,2	35,0
	2015	70,7	90,5	83,4	75,3
	2016	67,7	89,9	80,8	75,4
	2017	65,7	90,8	80,4	75,0
	2018	68,6	90,2	82,0	75,2
	2019	67,3	92,2	82,0	76,4
30–34 роки	2020	67,2	90,3	81,6	74,4
	2021	65,1	89,7	80,3	73,1
	2015	73,3	91,2	84,3	76,9
	2016	72,7	91,1	84,2	76,1
	2017	73,4	91,8	84,8	77,3
	2018	74,6	91,8	84,8	79,6
	2019	72,2	91,6	83,4	78,8
	2020	70,6	91,4	82,2	78,8
	2021	70,4	90,8	82,7	76,9

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Урядом України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Обмеженість доступу до фахової освіти зумовлює у подальшому нижчу конкурентоспроможність сільської робочої сили, оскільки сільська молодь, яка хоче одержати вищу або хоча б професійно-технічну освіту, вимушена мігрувати до міст, і після закінчення навчання переважна більшість намагається у них же і залишитися. Таким чином, сільська молодь 15–24 років більшою мірою задіяна у домашньому господарстві та неформальному секторі економіки.

Зайнятість молоді. Упродовж 2000–2008 рр. відбулося незначне підвищення рівня зайнятості молоді усіх вікових груп (рис. 1.5.2). Після 2008 р., до початку економічної кризи, намітилася тенденція до його зниження, зокрема у вікових групах молоді 25–29 та 30–34 років. Рівень зайнятості молоді у віці 25–29 та 30–34 років у 2021 р. був вищий, ніж в середньому по Україні (55,7%) та становив 70,4% та 74,0% відповідно (рис. 6.4.2). Така ситуація є закономірною, оскільки на цей вік припадає і найвищий рівень економічної активності молоді. Натомість серед осіб віком 15–24 років зайнятим був лише кожен четвертий (24,8%). Це зумовлено тим, що молодь у цьому віці навчається та не має стійких конкурентних переваг на ринку праці. Необхідно зазначити, що ця проблема характерна для багатьох країн світу.

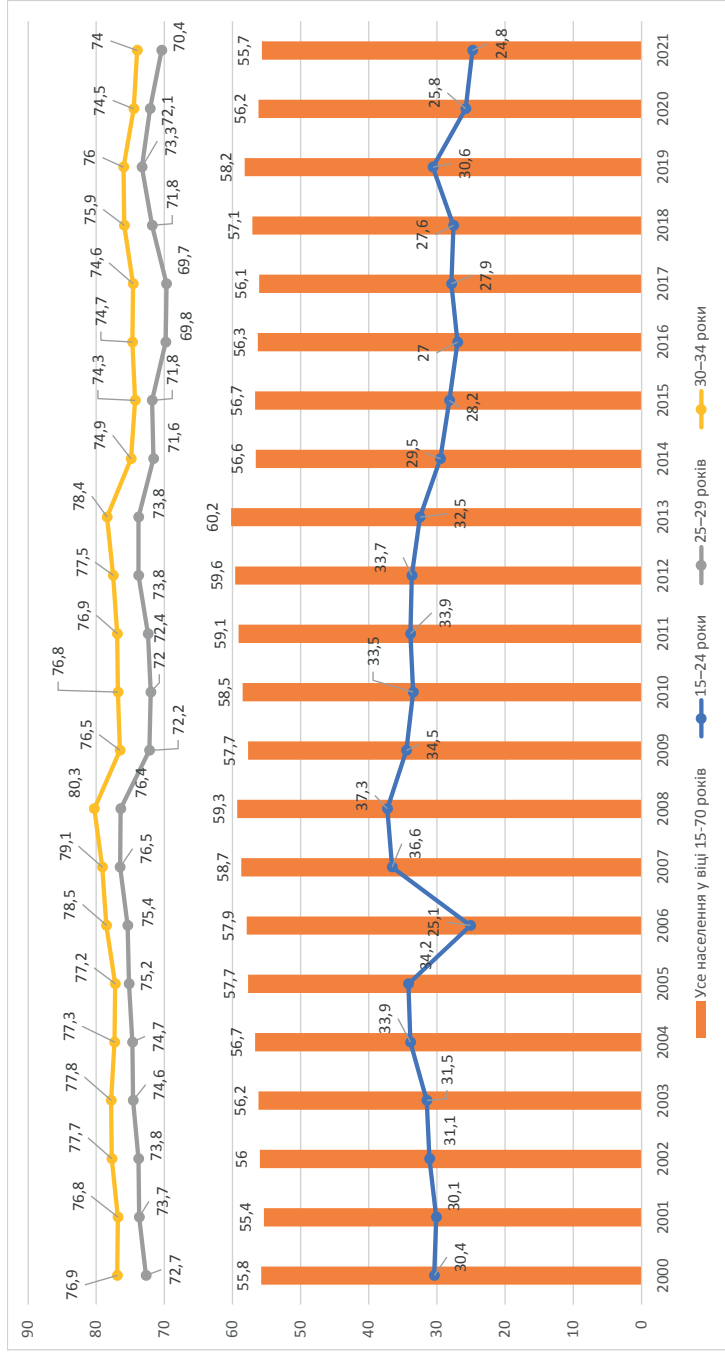

Рис. 1.5.2. Рівень зайнятості молоді за віковими групами, 2015–2018 рр., %

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.5.2. Динаміка рівня зайнятості молоді за статтю, віком та типом поселення, 2015–2018 рр., % до загальної кількості населення відповідної вікової групи

Вік	Рік	Стать		Тип поселення	
15–24 роки	2015	24,8	31,3	25,6	32,7
	2016	24,4	29,6	24,1	32,1
	2017	24,9	30,7	25,5	32,0
	2018	24,2	30,7	25,1	32,0
	2019	26,8	34,3	28,7	34,0
	2020	22,8	28,6	24,0	28,9
	2021	22,4	27,1	22,7	28,7
25–29 років	2015	63,1	80,1	74,4	66,3
	2016	60,8	78,4	71,5	66,3
	2017	60,1	78,9	71,6	66,2
	2018	64,2	79,1	73,6	68,5
	2019	62,1	84,1	75,1	69,4
	2020	61,7	82,1	75,6	66,0
	2021	59,8	80,5	73,8	64,4
30–34 роки	2015	67,1	80,1	76,4	68,6
	2016	67,2	81,9	77,0	68,5
	2017	67,3	81,7	76,4	69,8
	2018	68,9	82,7	77,6	71,7
	2019	67,6	84,1	77,8	72,0
	2020	65,0	83,7	76,0	71,2
	2021	63,9	83,7	75,5	70,9

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

У 2021 р. рівень зайнятості серед молодих жінок і чоловіків у молодших вікових групах порівняно з 2015 р. дещо знизився, так само як і серед сільської і міської молоді. Серед старших вікових груп молоді цей показник порівняно з попереднім роком знизився значно менше серед молодих жінок, так і серед молодих чоловіків. Проте серед чоловіків віком 30–34 роки цей показник упродовж 2015–2021 рр. зріс (табл. 1.5.2). Рівень зайнятості сільської молоді був вищим у віковій групі 15–24 роки, тоді як у старших вікових групах цей показник був вищим серед міської молоді.

Рівень поширення безробіття серед молоді. У сучасних умовах в Україні найважливішим пріоритетом соціальної політики є збереження трудового потенціалу та соціальний захист населення від безробіття, особливо тих, хто не здатний конкурувати на ринку праці. З 2000 р. рівень безробіття молоді, визначений за методологією МОП, поступово зменшувався у всіх вікових групах аж до 2008 р., і стрімко зріс у 2009 р. на 4,5 % для вікової групи 15–24 років, та на 3,4 і 3,1 % для молоді віком 25–29 та 30–34 років (рис. 1.5.3). Після чого знову намітилася тенденція до його зниження серед осіб усіх вікових груп. Так, серед молоді віком 15–24 років рівень безробіття знизився з 17,8% у 2009 р. до 17,4% у 2013 р. (на 0,4 %), а серед осіб віком 25–29 років з 8,8% до 7,3% відповідно.

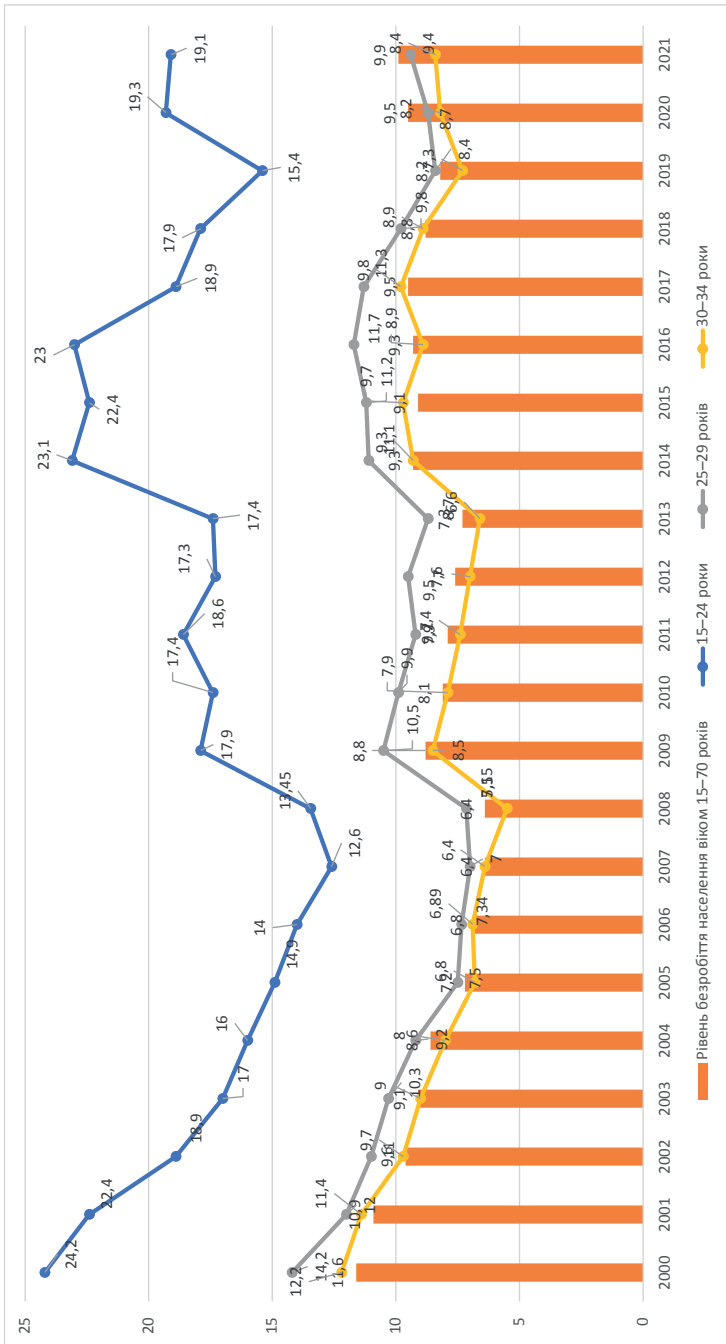

Рис. 1.5.3. Рівень безробіття молоді (за методологією МОП) за віковими групами, 2000–2021 рр., %

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.
Джерело: дані Державної служби статистики України.

До 2017 р. підвищення рівня безробіття, визначеного за методологією МОП, відбувалося в усіх молодіжних вікових підгрупах. Найнижчим показник безробіття було зафіксовано у 2019 р.: серед молоді віком 15–24 роки – 15,4%, 25–29 років – 8,4%, 30–34 роки – 7,3% і є вищим за середній рівень серед працездатного населення (8,8%). Починаючи з 2020 р. відбулося підвищення рівня безробіття як серед молоді, так і серед усього населення. Так, показник безробіття молоді віком 30–34 років у 2021 р. становив 8,4%; у віці 25–29 років – 9,4%, а у віковій групі 15–24 років цей показник був на рівні 19,1%, тобто понад ніж удвічі вищим, ніж серед усього населення працездатного віку (рис. 1.5.3).

**Таблиця 1.5.3. Динаміка рівня безробіття (за методологією МОП) молоді за статтю, віком та типом поселення, 2015–2021 рр.,
% до загальної кількості населення відповідної вікової групи**

Вік	Рік	Стать		Тип поселення	
		Жінки	Чоловіки	Міське населення	Сільське населення
15–24 роки	2015	21,9	22,7	23,5	20,7
	2016	21,5	24,0	23,7	22,0
	2017	17,0	20,3	17,8	20,4
	2018	19,3	16,9	19,0	16,5
	2019	15,3	15,5	15,1	15,9
	2020	18,5	19,9	18,4	20,6
	2021	20,3	18,0	19,7	18,1
25–29 років	2015	10,8	11,4	10,8	12,0
	2016	10,2	12,8	11,5	12,1
	2017	8,6	13,1	11,0	11,8
	2018	6,4	12,2	10,2	8,9
	2019	8,4	8,8	8,0	9,1
	2020	8,2	9,1	7,4	11,3
	2021	8,2	10,2	8,1	11,8
30–34 роки	2015	8,4	10,8	9,4	10,8
	2016	7,6	10,0	8,6	10,0
	2017	8,3	11,0	9,9	9,7
	2018	7,6	9,9	8,5	9,9
	2019	7,3	8,1	6,8	8,6
	2020	7,9	8,4	7,5	9,6
	2021	9,3	7,8	8,7	7,8

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Найвищим рівень безробіття майже завжди зберігається серед молодих жінок віком 15–24 роки (у 2021 р. 20,3%) та серед міської молоді цієї вікової групи (19,7%). Найвищі показники безробіття протягом аналізованого періоду спостерігалися у наймолодшій групі (15–24 роки), зокрема серед міських жителів та чоловіків у 2016–2017 роках. З віком рівень безробіття поступово знижується, що свідчить про стабілізацію зайнятості після виходу молоді на ринок праці. У вікових групах 25–29 та 30–34 роки простежується загальна тенденція до зменшення безробіття до 2019 року, з незначним підвищенням у 2020–2021 роках,

що може бути пов'язано з наслідками пандемії COVID-19. Відмінності між статтю та типом поселення залишаються, зокрема, сільське населення демонструє вищі показники безробіття у низці років, а серед чоловіків частіше спостерігається вища частка безробітних у старших вікових категоріях (табл. 1.5.3).

Безробіття серед молоді спричиняє низку серйозних соціально-економічних проблем. Серед них – зменшення народжуваності через фінансову нестабільність осіб репродуктивного віку, обмежений доступ до медичної допомоги, що негативно позначається на стані здоров'я, зниження рівня професійних навичок через тривалий період незайнятості, посилення міграційних процесів у пошуках роботи, а також зростання рівня соціальної напруги в суспільстві.

Нестача професійного досвіду, матеріальні проблеми, психологічний дискомфорт через відсутність роботи спонукають молодь займатися нерегламентованими видами діяльності. За офіційними даними Державної служби статистики України, у 2021 р. кількість молоді, яка працювала на **неформальних робочих місцях**, становила 1,01 млн або 33,0% від загальної чисельності зайнятого населення віком 15–70 років (у 2017 р. – 1,4 млн, у 2015 р. – 1,65 млн). Кількість зайнятих у неформальному секторі економіки була більшою серед старших вікових груп молоді (рис. 1.5.4).

Переважно неформально зайнятими були молоді чоловіки (у 2021 р. – 664,7 тис. чоловіків проти 345,5 тис. жінок). Така різниця зазвичай сягає вдвічі. Що стосується відмінностей за видом поселень, то сільська молодь більш активно долучалася до неформальної зайнятості у молодшому віці, ніж міська молодь, тоді як у старших вікових групах молоді переважали міські мешканці (табл. 1.5.4).

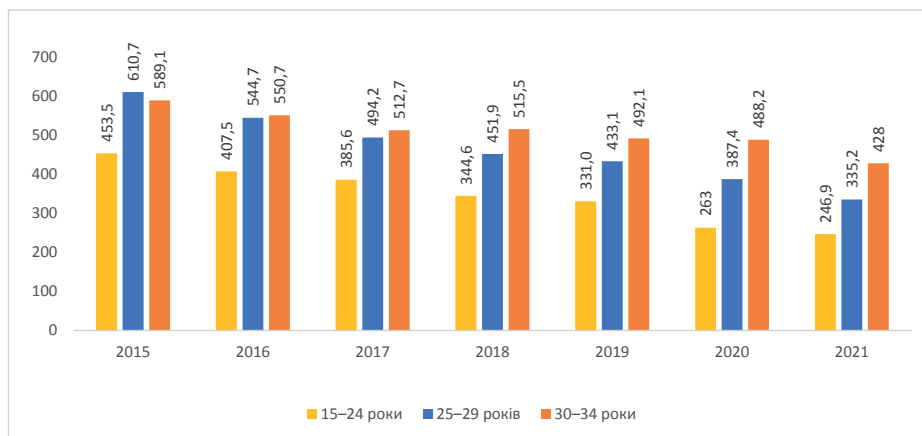

Рис. 1.5.4. Динаміка неформально зайнятої молоді у 2015–2018 роках, тис. осіб

Примітка: 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Таблиця 1.5.4. Зайнятість молоді у неформальному секторі за віковими групами за статтю і місцем проживання у 2019–2021 рр., тис. осіб

	За статтю		За типом поселення	
	Жінки	Чоловіки	Міська місцевість	Сільська місцевість
2021				
15–24 роки	89,5	157,4	95,6	151,3
25–29 років	113,1	222,1	141,7	193,5
30–34 роки	142,8	285,2	197,0	231,0
2020				
15–24 роки	90,9	172,1	105,3	157,7
25–29 років	127,8	259,6	182,6	204,8
30–34 роки	160,7	327,5	232,8	255,4
2019				
15–24 роки	118,0	213,0	147,8	183,2
25–29 років	142,9	290,2	198,9	234,2
30–34 роки	168,5	323,6	248,8	243,3

Примітка: 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Поширення неформальної зайнятості серед молоді розглядається як вимушена форма адаптації до складних соціально-економічних умов. Попри ризики, вона частково сприяє зниженню рівня безробіття та зменшенню напруженості на ринку праці, забезпечуючи тимчасове джерело доходу, що перевищує обсяг соціальних виплат. Крім загроз, які існують вже довгий час на ринку праці України (обмежена доступність робочих місць, невідповідність між системою освіти та вимогами ринку, низька ефективність мотиваційних механізмів, поширення неформальної зайнятості й трудової міграції), на початку 2022 року з'явилися нові виклики, з якими було вимушено стикнутися населення України. Так, повномасштабна військова агресія Росії проти України стала визначальним чинником, що глибоко вплинув на всі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема на соціально-економічне становище молоді. Вона спричинила значні руйнування інфраструктури, вимушену внутрішню та зовнішню міграцію, а також глибокі трансформації в економіці країни, що безпосередньо позначилося на можливостях працевлаштування та кар'єрних перспективах молодого покоління.

Водночас відсутність офіційної статистичної інформації щодо показників ринку праці за 2022–2024 роки, що зумовлена воєнним станом та обмеженням збору первинних даних у регіонах, які постраждали від бойових дій, істотно ускладнює проведення комплексного аналізу динаміки зайнятості молоді та змін на ринку праці в цих умовах. У цьому контексті особливої актуальності набуває можливість аналізу соціологічних досліджень, які частково відображають зміни в структурі зайнятості та очікування молоді.

Соціологічне дослідження Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) «Вплив війни на молодь в Україні», проведене у 2023 році⁸⁷, зафіксувало значне погіршення ситуації на ринку праці для молоді. Станом на листопад 2022 року частка молодих людей, які активно шукали роботу, зросла до 12% порівняно з 7%⁸⁸ у лютому того ж року, безпосередньо перед початком повномасштабного вторгнення. Зросла також стурбованість молоді щодо неможливості працевлаштування або втрати актуальності здобутої професії, сягнувши 19% у 2022 році проти 12% у 2021 році. Серед особистих проблем, які найбільше турбували молодь, питання працевлаштування та професійної реалізації посідало одне з чільних місць. Особливо гостро ця проблема постала перед молодими українцями, які вимушено виїхали за кордон, де вони часто стикалися з труднощами у пошуку роботи, пов'язаними з мовними бар'єрами, необхідністю підтвердження кваліфікації та іншими інтеграційними перешкодами.

Наступне дослідження ПРООН «Вплив війни на молодь в Україні», проведене у 2024 році⁸⁹, зафіксувало деякі позитивні зрушення на ринку праці для молоді. Частка безробітних серед молодих людей знизилася до 9% у 2024 році порівняно з 11% у 2023 році. Також покращилося матеріальне становище певної частини молоді. Однак, незважаючи на цю позитивну динаміку, кожен п'ятий молодий українець продовжував відчувати занепокоєння щодо неможливості знайти роботу або втрати професійної актуальності: 18% у 2024 році порівняно з 19% у 2023 році. Це свідчить про те, що проблема зайнятості залишалася значущою для значної частини молодого покоління.

Для молодих українців, які перебували за кордоном, проблема працевлаштування залишалася особливо актуальною, адже 15% з них були тимчасово безробітними у 2024 році⁹⁰. Серед основних причин називалися недостатнє знання мови країни перебування, необхідність підтвердження дипломів, догляд за дітьми та інші процедурні обмеження.

Порівняльний аналіз даних за 2023 та 2024 роки демонструє неоднозначну динаміку на ринку праці молоді в Україні. З одного боку, спостерігається певне зниження рівня безробіття, що може свідчити про поступову адаптацію економіки та появу нових робочих місць в умовах війни. З іншого боку, зберігається високий рівень занепокоєння молоді щодо можливості працевлаштування та відповідності їхніх навичок потребам ринку.

Отже, тривалість та інтенсивність бойових дій, а також значна міграція молоді за кордон продовжують чинити значний тиск на ринок праці, створюючи як безпосередні труднощі з працевлаштуванням, так і довгострокові ризики, пов'язані

⁸⁷Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2023. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C%D0%B2%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.2023.pdf

⁸⁸ Омнібус. Info Sapiens. Лютий 2022. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=205>

⁸⁹ Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2024. 84 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024#>

⁹⁰ Там же.

з потенційною втратою кваліфікованих кадрів для відновлення країни. Враховуючи це, молоді люди потребують підтримки у сфері перекваліфікації та розвитку навичок, які відповідають актуальним вимогам ринку праці, а також допомоги у пошуку роботи та започаткуванні власної справи. Особливої уваги потребує підтримка молодих біженців, які стикаються з додатковими бар'єрами на ринках праці країн перебування. Існує також ризик формування так званого «втраченого покоління», якщо молодь не отримає належної підтримки для професійного розвитку і працевлаштування в умовах війни та після її завершення. Крім того, триваюча міграція молоді за кордон може призвести до значного «відпливу мізків», що ускладнить післявоєнне відновлення України.

1.6. Шлюбність і дітородні орієнтації молоді в Україні

Інститут шлюбу традиційно відіграє важливу роль у демографічному розвитку та соціальній структурі будь-якого суспільства. Тенденції укладання шлюбів, особливо серед молоді, є значущим індикатором соціальних змін, відображаючи економічні умови, культурні цінності та політичні події, що формують життя молодого покоління. Останнім часом Україна пережила значні соціально-політичні та економічні трансформації, а воєнні дії на сході країни, які розпочалися у 2014 році, та повномасштабне вторгнення Росії на територію України у 2022 році мали глибокий вплив на соціальну поведінку, зокрема на рішення молодих людей щодо укладання шлюбу та народження дітей.

Загальна кількість зареєстрованих шлюбів в Україні протягом незалежності демонструє помітну тенденцію до зниження з певними коливаннями. Так, кількість укладених шлюбів протягом 1991–2010 рр. в Україні скоротилася більш ніж на третину: з 493 067 у 1991 р. до 305 933 у 2010 р., а порівнюючи з 2021 р. – більш ніж на 60%: до 214 013 у 2021 р. (рис. 1.6.1).

У 2011 році було зареєстровано 355 880 шлюбів. Протягом наступних років спостерігалось поступове зменшення цього показника, за винятком окремих періодів. Так, у 2012 році кількість шлюбів становила 278 276, у 2013 році – 304 232, а у 2014 році – 294 962. У 2015 році було зареєстровано 299 038 шлюбів, а у 2016 році кількість шлюбів різко впала до 229 453. У 2017 році спостерігалось певне зростання до 249 522 шлюбів, але вже у 2018 році кількість знову знизилася до 228 411. У 2019 році було зареєстровано 237 858 шлюбів. Пандемія COVID-19 у 2020 році мала значний негативний вплив, призвівши до зменшення кількості шлюбів до 167 974. Проте, у 2021 році спостерігалось значне зростання до 214 013 шлюбів. Цікаво, що у 2022 році, в перший рік повномасштабного вторгнення, кількість шлюбів зросла до 222 890⁹¹.³ Однак у 2023 році відбулося

⁹¹Шлюби та розлучення в Україні. Статистика. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoudilo.ua/2024/03/21/infografika/suspilstvo/yak-chasto-ukrayinczi-odruzhuysya-ta-rozluchayutsya>

різке зниження до 186 051 шлюбу⁹². У 2024 році тенденція до зниження продовжилася, і було зареєстровано лише 150 210 шлюбів⁹³.

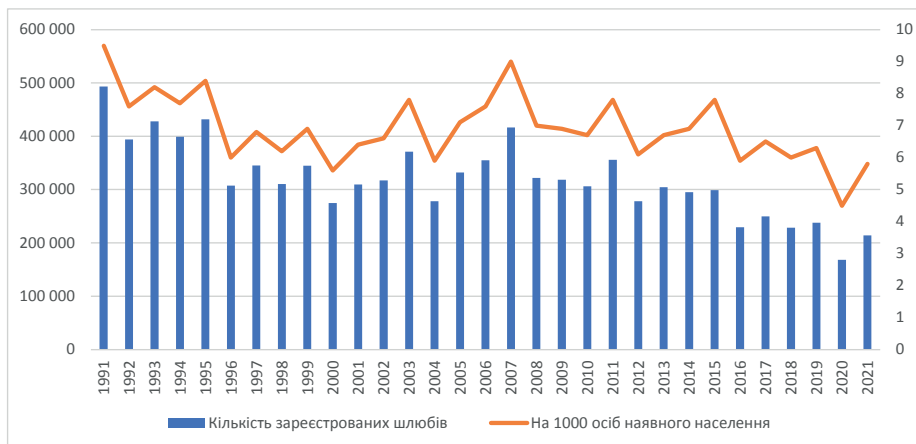

Рис. 1.6.1. Кількість шлюбів, зареєстрованих в Україні, загальний коефіцієнт шлюбності та тенденція його змін у 1991–2021 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Середня кількість шлюбів на 1000 жителів України у 2020 р. була найменшою за весь період незалежності України. Показник шлюбності був нижчим і порівняно з 1996 р. і 2018 р (по 6,0 ‰), натомість у 2021 р. середня кількість шлюбів на 1000 жителів становила 5,8 ‰.

Упродовж 1991–2021 років в Україні простежується стійка різниця в рівнях шлюбності між міським і сільським населенням як у абсолютних показниках, так і в розрахунку на 1000 осіб наявного населення. Зазначений період характеризується стабільно вищою часткою зареєстрованих шлюбів у міській місцевості (у середньому 70–75 %), тоді як у сільській місцевості інтенсивність шлюбності є значно нижчими. Найвиразніше це проявляється в роки загального зниження шлюбної активності, зокрема у 2020 та 2021 роках, коли рівень шлюбності в селах становив лише 3,1‰ та 4‰ відповідно, що істотно відставало від міських показників (5,2‰ та 6,7‰). Така диференціація зумовлена низкою чинників, зокрема міграцією молоді до міст, демографічним старінням сільського населення,

⁹²Українці менше одружувалися та частіше розлучалися у 2023 році. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2023>

⁹³ Скільки шлюбів і розлучень зареєстрували в Україні у 2024 році? Статистика. *Мін'юст. Українська правда. Життя*. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-shlyubiv-i-rozluchen-zareyestruvali-v-ukrajini-u-2024-roci-min-yust-306197/>

а також обмеженим доступом до інфраструктури й ресурсів, необхідних для створення та підтримки сім'ї (рис. 1.6.2).

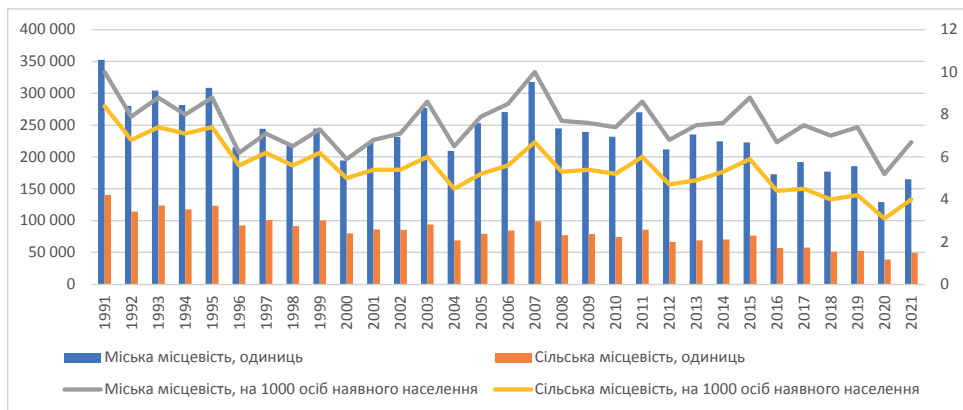

Рис. 1.6.2. Кількість шлюбів, зареєстрованих в Україні, загальний коефіцієнт шлюбності та тенденція його змін за типом поселення у 1991–2021 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

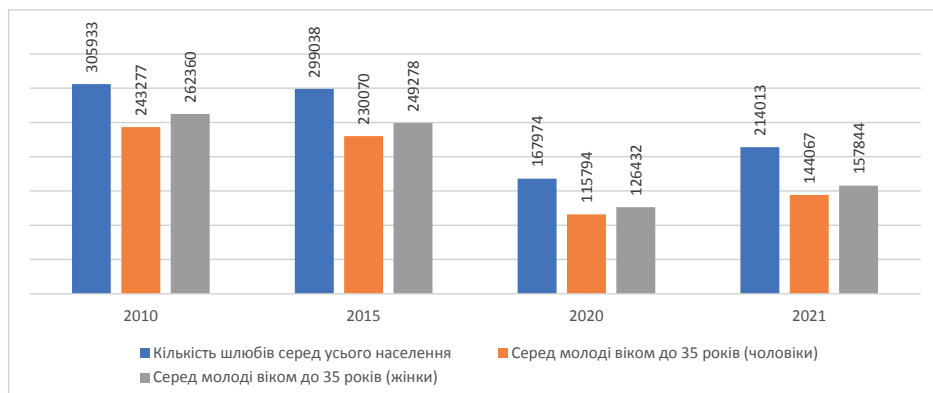

Рис. 1.6.3. Кількість шлюбів серед молоді віком до 35 років за статтю у 2010–2021 рр.

Примітка: 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Кількість шлюбів серед молоді віком до 35 років за статтю у 2010–2021 рр. демонструє загальну тенденцію до зниження шлюбної активності молодого населення як серед чоловіків, так і серед жінок в Україні. У 2010 році зареєстровано 243,8 тис. шлюбів серед чоловіків до 35 років та 262,4 тис. серед жінок цієї ж вікової групи. У 2020 р. спостерігається різке зниження – лише 115,8 тис. шлюбів серед молодих чоловіків, 126,4 тис. – серед жінок. Часткове зростання відбулося у 2021 році, однак рівень шлюбності серед молоді залишився суттєво нижчим, ніж у 2010 чи 2015 роках.

В умовах ринкового середовища все більша частина молоді відкладає шлюб до закінчення періоду навчання, оволодіння професії, працевлаштування⁹⁴. Так, середній вік жінки при вступі до шлюбу в 2009 р. порівняно з 1994 р. зріс більш ніж на 2 роки і становив 27,44 років. Середній вік вступу до шлюбу серед чоловіків також має тенденцію до зростання, навіть більш помітну: за останні 16 років різниця склала 2,34 роки, а середній вік чоловіків, що одружуються, перетнув 30-річну межу і досяг 30,35 років⁹⁵. Загалом близько 80% всіх тих, хто бере шлюб – молодь у віці до 35 років: у 2010 р. 79,5% чоловіків і 85,8% жінок, які взяли шлюб, мали вік до 35 років; а щодо перших шлюбів – молоді більше 93%.

Щодо вікової структури осіб, які укладали шлюб, значна більшість припадає на молодь до 35 років. Згідно з дослідженнями, близько 80–85% чоловіків та жінок, які реєструють шлюб в Україні, належать до цієї вікової категорії.⁹⁶ Аналіз даних Державної служби статистики за окремі роки, наприклад, за 2021 рік⁹⁷, показує, що найбільша кількість шлюбів як серед чоловіків, так і серед жінок припадає на вікові групи 20–24 та 25–29 років. Середній вік чоловіків при першій реєстрації шлюбу у 2021 році становив 33,7 роки, а жінок – 30,9 роки, тоді як у 2003 р. – 29,5 і 26,5 відповідно. Медіанний вік був дещо нижчим: у 2021 р. – 30,5 роки для чоловіків та 27,9 рік для жінок; у 2006 р. – 25,8 і 23,0 відповідно. Подібна вікова динаміка спостерігалася і в попередні роки, хоча середній шлюбний вік має тенденцію до поступового зростання (рис. 1.6.4).

На шлюбність молоді в Україні протягом 2011–2024 років впливала низка економічних, соціальних, культурних та політичних факторів. Економічна нестабільність, періодичні економічні кризи та зростання безробіття серед молоді могли призвести до відкладання шлюбів через фінансову незабезпеченість⁹⁸. Соціальні та культурні зміни, такі як зростання популярності цивільних шлюбів та зміна ставлення до інституту сім'ї, також могли вплинути на рішення молодих

⁹⁴ Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М.Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

⁹⁵ Нічипоренко С.В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Видавець «Сочинський», 2011. 217 с.

⁹⁶ Участь молоді в процесах реформування держави.

URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist_shorichni_dopovidi/dopovid.pdf

⁹⁷ Демографічний щорічник «Населення України». URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023-10/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%89%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%27%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%27.pdf>

⁹⁸ Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. № 4. 2011. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/657>

людей щодо офіційного оформлення шлюбу⁹⁹. Зростання рівня освіти та кар'єрних амбіцій серед молодих жінок і чоловіків могло призвести до укладання шлюбів у більш пізньому віці¹⁰⁰.

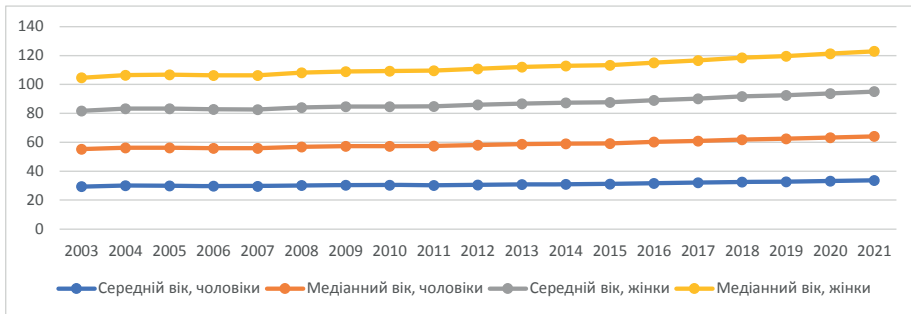

Рис. 1.6.4. Середній та медіанний вік чоловіків і жінок, які зареєстрували шлюб, у 2003–2021 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Політичні фактори, особливо російське вторгнення в Україну після 2014 року та повномасштабне російське вторгнення у 2022 році, мали значний вплив на шлюбність. Військові дії на сході України призвели до мобілізації, міграції та загальної нестабільності, що могло як сприяти відтермінуванню укладання шлюбів, так і, в окремих випадках, прискорити їх через прагнення до стабільності та юридичного оформлення стосунків, особливо серед військовослужбовців¹⁰¹. Повномасштабне вторгнення у 2022 році спочатку викликало сплеск шлюбів, ймовірно, зумовлений бажанням отримати підтримку та впевненість у складних умовах¹⁰². Однак тривала війна, вимушена міграція та економічні труднощі, пов'язані з нею, ймовірно, призвели до подальшого зниження шлюбності та зростання кількості розлучень¹⁰³.

⁹⁹ Вернигор П. Історія інституту шлюбу: коли люди почали одружуватися і чому дедалі частіше розлучаються. Заборона. URL: <https://zaborona.com/istoriya-institutu-shlyubu-koli-lyudi-pochali-odruzhuvatysya-i-chomu-dedali-chastishe-rozluchayutsya/>

¹⁰⁰ Чому українці розлучаються все рідше. Українська правда. Життя. 4 листопада 2010. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2010/11/04/64433/>

¹⁰¹ Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. Демографія та соціальна економіка. 2023, № 2 (52). Р. 3–20. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/139/110/1574>

¹⁰² У 2022 році зросла кількість шлюбів. Мін'юст. Українська правда. Життя. 22 січня 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/22/252463/>

¹⁰³ Боць Т. Цінність сім'ї для українців досі висока, але ймовірно «відкладені розлучення». Про що свідчить статистика нових шлюбів у час війни. Український тиждень. 7 Грудня 2022. URL: <https://tyzhden.ua/tsinnist-sim-i-dlia-ukraintsv-dosi-vysoka-ale-jmovimi-vidkladeni-rozluchennia-pro-shcho-svidchyt-statystyka-novykh-shliubiv-u-chas-vijny/>

Останнім часом не проводилося соціологічних досліджень щодо сімейних та дітородних орієнтацій серед молоді. Лише в деяких опитуваннях молоді зафіксовані дані щодо цінності сім'ї та сімейного щастя. Так, протягом трьох останніх років серед життєвих цілей української молоді найвищі щаблі незмінно посідають сімейне щастя (67% – 2024¹⁰⁴, 77% – 2023¹⁰⁵, 63% – 2021¹⁰⁶) та здоров'я (60%, 62% і 53% відповідно). Жінки надають цим аспектам значно більшої ваги (75% і 65% відповідно) порівняно з чоловіками (60% та 55%¹⁰⁷).

Останні більш розширені дані щодо сімейних цінностей та дітородних орієнтацій молоді можна побачити у результатах соціологічного дослідження «Молодь України – 2017»¹⁰⁸. Так, третина молоді перебувала в офіційно зареєстрованому шлюбі (36,7 %), кожен десятий – не реєстрував свої відносини (10,6 %). Зі збільшенням віку респондентів збільшується частка молоді, яка перебуває у зареєстрованому шлюбі, та зменшується відсоток молодих людей, які неодружені/незаміжні. Серед міської молоді частка тих, хто живуть разом без реєстрації шлюбу, – 11,9 %, 7,7% – серед сільської молоді (табл. 1.6.1).

До незареєстрованого шлюбу позитивно ставиться 28,5 % опитаних молодих людей. Водночас майже половина опитаних молодих людей (51,1%) до незареєстрованих шлюбів налаштовані нейтрально. Серед молодих чоловіків відсоток позитивно налаштованих до цивільного шлюбу – 32,3 %, тоді як серед молодих жінок усього 24,6 %. Відповідно відсоток негативно налаштованих серед осіб жіночої статі вищий –18,2 %, порівняно з 11,2 % чоловічої статі. З віком зростає частка осіб, які вважають зареєстрований шлюб формальністю, а також тих, чий партнер/ки проти офіційної реєстрації стосунків (табл. 1.6.2).

Основними причинами, що спонукають молодь обирати цивільний шлюб, є уявлення про те, що реєстрація шлюбу – це лише формальність (про це зазначили 31,1 % тих, хто проживає у незареєстрованому шлюбі), а також необхідність перевірки власних почуттів – 29,2 % (рис. 1.6.5).

¹⁰⁴Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2024. 84 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024#>

¹⁰⁵Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2023. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.2023.pdf

¹⁰⁶Молодь України – 2021: результати соціологічного дослідження. Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2021. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezyltymolod2021.pdf

¹⁰⁷Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2024. 84 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024#>

¹⁰⁸ Молодь України – 2017. Результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Sociologichni_doslidzhennia/socdoslidjennya-2017.pdf

**Таблиця 1.6.1. Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть Ваш сімейний стан»
(серед усіх респондентів/-ок, залежно від віку, N=2000), %**

	Серед усіх	За віком				За статтю		За типом поселення	
		14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	Чоловіки	Жінки	Міська молодь	Сільська молодь
Незаміжня/неодружений	51,7	94,4	66,8	38,5	19,7	56,2	47,0	51,7	54,2
В офіційно зареєстрованому шлюбі	34,1	3,4	21,7	42,2	59,8	30,6	37,7	34,1	36,2
Живемо разом, але без реєстрації	10,6	2,2	9,8	14,8	13,3	10,8	10,4	10,6	7,7
Розлучений/-а (розлучення оформлене офіційно)	2,9	-	1,1	3,3	6,1	2,1	3,6	2,9	1,5
Шлюб розпався, але розлучення не оформлене	0,5	-	0,6	1,0	0,2	0,4	0,6	0,5	0,5
Удова/удівець	0,3	-	-	0,2	0,9	-	0,6	0,3	-

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

Таблиця 1.6.2. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви ставитесь до цивільних шлюбів, шлюбів без офіційної реєстрації?» (серед усіх респондентів/-ок, залежно від віку, N=2000), %

	Серед усіх	За віком				За статтю		За типом поселення	
		14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	Чоловіки	Жінки	Міська молодь	Сільська молодь
Позитивно	28,5	23,2	25,5	35,2	28,0	32,3	24,6	26,0	34,3
Нейтрально	51,1	51,2	56,4	46,5	51,1	51,3	50,8	53,8	44,9
Негативно	14,7	14,3	12,1	16,2	15,5	11,2	18,2	14,0	16,2
Важко відповісти	5,8	11,4	6,0	2,1	5,4	5,2	6,4	6,3	4,7

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

Серед молодих осіб, які нині не перебувають у офіційному шлюбі, більше 77 % планують у майбутньому його укласти; помітна тенденція, що зі збільшенням віку молодих людей зменшується частка тих респондентів, які не планують жити в зареєстрованому шлюбі. Сільська молодь більшою мірою налаштована на офіційну реєстрацію шлюбу в майбутньому (82,1 %), у порівнянні з міською молоддю (75,2 %) (табл. 1.6.3).

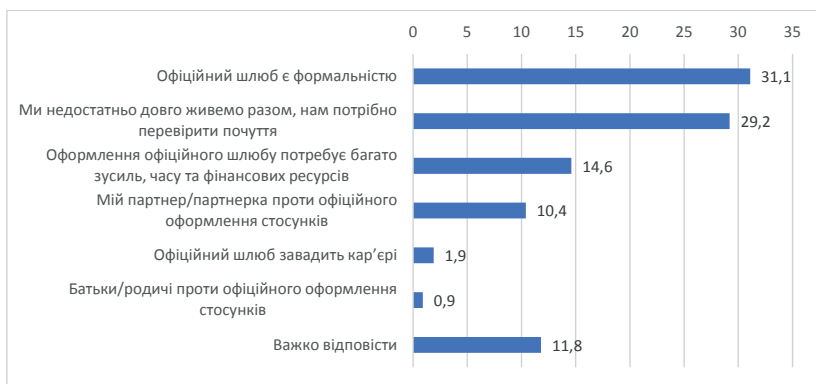

Рис. 1.6.5. Розподіл відповідей на запитання «Чому Ви не бажаєте зареєструвати шлюб? Назвіть головну причину» (серед респондентів/-ок, які живуть у незареєстрованому шлюбі, N=212), %

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

Таблиця 1.6.3. Розподіл відповідей на запитання «Чи плануєте Ви в майбутньому взяти офіційний шлюб?» (серед респондентів/-ок, які не живуть у зареєстрованому шлюбі, залежно від віку, N=1318), %

	Серед усіх	За віком				За типом поселення	
		14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	Міська молодь	Сільська молодь
Так, планую	77,2	81,8	84,0	78,0	56,4	75,2	82,1
Ні, планую жити в незареєстрованому шлюбі	7,8	6,5	6,5	5,1	16,5	9,0	5,1
Важко відповісти	14,9	11,8	9,5	16,9	27,1	15,9	12,8

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

З віком зменшується частка осіб, які не мають, але планують мати дітей, і збільшується відсоток тих, у кого вони є. Кількість молодих жінок з дітьми більша (40,8 %), ніж кількість молодих чоловіків, що мають дітей (29,3 %). Це закономірно, оскільки жінки у більш молодому віці виходять заміж і відповідно раніше стають матерями (табл. 1.6.4).

За результатами дослідження, існує зв'язок між матеріальним становищем та планами мати дітей: чим вищий матеріальний стан респондентів, тим більше вони виявляють наміри мати дитину, і, відповідно, чим нижчий, тим більше говорять про відсутність такого бажання. Також існує зв'язок між кількістю дітей та матеріальним станом родини: зі зростанням добробуту молодих людей шанси виховати більше, ніж одну дитину зростають (це стосується родин, які мають до трьох дітей включно); щодо родин із трьома та більше дітьми, то їхня частка найбільша серед молоді, яка знаходиться поза межею бідності, і вона має тенденцію до зменшення зі зростанням добробуту родин.

Таблиця 1.6.4. Розподіл відповідей на запитання «Чи є у Вас діти?» (серед усіх респондентів/-ок, залежно від віку. N=2000), %

	Серед усіх	За віком				За статтю	
		14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	Чоловіки	Жінки
Ні, але в майбутньому планую мати дітей	59,5	89,1	76,2	53,8	28,2	64,6	54,2
Ні, взагалі не планую мати дітей	3,5	6,5	3,6	2,3	2,2	3,7	3,2
Так, є діти	35,0	2,2	17,2	42,2	67,9	29,3	40,8
<i>Важко відповісти</i>	2,1	2,2	3,0	1,7	1,7	2,5	1,7

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

59,3 % молоді негативно ставиться до одностатевих шлюбів; серед сільської молоді частка респондентів, які негативно ставляться до одностатевих шлюбів, більша (67,7 %), ніж серед міської молоді (55,5 %), водночас серед молоді міст частка тих, хто ставиться нейтрально до таких шлюбів, більша, ніж серед молодих людей, які мешкають у сільській місцевості, і чим молодше опитувані, тим більш позитивно вони ставляться до одностатевих шлюбів. Це пояснюється тим, що молодь має в середньому нижчий рівень консерватизму та ширший досвід контактів з ЛГБТ+.

Серед сільської молоді частка людей, які негативно ставляться до одностатевих шлюбів, більша (67,7 %), ніж серед міської (55,5 %). Однак серед молоді міст частка тих, хто ставиться нейтрально до таких шлюбів, більша (34,2 %), ніж серед молодих людей сіл (табл. 1.6.5). Той самий характер ставлення спостерігається не тільки до одностатевих шлюбів, а й до гомосексуальних людей загалом. Така ситуація пов'язана з наявністю контактів із гомосексуальними людьми, які за результатами досліджень позитивно впливають на ставлення до них – наявність у опитуваних друзів, родичів або знайомих гомосексуалів(ок) значно знижує рівень упередженості. Жінки прихильніше ставляться до одностатевих шлюбів, та й загалом до гомосексуальних людей, ніж чоловіки (табл. 1.6.5).

Таблиця 1.6.5. Розподіл відповідей на запитання «Як Ви ставитесь до одностатевих шлюбів, коли чоловіки одружуються з чоловіками, а жінки з жінками?» (серед усіх респондентів/-ок, залежно від типу поселення N=2000), %

	Серед усіх	За віком				За статтю		За типом поселення	
		14–19 років	20–24 роки	25–29 років	30–34 роки	Чоловіки	Жінки	Міська молодь	Сільська молодь
Позитивно	3,8	5,3	3,8	3,5	2,8	3,0	4,6	3,6	4,1
Нейтрально	30,9	31,6	28,9	34,0	28,8	27,7	34,1	34,2	23,5
Негативно	59,3	55,3	59,8	58,4	62,7	63,0	55,4	55,5	67,7
<i>Важко відповісти</i>	6,1	7,7	7,4	4,2	5,7	6,3	5,9	6,7	4,7

Джерело: Молодь України – 2017: результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.

Дослідження показують, що цінність сім'ї для українців залишається високою, навіть в умовах війни. Водночас спостерігається тенденція до укладання

шлюбів у більш пізньому віці, що пов'язується з бажанням молоді здобути освіту та професію.

Україна характеризується доволі високими показниками рівня розлучуваності, хоча протягом останніх десятиліть спостерігається поступове зменшення абсолютних показників зареєстрованих розлучень. Так, їхня кількість за 1995–2009 рр. зменшилась більш як на 25% (рис. 1.6.6).

Яскравим ілюстратором змін у сімейних орієнтаціях молоді України є зниження рівня народжуваності, який компенсує смертність лише наполовину. Загалом зниження народжуваності, втрата традицій багатодітності є характерними ознаками демографічної ситуації в країні.

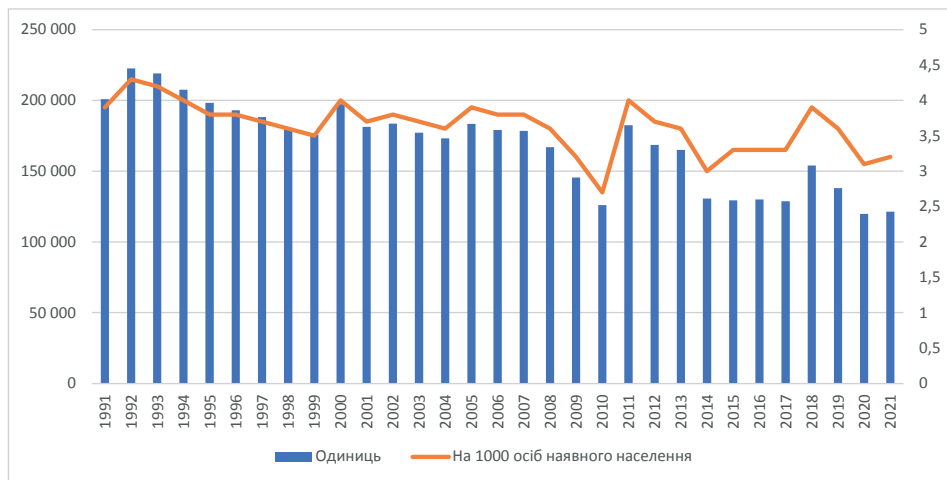

Рис. 1.6.6. Динаміка розлучень серед населення України у 1991–2021 рр.

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Період суспільних трансформацій, що супроводжувався глибокою соціально-економічною кризою, спричинив різке скорочення народжуваності в 1990-х роках. Упродовж цього десятиліття кількість народжених зменшилася з 630,8 тис. у 1991 році до 376,4 тис. у 2001 році, а загальний коефіцієнт народжуваності знизився з 12,1% до 7,7%¹⁰⁹. Таке стрімке падіння абсолютних і відносних показників народжуваності призвело до того, що на початку ХХІ століття Україна мала одні з найгірших демографічних показників не лише у своїй історії, а й серед

¹⁰⁹Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991-2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики. Київ, 2011. 276 с.

багатьох європейських країн. Ці зміни зумовили подальші негативні демографічні тенденції.

Починаючи з 2002 року в Україні показники народжуваності почали зростати. Якщо у 2001 р. чисельність живонароджених становила 376 478 осіб, то у 2002 р. – 390 688 осіб або 1,095 живонароджених у розрахунку на одну жінку, а у 2010 р. – 497 689 осіб або 1,445 живонароджених у розрахунку на одну жінку (рис. 1.6.7).

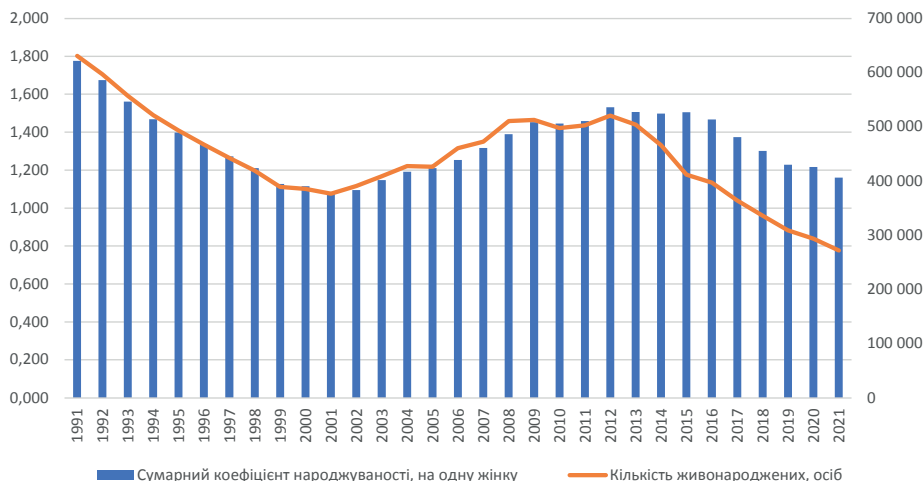

Рис. 1.6.7. Кількість живонароджених і сумарний показник народжуваності в Україні у 1991–2022 рр.

Примітка: Сумарний показник народжуваності: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Підвищення народжуваності в Україні спостерігалось до 2014 р. Так, 2012 р. став роком найвищої народжуваності перших десятиліть ХХІ ст. – сумарний показник склав 1,53 живонароджених у розрахунку на одну жінку. У сільській місцевості показник навіть наблизився до рівня, необхідного для простого відтворення населення – до 1,87 живонароджених на 1 жінку, у той час як у міських поселеннях залишався доволі низьким – 1,39. Кількість живонароджених у 2012 р. сягала 520,7 тис. дітей (без урахування Автономної Республіки Крим і м. Севастополь – 491,4 тис. дітей).

Наприкінці другого десятиріччя ХХІ ст. ситуація з народжуваністю в Україні кардинально змінилася. У 2021 р. народилося 272,0 тис. дітей, що на 36,8 тис. осіб менше, ніж у 2019 р., та 248,7 тис. менше, ніж у 2012 р. (без урахування Автономної Республіки Крим і м. Севастополь). За увесь період незалежності України кількість живонароджених у 2021 р. була найменшою (рис. 6.1.8). За даними Державної

служби статистики України у 2021 р. сумарний показник народжуваності становив 1,16 живонароджених у розрахунку на 1 жінку, тоді як у 2014 р. – 1,498 живонароджених у розрахунку на 1 жінку (рис. 1.6.7).

Рівень народжуваності у молодших контингентах жінок дітородного віку до 2000 р. зменшувався сильніше, ніж у старших (рис. 1.6.8). Упродовж 2001–2011 рр. коефіцієнт народжуваності серед жінок 15–19 років і 20–24 роки залишався стабільним, тоді як серед жінок старшого дітородного віку відбувалося підвищення цього показника: від 57,4 на 1000 жінок відповідного віку до 89,2 на 1000 жінок відповідного віку серед 25–29-річних та від 27,5 на 1000 жінок відповідного віку до 58,0 на 1000 жінок відповідного віку серед 30–34-річних.

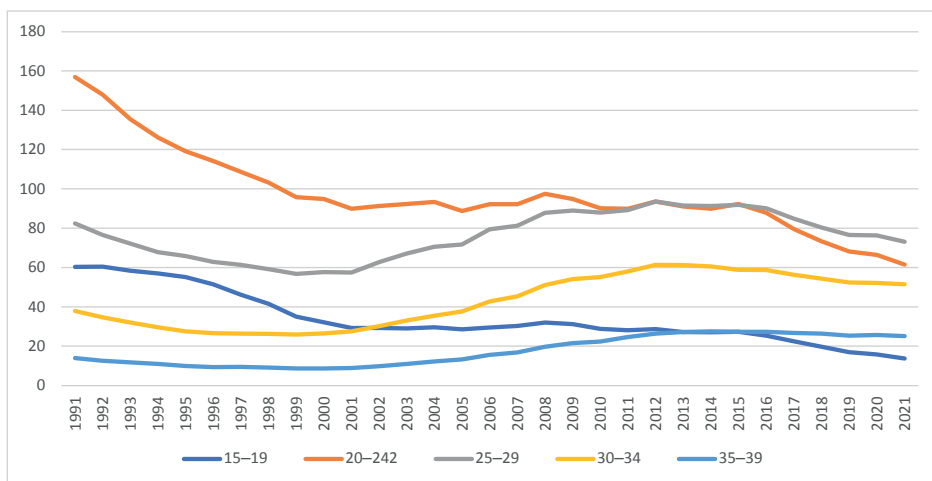

Рис. 1.6.8. Вікові коефіцієнти народжуваності в Україні у 1991–2021 роках на 1000 жінок відповідного віку

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Упродовж 2012–2021 рр. найбільше зниження коефіцієнту народжуваності спостерігалось серед жінок віком 15–19 років: від 28,1 на 1000 жінок в.в. у 2012 р. до 13,8 на 1000 жінок в.в. у 2021 р. Упродовж 2016–2021 рр. найбільшу дітородну активність мали 25–29-річні жінки, різниця між коефіцієнтами народжуваності жінок віком 20–24 роки і жінок віком 25–29 років невинно зростає переважно через стрімкіше падіння народжуваності у молодших з цих двох груп жінок. Так, за 2011–2020 рр. інтенсивність народжуваності у жінок віком 20–24 роки зменшилася, а у жінок віком 25–29 років збільшилася (рис. 1.6.8).

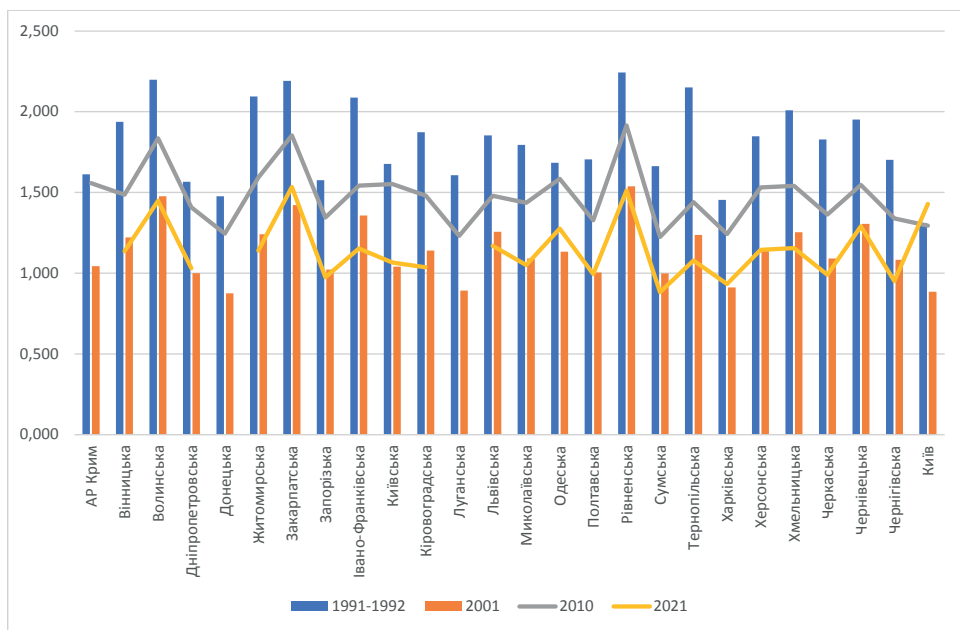

Рис. 1.6.9. Сумарний коефіцієнт народжуваності у регіонах України, 1991–1992, 2001, 2010, 2021 рр. (дітей у розрахунку на 1 жінку)

Примітка: 2014 р. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, тимчасово невідконтрольних Уряду України територій Донецької та Луганської областей; 2015–2021 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополь, даних щодо Донецької та Луганської областей.

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Загалом в усіх без винятку областях рівень народжуваності у 1990-х роках знизився, а у період другого десятиріччя незалежності країни підвищився. Однак лише в незначній кількості регіонів сумарний показник народжуваності наблизився до того значення показника, що було притаманне регіонам у перші роки незалежності України.

У 2001 р. підвищення коефіцієнту народжуваності спостерігалось в усіх областях України. Найвищим цей показник був у Волинській (1,476), Рівненській (1,538), Закарпатській (1,4121), Житомирській (1,240), Івано-Франківській (1,357), Хмельницькій (1,254) та Тернопільській (1,236) областях, а найнижчий – у Донецькій (0,874), Луганській (0,891) та Харківській (0,912) областях та м. Київ (0,885).

У 2010 р. підвищення показника народжуваності спостерігалось також в усіх регіонах України. Регіони з найвищими та найнижчими показниками народжуваності залишалися ідентичними областям 2001 р. У 2021 р. так само показники народжуваності знизилися в усіх областях України. Натомість найвищі показники народжуваності зафіксовані у Волинській (1,448), Закарпатській (1,534),

Рівненській (1,538) областях та м. Київ (1,428), а найнижчі – у Сумській (0,882) та Харківській (0,932) областях.

Отже, упродовж останніх десятиліть в Україні спостерігалися значні коливання рівня народжуваності: різке падіння в 1990-х роках, тимчасове зростання у 2000-х та чергове зниження після 2014 року. Незважаючи на періоди покращення, сумарний коефіцієнт народжуваності так і не досяг рівня, необхідного для простого відтворення населення. Це свідчить про збереження демографічної кризи, яка потребує комплексних соціально-економічних заходів для її подолання.

Розділ 2. Теоретико-методологічні основи молодіжної політики

2.1. Концептуальні засади молодіжної політики

Молодіжна політика є складним та багатограним феноменом, що охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із соціальним становленням та розвитком молоді. Віддзеркалюючи становище молоді, молодіжна політика є засобом створення необхідних умов і гарантій соціалізації молоді, тобто може розглядатися як механізм, за допомогою якого держава формує взаємовідносини з молоддю. Державна молодіжна політика має ставити за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, ментального та фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах всієї країни.

Визначення терміну «молодіжна політика» еволюціонувало з часом, відображаючи зміни в суспільних цінностях та потребах молоді. У контексті визначення, поширеного у 2010-х роках, молодіжна політика – це система заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для самореалізації молоді, її інтеграції в суспільство та розкриття потенціалу. Ефективність державної молодіжної політики залежить від активності та готовності молоді до партнерства з державною владою, налагодження двостороннього зв'язку, готовності молодого покоління взяти на себе відповідальність за визнання й підтримку цієї політики¹¹⁰.

Соціальні, політико-правові, державно-управлінські, організаційно-методичні аспекти формування і впровадження молодіжної політики стали предметом наукових досліджень ряду вітчизняних науковців. Так, теоретичні і методологічні засади формування і реалізації молодіжної політики в Україні досліджували Є. Бородін¹¹¹, А. Васильєв¹¹², М. Головатий¹¹³, Г. Коваль¹¹⁴, Н. Метьолкіна¹¹⁵, Р. Сторожук¹¹⁶ та ін.; організаційно-правові механізми реалізації

¹¹⁰ Кулик О. М. Особливості управлінської діяльності у сфері молодіжної політики в місті Києві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Кулик Олександр Михайлович. Київ, 2011. 22 с.

¹¹¹ Бородін Є. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991–2004 pp): монографія. – Дніпропетровськ : Герда, 2006. 472 с

¹¹² Васильєв А. В. Державна молодіжна політика в Україні: еволюція та напрями розвитку. Київ: Видавництво «Парапан», 2005. 240 с.

¹¹³ Головатий М. Ф. Соціальна робота з молоддю: навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2003. 388 с.

¹¹⁴ Коваль Г.В. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 432 с.

¹¹⁵ Метьолкіна Н. В. Удосконалення механізмів державного управління у сфері молодіжної політики в умовах соціальної нестабільності. Харків : Видавництво «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна», 2017. 280 с

¹¹⁶ Сторожук Р.П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: Автореф. дис. ... канд. наук держ. управлін. Одеса, 2007. 16 с.

державної молодіжної політики на регіональному рівні вивчали О. Кулик¹¹⁷, І. Парубчак¹¹⁸, М. Перепелиця¹¹⁹, Г. Смокова¹²⁰ та ін.; пріоритетні напрями молодіжної політики відповідно до потреб, проблем та запитів сучасної української молоді вивчали О. Балакірева¹²¹, Е. Лібанова¹²² та інші.

Також українські науковці вивчали окремі напрями впровадження молодіжної політики, зокрема що стосується питання соціальної активності молоді, її участі у громадському житті (С. Приходько¹²³, О. Старинець¹²⁴); формування і реалізації державної політики зайнятості молоді (І. Хохрякова¹²⁵, А. Штанська¹²⁶); розвиток громадських організацій і молодіжного руху в Україні (В. Барабаш¹²⁷, В. Головенько¹²⁸, М. Канавець¹²⁹); формування обґрунтованої молодіжної політики на місцевому рівні (І. Пеша¹³⁰); взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики (І. Артеменко¹³¹); формування молодіжної політики України в умовах воєнного стану (Н. Тілікіна¹³²). Цей список є далеко не вичерпним, багато інших українських

¹¹⁷ Кулик О. М. Особливості управлінської діяльності у сфері молодіжної політики в місті Києві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління». Київ, 2011. 22 с.

¹¹⁸ Парубчак І. В. Організаційно-правові механізми реалізації державної молодіжної політики в Україні на регіональному рівні. Київ : Видавництво «Юридична практика», 2008. 200 с.

¹¹⁹ Здійснення регіональної державної молодіжної політики в Україні: секторальний аналіз: науково-дослідна робота / керівник НДР Перепелиця М.П. 2000. Архів Державного інституту сімейної та молодіжної політики.

¹²⁰ Смокова Г. І. Формування та чинники реалізації державної молодіжної політики України у період 2014–2018 рр.: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Вінниця, 2019. 22 с.

¹²¹ Балакірева О. М., Головенько В. А. Державна молодіжна політика як важливий напрям діяльності владних інститутів щодо розв'язання проблем молоді в сучасній Україні. Український соціум. 2006. № 6. С. 149 – 150.

¹²² Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М.Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

¹²³ Приходько С. М. Соціальна активність молоді в умовах ринкової трансформації суспільства. Київ, Інститут соціології НАН України, 2002. 200 с.

¹²⁴ Старинець О. Г. Влада і молоді: особливості взаємовідносин в процесі демократизації українського суспільства : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Старинець Олександр Георгійович ; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 19 с.

¹²⁵ Хохрякова І. В. Державне управління зайнятістю молоді в контексті формування нових державно-суспільних відносин в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Хохрякова Інна Володимирівна ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

¹²⁶ Штанська А. І. Державна політика зайнятості молоді в умовах трансформації економіки України. Київ : Видавництво «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2013. – 240 с.

¹²⁷ Барабаш В. В. Інституціоналізація сучасного молодіжного руху України: тенденції та проблеми : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Барабаш Володимир Васильович ; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 19 с.

¹²⁸ Головенько В. А. Український молодіжний рух у XX столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів). Київ, 1997. с.102.

¹²⁹ Канавець М. В. Вплив молодіжного руху на формування та реалізацію державної політики України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Канавець Марина Володимирівна ; Нац. акад. держ. упр. При Президенті України. Київ, 2009. 20 с.

¹³⁰ Пеша І. В. Обґрунтування напрямів та завдань молодіжної роботи на рівні територіальної громади. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19-20. С. 155–160. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.155

¹³¹ Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, 2017. – 252 с.

¹³² Тілікіна Н. В. Модель реалізації молодіжної політики в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення. Інвестиції: практика та досвід. 2023. №17. С. 127–139. <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2052/2076>

науковців зробили значний внесок у дослідження проблем молодіжної політики та молодіжної роботи.

Наукові розробки вітчизняних дослідників вміщують визначення терміну «молодіжна політика». Так, М. Головатий визначає молодіжну політику як «систему ідей, теоретичних положень про місце і роль молоді, молодого покоління в суспільстві; як практичну діяльність суб'єктів такої політики; як частину політики держави по соціалізації молодих громадян і відтворенню трудових ресурсів»¹³³. М. Перепелиця розглядає молодіжну політику як «систему ідей, теоретичних положень стосовно місця, ролі та перспектив молоді в суспільстві, закріплених у законодавчих, нормативних актах, інших документах, а також діяльність суб'єктів молодіжної політики щодо втілення цих теоретичних положень у реальність»¹³⁴. На думку І. Артеменко, молодіжна політика є «складовою частиною загальної політики держави, яка стосується соціалізації молоді, виховання та відтворення трудових ресурсів», що регламентує практичну діяльність різноманітних суб'єктів соціальної сфери, спрямовану на вирішення проблем та протиріч, що виникають у взаємовідносинах молоді та суспільства¹³⁵.

Таблиця 2.1.1. Визначення терміну «молодіжна політика» українськими науковцями

Науковці	Визначення поняття
І. Артеменко	Складова частина загальної політики держави, яка стосується соціалізації молоді, виховання та відтворення трудових ресурсів, що також регламентує практичну діяльність різноманітних суб'єктів соціальної сфери, спрямовану на вирішення проблем та протиріч, що виникають у взаємовідносинах молоді та суспільства ¹³⁶
М. Головатий	Специфічний і пріоритетний напрям діяльності державних органів влади, який спрямований на створення умов і соціальних гарантій для соціального становлення та розвитку молоді, їхньої самореалізації як в особистих, так і в суспільних інтересах ¹³⁷
Н. Корпач, І. Сидорук	Політика, що спрямована на вирішення питань виховання, освіти, праці, побуту, відпочинку, духовного та фізичного розвитку молоді з подальшою їхньою реалізацією у певному виді діяльності ¹³⁸
В. Криворученко	Перелік ідей, теоретичних положень про роль і місце молоді, а також заходи практичної діяльності держави, громадських організацій та інших соціально-економічних інституцій щодо реалізації ідей,

¹³³ Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка, 1993. 237 с.

¹³⁴ Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) : монографія. Київ : Укр. ін-т соц. дослідж., Укр. Центр політолог. менеджменту, 2001. 242 с.

¹³⁵ Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2017. 252 с.

¹³⁶ Там же.

¹³⁷ Головатий М. Державна молодіжна політика як феномен суспільного розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного періоду. Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. Вип. 10. Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2002. С. 291–304.

¹³⁸ Корпач Н., Сидорук І. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 30–34.

Науковці	Визначення поняття
	положень, принципів, завдань задля формування й розвитку молоді та молодіжного підприємництва ¹³⁹
М. Перепелиця	Система ідей, теоретичних положень стосовно місця, ролі та перспектив молоді в суспільстві, закріплених у законодавчих, нормативних актах, інших документах, а також діяльність суб'єктів молодіжної політики щодо втілення цих теоретичних положень у реальність ¹⁴⁰
Т. Стукан	Вид діяльності держави та інших її формальних та неформальних інституцій, які об'єднують та спрямовують зусилля на створення соціальних, економічних, фінансових, громадських умов та гарантій, у яких молодь може себе самореалізувати в соціумі, отримуючи бажаний ефект ¹⁴¹
А. Карпенко, Л. Єськова	Законодавчо визначені положення щодо місця і ролі молоді у суспільстві та соціально-економічному розвитку, затверджена політика і практичні заходи державних інституцій з формування соціальних гарантій та відповідних умов становлення і розвитку молодого покоління з метою найповнішої їхньої самореалізації й отримання ефектів для суспільства ¹⁴²

Джерело: доповнено І. Пешою за матеріалами Стукан Т. Молодіжна політика: основні принципи та стан реалізації в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. Вип. 4. 2020. С. 125-131.

На думку українських науковців, державна молодіжна політика визначається як:

- система ідей, теоретичних положень про роль і місце молодого покоління;
- політика, що спрямована на вирішення питань виховання, освіти, праці, побуту, відпочинку, духовного та фізичного розвитку молодого покоління;
- практична діяльність суб'єктів молодіжної політики: держави, громадських організацій та інших соціальних інститутів щодо реалізації цих ідей, положень і директив з метою формування і розвитку молоді;
- специфічний і пріоритетний напрямок діяльності держави, її органів, спрямований на створення умов і соціальних гарантій для соціального становлення та розвитку молодих громадян, їхньої щонайповнішої самореалізації як в особистих, так і у суспільних інтересах¹⁴³.

Молодіжна політика як одна зі сфер, в якій ухвалюються та впроваджуються політичні рішення, є комплексною, оскільки вона зачіпає основні чинники, пов'язані з соціальною структурою суспільства, та реалізується майже у всіх

¹³⁹ Криворученко В. К вопросу о законодательстве субъектов в сфере молодежной политики. Киев : НИЦ ПМ, 1990. 125 с.

¹⁴⁰ Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) : монографія. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж., Укр. центр політолог. менеджменту, 2001. 242 с.

¹⁴¹ Стукан Т. Молодіжна політика: основні принципи та стан реалізації в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. Вип. 4. 2020. С. 125–131.

¹⁴² Andrey Karpenko, & Larysa Yeskova. (2018). Youth and youth policy. Economic journal odessa polytechnic university, 4(6), 11–18. <https://doi.org/10.5281/zenodo.2578944>

¹⁴³ Там же.

сферах життєдіяльності спільноти (сім'я, освіта, економічна та трудова діяльність, міграційні процеси тощо). Віддзеркалюючи в основному становище молоді, молодіжна політика є засобом створення необхідних для її соціального становлення й розвитку умов і гарантій, тобто може розглядатися як механізм, за допомогою якого держава вступає у взаємовідносини з молоддю.

Гармонійна державна молодіжна політика, на думку О. Кулика, має ставити за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах всієї країни¹⁴⁴.

Н. Головатий вважає, що поняття «молодіжна політика» охоплює не лише державні, але й суспільні ініціативи. Він наголошує, що суб'єктами молодіжної політики є держава, державні органи, громадські організації, політичні партії, соціальні інституції (системи освіти та культури), а також молодь, яка безпосередньо бере участь у її формуванні¹⁴⁵. С. Чирун пропонує розмежовувати «державну молодіжну політику» та «недержавну молодіжну політику». Недержавна, у свою чергу, включає як суспільну політику, спрямовану на підтримку молоді, так і антигромадську політику, пов'язану з негативними явищами, такими як злочинність чи екстремізм¹⁴⁶. М. Донченко також розділяє молодіжну політику на державну та суспільну. Він вважає, що суспільна політика спрямована на розвиток обдарованої молоді, а також на практичну діяльність організацій, які підтримують молодь і сприяють суспільним перспективам¹⁴⁷.

А. Гавловська, аналізуючи молодіжну політику як соціально-державне явище, виділяє суб'єкти її реалізації¹⁴⁸:

- *держава* як суб'єкт молодіжної політики виконує свої функції через спеціалізовані державні установи, наприклад, Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти і науки, а також відповідні департаменти обласних, Київської міської державних адміністрацій, що займаються питаннями молоді;
- *громада* реалізує молодіжну політику через самоврядні органи, такі як молодіжні ради при виконавчих комітетах міських рад, управління молоді та спорту в органах місцевого самоврядування, центри соціальних служб та центри надання адміністративних послуг;
- *політичні організації* охоплюють державні й недержавні інституції, які представляють інтереси молоді та визначають пріоритетні напрями суспільного розвитку;

¹⁴⁴ Кулик О. М. Особливості управлінської діяльності у сфері молодіжної політики в місті Києві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Кулик Олександр Михайлович. Київ, 2011. – 22 с.

¹⁴⁵ Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка. № 3. 2015. С. 236.

¹⁴⁶ Чирун С.Н. Молодіжна політика України в сучасному методологічному дискурсі. *Вісник ЧДТУ*. 2019. № 5. С.136–140.

¹⁴⁷ Донченко Т.О. Формування державної молодіжної політики в Україні: історико-правовий аспект. 2009. С. 2-5.

¹⁴⁸ Гавловськ А.О. Етапи та елементи молодіжної політики: теоретично-прикладний вимір. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. №14. 74-78 с.

- *громадські об'єднання* є добровільними об'єднаннями фізичних і юридичних осіб, які спрямовані на захист прав та інтересів, реалізацію суспільних, культурних, екологічних та інших потреб молоді;
- *політично активні громадяни* («політична людина») є учасниками суспільного життя, які відіграють роль у формуванні та реалізації молодіжної політики.

Таким чином, молодіжна політика охоплює як державний, так і суспільний рівні, де різні суб'єкти здійснюють діяльність, спрямовану на забезпечення гармонійної соціалізації переходу молоді в усіх сферах життя. Це поєднання напрямів дозволяє ефективно регулювати соціальні, економічні та культурні процеси, що стосуються молодого покоління.

Проблеми молоді, молодого покоління в будь-якому суспільстві, за будь-яких умов і обставин, особливо в перехідний період, мають розглядатися в трьох основних взаємопов'язаних аспектах:

- що може дати молоді, молодому поколінню суспільство, держава для їхнього власного розвитку, соціального, громадянського становлення та самореалізації;
- що спроможна і може дати сама молодь, молоде покоління суспільству, державі для їхнього поступального, прогресивного розвитку та функціонування;
- якою мірою можна найповніше використати, реалізувати потенціал молоді як у її власних, так і в суспільних інтересах ¹⁴⁹.

З міжнародного досвіду молодіжна політика передовсім має бути спрямована на *розвиток потенціалу молоді* таким чином, щоб молоді люди могли взяти на себе відповідальність за власний добробут, за власне життя та своє майбутнє, беручи активну участь у розвитку свого потенціалу. Пріоритетним завданням державної молодіжної політики має бути не вирішення молодіжних проблем, а, насамперед, створення умов для формування особистісних і громадянських якостей молодої людини, відповідальності молоді за особисте життя та життя громади, країни ¹⁵⁰.

Ще одним важливим аспектом молодіжної політики є її профілактична спрямованість, передусім у запобіганні складним життєвим обставинам, з якими молодь не завжди здатна впоратися самостійно. Науково і практично доведено, що запобігання молодіжному неблагополуччю значно ефективніше, ніж подолання його наслідків, таких як залежності, злочинність, маргіналізація чи соціальна безвідповідальність. Однак для реалізації такої профілактики недостатньо лише політичної декларації – вона має підкріплюватися відповідною інфраструктурою та практичними механізмами підтримки молоді як на державному, так і на місцевому рівнях. До таких механізмів належать координаційні молодіжні ради, молодіжні

¹⁴⁹ Коваль Г. В. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія / Г. В. Коваль. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 432 с.

¹⁵⁰ Пеша І. Сучасна молодіжна політика в системі державного управління. *Молодіжна політика та молодіжна робота* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. С. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 7–10.

центри, системна підготовка фахівців, які працюють з молоддю, та розвиток ініціатив самих молодих людей.

Водночас ефективна молодіжна політика неможлива без міжсекторального підходу, оскільки розвиток і формування особистості молодої людини залежить від чинників, які виникають в різних сферах її життєдіяльності, то молодіжна політика повинна бути «горизонтальною» і враховувати становище і потреби молоді у різних життєвих сферах (наприклад, у сфері зайнятості і працевлаштування, або у сфері освіти чи культури)¹⁵¹. Як підкреслює Рада Європи, молодіжна політика має міжсекторальний, інтегрований вимір, тому урядові структури, що регулюють молодіжну політику, мають впливати на розгляд молодіжних питань у різних соціальних сферах (рис. 2.1.1).

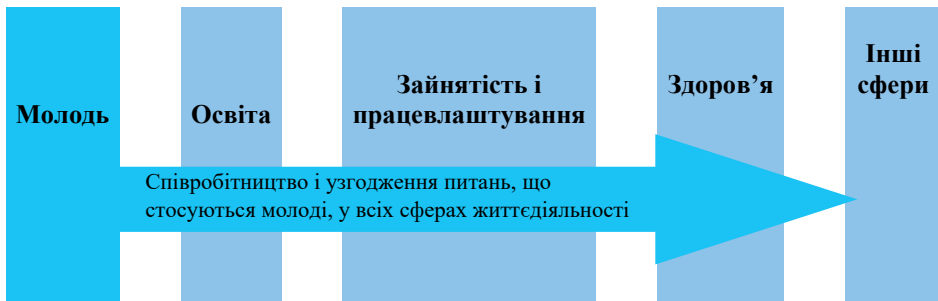

Рис. 2.1.1. Інтегрована молодіжна політика

Джерело: адаптовано Н. Тілікіною за матеріалами Lasse Siurala, *A European frame work for youth policy*, 2006¹⁵².

Впровадження «комплексної політики» передбачає, що дії і заходи уряду в різних сферах, які стосуються молодіжних питань, повинні бути узгоджені і інтегровані в єдину стратегію, цільовою групою якої є молодь, хоча відповідальність за виконання різних частин стратегії лежить на відповідних міністерствах і державних органах. Основними напрямками молодіжної політики європейські країни визнають: можливість участі у суспільному житті; безпека і захист; боротьба із соціальною ізоляцією і сприяння включеності у суспільство; забезпечення і використання інформації, у тому числі і нових інформаційних технологій; мобільність і інтеграція; мультикультурність; рівність.

Інтегрована молодіжна політика має будуватися на таких принципах, як:

- фокусування на молоді, її становищі, інтересах і потребах;
- участь у суспільному житті молоді;
- співпраця між різними сферами життєдіяльності (взаємодія).

¹⁵¹ Lasse Siurala, A European frame work for youth policy, 2006. [URL: https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done](https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done)

¹⁵² Там же.

Доцільно зазначити, що ефективність державної молодіжної політики залежить і від активності і готовності молоді до партнерства з державною владою. Це потребує практичних механізмів налагодження такої взаємодії через координаційні молодіжні ради, молодіжні центри, навчання молодіжних працівників і фахівців, які працюють з молоддю, об'єднання соціально активної молоді.

2.2. Міжнародний досвід формування та реалізації молодіжної політики

У сучасних дослідженнях зазначено, що державна політика, спрямована на регулювання умов та порядку інтеграції молоді у доросле життя, бере свій початок ще у Великій Британії XVI століття. Одним із перших прикладів нормативного регулювання молодіжних питань є законодавство Пруссії 1839 року, яке обмежувало працю молодих робітників на фабриках.

У Німеччині 1922 року було ухвалено закон про молодіжну соціальну допомогу, що регулював трудові права молоді й визначав обов'язки держави в цьому напрямі. Цей закон скасовано в роки нацистського режиму, але пізніше відновлено: у ФРН у 1949 році (з оновленнями у 1953, 1977 та 1986 роках) і в НДР у 1950 році (оновлення відбулося у 1964 та 1974 роках). Після об'єднання Німеччини у 1990 році ухвалено новий закон, що охоплює питання зайнятості, соціального забезпечення молоді та підтримки молодіжних організацій¹⁵³.

Розвиток молодіжної політики як окремого напрямку державної діяльності у багатьох країнах світу розпочалося у 1960–1970-х роках. У цей період стало очевидним, що традиційні інститути соціалізації, такі як сім'я та школа, перебувають у кризі. До того ж економічна криза середини 1970-х років призвела до значного зростання безробіття серед молоді. Це стимулювало держави до створення комплексної молодіжної політики, яка до 1990-х років стала повноцінним напрямом діяльності у більшості розвинених країн, забезпеченим розвинутим законодавством і спеціалізованими органами¹⁵⁴.

Провідна роль у впровадженні цілеспрямованої політики щодо молодого покоління належить *Організації Об'єднаних Націй*. У 1965 році її Генеральною Асамблеєю була прийнята «Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги і взаєморозуміння між народами»¹⁵⁵, що визначила основні принципи формування молодіжної політики і молодіжної роботи (див. табл. 2.2.1).

¹⁵³ Головенько В.А. Формування державної молодіжної політики в країнах СНД. Київ : Український соціум, 2009, 1(28). С. 119-134.

¹⁵⁴ Там же.

¹⁵⁵ 2037 (XX) Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_289#Text

Таблиця 2.2.1. Принципи молодіжної політики та молодіжної роботи, проголошені Декларацією про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємної поваги і взаєморозуміння між народами

Принцип I	Молодь повинна виховуватися у дусі миру, справедливості, свободи, взаємоповаги та взаєморозуміння, щоб сприяти встановленню рівних прав для всіх людей і всіх народів, економічному та соціальному прогресу, роззброєнню та підтримці міжнародного миру та безпеки
Принцип II	Усі засоби виховання молоді, в тому числі велике значення керівництва зі сторони батьків чи сім'ї, освіта та інформація повинні сприяти поширенню серед молоді ідеалів миру, гуманізму, свободи та міжнародної солідарності, та інших ідеалів єднання народів, а також інформувати молодь про роль, яку покладено на ООН як засобу збереження та підтримки миру і сприяння поширенню міжнародного взаєморозуміння та співробітництва
Принцип III	Молодь повинна виховуватись на основі поваги гідності та рівності всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження чи переконань, а також у дусі поваги до основних прав людини та права народів на самовизначення
Принцип IV	Обміни, подорожі, туризм, зустрічі, вивчення іноземних мов, побратимство міст і університетів без дискримінації та схожі види діяльності слід заохочувати та сприяти серед молоді усіх країн, щоб об'єднати їх в освітніх, культурних і спортивних заходах
Принцип V	Національні та міжнародні об'єднання молоді слід заохочувати до підтримки міжнародного миру та безпеки, розвитку дружніх відносин між націями, заснованих на повазі рівного суверенітету держав, остаточній ліквідації колоніалізму та расової дискримінації та інших порушень прав людини. Молодіжні організації повинні вживати всіх належних заходів у своїх сферах діяльності, щоб без будь-якої дискримінації зробити свій внесок у роботу з виховання молодого покоління відповідно до цих ідеалів
Принцип VI	Основною метою виховання молоді є розвиток усіх її здібностей, формування у неї високих моральних якостей, глибокої відданості шляхетним ідеалам миру, свободи, гідності і рівності між людьми, пройнятих повагою та любов'ю до людства та його творчих досягнень. Важливу роль у цьому відіграє сім'я. Молоді люди повинні усвідомити свою відповідальність у світі, яким вона буде покликана керувати, і їй має надихати впевненість у щасливому майбутньому людства

Джерело: розроблено І. Пешою за матеріалами 2037 (XX) Декларації про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами.

У наступні роки були ухвалено ряд важливих документів: у 1985 році, оголошеному ООН Міжнародним роком молоді, схвалені Керівні принципи для подальшого планування і здійснення відповідних подальших заходів, що стосуються молоді: участь, розвиток, мир; у 1995 прийнята Всесвітня програма дій, що стосуються молоді, до 2000 року і на наступний період; у 2000 році була схвалена Лісабонська декларація з молодіжної політики і програм, що закликає держави вносити молодіжні питання до загальних національних стратегій, а не обмежуватися ухваленням окремих нормативних документів щодо

молодіжних питань. Цими документами на міжнародному рівні законодавчо закріплена основна мета державної молодіжної політики – активізація участі молоді і молодіжних організацій в громадському житті як на державному та національному рівнях, так і на міжнародному рівні¹⁵⁶.

Особливої уваги та підтримки потребує молодь, що бере участь у збройних конфліктах, перебуває в умовах воєнного стану. У 2015 році Радою Безпеки ООН була прийнята Резолюція 2250 (2015), яка визначила стратегічні завдання молодіжної політики щодо молоді під час військових конфліктів: участь (у суспільно-політичному житті), захист, попередження (насилюства і сприяння зміцненню соціальної згуртованості), партнерство, повернення і реінтеграція до суспільного життя¹⁵⁷. Реалізація цих завдань наразі є актуальною для України.

Над розробкою міжнародних документів та положень у молодіжній сфері активно працює Рада Європи, координуючи зусилля через Молодіжний директорат і Європейський молодіжний фонд.

Рада Європи – це провідна правозахисна організація на європейському континенті, яка активно працює на забезпечення свободи вираження поглядів у засобах масової інформації, свободи зібрань, рівності та захисту прав меншин. Одним із ключових напрямків її діяльності є проведення кампаній, спрямованих на захист дітей, боротьбу з мовою ворожнечі в інтернеті та підтримку прав ромів. Усі держави-члени Ради Європи ратифікували Європейську конвенцію з прав людини – основоположний договір, який захищає права людини, демократію та верховенство права. Нагляд за дотриманням Конвенції здійснює Європейський суд з прав людини. Україна стала членом Ради Європи в листопаді 1995 року, що стало важливим кроком у впровадженні європейських стандартів у сфері прав людини та демократії.

Рада Європи розробила низку міжнародних конвенцій, які спрямовані на забезпечення прав людини у різних аспектах. Серед них:

- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція), яка зобов'язує держави-члени вживати конкретних заходів для захисту жінок¹⁵⁸;
- Конвенція про кіберзлочинність, яка регулює боротьбу з новими викликами в цифровій сфері¹⁵⁹.

Організація регулярно здійснює моніторинг прогресу, досягнутого державами-членами у цих галузях, і надає рекомендації через незалежні експертні органи моніторингу. Частиною Директорату демократичної участі є *Департамент*

¹⁵⁶ Баглик В. С. Механізми формування молодіжної політики на міжнародному рівні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1 (47). С. 382-386.

¹⁵⁷ Резолюція 2250 (2015), прийнята Радою Безпеки на її 7573-му засіданні 9 грудня 2015 року. Представництво ООН в Україні. URL: <https://www.refworld.org/ru/legal/resolution/unsct/2016/ru/109527>

¹⁵⁸ Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Конвенцію ратифіковано відповідно до Закону України № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

¹⁵⁹ Конвенція про кіберзлочинність. Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV від 07.09.2005, BBP, 2006, N 5-6, ст.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

молоді¹⁶⁰ Ради Європи, який відповідає за розробку та реалізацію молодіжної політики. Основними завданнями департаменту є:

- формування послідовної та ефективної молодіжної політики на місцевому, національному й європейському рівнях;
- розробка керівних принципів, програм і правових документів, які сприяють інтеграції молоді у суспільство;
- узагальнення і розповсюдження знань про життєві ситуації, прагнення і форми участі молоді у громадському житті.

Департамент публікує інформаційні матеріали, зокрема бюлетень «Think Youth»¹⁶¹, а також подкаст «UNDER 30»¹⁶², створений у партнерстві з Європейським Союзом. Ці ресурси є джерелом актуальної інформації про молодіжну політику в Європі.

Молодь відіграє ключову роль у підтриманні стабільності демократичного суспільства, проте сучасні виклики, такі як демографічні зміни, технологічний розвиток і зростання соціальної нерівності, ускладнюють реалізацію прав молодих людей. Особливо це стосується маргіналізованих груп, які стикаються з перешкодами в освіті, працевлаштуванні, громадській активності та соціальній інтеграції. Для вирішення цих питань Рада Європи підтримує активну громадську участь молоді. Це відображено у важливих документах, які підкреслюють, що участь молодих людей у громадському житті є не лише їхнім правом, але й важливим чинником для успішної соціальної інтеграції та самостійності, зокрема:

- Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті¹⁶³;
- Рекомендація Комітету міністрів про доступ молодих людей до прав¹⁶⁴.

У 2020 році Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Стратегію молодіжного департаменту Ради Європи до 2030 року (Резолюція CM/Res(2020)2), яка враховує сучасні виклики та окреслює пріоритети у сфері молодіжної політики. Стратегія спрямована на забезпечення можливості молодим людям у всій Європі можливість «активно відстоювати, захищати, просувати та використовувати основні цінності Ради Європи, у сфері прав людини, демократії та верховенства права». Досягнення цієї мети передбачає:

- розширення доступу молоді до прав – створення сприятливих умов (включаючи конкретні політики, механізми та ресурси), щоб молоді люди і всі форми молодіжного громадянського суспільства могли повноцінно реалізувати свої права і свободи;

¹⁶⁰ The Youth Department of the Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth>

¹⁶¹ Видання «Think Youth» від Департаменту молоді Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/-/think-youth-newsletter>.

¹⁶² Подкаст про молодіжну політику та молодіжну роботу в Європі «UNDER 30» від Партнерства Ради Європи та Європейського Союзу у сфері молоді. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/podcasts>.

¹⁶³ Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>

¹⁶⁴ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7. URL: <https://rm.coe.int/access-to-rights-for-young-people-cm-2016-7-ua-ukr/1680a0f163>

- поглиблення знань молоді – передбачає підтримку участі молоді у демократичних процесах спільнотами практиків, що генерують знання та досвід;
- залучення молоді до процесу ухвалення рішень на основі широкого соціального й політичного консенсусу щодо підтримки молодіжної участі, управління на основі широкої участі та підзвітності¹⁶⁵.

У травні 2023 року в столиці Ісландії Рейк'явіку відбувся Саміт глав держав та урядів 46 країн-членів Ради Європи. Під час зустрічі обговорені ключові питання, пов'язані з посиленням організації, відповідальністю за агресію Російської Федерації проти України, а також підтримкою постраждалих. Одним із важливих результатів Саміту стало створення Реєстру збитків, завданих війною Росії проти України. Також ухвалено Декларацію, яка зосередила увагу на правах дітей, закликавши міжнародну спільноту підтримати Україну в забезпеченні повернення незаконно вивезених і депортованих дітей. Щоб підкреслити необхідність захисту демократичних цінностей, лідери Ради Європи ухвалили «Рейк'явікські принципи демократії»¹⁶⁶, які містять основні положення щодо свободи слова, права на мирні зібрання, незалежності судових інституцій, боротьби з корупцією та залучення громадськості, включаючи молодь, до демократичних процесів. У Рейк'явікській декларації «Об'єднанні навколо наших цінностей» було підкреслено важливу роль молоді у формуванні демократичних суспільств. Участь молодих людей у процесі ухвалення рішень визнається ключовою умовою ефективності публічних політик і зміцнення демократичних інститутів¹⁶⁷.

С. Баглик на основі аналізу нормативних документів виділяє п'ять основних елементів, що характеризують молодіжну політику європейських країн:

- в усіх державах Європи чітко позначений такий елемент молодіжної політики, як сфера її поширення: географічні та соціальні групи;
- законодавчо визначена роль і механізми взаємодії уряду і молодіжних недержавних комерційних організацій;
- обов'язковим елементом є підготовка і підвищення кваліфікації фахівців молодіжної сфери;
- особлива увага приділяється таким елементам молодіжної політики, як співпраця, вертикальна і горизонтальна структури управління;
- визначено ресурсне забезпечення процесів розробки та реалізації молодіжної політики (фінансові та людські ресурси)¹⁶⁸.

¹⁶⁵ Про стратегію молодіжного департаменту Ради Європи до 2030 р. Резолюція CM/Res(2020)2 (прийнята Комітетом міністрів 22 січня 2020 року на 1365-му засіданні заступників міністрів). Council of Europe. <https://rm.coe.int/native/0900001680a33177>

¹⁶⁶ United around our values. Reykjavik Declaration. Reykjavik Summit. 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe. 16-17 May 2023. URL: <https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1>

¹⁶⁷ Там же.

¹⁶⁸ Баглик В. С. Механізми формування молодіжної політики на міжнародному рівні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1 (47). С. 382–386.

Для більшості європейських країн характерна триступенева «каскадна» структура проведення молодіжної політики. Законодавча база та загальні напрями її реалізації розробляються на рівні уряду – це верхній (або перший) рівень. Уряд, у свою чергу, делегує можливості її здійснення регіональним та муніципальним адміністраціям – другий рівень. Молодіжні організації, які є основним інструментом участі молоді у процесах реалізації молодіжної політики – третій рівень¹⁶⁹. Триступенева «каскадна» модель реалізації молодіжної політики, яка охоплює урядовий, регіональний та громадський рівні, функціонує у взаємозв'язку з принципами відкритості, відповідальності, ефективності та участі молоді. Така система забезпечує належну координацію дій та дає змогу молодим людям не лише отримувати підтримку, а й бути активними суб'єктами змін.

Сучасна система розробки молодіжної політики в європейських країнах базується на принципах відкритості, відповідальності, ефективності, узгодженості. Виходячи з цього, визнаними європейською спільнотою методами координації молодіжної політики є: участь (залучення), волонтерські послуги, інформування, зміна ставлення органів влади до молодіжної проблематики.

Основною метою молодіжної політики в економічно розвинених країнах Європи є забезпечення інтеграції молоді в суспільство на основі створення умов для її соціалізації та реалізації потенціалу. З огляду на це, пріоритетними завданнями є формування професійних навичок, громадянських компетенцій, етичних стандартів і готовності до активної участі в суспільно-політичному житті.

У цьому контексті наукові дослідження акцентують на **моделях формування молодіжної політики**, що склалися в різних країнах:

- **неоконсервативна модель** (зокрема, в США) передбачає обмежене втручання держави, зосереджуючи увагу на підтримці соціально незахищених груп молоді. Основна роль у вирішенні молодіжних проблем відводиться приватним ініціативам, благодійним організаціям і комерційному сектору;
- **соціал-демократична модель** (широко застосовується в країнах ЄС) базується на активній участі держави у забезпеченні соціального захисту та підтримки молоді через комплексну систему програм і послуг.

Європейські країни використовують адаптовані моделі залежно від національного контексту. Відповідно до звіту Італійського дослідного інституту IARD (2001 р)¹⁷⁰, європейські моделі молодіжної політики можуть бути розділені на чотири категорії:

- **універсалістська модель** (скандинавські країни) характеризується пріоритетом рівності можливостей для всіх молодих людей;

¹⁶⁹ Сторожук Р.П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: Автореф. дис. ... канд. наук держ. управлін. Одеса, 2007. 16 с.

¹⁷⁰ Study on the state of young people and youth policy in Europe / IARD (ed). Final Reports. Vol. 1: Executive Summary and Comparative Reports. 156 p. URL: <http://www.politiquesenfancejeunesse.org/wp-content/uploads/2016/04/Young-people-youth-policy-IARD-2001.pdf>

- **громадянська модель (на базі громад)** (Велика Британія) спрямована на задоволення специфічних потреб молодіжних громад;
- **протекціоністська модель** (Центральна Європа) забезпечує соціальний захист молоді через державні програми;
- **централізована модель** (середземноморські країни) передбачає сильну роль державних органів у плануванні та реалізації молодіжних політик.

Таблиця 2.2.2. Європейські моделі молодіжної політики

Модель	Країни	Умови реалізації
Універсалістська	скандинавські країни	формування та реалізації молодіжної політики покладається, як правило, на спеціалізоване міністерство. Держава активно співпрацює з громадянським суспільством; права та пільги поширюються на всіх молодих людей, впроваджується ефективна державна підтримка
Протекціоністська	країни Східної Європи	спрямована на підтримку молодих людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, таких як безробіття, бідність або соціальна ізоляція. Мета молодіжної політики – інтеграція молоді в суспільство та профілактика девіацій
Модель на базі громад	Нідерланди, Великобританія	сприяє розвитку активної громадянської позиції молоді, передбачає підтримку молодіжних ініціатив та організацій на місцевому рівні. За такої моделі держава більшу частину повноважень передає громадянському суспільству та бізнесу, опікуючись лише проблемними категоріями громадян
Централізована	країни Середземномор'я; постсоціалістичні країни	молодіжна політика розробляється та реалізується на національному рівні, держава відіграє ключову роль у визначенні пріоритетів та розподілі ресурсів

Джерело: розроблено І. Пешою за матеріалами: Краснопольська Т. М. Європейські моделі молодіжної політики та перспективи для України. Політичне життя. 2019. № 3. С. 31-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_3_7

Різноманітні підходи до сприяння розвитку та соціальної інтеграції молоді демонструють міжнародні молодіжні програми. Вони охоплюють такі напрями, як освіта, працевлаштування, волонтерство та підприємництво, зокрема:

- **Європейський Союз** впроваджує програму Erasmus+, яка надає можливості для студентів та молоді брати участь у мобільності для навчання, стажувань, волонтерства тощо;
- у **США** існують численні програми для молодіжного підприємництва, серед яких Young Entrepreneurs Program;
- молодіжна політика **Канади** спрямована на надання можливостей для навчання, працевлаштування та участі у громадському житті через програму Youth Employment Strategy.

Практична реалізація молодіжної політики у різних країнах відображає специфіку національних пріоритетів, культурних особливостей та соціально-економічних умов. Кожна держава розробляє власні підходи до підтримки молоді, використовуючи інструменти освіти, працевлаштування, волонтерства та розвитку громадянської активності. Розглянемо деякі приклади.

США. Молодіжна політика Сполучених Штатів базується на ідеї мінімального втручання держави, зосереджуючи зусилля на створенні умов для самоврядування молоді у навчальних закладах. Студентські ради та інші молодіжні об'єднання є платформами для розвитку соціальних, управлінських і комунікативних навичок молоді.

У моделі державної молодіжної політики значну роль відіграють громадські організації та локальні ініціативи. У США соціальна робота з молоддю та молодими сім'ями набула статусу окремої професії завдяки ідеї Мері Річмонд про мобільну соціальну роботу. Цей підхід передбачає можливість індивідуальної роботи з молоддю незалежно від місця перебування, забезпечуючи гнучкість і персоналізований підхід¹⁷¹.

Однією з ключових особливостей молодіжної політики США є розвиток органів самоврядування в освітніх установах, таких як школи, коледжі та університети, де молодь здобуває соціальні, комунікативні та управлінські навички. Наразі в країні діє широкий спектр програм підтримки молоді, серед яких Youth Defense League, League of Unlimited Campus Opportunities, Students for Elimination of Hunger та Facing the Street. Також існують програми, спрямовані на підтримку вразливих груп, зокрема одиноких матерів віком до 20 років, а також ініціативи, орієнтовані на вирішення міських проблем та підтримку через «Армію порятунку»¹⁷².

Німеччина. У Німеччині молодіжна політика є однією з найбільш розвинених у Європі, базуючись на сильній законодавчій підтримці. Вона охоплює соціалізацію, захист прав молоді, підтримку зайнятості та громадянську участь. Політика реалізується через федеральні, земельні та місцеві рівні, забезпечуючи адресність заходів. Модель державної молодіжної політики Німеччини, яка має потужну законодавчу базу, характеризується помірним втручанням держави в життя молоді та наданням підтримки лише тим молодим людям, які її вкрай потребують. Одночасно ця модель активно залучає молодь до вирішення власних проблем. Молодіжна політика в Німеччині базується на соціал-демократичних і ліберальних засадах. Соціал-демократичні принципи передбачають активну політику щодо забезпечення основних прав молоді та створення умов для їхнього дотримання, а ліберальні засади проявляються через заходи, що мають превентивний, компенсаційний та субсидіарний характер¹⁷³.

¹⁷¹ Подобед Н. В. Міжнародний досвід реалізації молодіжної політики та можливості його застосування в Україні. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 125–127. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_37

¹⁷² Features of youth policy in the USA. <https://www.mbkalliance.org/features-of-youth-policy-in-the-usa/>

¹⁷³ Подобед Н. В. Міжнародний досвід реалізації молодіжної політики та можливості його застосування в Україні. *Економіка та держава*. 2011. № 9. С. 125–127. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_37

Молодіжна політика в Німеччині чітко структурована на загальнонаціональний, регіональний і місцевий рівні. За її розробку відповідає Міністерство у справах сім'ї та молоді, а у великих містах працюють інформаційні молодіжні центри. Державні програми підтримки молодіжного підприємництва та кооперації надають можливості для розвитку молодих людей. Усі ці заходи фінансуються здебільшого за рахунок місцевих і земельних бюджетів: до 60% витрат на молодіжні програми припадає на комунальний рівень, що дозволяє надавати допомогу молоді відповідно до локальних та регіональних потреб.

Особливе значення надається питанням залучення молоді з інвалідністю, молодих біженців, а також питання наслідків цифрової революції. Німеччина також підписала договір між землями та Федерацією щодо захисту молоді від шкідливого впливу ЗМІ. Створення Федерального фонду дітей та молоді стало важливим кроком для фінансової підтримки як національної, так і міжнародної молодіжної політики. Система молодіжної політики Німеччини вважається однією з найкращих і найдорожчих у Європі, сприяючи підтримці індивідуального та соціального розвитку молоді, забезпеченню зайнятості та цивільній участі молодих людей, а також їхньої соціалізації через боротьбу з бідністю, безробіттям, етичне виховання та інтеграцію іноземців.

Швеція. У Швеції ключову роль відіграє регламентація державної підтримки молодіжних організацій, розвиток спеціалізованих центрів і мережі молодіжних консультацій. Держава сприяє інтеграції молоді у всі сфери суспільного життя на рівні місцевих комун. Шведська модель державної молодіжної політики передбачає активне і значне втручання держави у сферу відносин між суспільством і молоддю. Вплив держави на вирішення молодіжних проблем проявляється через фінансування та створення мережі державних або фінансованих державою спеціалізованих закладів, а також через надання фінансової підтримки молодіжним організаціям. Таким чином, основна роль держави полягає в забезпеченні належної інфраструктури та ресурсів для розвитку молоді.

У Швеції основний механізм роботи з молоддю ґрунтується на соціальній роботі, що реалізується на рівні комуни. Державна молодіжна політика Швеції вимагає чіткої регламентації через закони, які визначають заходи підтримки молоді та молодіжних організацій. Особливо важливим етапом у розвитку політики стало створення в 1986 році Ради з питань молоді, яка на той час складалася з невеликої кількості штатних працівників. Ця організація була покликана забезпечити координацію діяльності різних міністерств на етапі розробки та ухвалення рішень, що стосуються молоді, а також представляти уряду регулярну інформацію про стан умов життя, праці та розвитку молоді. Ця інформація ґрунтується на результатах наукових досліджень, що дає можливість ухвалювати обґрунтовані та ефективні рішення.

Швеція є однією з країн, де молоді люди складають значну частину населення. Молодь до 25 років становить 30% від загальної чисельності населення, що підкреслює важливість уваги до цієї вікової групи з боку держави. Держава формулює загальні напрями, цілі та пріоритети молодіжної політики, однак її реалізація значною мірою покладається на місцеве самоврядування та громадські

організації, які відіграють ключову роль у безпосередній роботі з молоддю. Координацію діяльності щодо реалізації молодіжної політики здійснює Міністерство культури, що є важливим елементом організаційної структури молодіжної політики в Швеції. Це дозволяє забезпечити інтеграцію молодіжних ініціатив з іншими соціальними, культурними та освітніми напрямками, створюючи таким чином сприятливі умови для розвитку молоді на всіх рівнях суспільства.

Отже, шведська модель молодіжної політики вирізняється високим рівнем організації та інтеграції різних інститутів, що забезпечують участь держави, місцевих органів влади та громадських організацій у вирішенні молодіжних проблем. Вона орієнтована на системний підхід, який забезпечує ефективне поєднання централізованої координації та місцевого впливу, що сприяє розвитку соціальної активності молоді та її інтеграції в суспільство.

Данія. У Данії немає окремої законодавчої бази, яка б спеціалізувалася на питаннях молодіжної політики. Замість цього ці питання регулюються через низку законодавчих актів, що охоплюють різні сфери життя молоді. Такий підхід до регулювання молодіжної політики спричиняє міжсекторальний характер реформ, що передбачають співпрацю кількох міністерств та органів влади¹⁷⁴. Публічна молодіжна робота в Данії переважно є відповідальністю муніципалітетів, які організовують різноманітні молодіжні заходи. Фінансування таких ініціатив здійснюється здебільшого через державні субсидії, а також з частковою оплатою з боку користувачів послуг. Молодь може брати участь у різноманітних видах дозвілля в молодіжних центрах (для дітей віком від 10 до 14 років) та молодіжних клубах (для осіб віком від 14 до 18 років), де вони можуть проводити час після школи.

Данська молодіжна рада (DUF)¹⁷⁵ є основною парасольковою організацією, що об'єднує близько 80 дитячих та молодіжних організацій. Ці організації охоплюють широкий спектр діяльності, включаючи скаутські об'єднання, політичні молодіжні організації, волонтерські, громадські, культурні та екологічні організації, а також спілки, що працюють з молоддю з інвалідністю. Через свою діяльність DUF забезпечує координацію між різними молодіжними ініціативами на національному рівні.

У 2020 році Данська молодіжна рада разом з Данським інститутом культури створили консорціум для заснування Українсько-данського молодіжного дому¹⁷⁶ в Києві. Цей проєкт має на меті зміцнення міжкультурних зв'язків між Україною та Данією та сприяє постійному обміну досвідом і практиками між молоддю обох країн. Данська молодіжна рада продовжує підтримувати та сприяти розвитку як данських, так і українських молодіжних ініціатив, забезпечуючи платформу для міжнародного співробітництва.

Австрія. В Австрії робота з молоддю переважно орієнтована на інформальне та неформальне навчання, що спрямоване на розвиток потенціалу та сильних сторін

¹⁷⁴ Denmark. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/denmark/103-support-to-youth-work>

¹⁷⁵ Danish Youth Council. <https://en.duf.dk/>

¹⁷⁶ Вітаємо в Українсько-данському молодіжному домі! <https://ua.theyouthhouse.org/>

молодих людей. У сфері дитячої та молодіжної роботи застосовуються різні професійні ролі, зокрема: фахівець із відкритої роботи з дітьми та молоддю, молодіжний інформаційний працівник, молодіжний працівник, молодіжний лідер, а також керівник дитячих і молодіжних груп. Локальні молодіжні центри формують міські асоціації, таких як, наприклад, Асоціація віденських молодіжних центрів (VJZ)¹⁷⁷, яка об'єднує понад 300 молодіжних працівників. Крім того, національна мережа молодіжних інформаційних центрів розробляє стандарти якості інформаційної роботи для молоді на локальному, національному та міжнародному рівнях.

Більшість молодіжних працівників у Австрії проходять спеціалізовану професійну підготовку. Мінімальні вимоги до кваліфікації становлять 60 кредитів ECTS або 1500 годин навчання¹⁷⁸. Залежно від сфери діяльності й характеру роботи ці вимоги можуть варіюватися. Основні компетенції визначені у спеціальній «Системі компетенцій для роботи з дітьми та молоддю»¹⁷⁹. Зважаючи на фокус на учнівській та студентській молоді, більшість програм у Австрії базуються на принципах неформальної освіти. Для України австрійський досвід може бути цікавим у впровадженні програм у закладах вищої освіти, які готують фахівців із роботи з молоддю. Однак слід врахувати, що в Австрії молодіжна робота часто інтегрується як частина соціальної роботи.

Велика Британія. У Великій Британії молодіжна політика та стратегія є міжурядовою сферою¹⁸⁰, що координується Департаментом цифрових технологій, культури, медіа та спорту. Вона охоплює широкий спектр напрямів і практик, які сприяють розвитку молоді на різних етапах її соціалізації. Британські молодіжні працівники керуються Національними професійними стандартами (НПС)¹⁸¹, які визначають необхідні компетенції для ефективної молодіжної роботи. Ці стандарти є комплексними та охоплюють різноманітність практик і змінний політичний контекст Сполученого Королівства, дозволяючи адаптувати підходи до специфічних потреб молоді в різних регіонах.

Молодіжна робота у Великій Британії охоплює кілька ключових напрямів: навчання та розвиток громад у Шотландії, робота з молоддю в Північній Ірландії, служби в справах дітей і молоді в Англії та стратегія молодіжної роботи і підтримки молоді в Уельсі. Всі ці напрями працюють у межах комплексної мережі надавачів послуг, до якої входять громадські організації, волонтерські об'єднання та місцеві органи влади. Це забезпечує доступ до молодіжних послуг для всіх осіб віком від 13 до 19 років, а також надає можливості для соціального та особистісного розвитку

¹⁷⁷ Association of Viennese Youth Centres. <https://www.salto-youth.net/tools/otlas-partner-finding/organisation/association-of-viennese-youth-centres.104/>

¹⁷⁸ Quality and innovation in youth work. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/austria/104-quality-and-innovation-in-youth-work-0>

¹⁷⁹ aufZAQ – Quality of Trainings and Competence in Youth Work. <https://www.aufzaq.at/english/>

¹⁸⁰ Country Sheet On Youth Policy United Kingdom. <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261554/UK.pdf/1f87e391-6049-4838-862d-c38c76bb43dd?t=1377517655000>

¹⁸¹ National Occupational Standards and English Youth Work Policy – New Document Published. <https://nya.org.uk/national-occupational-standards-and-english-youth-work-policy-new-document-published/>

молоді в групах 11–13 років та 19–29 років¹⁸². Особливу увагу у Великій Британії приділяють професійним стандартам у сфері молодіжної роботи, що є важливою складовою ефективної системи надання послуг. Зважаючи на те, що Україна з 2023 року впровадила власний професійний стандарт для молодіжних працівників, варто звернути увагу на досвід Великої Британії щодо розвитку послуг для молоді в різних вікових групах. Це може стати корисним орієнтиром для розвитку і адаптації відповідних послуг в Україні.

Франція. Молодіжна політика орієнтована на розбудову інституцій студентського самоврядування, яке діє на всіх рівнях освітньої системи та сприяє активній участі молоді в ухваленні рішень. У Франції молодіжна робота не має чіткого визначення і не регулюється єдиним законодавчим актом¹⁸³. Ця діяльність охоплює широкий спектр реалій та професійних практик, зокрема у сферах соціальної роботи, культури та освіти і спрямована на підтримку молоді віком до 25 років¹⁸⁴.

Молодіжна робота у Франції включає різноманітні види діяльності, які адаптуються до потреб молодих людей. У цій сфері можна виокремити щонайменше чотири основні професійні групи¹⁸⁵:

- координатори соціокультурної діяльності (*animateurs socioculturels*). Ця група є найбільш чисельною і складає основу молодіжної роботи у Франції. Представники цієї професії здебільшого працюють у місцевих органах влади або громадських організаціях, які отримують державне фінансування;
- працівники з особливими потребами (*éducateurs spécialisés*). Ці фахівці займаються підтримкою молоді, яка перебуває в уразливих умовах, зокрема під загрозою правопорушень чи насильства з боку сім'ї;
- операційні менеджери центрів зайнятості молоді (*chargés de mission*). Їхня діяльність спрямована на сприяння працевлаштуванню молодих людей віком від 16 до 25 років через центри зайнятості молоді (*Missions locales pour l'emploi des jeunes*);
- молодіжні працівники у сфері охорони здоров'я (*animateurs de prévention* або *animateurs de santé*). Ці фахівці працюють над профілактикою ризикованої поведінки молоді, пов'язаної з вживанням алкоголю, наркотиків, безпекою дорожнього руху тощо.

Молодіжна робота у Франції демонструє багатогранний підхід, орієнтуючись на соціокультурний розвиток, соціальну інтеграцію та профілактичну діяльність, залежно від актуальних потреб молодого покоління.

¹⁸²Country Sheet On Youth Policy United Kingdom. <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261554/UK.pdf/1f87e391-6049-4838-862d-c38c76bb43dd?t=1377517655000>

¹⁸³Country sheet on youth work in France. https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262550/France_country_sheet_youth+work.pdf/51d191e2-43fa-9893-d161-c24f3442f868?t=1536677541000

¹⁸⁴ France. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/france/105-youth-workers>

¹⁸⁵Loncle P. Youth work and youth policy in France. <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261821/Loncle.pdf/4eb7bc55-b453-4162-a134-444cd497690d>

Польща¹⁸⁶. З 1990 року в Польщі спостерігається значне зростання активності громадських організацій, зокрема молодіжних, що сприяло професіоналізації сектору. Молодіжна політика в країні здебільшого реалізується через делегування повноважень молоді. Наприклад, у Лодзі проводиться конкурс проєктів з певною сумою фінансування, де молодь від 12 років може подавати проєкти індивідуально або в групах, при цьому для реалізації проєкту необхідно зібрати підписи з районів. Ключовим етапом у розвитку молодіжної політики Польщі стало приєднання країни до Європейського Союзу в 2004 році, що дало доступ до європейського фінансування для молодіжних проєктів. Це стало важливим фактором у розвитку педагогіки, орієнтованої на молодь, де молоді люди розглядаються як партнери, агенти і співавтори, а не лише як одержувачі послуг. Таке ставлення сприяло значному розвитку молодіжних організацій і активізації молоді в громадському житті.

Одним з важливих заходів у Польщі є щорічна навчальна зустріч *Youth Work School*, яка зміцнює компетенції молодіжних працівників і пропагує європейську модель молодіжної роботи, засновану на методах неформальної освіти. Метою цієї роботи є всебічний розвиток молоді, зокрема формування особистісних якостей та поглядів через призму демократичних цінностей. Молодіжна політика Польщі ґрунтується на діалозі, партнерстві та залученні молоді до соціальних процесів. Прикладами цього є молодіжні ради, що організовуються на різних рівнях – від місцевого до європейського, а також систематизований діалог між Європейським Союзом і молоддю. Очікується, що вступ України до ЄС може посилити процеси включення української молоді в суспільне життя та активізувати її участь у соціально-політичних процесах держави.

Туреччина. У Туреччині питанням молоді займаються 14 міністерств та відомств, кожне з яких відповідає за конкретні сфери, такі як освіта, охорона здоров'я, працевлаштування, боротьба зі шкідливими звичками та інші. Однією з ключових проблем є організація вільного часу молоді під керівництвом Головного управління молоді та спорту. Цей орган має на меті організацію та координацію різних молодіжних таборів, центрів та міжнародних організацій, що надають молодим людям можливості для активного відпочинку і розвитку¹⁸⁷.

Молодіжні центри в Туреччині функціонують як культурні інститути, що забезпечують різноманітні можливості для проведення вільного часу. Вони організовують заходи для молоді та надають консультації з питань, що є актуальними для цієї групи населення. Окрім цього, у Туреччині активно працюють консультативні бюро молодіжної інформації, які забезпечують доступ до актуальних даних і ресурсів¹⁸⁸. Участь молоді в міжнародних організаціях та програмах обміну є важливою частиною турецької молодіжної політики. Уряд Туреччини активно заохочує молодь брати участь у таких програмах, що сприяє розвитку міжкультурного обміну та міжнародної співпраці.

¹⁸⁶ <https://auyc.org.ua/blog/molodizhna-polityka-u-riznykh-krainakh-svitu/>

¹⁸⁷ Міністерство молоді і спорту Турції (офіційний сайт). www.gsb.gov.tr

¹⁸⁸ Інститут молодіжних досліджень Туреччини. www.genc.gov.tr

Естонія є однією з перших країн, що започаткувала законодавче регулювання молодіжної роботи, ухваливши перший нормативно-правовий акт у цій сфері в 1936 році – Акт про молодіжні організації¹⁸⁹. Сучасний підхід до молодіжної політики та роботи з молоддю в Естонії визначає їхній тісний взаємозв'язок, що відображає інтегровану природу цих двох сфер. Якість молодіжної роботи в країні оцінюється за різними критеріями залежно від операційного механізму, фінансових аспектів або специфіки конкретного проекту чи програми.

З 2016 року в Естонії діє професійний стандарт молодіжних працівників, що є основним нормативно-правовим документом для визначення ролі, мінімальних вимог і компетенцій, яких мають дотримуватися спеціалісти цієї сфери. Професійний стандарт¹⁹⁰ включає також кодекс етики, що сприяє формуванню високих стандартів професіоналізму серед молодіжних працівників. Вивчення молодіжної роботи є можливим у трьох вищих навчальних закладах Естонії: Талліннському університеті, Нарвському коледжі Тартуського університету та Академії культури Вільянді Тартуського університету.

Процес професійної кваліфікації молодіжних працівників в Естонії включає перевірку компетенцій, набуті через різноманітні форми освіти – формальну, неформальну та інформальну, а також тренінги. Оцінка компетенцій здійснюється без залежності від форми здобуття знань, що забезпечує гнучкість і відкритість системи освіти в цій сфері. Молодіжна робота в Естонії може здійснюватися як на професійній основі (на оплачуваних посадах), так і в рамках волонтерської діяльності¹⁹¹.

Для оцінки стану послуг місцевої влади, зокрема в молодіжному секторі, в Естонії було розроблено спеціалізований інструмент даних під назвою Noorteseire Juhtimislaud¹⁹², а також створено вебсайт для моніторингу якості цих послуг¹⁹³. Такий підхід сприяє підвищенню ефективності та прозорості молодіжної політики на місцевому рівні.

Досвід Естонії у впровадженні окремих програм формальної освіти для молодіжних працівників є надзвичайно важливим для України. Запровадження в Естонії професійного стандарту, а також освітнього стандарту, що включає всі необхідні компетенції та базовий фундамент для створення відповідних навчальних програм у вищих навчальних закладах, може слугувати важливим орієнтиром для розвитку системи підготовки молодіжних працівників в Україні.

Ізраїль. В Ізраїлі успішно функціонують молодіжні центри (Centers for young adults)¹⁹⁴, які відіграють важливу роль у розвитку молодіжної політики країни. Станом на 2014 рік в Ізраїлі налічувалося близько 40 таких центрів, що обслуговували потреби молоді.

¹⁸⁹ Estonia. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/estonia/10-youth-work>

¹⁹⁰ Youth Worker Occupational Standard. https://enk.ee/wp-content/uploads/2020/09/N_kutsestandard_2018_ENG.pdf

¹⁹¹ Estonia. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/estonia/10-youth-work>

¹⁹² https://www.youtube.com/playlist?list=PLWyeA_bBMcYHRgBbOrl3eV4XBHjn2jVen

¹⁹³ <https://minuomavalitsus.ee/>

¹⁹⁴ The Jerusalem Young Adults Center. <https://www.young-jerusalem.org.il/about-us/?lang=en>

Професія молодіжного працівника в Ізраїлі має кілька шляхів здобуття кваліфікації, одним із яких є отримання диплому закладу вищої освіти. В Ізраїлі існують університетські спеціальності, що фокусуються на підготовці фахівців для роботи з молоддю, включаючи спеціалізацію для вчителів та викладачів¹⁹⁵. Також є можливість здобути магістерський ступінь в галузі мистецтв, що охоплює роботу з молоддю, громадами та організаціями громадянського суспільства.

Вибір спеціальності у галузі молодіжної роботи має значний вплив на можливості працевлаштування. Наприклад, для того, щоб працювати молодіжним працівником в муніципалітеті Єрусалиму, необхідно мати диплом за профільною спеціальністю. У Тель-Авіві концепція «молодіжний працівник – викладач» є пріоритетною, що дозволяє молодим людям, які брали участь у заходах молодіжних центрів, продовжити своє навчання та працювати в цих центрах. Як і у багатьох інших країнах, в Ізраїлі значну роль у підготовці молодіжних працівників відіграє неформальна освіта. Сертифіковані молодіжні працівники часто працюють тренерами в рамках неформальної освіти, а також в громадських організаціях, які співпрацюють із муніципалітетами, як, наприклад, у Єрусалимі. Синергія викладацької діяльності та молодіжної роботи в Ізраїлі значно підвищує якість послуг неформальної освіти для молоді. Досвід чіткого поділу молодіжної роботи на окремі спеціальності та їх інтеграція з педагогічною діяльністю є цікавим для адаптації в Україні.

Іспанія. В Іспанії традиція роботи з молоддю має майже півстолітню історію, що розпочалася після періоду диктатури Франко (1939–1975 рр), коли в країні активно почали розвиватися демократичні процеси. Під час диктатури робота з молоддю в основному була пов'язана з релігійними установами, зокрема, церквою¹⁹⁶.

На сьогодні робота з молоддю в Іспанії офіційно не визнається окремою професією. Водночас у багатьох видах молодіжної діяльності залучається широкий спектр фахівців, таких як соціальні працівники, психологи, соціологи, соціальні педагоги та працівники, які займаються розвитком громад. Крім того, деякі іспанські університети пропонують програми післядипломної освіти, орієнтовані на молодіжну роботу, молодіжну політику та наукові дослідження в цій сфері.

Багато молодіжних працівників, особливо на місцевому рівні, набули своїх професійних навичок через волонтерську діяльність або працюючи в неурядових організаціях, що займаються освітою в позашкільний час¹⁹⁷. Ці фахівці пройшли навчання на курсах, організованих зазначеними організаціями. Зазвичай вони працюють у відділах з питань молоді автономних регіонів, місцевих органах влади та провінційних соціальних службах.

Термін «молодіжний працівник» в Іспанії має різні значення залежно від конкретних критеріїв, що встановлюються автономними регіонами. Проте існує певна спільна основа для визначення молодіжних працівників як професіоналів, які

¹⁹⁵ Youth work and inclusion in Israel. https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-2944/youth_in_israel.pdf

¹⁹⁶ Spain. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/spain/101-general-context>

¹⁹⁷ Rivas Youth Centre. <https://archello.com/project/new-youth-centre-in-rivas-vacia-madrid>

здійснюють діяльність безпосередньо з молоддю. Іспанія також має розвинену молодіжну інформаційну мережу¹⁹⁸, яка базується на індивідуальній обробці запитів та підготовці матеріалів, що стосуються потреб молоді. Ця мережа забезпечує збирання актуальної інформації, щоб мати можливість надати її молодим людям.

Італія. Молодіжні центри та простори в Італії почали активно створюватися з 1970-х років. Вони відзначаються своєю автономією від державних інституцій та сприяють розвитку культури і соціальної діяльності серед молоді. Початок «традиційної» молодіжної роботи в Італії пов'язаний з початком 1990-х років, коли реалізовувались проекти, що фінансувалися Європейським Союзом. До цього часу роль провайдерів соціально-освітньої діяльності та дозволяла для молоді виконували громадські організації, скауті, релігійні інституції та парафії¹⁹⁹.

У деяких регіонах та муніципалітетах Італії для позначення професії молодіжного працівника використовується термін «Animatore socio-educativo» (соціально-педагогічний аніматор), оскільки визначення професійних звань в Італії часто здійснюється на регіональному рівні. Такі регіони, як Кампанія, П'ємонт та Апулія на законодавчому рівні визнали необхідність організації спеціальних навчальних програм для молодіжних працівників²⁰⁰.

На національному рівні Італії не існує загальних мінімальних кваліфікаційних стандартів для молодіжних працівників, хоча окремі регіони встановили їх на своєму рівні. Більшість молодіжних працівників є волонтерами, які отримують навчання через короткострокові курси або через практичний досвід. Останнім десятиліттям важливим чинником, що стимулює роботу з молоддю, стали програми фінансування Європейського Союзу, які заохочують мобільність та обмін серед молодих людей. Тепер акцент робиться на працевлаштуванні та освіті молоді²⁰¹.

В Італії молодіжна робота розглядається як процес неформальної освіти, що має на меті створення активної громадянської спільноти серед молоді та посилення солідарності між поколіннями. Співпраця між навчальними закладами та молодіжними організаціями сприяє реалізації спільних проєктів, які пропагують цілісний підхід до освіти, що поєднує формальні, неформальні та інформальні методи навчання. Відсутність єдиних національних кваліфікаційних стандартів для молодіжних працівників на державному рівні в Італії не заважає окремим регіонам демонструвати більш цілісний підхід до молодіжної роботи²⁰².

Латвія. У Латвії 109 з 119 муніципалітетів мають принаймні одного спеціаліста, який займається роботою з молоддю, а 87 муніципалітетів забезпечені хоча б одним молодіжним центром. Понад 200 громадських організацій активно

¹⁹⁸ Country Sheet On Youth Policy Spain. <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261554/Spain.pdf/f9f54ba2-c5af-408d-ad00-f881a6d98b13?t=1377517653000>

¹⁹⁹ Italy. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/italy/10-youth-work>

²⁰⁰ Там же.

²⁰¹ Country Sheet On Youth Work In Italy. https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262550/Italy_Youth+Work+Country+Sheet_final.pdf/d3efe144-6504-95f7-51bd-908bd17ab26a

²⁰² Там же.

займаються молодіжною роботою. Крім того, в країні розроблені професійні стандарти для спеціалістів у справах молоді та молодіжних працівників, що визначають необхідні компетенції, освіту та досвід для виконання професійних обов'язків²⁰³.

З 2016 року Міністерство освіти і науки Латвії організовує щорічний конкурс «Молодіжна столиця Латвії»²⁰⁴, переможцями якого стали міста Єлгава, Ліепая, Мадона, Іскіле, Олайне та Вентспілс. Крім того, у Латвії щорічно проводиться конкурс «Кращий у молодіжній роботі», що відзначає досягнення молодіжних працівників, організацій та органів місцевого самоврядування, що займаються роботою з молоддю.

Міністерство освіти і науки Латвії активно співпрацює з інтернет-знаменитостями – молодими людьми, які користуються популярністю серед однолітків. У результаті цієї колаборації були створені численні відеоісторії на актуальні теми для молоді. Інформацію про молодіжну політику, можливості для участі та волонтерства можна знайти на радіо «Piesi.lv», де також транслюються подкасти, що висвітлюють Європейські молодіжні цілі та інші актуальні питання²⁰⁵.

Інформація про можливості працевлаштування молоді, освіти, залучення до громадської діяльності та культуру доступна на офіційній сторінці Міністерства освіти і науки Латвії та на спеціалізованому порталі jaunatnes.lietas.lv.

Латвія активно використовує інструменти молодіжної роботи Європейського Союзу, зокрема Youthpass від SALTO Youth та Europass. Реалізацію національних, європейських та інших міжнародних програм забезпечує Агенція міжнародних програм для молоді, яка надає можливості молоді для розробки проєктів та обміну досвідом²⁰⁶.

Литва. У Литві створення системи молодіжної роботи розпочалося у 2009 році, хоча відкрита робота з молоддю мала місце й раніше, але здебільшого базувалася на проєктному фінансуванні. У 2010 році була ухвалена Концепція відкритих молодіжних центрів та просторів, що заклала основи для розвитку цієї сфери в країні²⁰⁷. Нещодавні зміни до Закону про основи молодіжної політики, ухвалені у 2019 році, встановили офіційні визначення молодіжної роботи та молодіжного працівника, а також уточнили поняття відкритої роботи з молоддю, відкритого молодіжного центру, відкритого простору та неформальної освіти. Зміни також визначили вимоги до якості молодіжної роботи в рамках законодавства²⁰⁸.

²⁰³ Youth Work in Latvia. https://youthpitstop.com/en/youth_work/youth-work-in-latvia/

²⁰⁴ Youth policy in Latvia. <https://rm.coe.int/16807023fd>

²⁰⁵ Intellectual Output 1 – Research on youth work in Croatia, Italy, Latvia and Lithuania. https://learn.youthworkhd.eu/documents/Youth_Work_HD_National_report_Latvia.pdf

²⁰⁶ Latvia. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/latvia/106-recognition-and-validation-of-skills-acquired-through-youth-work>

²⁰⁷ Youth Work in Lithuania. https://youthpitstop.com/en/youth_work/youth-work-in-lithuania/

²⁰⁸ Lithuania. <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/lithuania/105-youth-workers>

Литва також експериментує з новою концепцією відкритих просторів та територій для молоді²⁰⁹. Це можуть бути відкриті та адаптовані простори або кімнати, які знаходяться в існуючих закладах, таких як культурні, освітні, спортивні або соціальні центри. Ці простори адаптуються для використання в роботі з молоддю із застосуванням наявних інструментів або методологічних баз. Також розвивається нова система фінансування неформальної освіти молоді, що включає пілотні проекти в чотирьох муніципалітетах.

Останнім часом фокус молодіжної роботи в Литві зміщується від розвитку інфраструктури до досягнення освітніх цілей, спрямованих на підтримку формування активних громадян та посилення співпраці між різними секторами у сфері молодіжної політики. Литовська концепція адаптації існуючих кімнат у культурних, освітніх, спортивних або соціальних центрах для потреб молоді є прикладом, який може бути корисним для створення молодіжного простору в українських громадах.

На пострадянському просторі формування та реалізація молодіжної політики також є важливим завданням державного регулювання. Вагому роль у розвитку підходів до вивчення цієї проблеми мали б відіграти міжнародні дослідження та публікації, видані ООН, Радою Європи та іншими міжнародними організаціями. Проте, на жаль, міжнародні методичні та наукові розробки наразі залишаються малодоступними та незатребуваними українськими дослідниками.

Отже, підсумовуючи аналіз молодіжної політики в різних країнах світу, можна стверджувати, що успішність її реалізації значною мірою залежить від інтегрованого підходу, який враховує культурні, соціальні та економічні особливості кожної держави. Провідні країни демонструють ефективність системного підходу до розвитку молоді, що включає освіту, працевлаштування, громадську активність та психологічну підтримку. Успішний досвід цих держав може стати основою для адаптації та вдосконалення молодіжної політики у глобальному контексті.

²⁰⁹A story of youth work in Lithuania. https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262055/H4_Lithuania.pdf/322179ae-a2a3-4e7a-b971-c4410af80634

2.3. Стандартизація та інституціоналізація молодіжної політики

Рада Європи активно співпрацює з державами-членами, міжнародними організаціями та громадським сектором щодо формування і реалізації національних молодіжних політик. Для фінансової підтримки проєктів, спрямованих на розвиток молодіжної роботи та активну участь молоді у демократичних процесах, був створений *Європейський молодіжний фонд (EYF)*. Фонд функціонує під егідою Ради Європи та фінансує ініціативи молодіжних організацій у державах-членах Ради Європи, а також у країнах, які підписали Європейську культурну конвенцію. Основними завданнями фонду є²¹⁰:

- підтримка інноваційних проєктів у сфері молодіжної політики та роботи. Це можуть бути проєкти, спрямовані на розвиток навичок лідерства, інтеграцію вразливих груп, просування прав людини тощо;
- фінансування міжнародних молодіжних заходів, таких як конференції, тренінги, семінари та обмін досвідом між молодіжними організаціями;
- посилення участі молоді у демократичних процесах шляхом підтримки ініціатив, які сприяють залученню молодих людей до формування політик та управління;
- фінансування освітніх матеріалів та ресурсів, які допомагають молоді реалізовувати свої права та бути активними учасниками суспільного життя.

Європейський молодіжний фонд створює можливості для фінансової підтримки молодіжних організацій через прозорий конкурс заявок, сприяючи розвитку інноваційних проєктів у різних країнах. У межах діяльності фонду особлива увага приділяється ініціативам, спрямованим на вирішення нагальних соціальних викликів у регіонах, що переживають кризи, зокрема в Україні. Завдяки цьому інструменту фінансування молодіжні організації отримують не лише ресурси, а й додаткові можливості для реалізації проєктів, які підтримують суспільний добробут і розвиток демократії.

Прихильність Ради Європи до забезпечення активної участі молоді у процесах ухвалення рішень знаходить практичне втілення через систему *співуправління* у сфері молодіжної політики. Ця система є унікальним механізмом, який дозволяє інтегрувати голос молоді у формування і реалізацію політики, що безпосередньо впливає на саму молодь. Система співуправління Ради Європи²¹¹ функціонує як платформа для колективних обговорень і спільного ухвалення рішень, залучаючи як представників молоді, так і органи державної влади, відповідальні за формування молодіжної політики. Її завдання полягає у виробленні стандартів, визначенні стратегічних пріоритетів та формуванні

²¹⁰ European Youth Foundation (EYF). URL: <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation>

²¹¹ Co-management structure. URL: <https://coe.int/en/web/youth/co-management>

рекомендацій, які стосуються майбутніх напрямів діяльності молодіжного сектора Ради Європи, включаючи програмні ініціативи та бюджетні рішення.

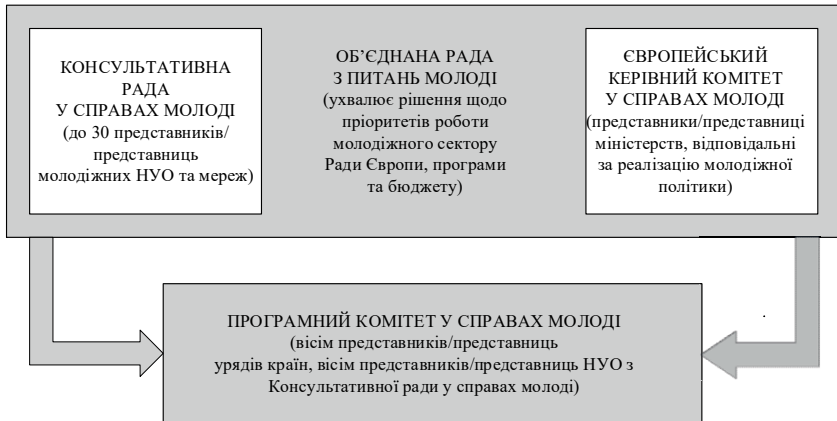

Рис. 2.3.1. Система співуправління в молодіжному секторі Ради Європи

Джерело: складено за ²¹².

Ця модель не лише сприяє демократизації молодіжної політики, але й є інструментом підвищення ефективності її реалізації. Завдяки поєднанню інтересів молодіжної спільноти та державних структур забезпечується комплексний підхід до розробки стандартів, що відповідають актуальним потребам молоді, а також зміцнюється довіра між молоддю та державними інституціями.

У системі співуправління Ради Європи думку молоді представляє *Консультативна рада у справах молоді* (ССЈ)²¹³, яка є ключовим механізмом залучення молодіжного сектору до процесу ухвалення рішень. До складу цієї ради входять 30 представників та представниць молодіжних громадських організацій і мереж із різних країн Європи, що є неурядовими партнерами у системі співуправління. Основною функцією Консультативної ради є надання рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи з усіх питань, пов'язаних із молоддю, та інтеграція молодіжної політики в загальну програму діяльності Ради Європи, забезпечуючи надання пропозицій та аналітичних матеріалів усім органам Організації. Крім того, Консультативна рада виконує важливу роль у просуванні молодіжної політики Ради Європи як всередині Організації, так і за її межами, сприяючи підвищенню її ефективності та впливу. Її діяльність є важливим інструментом забезпечення інклюзивності та врахування інтересів молодіжної спільноти у процесах формування політики.

²¹² Молодіжна політика, заснована на підходах участі: навчальний посібник для проведення навчання за типовою загальною короткостроковою програмою підвищення кваліфікації для державних службовців та службовиць і посадових осіб місцевого самоврядування. Київ, 2023. 192 с.

²¹³ Advisory Council on Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/advisory-council-on-youth>

У 2008 році запроваджений «Знак якості Ради Європи для молодіжних центрів»²¹⁴ як інструмент встановлення стандартів у сфері молодіжної роботи. Молодіжні центри, які отримали цей знак, визнаються органами державної влади, активно залучаються до міжнародного співробітництва та є провідниками цінностей і підходів Ради Європи. Станом на кінець 2024 року мережа, сформована в рамках системи Знаку якості, включає 14 центрів, які активно беруть участь у спільній діяльності²¹⁵.

Система Знаку якості передбачає щорічні засідання платформи та навчальні курси, спрямовані на обмін знаннями, професійний розвиток і співпрацю між персоналом молодіжних центрів. Ці заходи створюють можливості для взаємодії, вдосконалення компетенцій, а також забезпечують підтримку діяльності центрів, у тому числі можливість проживання молоді. Кожен молодіжний центр, який має Знак якості, функціонує в унікальному контексті, враховуючи власні можливості, ресурси та обмеження. Проте всі вони зобов'язані адаптувати свою діяльність до визначених критеріїв Знаку якості та орієнтуватися на досягнення низки ключових результатів. Серед них: забезпечення безпечного простору для молоді, реалізація освітніх програм, поширення (мультиплікація) найкращих практик молодіжної роботи, функціонування як координаційних центрів мережевої співпраці, а також інтеграція та підтримка основоположних цінностей і стандартів Ради Європи.

Об'єднана рада з питань молоді (СМЈ)²¹⁶ є ключовим спільнокерованим органом, який інтегрує представників Консультативної ради у справах молоді (ССЈ) та Європейського керівного комітету у справах молоді (СДЕЈ). Цей орган виконує функцію ухвалення рішень і формування стратегічної політики для молодіжного сектору Ради Європи, об'єднуючи урядових та неурядових партнерів у рамках Департаменту молоді. Основною метою Об'єднаної ради є визначення загальних пріоритетів, стратегічних цілей, а також розподіл бюджетів молодіжного сектору, враховуючи політичні та фінансові рамки, установлені Комітетом міністрів. У межах концепції спільного управління рада сприяє узгодженню позицій урядових та неурядових учасників, забезпечуючи ефективну інтеграцію молодіжної політики в програму діяльності Ради Європи та реалізацію довгострокових цілей у молодіжному секторі.

Програмний комітет у справах молоді (СРЈ)²¹⁷ є ключовим органом спільного управління, до складу якого входять вісім представників державних органів, делегованих Європейським керівним комітетом у справах молоді (СДЕЈ), та вісім представників громадських організацій, які представляють Консультативну раду у справах молоді (ССЈ). Цей комітет здійснює управління програмами Європейського молодіжного фонду²¹⁸, забезпечуючи стратегічне планування та контроль за їхню реалізацією. Крім того, він відповідає за ухвалення рішень щодо всіх заявок, поданих до фонду, з метою забезпечення ефективного

²¹⁴ Мережа молодіжних центрів, які мають Знак якості Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/quality-label-for-youth-centres>

²¹⁵ Quality Label for Youth Centres. <https://www.coe.int/en/web/youth/quality-label-for-youth-centres>

²¹⁶ Joint Council on Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/joint-council-on-youth>

²¹⁷ European Steering Committee for Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/programming-committee>

²¹⁸ European Youth Foundation. URL: <https://coe.int/en/web/european-youth-foundation>

використання ресурсів для підтримки молодіжних ініціатив, спрямованих на розвиток цінностей та пріоритетів Ради Європи.

Європейські молодіжні центри є ключовими інституціями Ради Європи, створеними для реалізації молодіжної політики організації. Розташовані у Страсбурзі²¹⁹ (відкритий у 1972 році) та Будапешті²²⁰ (відкритий у 1995 році), ці центри виконують функції міжнародних навчальних платформ, орієнтованих на розвиток компетенцій молодих людей, їхню участь у громадському житті та сприяння поширенню цінностей Ради Європи. Центри забезпечують умови для проведення різноманітних заходів, таких як тренінги, семінари, конференції, а також мають можливості для проживання (90 місць у Страсбурзі та 112 у Будапешті). Інфраструктура центрів розроблена з урахуванням потреб організації міжнародних подій, включаючи навчальні програми, орієнтовані на міжкультурний діалог, права людини та демократичне врядування. Особливістю діяльності **Європейських молодіжних центрів** є залучення професійних консультантів, які супроводжують освітні процеси, сприяючи досягненню цілей навчання. Значна частина заходів у центрах фінансується Радою Європи, що забезпечує стабільність і сталість їхньої діяльності. Крім того, ці центри відіграють важливу роль у мережевій співпраці з іншими молодіжними структурами, слугуючи моделлю ефективного впровадження стандартів та підходів Ради Європи у сфері роботи з молоддю.

Задля регулювання діяльності у сфері молодіжної політики та її результатів затверджені та діють ключові **стандарти Ради Європи**, які містять правила, настанови або технічні характеристики, призначені для багаторазового та загального використання, і спрямовані на досягнення високого рівня впорядкованості у конкретній галузі. Стандарти виконують важливу функцію у формуванні єдиного підходу, забезпечуючи гармонізацію процесів, результатів та вимог у різних сферах діяльності.

У сфері молодіжної політики ключовими стандартами Ради Європи є хартії та рекомендації Комітету міністрів Ради Європи для держав-членів. Ці документи мають рекомендаційний характер, що відрізняє їх від юридично обов'язкових конвенцій. Однак держави-члени Ради Європи активно працюють над тим, щоб їхні молодіжні політики відповідали зазначеним стандартам. У цьому контексті рекомендації та хартії виступають як орієнтири для гармонізації національних політик із загальноєвропейськими підходами. Для підтримки імплементації цих стандартів Рада Європи надає державам-членам консультації, технічну допомогу та інструменти для оцінки відповідності національних політик. Такий підхід сприяє не лише адаптації політик до рекомендацій, але й розширенню співпраці між країнами у галузі молодіжної роботи та впровадженню кращих практик на міжнародному рівні.

Серед стандартів Ради Європи у сфері молодіжної політики варто виділити такі:

²¹⁹ European Youth Centre in Strasbourg. URL: <https://coe.int/en/web/youth/eyc-strasbourg>

²²⁰ European Youth Centre in Budapest. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/eyc-budapest>

- Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті²²¹;
- Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини²²²;
- Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, CM/Rec(2015)3²²³;
- Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7²²⁴;
- Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про молодіжну роботу, CM/Rec(2017)4²²⁵;
- Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо участі ромської молоді, CM/Rec(2023)4²²⁶;
- Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про захист молодіжного громадянського суспільства і молоді та підтримки їхньої участі в демократичних процесах, CM/Rec(2022)6²²⁷.

Європейський керівний комітет у справах молоді затвердив інструмент самооцінки молодіжної політики для підтримки держав-членів Ради Європи у їхній відповідності стандартам у молодіжній сфері²²⁸. Цей інструмент допомагає країнам та іншим зацікавленим сторонам на різних рівнях оцінити відповідність своєї діяльності стандартам, ґрунтуючись на шести основних напрямках, що складають основу політики Ради Європи щодо молодіжної залученості та розвитку молодіжної політики, а саме: участь, інформація, інклюзія, доступ до прав, молодіжна робота та мобільність.

Для кожного із вказаних напрямів інструмент передбачає конкретизовані та вимірювані критерії, що дають можливість державам-членам оцінювати їхній прогрес у виконанні основних стандартів Ради Європи. Індикатори самостійної оцінки є важливим інструментом для моніторингу прогресу за кожним напрямом. Держави-члени активно залучаються до використання цього інструменту, здійснюючи регулярну самооцінку їхню відповідності стандартам Ради Європи.

²²¹ Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>

²²² Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/16806b93be>

²²³ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, CM/Rec(2015)3. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a0f164>

²²⁴ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7. URL: <https://rm.coe.int/access-to-rights-for-young-people-cm-2016-7-ua-ukr/1680a0f163>

²²⁵ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про молодіжну роботу, CM/Rec(2017)4. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2017-4-ukr/16808e4d93>

²²⁶ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо участі ромської молоді, CM/Rec(2023)4. URL: <https://rm.coe.int/recon-roma-youth-participation-upd-2774-6711-4760-v-1/1680abf18f>

²²⁷ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про захист молодіжного громадянського суспільства і молоді та підтримки їх участі в демократичних процесах, CM/Rec(2022)6. URL: <https://rm.coe.int/rec-on-youth-civil-society-upd-2764-3898-5224-v-1/1680abf191>

²²⁸ Інструмент самостійної оцінки молодіжної політики, 2019. URL: <https://rm.coe.int/self-assessment-tool-for-youth-policyukrainian/168098b16a>

Такий підхід дозволяє визначати позитивні тенденції, що сприяють досягненню прогресу, а також виявляти пріоритетні напрямки для подальшої роботи.

Механізми стандартизації та впровадження молодіжної політики у світі відіграють ключову роль у гармонізації підходів до розвитку молодіжного сектору та забезпеченні участі молоді в демократичних процесах. Рада Європи, використовуючи інструменти, такі як Європейський молодіжний фонд, система співуправління та Європейські молодіжні центри, створює умови для інтеграції молодіжних інтересів у формування публічної політики. Завдяки спільним зусиллям держав-членів, міжнародних організацій та молодіжних громадських організацій забезпечується сталість, прозорість і орієнтація на потреби молоді.

Особливу увагу приділено стандартизації через рекомендації та хартії, що допомагають адаптувати національні політики до європейських підходів. Унікальні механізми співуправління, такі як Консультативна рада у справах молоді, сприяють інклюзивності й підвищенню ефективності ухвалення рішень. Важливість цих механізмів підтверджується їхньою роллю у підтримці молоді в умовах криз, зокрема в Україні. Загалом стандартизація та впровадження молодіжної політики забезпечують розвиток демократичного врядування, інклюзивності та взаємодії між молоддю, державними органами та міжнародними інституціями, формуючи підґрунтя для сталого розвитку суспільства.

Розділ 3. Трансформація молодіжної політики України в контексті суспільних змін

3.1. Становлення та розвиток молодіжної політики в незалежній Україні

Формування молодіжної політики в Україні розпочалося з моменту здобуття незалежності у 1991 році. З огляду на соціально-економічні та політичні трансформації, що супроводжували цей період, формування державної молодіжної політики стало одним із важливих напрямів діяльності уряду, спрямованого на створення сприятливих умов для соціалізації, освіти, професійного становлення та громадянської активності молодого покоління.

Основи молодіжної політики були закладені у 1990-х роках, коли Верховна Рада України ухвалила Декларацію «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»²²⁹ та Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»²³⁰. Ці документи визначали основні напрями та принципи формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні, організаційні, соціально-економічні і політико-правові умови підтримки молодих громадян в інтересах особистості, суспільства та держави.

Окрім базових законодавчих актів, розвиток молодіжної політики супроводжувався низкою указів і розпоряджень Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, які деталізували та регламентували окремі напрями впровадження державної молодіжної політики, зокрема: забезпечення молоді працевлаштуванням, підтримка молодіжного житлового будівництва, сприяння діяльності молодіжних громадських організацій, розвиток талантів та підтримка обдарованих молодих людей. Для реалізації цих положень на національному та регіональному рівнях були розроблені відповідні стратегії, а також державні й регіональні цільові програми, що охоплювали різні аспекти життя молоді.

На початковому етапі формування системи роботи з молоддю в незалежній Україні впроваджувався *проблемно-орієнтований підхід*. Такий підхід визначає, що або молоді люди вразливі і знаходяться в небезпеці, а тому повинні бути захищені державою, або вони створюють проблеми. У результаті молодіжна політика була націлена на конкретні групи молоді, що призводить до значного обмеження або навіть відсутності координації між різними секторами.

²²⁹ Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15 грудня 1992 року N 2859-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12>

²³⁰ Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>

Реформування підходів у визначенні принципів та завдань молодіжної політики, яке розпочалося у 2010 роках, ґрунтується на визначенні молодого покоління як суспільного потенціалу. Відповідно метою молодіжної політики є сприяння активної участі молоді в житті суспільства і пошуки способів, які дозволять їм повністю реалізувати свій потенціал як громадян країни. Такий підхід підтримує бажання молодих людей жити так, як це відповідає потребам їхньої вікової групи, і заохочує їхнє прагнення до незалежності і критичного мислення. Така політика розглядає усіх молодих людей як цільової групи і використовує комплексний міжсекторальний підхід до самих молодих людей, а також до їхніх потреб і проблем. У цьому випадку роль держави полягає у створенні для молодих людей «паketу можливостей»²³¹.

За результатами аналізу досвіду формування та реалізації молодіжної політики незалежної України Є. Бородин виокремив п'ять основних етапів²³²:

- 1991–1996 рр. – період виокремлення та зміцнення «молодіжного сектору», державного управління та публічної політики;
- 1996–2004 рр. – період розширення молодіжної складової соціально-гуманітарної політики та її входження в кластер інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді України;
- 2005–2009 рр. – період «інерційного» підходу до державної молодіжної політики та її поступового поглинання сімейно-дитячою політикою;
- 2010–2013 рр. – період відходу від принципу поєднання молодіжної та сімейної політики із застосуванням вже нових апробованих в Україні підходів;
- 2014 рік – до теперішнього часу – кроки до реформування державної молодіжної політики в контексті поглиблення євроінтеграції та переосмислення підходів до національно-патріотичного виховання.

На думку науковця, основним завданням, яке має бути вирішене на сучасному етапі формування молодіжної політики, є відхід від реалізації обмежених молодіжних «пілотних проєктів», «подолання розриву між задекларованими підходами у сфері державної молодіжної політики та фактичним станом її реалізації в центрі та на місцях»²³³.

Ю. Сабій у дисертаційному дослідженні «Механізми формування державної молодіжної політики України» (2024) виокремлює три етапи розвитку української концепції державної молодіжної політики:

- 1991–1995 рр. – етап деінституціоналізації радянської і генезису української системи державної молодіжної політики, результатом якого стало переосмислення суті державної підтримки молоді, пошук

²³¹ Руководство по молодежной политике. Как разработать национальную молодежную стратегию. 2015, Совет Европы. Электронный ресурс. Режим доступа: <http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1667851/RUS-Youth-Policy-Manual-+WEB.pdf/182b2191-091d-46d1-900a-0e4a51e921ce>

²³² Бородин Є.І. Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку : навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене. Дніпро: Грані, 2019. 176 с.

²³³ Там же.

ефективних моделей її впровадження, розробка і апробація пілотних програм і проєктів в окремих регіонах;

- 1995–2000 рр. – етап інституціоналізації системи державної молодіжної політики, пов'язаний з формуванням певної структури державних органів у справах молоді на державному, регіональному і місцевому рівнях, прийняттям основних нормативно-правових актів регулювання молодіжної політики;
- 2000 р. – по теперішній час – етап реінвентаризації системи державної молодіжної політики, що передбачає відмову від формальних правових механізмів у системі державної молодіжної політики і перехід до систематизації і аналізу вітчизняного досвіду останнього десятиліття з метою розробки програм інновації і модернізації державної молодіжної політики²³⁴.

Узагальнюючи підходи та концептуальні положення, представлені в наукових дослідженнях різних авторів, можна виокремити три основні етапи становлення та розвитку української концепції державної молодіжної політики. Ці етапи відображають поступову еволюцію ціннісних орієнтацій, інституційного забезпечення та стратегічних пріоритетів держави у сфері підтримки молоді, що зумовлювалися як внутрішніми соціально-політичними трансформаціями, так і впливом зовнішніх чинників, зокрема європейської інтеграції, глобалізації та суспільного запиту на модернізацію молодіжної сфери.

Перший етап (1991–2000 рр). Формування основ державної молодіжної політики. Створення нормативно-правової бази молодіжної політики: ухвалення Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р) та Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р). Ці документи визначили основні напрями молодіжної політики, а саме:

- створення соціально-економічних умов для розвитку молоді;
- підтримка молодіжних громадських організацій;
- забезпечення рівного доступу молоді до освіти, працевлаштування та житла.

У цей період також розпочалося становлення інституційної структури молодіжної політики: створені відповідні підрозділи у центральних та місцевих органах виконавчої влади, відповідальні за реалізацію програм підтримки молоді.

Другий етап (2000–2010 рр). Інституціоналізація та міжнародна інтеграція. На початку 2000-х років молодіжна політика отримала новий імпульс завдяки міжнародному співробітництву України з Радою Європи та Європейським Союзом. Було розроблено низку стратегічних документів, які деталізували підходи до реалізації державної політики щодо молоді.

²³⁴ Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. Управління: 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

Одним із ключових досягнень цього періоду стало ухвалення у 2005 році Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», який закріпив правовий статус молодіжних та дитячих об'єднань і визначив механізми їхньої підтримки. Крім того, було затверджено ряд державних програм, спрямованих на вирішення проблем зайнятості, житлового забезпечення та освіти молоді.

Також почався процес децентралізації молодіжної політики, що передбачав розширення повноважень місцевих органів влади у цій сфері. Відповідальність за планування та реалізацію заходів, програм і стратегій, орієнтованих на молодь, поступово передавалася на рівень територіальних громад. Це дало змогу краще враховувати локальні потреби молоді, особливості соціально-економічного контексту та залучати молодих людей до процесів ухвалення рішень у своїх громадах. Громадські організації, зокрема молодіжні та дитячі, почали активно долучатися не лише до реалізації окремих ініціатив, але й до формування місцевих політик, участі у дорадчих органах (молодіжних радах, консультативних платформах), моніторингу ефективності програм і розвитку молодіжної інфраструктури. Створення молодіжних центрів, хабів, локальних платформ для неформальної освіти та громадської активності сприяло активізації молодіжної участі та формуванню партнерських моделей взаємодії між владою, громадським сектором і бізнесом. У підсумку децентралізація дала новий імпульс розвитку молодіжної політики як на національному, так і на місцевому рівнях.

Третій етап (2010–2020 рр). Модернізація та стратегічне планування. У цьому десятилітті молодіжна політика зазнала суттєвих змін, пов'язаних із трансформацією підходів до її реалізації. Зокрема, у 2013 році була ухвалена Стратегія державної молодіжної політики на період до 2020 року, що стала першим комплексним документом, який визначав довгострокові пріоритети у сфері підтримки молоді. Основні завдання Стратегії:

- створення сприятливих умов для самореалізації молоді;
- сприяння зайнятості та підтримка молодіжного підприємництва;
- розвиток громадянської активності та волонтерства;
- покращення доступу до якісної освіти та медичних послуг.

Четвертий етап (2020 – дотепер). Нові виклики та адаптація до сучасних умов. Останні роки стали періодом суттєвих змін у молодіжній політиці України. Ухвалена у 2021 році Національна молодіжна стратегія до 2030 року визначила основні напрямки роботи у сфері підтримки молоді на найближче десятиліття. Особливу увагу приділено таким питанням:

- цифровізація молодіжної політики та впровадження інноваційних технологій;
- розширення можливостей для освіти та працевлаштування молоді;
- підтримка молодіжних ініціатив і громадських організацій;
- розвиток молодіжної інфраструктури (молодіжних центрів, програм мобільності тощо).

Важливим кроком у розвитку молодіжної політики стало ухвалення у 2021 році Закону України «Про основні засади молодіжної політики», який визначив молодіжну політику як міжсекторальний напрям державної політики та закріпив механізми її реалізації на національному та місцевому рівнях.

На формування державної політики у молодіжній сфері в останнє десятиліття суттєво вплинули реформа системи державного управління та реформування окремих сфер життєзабезпечення молоді. У Щорічній доповіді про становище молоді в Україні за підсумками 2012–2021 років визначено основні фактори, що вплинули на формування сучасної молодіжної політики України²³⁵:

- у 2014 році розпочата реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади;
- підписання та ратифікація Україною Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами (2014) стимулювало поглиблення співробітництва та обміну досвідом у галузі молодіжної політики та неформальної освіти, розвиток поглибленого партнерства у молодіжній сфері з країнами Центральної та Східної Європи;
- цифровізація, розвиток сервісної держави на основі цифрових технологій, що втілюється в рамках проєкту «Цифрова держава» та передбачає побудову системи цифрових публічних послуг;
- реформа системи освіти України, зокрема що стосується посилення ролі студенського самоврядування; інституціоналізація неформальної освіти.

Кардинально змінило пріоритети молодіжної політики повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року, спрямувавши її на підтримку молоді в умовах війни, розвиток волонтерства та утвердження української національної та громадянської ідентичності. У цей період молодіжна політика зазнала суттєвої трансформації та адаптації до нових реалій. Зростає увага до психологічної підтримки молоді, яка пережила травматичні події, втрати, переміщення та руйнування соціальних зв'язків. На перший план вийшли програми соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, особливо молоді, яка потребує не лише матеріальної допомоги, а й доступу до освіти, працевлаштування, неформального навчання та культурного середовища в нових громадах. Одночасно значного розвитку набув волонтерський рух, у якому молодь відіграє ключову роль – у сферах гуманітарної допомоги, психологічної підтримки, роботи з дітьми, а також організації ініціатив взаємодопомоги в громадах. Також актуалізувалися питання реінтеграції молодих ветеранів, підтримки молодих людей з інвалідністю внаслідок бойових дій, розширення участі молоді у відновленні країни через механізми молодіжної участі та громадянської активності. Молодіжна політика дедалі більше орієнтується на забезпечення стійкості молодих людей до криз і надання їм інструментів для самореалізації навіть в умовах війни.

²³⁵ Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років) / Київ в: ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.

Наразі мета, завдання та напрями молодіжної політики України визначені Законом України «Про основні засади молодіжної політики» (2021)²³⁶. Відповідно до Закону *метою молодіжної політики* є створення умов для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, підвищення рівня її самостійності та конкурентоспроможності, забезпечення активної участі молоді в суспільному житті (стаття 3).

Реалізація молодіжної політики, відповідно до визначеної мети, спрямована на вирішення двох взаємозв'язаних завдань: забезпечення умов цивілізованого соціального становлення і розвитку молоді (як об'єкту державної молодіжної політики) і створення умов для інноваційної, самостійної діяльності молоді в різних сферах суспільства і в інтересах самого суспільства; практичного впровадження нових громадських стосунків і форм життєдіяльності молодих людей (як суб'єктів молодіжної політики)²³⁷. Забезпечення досягнення цих завдань можливо за умови формування «суб'єкт-суб'єктних» відносин між державними структурами та молодими людьми, за яких молодь є активним учасником ухвалення рішень, що впливають на її життя.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» визначає основні завданнями молодіжної політики, а саме²³⁸:

- створення умов для залучення молоді до громадського, політичного, соціально-економічного, культурного життя суспільства, популяризація ролі та важливості участі молоді у процесах ухвалення рішень;
- підтримка молоді в реалізації її соціально-економічного потенціалу, у тому числі для вирішення житлових питань, питань професійного розвитку, працевлаштування, задоволення освітніх, медичних, культурних та інших потреб;
- формування громадянської, національної та культурної ідентичності української молоді;
- сприяння інституційному розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, посилення їхньої ролі у процесі соціалізації молоді;
- розвиток молодіжної інфраструктури;
- розвиток національного та міжнародного молодіжного співробітництва.

Основними принципами, на яких ґрунтується молодіжна політика України, є рівність прав дітей та молоді; участі молоді; обґрунтованість; міжвідомча та міжсекторальна взаємодія (див. табл. 3.1.1).

²³⁶ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²³⁷ Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. Управління: 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

²³⁸ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

Таблиця 3.1.1. Принципи молодіжної політики України

Принцип	Визначення принципу
Рівність прав дітей та молоді	недопущення надання привілеїв чи встановлення обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, мови, етнічного чи соціального походження, сімейного чи майнового стану, місця проживання або іншими ознаками
Участі молоді	створення механізмів та гарантій залучення молоді до безпосередньої участі у формуванні та реалізації молодіжної політики, повага до поглядів та переконань молоді
Обґрунтованість	всі рішення з питань молодіжної політики формуються відповідно до потреб і прагнень української молоді, що визначаються за результатами соціологічних опитувань, статистичної інформації, наукових досліджень з урахуванням національного та міжнародного досвіду
Міжвідомча та міжсекторальна взаємодія	залучення органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів молодіжної роботи, будь-яких інших заінтересованих сторін до формування та реалізації молодіжної політики

Джерело: Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX.

Законом визначено, що пріоритетні напрями молодіжної політики визначаються Національною молодіжною стратегією до 2030 року (стаття 3). Стратегією визначено такі основні пріоритети напрямів впровадження молодіжної політики та молодіжної роботи в Україні: безпека, здоров'я, спроможність, інтегрованість²³⁹.

Таблиця 3.1.2. Основні пріоритети молодіжної політики на період до 2030 року

Пріоритет	Визначення пріоритету
Безпека	підвищення безпечності середовища і посилення життєстійкості молоді
Здоров'я	формування навичок здорового способу життя, розвиток та збереження фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни
Спроможність	залучення молоді до участі у суспільному житті, підвищення її самостійності, конкурентоспроможності, формування у молоді громадянських компетентностей
Інтегрованість	підвищення мобільності, соціальної і культурної інтеграції молоді в суспільне життя України та світу

Джерело: Національна молодіжна стратегія до 2030 року, затверджена Указом Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021.

Проведений аналіз засвідчує, що молодіжна політика в незалежній Україні пройшла кілька етапів розвитку – від формування правової та інституційної бази до інтеграції у європейські стандарти та стратегічного планування. З кожним десятиліттям підходи до підтримки молоді ставали більш комплексними,

²³⁹ Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

орієнтованими на розвиток громадянської активності, зайнятості, освіти та соціального захисту. Сучасні виклики вимагають подальшої адаптації молодіжної політики, особливо у контексті кризових ситуацій та військових дій, що впливають на становище молоді в Україні. Тому стратегічним пріоритетом молодіжної політики в Україні має стати створення гнучкої системи підтримки молодого покоління, що сприятиме їхній інтеграції у суспільне життя та забезпечить стабільний розвиток країни.

3.2. Нормативно-правове забезпечення молодіжної політики

Нормативно-правове врегулювання політики у молодіжній сфері є ключовим інструментом для забезпечення реалізації прав та інтересів молоді. Воно визначає правові засади, принципи та механізми формування та реалізації державної молодіжної політики, а також встановлює відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування за її виконання. Ефективність нормативного забезпечення безпосередньо впливає на впровадження молодіжної роботи, активне залучення молоді до участі у суспільному житті.

За роки становлення та розвитку державної молодіжної політики в Україні державна політика у молодіжній сфері регулювалася низкою ключових документів²⁴⁰: Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992)²⁴¹; Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993)²⁴²; Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998)²⁴³; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)²⁴⁴; Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю» (2004)²⁴⁵.

Важливим кроком у розвитку молодіжного законодавства стало ухвалення Закону України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху». Законопроект № 1084, ініційований у

²⁴⁰ Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років) / Київ : ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.

²⁴¹ Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15.12.1992 р. № 2859-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text> (втратив чинність)

²⁴² Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-ХІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (втратив чинність)

²⁴³ Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. № 281-ХІV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text> (втратив чинність)

²⁴⁴ Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-ІІІ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

²⁴⁵ Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю: Закон України від 04.11.2004 р. № 2150-ІV (втратив чинність)

2019 році, пройшов декілька етапів розгляду та був ухвалений з урахуванням пропозицій Президента 17.12.2019 р. Цей документ визнав історичний внесок пластового руху у виховання дітей і молоді та формування української державності і встановив основи для державної підтримки пластового та скаутського руху. Закон визначив завдання та правовий статус пластових організацій, забезпечив доступність скаутського руху для дітей і молоді, а також закріпив підтримку з боку держави й органів місцевого самоврядування. У ньому були вперше використані терміни, такі як «інституційний розвиток», «інфраструктура» та «проект», які згодом увійшли до Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Таким чином, законодавство створило механізми підтримки дитячих і молодіжних організацій загалом та умови розвитку пластового й скаутського руху.

Попри періодичне внесення змін та доповнень до чинних законів, суттєве оновлення молодіжного законодавства диктувалося потребою впровадження принципів молодіжної участі як основного постулату політики у молодіжній сфері. Одним із ключових завдань законодавчої реформи було обґрунтування молодіжної політики та молодіжної роботи в Україні на основі кращих європейських практик, запровадження європейських принципів молодіжної участі у розробці нормативно-правових документів. Необхідність оновлення нормативно-законодавчої бази молодіжної політики була зумовлена запитом на забезпечення розвитку молодіжного руху, інституційного потенціалу молодіжної роботи, активізації молодіжної участі через консультативно-дорадчі органи та молодіжні центри.

Спроби оновлення Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» щодо розвитку молодіжної інфраструктури, зокрема створення законодавчої бази для розвитку мережі молодіжних центрів розпочалися у 2014 році. Так, законопроект № 1248 від 04.12.2014 р., який стосувався вдосконалення окремих аспектів молодіжної політики та створення молодіжних центрів, був ухвалений Верховною Радою України у першому читанні 26.11.2015 р., однак його не було підтримано у другому читанні. У 2017 році було зареєстровано законопроект № 6048 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо запровадження стандартів Ради Європи для молодіжних центрів і децентралізації роботи з молоддю)», але його Верховна Рада України також не підтримала.

Розробку нового закону, який мав замінити чинні молодіжні закони України, тривала починаючи з 2014 року. У грудні 2015 року Верховною Радою України був зареєстрований проєкт Закону України «Про молодь», розробка якого тривала понад п'ять років. Нову редакцію цього законопроекту (№ 2076 від 05.09.2019) було зареєстровано у вересні 2019 року. Запропоновані законопроекти не було підтримано.

У червні 2020 року до Верховної Ради України був поданий проєкт Закону України «Про основні засади молодіжної політики» (№ 3718 від 23.06.2020), до розробки та редагування якого залучалися експерти, представники громадянського суспільства та зацікавлені сторони через робочі групи, громадські обговорення, регіональні презентації та консультації на міжнародному рівні. Закон «Про основні засади молодіжної політики» було ухвалено 27.04.2021 р., відповідно до якого

втрапили чинність Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні», Закони України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» та «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Цей Закон визначає мету, завдання, основні засади, напрями та механізми реалізації молодіжної політики в Україні, гарантії участі молоді у її формуванні та реалізації, особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань²⁴⁶.

Наскрізним принципом нового молодіжного закону є акцент на важливості активної участі молоді в суспільному житті. У законі збережено ключові аспекти формування та реалізації молодіжної політики в Україні, раніше прописані в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», а саме: визначення молодіжної політики, повноваження органів влади, напрями та завдання реалізації молодіжної політики, організацію діяльності молодіжних об'єднань, права молоді в освіті, культурі, спорті, охороні здоров'я, зайнятості, підтримку молодих сімей та талановитої молоді, а також умов фінансового забезпечення молодіжних ініціатив. Закон визначає молодь важливим суб'єктом державної політики. Крім того, до суб'єктів молодіжної роботи віднесено фізичних осіб, громадські організації, молодіжні ради, студентські самоврядування, благодійні організації та інші учасники молодіжної сфери²⁴⁷.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» значно розширив коло питань, які охоплює молодіжна політика. Зокрема, у порівнянні із Законом України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» 1993 року, новий закон включає сучасні підходи до формування політики, зокрема розвиток молодіжної інфраструктури, створення Українського молодіжного фонду, а також механізми міжнародного співробітництва. Серед основних оновлень – впровадження нових принципів участі молоді у формуванні політики, закріплення правових основ для молодіжної роботи, створення умов для діяльності молодіжних центрів і підтримки громадських об'єднань. Закон також регулює фінансове забезпечення молодіжної політики, визначає відповідальність за порушення законодавства в цій сфері та передбачає інтеграцію найкращих міжнародних практик.

Ініціатори законопроектів «Про молодь» (версії 2015 і 2019 років) та «Про основні засади молодіжної політики» (2020 р) пропонували змінити вікові рамки визначення категорії «молодь», які з 2004 року унормовані як 14–35 років, на 14–29 років. Однак парламент залишив чинний підхід, зберігши вікові межі молодіжної аудиторії 14–35 років.

У новому Законі «Про основні засади молодіжної політики» розширено термінологію: введено низку нових термінів, оновлено зміст деяких діючих, а частину вилучено. Зокрема, доповнено поняттями «молодіжна робота», «молодіжний центр», «бюджетний грант у сфері молодіжної політики», тоді як такі терміни, як «державна молодіжна політика» та «молодіжні трудові загони» було

²⁴⁶ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²⁴⁷ Там же.

виключено. Таке оновлення дозволило привести термінологію молодіжної сфери у відповідність до сучасних викликів та кращих міжнародних практик (табл. 3.2.1).

Таблиця 3.2.1. Зміни термінології молодіжного законодавства відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики»

Нові та оновлені терміни (Закон України «Про основні засади молодіжної політики»)	Вилучені терміни (Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»)
Нові терміни: бюджетний грант у сфері молодіжної політики; вулична культура; дитяча громадська організація; дитяче громадське об'єднання; інституційна підтримка; інституційний розвиток; молодіжна інфраструктура; молодіжна політика; молодіжна робота; молодіжний працівник; молодіжний проєкт; молодіжний простір; молодіжний центр; неформальне молодіжне об'єднання; обдарована молодь; проєктна підтримка; суб'єкти молодіжної роботи. Оновлені терміни: молодь; молода сім'я; молодіжна громадська організація	Вилучені терміни: державна молодіжна політика; неповнолітні; соціальне становлення молоді; перше робоче місце; молодіжні центри праці; центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; молодіжні трудові загони

Джерело: Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років) / Київ : ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.

До ухвалення нового Закону в Україні використовувалися два схожі поняття: «державна молодіжна політика» (згідно з Декларацією «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні») та «сприяння соціальному становленню та розвитку молоді» (відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»). Новий закон впровадив термін «*молодіжна політика*», який суттєво відрізняється за змістом, наголошуючи на активній участі молоді у формуванні та реалізації політики, а також на інтеграції дітей і молоді у суспільне життя.

- **Молодіжна політика** – напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей і молоді в

суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей і молоді та за їх участю²⁴⁸.

Розвиток молодіжного законодавства України значною мірою відбувався у співпраці з молодіжним сектором Ради Європи, який використовує власний підхід до розуміння молодіжної політики, а саме:

- **Молодіжна політика** – стратегія, яку реалізують органи державної влади з метою надання молодим людям можливостей і досвіду, що сприятимуть підтримці успішної інтеграції їх в суспільство та дозволять їм бути активними й відповідальними членами своїх громад, а також агентами змін²⁴⁹.

Новий Закон передбачає розробку Національної молодіжної стратегії та цільових програм на різних рівнях (державному, регіональному, місцевому) як інструментів впровадження молодіжної політики. Керівники органів публічної влади отримали можливість призначати радників з питань молоді. Законодавчі нововведення сприяли розвитку консультативно-дорадчих органів, таких як молодіжні ради, та молодіжної інфраструктури, зокрема, молодіжних центрів та просторів на всіх рівнях.

Також Законом України «Про основні засади молодіжної політики» введено такі поняття, як²⁵⁰:

- **молодіжний простір** – будівля або її частина, земельна ділянка, що використовується для здійснення молодіжної роботи;
- **молодіжна інфраструктура** – будівлі, споруди, молодіжні простори, інші приміщення, земельні ділянки, що використовуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами молодіжної роботи для реалізації молодіжної політики та/або для здійснення молодіжної роботи.

Унормування понять «молодіжний центр», «молодіжний простір» та «молодіжна інфраструктура» в Законі викликало необхідність розробки підзаконних актів:

- ст. 8 закону зобов'язує Мінмолодьспорт визначити критерії та процедури присудження молодіжним центрам національного знаку якості, визначені наказом Мінмолодьспорту «Про затвердження Порядку присудження молодіжним центрам національного знаку якості»²⁵¹, який регламентує вимоги до сертифікації, ведення реєстру сертифікатів та моніторинг ефективності;

²⁴⁸ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²⁴⁹ Доступ молодих людей з неблагополучних районів до соціальних прав. Рекомендація CM/Rec(2015)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a153fa>

²⁵⁰ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²⁵¹ Про затвердження Порядку присудження молодіжним центрам національного знаку якості. Наказ Мінмолодьспорт від 03.08.2017 № 3284. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text>

- ст. 15 закону передбачає, що Мінмолодьспорт має затвердити рекомендації щодо організації роботи молодіжних просторів. На виконання цієї статті наказом Міністерства молоді та спорту України затверджено Рекомендації щодо організації роботи молодіжного простору (наказ від 09.12.2021 р. № 4798)²⁵², які роз'яснюють організацію роботи молодіжних просторів на базі існуючих установ.

На основі досвіду організації діяльності Українського культурного фонду, Європейського молодіжного фонду та інших зарубіжних аналогів, створено Український молодіжний фонд, що є бюджетною установою, уповноваженою Кабінетом Міністрів України підтримувати молодіжні проєкти й реалізовувати завдання молодіжної політики. Український молодіжний фонд надає грантову підтримку молодіжним ініціативам, крім цього, у співпраці з міжнародними партнерами проводить навчання та сертифікацію молодіжних працівників, а також на базі фонду запроваджено систему підвищення кваліфікації фахівців молодіжної сфери. Усі ці нововведення формують міцне підґрунтя для розвитку молодіжної інфраструктури та залучення молоді до суспільних процесів.

Ухвалення нового молодіжного закону стимулювало розробку низки підзаконних нормативно-правових актів уряду, центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. У жовтні 2021 р. Міністерство молоді та спорту України представило на обговорення проєкти документів, які стосуються діяльності Національної ради з питань молоді, молодіжних центрів і просторів, радників з питань молоді, створення Українського молодіжного фонду, а також стандартів підготовки та оцінки якості молодіжних працівників.

Станом на 2024 рік ключові нормативні акти вже затверджені й набули чинності, зокрема затверджено: *Порядок діяльності Національної ради з питань молоді (2022 р)*²⁵³, який регламентує її структуру, повноваження та механізми взаємодії з молодіжними організаціями; *Порядок присудження Національного знаку якості молодіжним центрам (2024 р)*²⁵⁴, що визначає критерії сертифікації та моніторингу ефективності їхньої діяльності; *Рекомендації щодо організації діяльності молодіжних просторів (2021 р)*²⁵⁵, які забезпечують єдині стандарти роботи таких установ на місцевому рівні.

Важливим кроком у розвитку молодіжної політики стало схвалення Національної молодіжної стратегії до 2030 року (2021), яка спрямована на «створення можливостей для молоді, яка проживає в Україні, бути

²⁵² Про затвердження Рекомендацій щодо організації діяльності молодіжного простору: наказ Мінмолодьспорту від 09 грудня 2021 р. № 4798. <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-organizaciyi-roboti-molodizhnogo-prostoru>

²⁵³ Про затвердження Порядку формування та діяльності Національної ради з питань молоді та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2022 р. № 1011. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1011-2022-%D0%BF#Text>

²⁵⁴ Порядок присудження молодіжним центрам Національного знаку якості: наказ Міністерства молоді та спорту України від 26.11.2024 р. № 7396. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0053-25#Text>

²⁵⁵ Про затвердження Рекомендацій щодо організації роботи молодіжного простору: наказ Міністерства молоді та спорту України від 09.12.2021 р. № 4798. <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-organizaciyi-roboti-molodizhnogo-prostoru>

конкурентоспроможною, брати участь у житті суспільства, свідомо робити свій внесок у подальший його розвиток»²⁵⁶. Стратегія передбачає створення додаткових можливостей для самореалізації молоді, популяризацію здорового способу життя та сприяння молодіжним ініціативам у всіх сферах суспільного життя.

Вагомим внеском у розвиток молодіжної сфери України є співробітництво та обмін досвідом в галузі молодіжної політики та неформальної освіти для молоді, що реалізується Україною відповідно до *Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами*, ратифікованої Україною у 2014 році²⁵⁷. У сфері молодіжної політики співробітництво спрямовано на:

- сприяння інтеграції молоді в суспільство загалом, заохочуючи її активну громадську позицію та ініціативність;
- сприяння молоді в отриманні знань, навичок, та професійних умінь поза освітньою системою, зокрема волонтерство, та визнання цінності такого досвіду;
- активізацію співробітництва з третіми країнами;
- розвиток співробітництва між молодіжними організаціями в Україні, в ЄС та в його державах-членах;
- просування здорового способу життя, з особливим акцентом на молоді.

У рамках взаємодії з Радою Європи розроблено План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки²⁵⁸, який є стратегічним документом, спрямованим на підтримку гармонізації українського законодавства, інституцій і практик із європейськими стандартами у сферах прав людини, демократії та верховенства права. У цьому документі значна увага приділяється молодіжним питанням, зокрема заходам, які сприяють зміцненню молодіжної політики через участь усіх зацікавлених сторін, а також підтримці молоді у воєнний та післявоєнний періоди з урахуванням їхніх особливих потреб.

Тривала співпраця Ради Європи з Україною у сфері молодіжної політики реалізується також через низку проєктів і програм, серед яких важливе місце займає проєкт «Молодь за демократію в Україні»²⁵⁹. Його третя фаза, розпочата в межах Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки, побудована на основі попередніх результатів і спрямована на підвищення залучення молоді в демократичні процеси. Проєкт має на меті підтримку молоді у воєнний та післявоєнний час шляхом забезпечення прав та можливостей для громадянської участі та особистого розвитку. Особливу увагу в рамках проєкту приділено вразливим групам молоді, які потребують додаткового захисту та підтримки в

²⁵⁶ Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

²⁵⁷ Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>

²⁵⁸ План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>

²⁵⁹ Проєкт Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза III». URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/youth-for-democracy-in-ukraine>

умовах війни. Ця ініціатива базується на Стратегії молодіжного сектору Ради Європи до 2030 року²⁶⁰, а також відповідає положенням Національної стратегії державної молодіжної політики до 2030 року²⁶¹ та Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки²⁶². Проєкт також спрямований на впровадження Рекомендації Комітету Міністрів державам-членам: про доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, CM/Rec(2015)3²⁶³; про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7²⁶⁴; про молодіжну роботу, CM/Rec(2017)4²⁶⁵; щодо участі ромської молоді, CM/Rec(2023)4²⁶⁶; про захист молодіжного громадянського суспільства і молоді та підтримки їх участі в демократичних процесах, CM/Rec(2022)6²⁶⁷.

Ще одним інструментом впровадження європейських принципів у молодіжну політику України є *рамкові програми співробітництва у сфері молодіжної політики*, які Україна укладає з Радою Європи починаючи з 2012 року. Мета програм – сприяння розвитку молодіжної політики в Європі і Україні, особливо у сфері розвитку мобільності молоді, її участі в житті суспільства, утвердженню здорового способу життя серед дітей і молоді, визнанню культурного різноманіття, боротьби зі всіма формами дискримінації. Першу Рамкову програму співробітництва у сфері молодіжної політики між Державною службою молоді та спорту України та Департаментом Ради Європи з питань молоді було укладено на 2012–2013 роки.

Чинну Рамкову програму співробітництва між Міністерством молоді та спорту України і Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2021–2025 роки було підписано у 2021 році²⁶⁸. Рамкова програма спряє впровадженню нового законодавства та розвитку молодіжної політики України за трьома пріоритетними напрямками:

- освіта у сфері прав людини та демократичного громадянства (участь молоді у суспільному житті, демократичне управління, освіта у галузі прав людини тощо);

²⁶⁰ Стратегія молодіжного сектору до 2030 року. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/youth-strategy-2030>

²⁶¹ Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

²⁶² Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021 – 2025 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-20212025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621>

²⁶³ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, CM/Rec(2015)3. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a0f164>

²⁶⁴ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7. URL: <https://rm.coe.int/access-to-rights-for-young-people-cm-2016-7-ua-ukr/1680a0f163>

²⁶⁵ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про молодіжну роботу, CM/Rec(2017)4. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2017-4-ukr/16808e4d93>

²⁶⁶ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо участі ромської молоді, CM/Rec(2023)4. URL: <https://rm.coe.int/rec-on-romayouth-participation-upd-2774-6711-4760-v-1/1680abf18f>

²⁶⁷ Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про захист молодіжного громадянського суспільства і молоді та підтримки їх участі в демократичних процесах, CM/Rec(2022)6. URL: <https://rm.coe.int/rec-on-youth-civil-society-upd-2764-3898-5224-v-1/1680abf191>

²⁶⁸ Рамкова програма співробітництва між Міністерством молоді та спорту України і Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2021–2025 роки. <https://rm.coe.int/-2021-2025-ua/1680ac6b54>

- посилення політики та практики молодіжної роботи, визнання професії «молодіжний працівник» (розробка кваліфікаційної рамки та професійного стандарту);
- підвищення якості молодіжної роботи в молодіжному центрі, підтримка розвитку молодіжних центрів.

Рамкова програма створює умови для української молоді скористатись можливостями всіх інструментів Департаменту молоді Ради Європи, включаючи Європейську молодіжну фундацію та програми Європейських молодіжних центрів. На виконання Програми розробляються дворічні Плани заходів, що включають конкретні заходи співпраці (семінари, тренінги, переклади посібників, навчальні візити тощо), що проводяться як в Україні, так і в інших країнах Європи. Заходи Програми організовуються таким чином, щоб підтримати або доповнити виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки.

Проведений аналіз формування нормативно-законодавчого забезпечення молодіжної політики України засвідчує його постійне оновлення, відповідно до потреб часу. Зміни нормативного регулювання політики у молодіжній сфері спрямовані на впровадження принципів молодіжної участі, створення сприятливих умов для всебічного розвитку молоді, її соціального становлення та інтеграції в суспільство, а також забезпечення захисту прав та інтересів молодих громадян.

3.3. Стратегічне планування у молодіжній сфері

Стратегічне планування є невід'ємною складовою загальної політики та основою ефективного функціонування будь-якої сфери діяльності. Протягом 1990–2000-х років стратегічний підхід почав застосовуватися у різних сферах державної політики в Україні. У молодіжному секторі такий підхід активно почали використовувати лише з початку 2010-х років. При цьому дослідники та розробники молодіжної політики враховували не лише національний досвід, але й активно спиралися на успішні приклади розробки молодіжних стратегій у країнах Європейського Союзу, Ради Європи, а також у державах пострадянського простору. Це дозволило інтегрувати передові підходи стратегічного планування в молодіжний сектор України, забезпечуючи його відповідність сучасним викликам та потребам.

Перші кроки у створенні молодіжної стратегії в Україні були здійснені в рамках активізації молодіжного сектору та зміцнення співпраці з молодіжним сектором Ради Європи. У 2011–2012 роках тривала підготовка Міжнародного огляду молодіжної політики в Україні, де у підсумках експертної групи Ради Європи було наголошено на необхідності впровадження стратегічного планування на всіх етапах планування та реалізації молодіжної політики, особливо під час моніторингу та оцінки.

Перший стратегічний документ у молодіжній сфері був затверджений у 2013 році Указом Президента України «Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року»²⁶⁹. У цьому документі було визначено як проблеми молоді, так і ключові виклики у реалізації молодіжної політики. Головною метою стратегії стало забезпечення комплексної, узгодженої взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань, спрямованої на формування ефективної державної молодіжної політики. Важливими напрямками молодіжної політики було визначено створення сприятливих умов для освіти, зайнятості, розвитку ініціатив та творчого потенціалу молоді.

Основні завдання Стратегії: сприяння інтелектуальному, моральному та фізичному розвитку молоді, реалізація її освітнього і творчого потенціалу, забезпечення участі молоді у формуванні державної молодіжної політики. Важливою складовою була підготовка умов для підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці. Пріоритети, визначені у документі, відповідали чинному законодавству та були спрямовані на залучення молоді до суспільно-політичного життя, а також сприяння інтеграції української молоді у європейське молодіжне співтовариство.

Реалізація Стратегії відбувалася у три етапи. На першому етапі (2013–2015 рр) було розроблено регіональні молодіжні програми, затверджено плани підтримки молоді. Другий етап (2016–2018 рр) передбачав збільшення фінансування молодіжних програм і активізацію громадських об'єднань у реалізації політики. На третьому етапі (2019–2020 рр) була передбачена передача частини функцій з реалізації молодіжної політики органам місцевого самоврядування. Однак, незважаючи на окреслені завдання, зміни до молодіжного законодавства не були впроваджені, а результати здебільшого формулювалися загальними термінами, такими як «створення умов» чи «активізація».

Існує досвід стратегічного панування у молодіжній сфері і на регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, у Дніпропетровській області у 2013 році було затверджено Регіональну стратегію розвитку молодіжної політики на 2014–2020 роки під назвою «Молоді – впевнений старт». Ключовими пріоритетами цієї стратегії було визначено: підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці, розвиток її інноваційної активності, популяризацію здорового способу життя та сімейних цінностей, соціальну реінтеграцію молодих людей у складних життєвих обставинах, патріотичне виховання, а також активізацію соціальної та громадської участі молоді²⁷⁰. Також місцеві стратегії розвитку молодіжної політики впроваджувалися на рівні територіальних громад, наприклад, у 2019 році Доманівська селищна рада Миколаївської області ухвалила молодіжну стратегію,

²⁶⁹ Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року: Указ Президента України від 27.09.2013 р. № 532/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#Text>

²⁷⁰ Про Регіональну стратегію розвитку молодіжної політики на 2014–2020 роки «Молоді – впевнений старт»: розпорядження Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 18.12.2013 р. № Р-1074/0/3-13. URL: <https://adm.dp.gov.ua/npas/r-107403-13-vid-18-grudnya-2013-roku-pro-regionalnu-strategiyu-rozvitku-molodizhnoi-politiki-na-20142020-roki-molodi-d27ca2916516f91ec2257c59007757c6>

а у 2020 році подібний документ було затверджено Слобожанською селищною радою Дніпропетровської області.

Стратегічний підхід впроваджено і у сфері національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Так, у 2015 році Указом Президента України було затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, основною метою якої стало визначення пріоритетів і напрямів національно-патріотичного виховання, розвиток відповідних інституцій держави та суспільства, а також забезпечення якісного змістового наповнення цієї діяльності²⁷¹. У Стратегії було проаналізовано стан і проблеми національно-патріотичного виховання дітей та молоді, визначено 15 ключових напрямів, які охоплювали вдосконалення нормативно-правової бази, створення системи моніторингу, стандарти національно-патріотичного виховання, а також цільові групи та сфери їхнього охоплення. Окрему увагу приділено підвищенню кваліфікації та професійних компетенцій фахівців, залучених до цієї роботи. У 2019 році було затверджено нову Стратегію національно-патріотичного виховання²⁷², а Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки втратила чинність. Це рішення фактично виключило стратегічне планування у сфері національно-патріотичного виховання зі сфери впливу молодіжної політики.

У 2024 році дію Стратегії національно-патріотичного виховання було припинено, відповідно до Указу Президента України²⁷³, і затверджено нову редакцію, що враховувала сучасні виклики та потреби українського суспільства. У новій редакції Стратегії передбачено оновлення підходів до формування національної ідентичності, інтеграцію європейських цінностей та розширення механізмів участі громад у реалізації політики патріотичного виховання²⁷⁴. Зміни торкнулися також процедур розробки та звітності, зокрема деталізовано відповідальність регіональних і місцевих органів влади у сфері національно-патріотичного виховання, що сприятиме посиленню взаємодії між державою і суспільством у процесі утвердження національних цінностей.

Стратегічне планування молодіжної політики розвивалось у 2021 році: із залученням широкого кола експертів та громадськості було розроблено концептуально новий документ – Національну молодіжну стратегію до 2030 року²⁷⁵. У Національній стратегії сформульовано оновлені підходи до розвитку молодіжної політики, закладено інноваційні механізми для досягнення цілей та посилення ролі молоді у суспільному житті.

²⁷¹ Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#Text> (втратив чинність)

²⁷² Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України 18 травня 2019 року № 286/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (втратив чинність)

²⁷³ Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019: Указ Президента України від 4 вересня 2024 року № 608/2024. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024#Text>

²⁷⁴ Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

²⁷⁵ Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

Перший етап реалізації стратегії (2021–2022 роки) передбачає удосконалення нормативно-правової бази, яка відповідає світовим практикам, а також розробку і затвердження державних цільових програм для вирішення молодіжних питань. На другому етапі (2022–2030 роки) основна увага зосереджуватиметься на впровадженні цих програм, виконанні міжнародних зобов'язань у сфері молодіжної політики, оцінці ефективності її реалізації та подальшому вдосконаленні законодавства. Вперше до Стратегії включено 28 індикаторів, за якими буде здійснюватися оцінка досягнутих результатів. Індикатори охоплюють такі аспекти, як зростання народжуваності, зменшення частки молоді, яка не навчається і не працює, розвиток громадянської активності та цифрових компетентностей. Значна увага приділяється цифровізації молодіжної сфери, включаючи впровадження новітніх технологій та доступ до сучасної цифрової інфраструктури.

Отже, стратегічне планування у сфері молодіжної політики було вдосконалене, зокрема через впровадження сучасних підходів, таких як цифровізація, розвиток соціальної згуртованості, посилення спроможності громадянського суспільства та формування компетентностей молоді.

Комплексним інструментом реалізації молодіжної політики в Україні є *державні молодіжні програми*, що визначають пріоритетні напрями комплексної підтримки молоді в різних сферах життя. Перші державні програми, спрямовані на підтримку молоді, з'явилися на початку 2000-х років і були спрямовані на вирішення нагальних проблем молоді, таких як безробіття, наркоманія, злочинність. У 2010-ті роки програми стали більш комплексними та системними і охоплювали більш ширший спектр молодіжних питань, включаючи освіту, культуру, спорт, волонтерство. Урядові молодіжні програми послідовно змінювались, адаптуючи свої завдання до актуальних потреб суспільства, зокрема формування громадянської свідомості, сприяння працевлаштуванню та створення сприятливих умов для розвитку молодіжних ініціатив.

Перша комплексна Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2009–2015 роки була ухвалена Кабінетом Міністрів України у 2009 році²⁷⁶. Програма визначила пріоритетні напрями роботи з молоддю, вперше застосувавши євроінтеграційні моделі та відхід від патерналістської політики щодо молоді та співпрацю з громадськими і благодійними організаціями. Програма визначила основні завдання молодіжної політики до 2015 року: забезпечення творчого розвитку молоді, її духовного та морального зростання; популяризація здорового способу життя; створення умов для зайнятості молодих людей; фінансова підтримка молодіжних і дитячих організацій; розвиток міжнародного співробітництва та моніторинг становища молоді.

У Програмі «Молодь України» на період 2016–2020 років пріоритетними напрямами молодіжної політики було визначено національно-патріотичне виховання, формування здорового способу життя, розвиток неформальної освіти,

²⁷⁶ Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF#Text>

забезпечення доступу до житла для молоді та підтримка молодих людей з тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб. Також було надано фінансову підтримку організації «Пласт – Національна скаутська організація України»²⁷⁷.

Чинна Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки²⁷⁸ є продовженням попередніх програм. Вона враховує сучасні виклики, такі як війна, цифровізація, зміна клімату тощо. Програма має на меті створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя. Особлива увага приділяється підвищенню рівня компетентностей молоді, розвитку волонтерства, залученню молоді до прийняття рішень, зміцненню соціальної згуртованості. Основні напрямки, які охоплює Державна програма:

- підвищення рівня компетентностей молоді, у тому числі громадянських;
- підвищення рівня культури волонтерства серед молоді;
- активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень;
- зміцнення соціальної згуртованості молоді;
- виконання програм для підготовки фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі програми «Молодіжний працівник»;
- забезпечення функціонування молодіжних центрів.

Окрему увагу приділено впровадженню оцінювання ефективності реалізації політики для забезпечення сталого розвитку молодіжного сектору. Системне оцінювання дозволяє не лише виявляти сильні та слабкі сторони впроваджених заходів, а й забезпечує зворотний зв'язок для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень, підвищення якості молодіжної роботи та ефективного використання ресурсів. На основі таких оцінок можлива адаптація програм до нових викликів, а також посилення відповідальності суб'єктів молодіжної політики перед громадськістю.

Наразі Міністерством молоді та спорту України розробляється проєкт концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2026 – 2030 роки з метою формування сучасної, ефективної молодіжної політики на наступні п'ять років. Цей документ має стати стратегічною основою для визначення пріоритетних напрямів розвитку молодіжного сектору, враховуючи нові суспільні виклики, зокрема наслідки повномасштабної війни Росії проти України, зростання потреб у психосоціальній підтримці, інтеграцію внутрішньо переміщених осіб, розширення можливостей для освіти, працевлаштування та участі молоді в ухваленні рішень. Варто зазначити, що розробка та реалізація державних молодіжних програм постійно вдосконалюється, враховуючи зміни в суспільстві, потреби молоді, результати досліджень, а також практику моніторингу

²⁷⁷ Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148.

²⁷⁸ Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.2021 р. № 579 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text>

й оцінювання. Усе це сприяє створенню гнучкої, чутливої до потреб молодих людей політики, яка здатна забезпечити їхній повноцінний розвиток та інтеграцію в усі сфери суспільного життя.

3.4. Системна структура реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації

Державна молодіжна політика є складовою державного управління та одним зі способів реалізації державної влади. При цьому держава є суб'єктом управління, а державні органи, діючи від імені держави, наділяються конституційно законодавчими повноваженнями²⁷⁹. Формування системи державного управління у молодіжній сфері за роки незалежності України пройшло декілька періодів, які характеризуються визначенням місця і ролі молодіжної складової у загальній системі державного управління.

Командою міжнародних оглядачів Ради Європи, що здійснила у 2012 році міжнародний огляд молодіжної політики в Україні, було визначено проблемні питання формування та реалізації молодіжної політики в Україні²⁸⁰:

- становище молоді та реалізація молодіжної політики дуже відрізняється у різних регіонах, у містах та сільській місцевості;
- широкі вікові межі молоді (14–35 років) призводять до розпорошення програм та фінансування серед груп молоді і свідчать про патерналістський характер молодіжної політики, що проявляється у намаганні контролювати та направляти розвиток людей якомога довшого вікового періоду;
- застосування патерналістського підходу спрямовано на те, що молодь розвивається так, як того хочуть «дорослі»;
- на місцевому рівні не передбачено фінансування програм молодіжної політики;
- чіткий розподіл молоді та різні категорії та обмежений доступ до послуг через принцип «перенаправлення» підвищує ризик неотримання молоддю необхідної підтримки.

За результатами аналізу системи організації молодіжної роботи на початковому періоді децентралізації органів державного управління (2014–2017 рр), основними проблемами впровадження молодіжної політики, що

²⁷⁹ Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. Управління: 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

²⁸⁰ Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

унеможливили забезпечення цілісного і комплексного підходу до створення умов сталого молодіжного розвитку, І. Пеша визначала²⁸¹:

- слабку координацію і взаємодію у роботі з молоддю інститутів різного відомчого підпорядкування, такими як соціальний захист, освіта й виховання, профорієнтація та працевлаштування тощо;
- нерозвинуту молодіжну інфраструктуру, яка адекватно відповідала б потребам, інтересам і проблемам молоді;
- неефективну діяльність органів державного управління молодіжної сфери, недостатній рівень кадрового та фінансового забезпечення;
- недостатню наукову обґрунтованість пріоритетів та інструментів молодіжної роботи;
- низький рівень залучення молоді до розробки і реалізації державних молодіжних ініціатив.

На думку І. Пешої, основною проблемою, що обмежувала сталий розвиток молодіжної політики і ефективність молодіжної роботи, була несформованість кінцевого результату цієї діяльності – оцінка молодіжної роботи здійснювалася за кількістю проведених молодіжних заходів і не передбачала визначення впливу цієї діяльності на молодіжне середовище²⁸².

Серед узагальнених рекомендацій команди міжнародних оглядачів Європи першою рекомендацією щодо вдосконалення молодіжної політики в Україні стала рекомендація посилити політику, *«спрямовану на створення можливостей відкритого розвитку молоді»*²⁸³. Ця модель, на протизагуг патерналістській, передбачає спрямованість молодіжних програм на формування суспільно активної, самодостатньої і національно свідомої молоді.

Теоретичні моделі молодіжного розвитку:

- патерналістський розвиток – пасивне навчання, пропонування цінностей (концепція розвитку молоді створюється та повністю управляється дорослими, що мають чітке бачення ідеалів і завдань молоді);
- відкритий розвиток – активне навчання та розвиток, дискусії з приводу цінностей (розвиток молоді як відкритий процес, що підтримується дорослими, що стимулюють розвиток потенціалу молодих людей та надають їм простір для прояви ініціативи та ухвалення рішень).

²⁸¹ Пеша І. В. Система молодіжної роботи на рівні громади в умовах децентралізації/ наукові читання ДІСМП. 2017. <https://dismp.gov.ua/piessa-i-v-sistema-molodizhnoi-roboti-na-rivni-gromadi-v-umovah-decentralizacii-naukovi-chitannya-dismp/>

²⁸² Там же.

²⁸³ Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

Таблиця 3.4.1. Теоретичні моделі молодіжного розвитку

	Відкритий розвиток (активне навчання та розширення прав і можливостей)	Патерналістський розвиток (пасивне навчання)
Риси	- підтримка ініціатив та критичної взаємодії; - благополуччя суспільства, якість життя як тема обговорення; - залучення молоді до суспільного життя; - відношення до різних груп суспільства і інших молодих людей	- підтримка та винагорода для тих, хто слідує визначеним шляхом розвитку; - пасивність молоді (чи участь обраних); - наслідування дорослих та оцінювання дорослими
Методи	- гранти для невеликих місцевих проєктів; - конкурси для підтримки креативності та дискусій; - студентська рада як орган, що сприяє змінам та залучений до процесу ухвалення рішень	- гранти для молодіжних проєктів, що «вписуються» у затверджену модель - конкурси не спрямовані на відкриті дебати; - студентська рада як декорація (структура без реального впливу)

Джерело: Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

Враховуючи кардинальні зміни у свідомості і громадянській активності української молоді, що проявилися наприкінці 2013 року, молодіжна політика в Україні має сприяти побудові моделі відкритого розвитку, за якої молодь може проявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності²⁸⁴.

Під час впровадження моделі відкритого розвитку молодіжної політики в умовах децентралізації має бути враховано, що *робота з молоддю* є більш широким поняттям, ніж молодіжна політика, оскільки включає й роботу інших відомств, а також представників недержавного сектору з молоддю. *Робота з молоддю* є навчально-свідомою роботою з молоддю, що характеризується волонтерством, спрямована на активну громадянську позицію молоді та сприяє включенню молоді у життя суспільства²⁸⁵.

Вказана проблематика засвідчувала необхідність реформування державних підходів до формування політики у молодіжній сфері. Поштовхом до впровадження нової системи реалізації молодіжної політики України, що ґрунтується на європейських практиках молодіжної роботи і принципах молодіжної участі, стала реформа системи державного управління, що почалася у 2014 році.

Реформування системи планування та реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації, що вибудовується Міністерством молоді та спорту України, спрямоване на формування суспільно активної, самодостатньої і

²⁸⁴ Формування та реалізація державної молодіжної політики в умовах децентралізації. Тернопіль : ТОВ «Тернограф», 2017. 100 с.

²⁸⁵ Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

національно свідомої молоді. Такий підхід будується на базових принципах формування молодіжної роботи, а саме:

- субсидіарності, що є одним із головних принципів демократії, – найбільше повноважень мають ті органи влади, які є найближчими до людей і на рівні яких вирішення завдань та надання послуг є більш ефективними і менш ресурсовитратними;
- молодіжної активності – саме молодь має бути суб'єктом молодіжної роботи, завдання державної системи управління – створити умови для залучення молоді до розробки і реалізації молодіжної політики;
- обґрунтованості – враховує реальний стан і потреби державної системи та громадських інституцій, ґрунтується на потребах і прагненнях української молоді;
- відповідності – впроваджує механізми молодіжної роботи на державному та регіональному рівнях відповідно до сучасних запитів і можливостей молоді;
- узгодженості – побудова ефективної міжсекторальної та міжгалузевої взаємодії.

Механізм реалізації молодіжної політики в контексті європейського вибору повинен забезпечувати узгодження загальнонаціональних інтересів з інтересами адміністративно-територіальних одиниць, а також враховувати колективні та особисті потреби та прагнення молоді. Формування та реалізація молодіжної політики передбачає виконання сукупності дій:

- здійснення соціальної діагностики середовища;
- виявлення на основі висновків діагнозу цілей і пріоритетних напрямів політики;
- розробка стратегічних і тактичних заходів щодо практичної реалізації політики через організаційне, правове, фінансове, інформаційне забезпечення та проєктування управлінської діяльності на молодіжну сферу через залучення молоді до реалізації молодіжної політики²⁸⁶.

У Щорічній доповіді про становище молоді в Україні за підсумками 2012–2021 років визначено, що «сьогодні державна молодіжна політика – це цілісна система, яка покликана сприяти самореалізації та розвитку потенціалу молоді, підвищенню рівня її самостійності, конкурентоспроможності й соціальній інтеграції, залученню молодих людей до процесу ухвалення рішень і забезпечення активної участі в суспільному житті»²⁸⁷.

Ю. Сабій визначає молодіжну політику як комплексний соціальний інститут, що включає соціальну, економічну, правову основи, і відносить до суб'єктів її реалізації:

²⁸⁶ Сторожук Р.П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації. Автореф. дис. ... канд. наук держ. управлін. Одеса, 2007. 16 с.

²⁸⁷ Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років). Київ : ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.

- систему державних органів, що реалізують державну молодіжну політику;
- молодь, що бере активну участь в реалізації державної молодіжної політики;
- громадські об'єднання²⁸⁸.

За роки незалежності в Україні сформовано структуру органів державного управління, які забезпечують формування та реалізацію державної молодіжної політики законодавчими та виконавчими гілками влади та органами місцевого самоврядування. Діюча структура є багаторівневою і впроваджується на національному, регіональному і місцевому рівнях²⁸⁹.

Національний рівень. Державне управління молодіжною політикою здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику. Уповноважений центральний орган виконавчої влади спільно з іншими органами виконавчої влади розробляє, а Кабінет Міністрів України затверджує соціальні норми та нормативи щодо соціального становлення та розвитку молоді, додержання і виконання яких є обов'язковими для органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, фізичних осіб, які використовують найману працю.

Наразі центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в молодіжній сфері, є *Міністерство молоді та спорту України*²⁹⁰. Повноваження Міністерства молоді та спорту, центральних органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання формування та реалізації політики у сферах, пов'язаних з вирішенням питань молоді (таких як Міністерство освіти і науки, Міністерство соціальної політики та інші), а також місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики визначені Законом України «Про основні засади молодіжної політики» (статті 8, 9)²⁹¹.

Основним реалізатором молодіжної роботи на національному рівні є *Всеукраїнський молодіжний центр* (ВМЦ) – державна установа з питань молодіжної політики, створена у 2019 році Міністерством молоді та спорту України²⁹². Наразі це експертно-ресурсний центр молодіжної роботи, що забезпечує розвиток молодіжної інфраструктури та молодіжної роботи в Україні. Напрямки діяльності Центру:

²⁸⁸ Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

²⁸⁹ Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І. В. Пешої. 2-ге вид. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

²⁹⁰ Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 220. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF#Text>

²⁹¹ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²⁹² Про утворення державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2019-%D0%BF#Text>

- формування єдиної політики роботи з молоддю у молодіжних центрах різних міст;
- створення можливості для розвитку й мережування молодіжних працівників по всій Україні;
- розробку методичних матеріалів для роботи молодіжних центрів;
- адвокатування розвитку молодіжної інфраструктури;
- створення освітніх подій для молодіжних працівників;
- інформування з актуальних можливостей та шляхів покращення роботи з молоддю тощо.

На виконання Закону України «Про основні засади молодіжної політики» у 2023 році створено **Український молодіжний фонд**²⁹³, діяльність якого спрямована на:

- експертний відбір молодіжних проєктів, надання бюджетних грантів на їхню реалізацію, проведення моніторингу реалізації молодіжних проєктів;
- сприяння виконанню завдань молодіжної політики, розвитку інноваційних форм, методів та інструментів молодіжної роботи;
- співпрацю з українськими та іноземними фізичними і юридичними особами приватної та державної форми власності;
- створення сприятливих умов для реалізації молодіжних проєктів, зокрема шляхом здійснення контролю за їхньою реалізацією;
- стимулювання розроблення новітніх, конкурентоспроможних, зокрема інклюзивних, молодіжних проєктів;
- підтримання реалізації міжнародних проєктів та програм міжнародного співробітництва, у тому числі програм міжнародного молодіжного обміну, сприяння формуванню позитивного іміджу України у світі;
- підтримку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, інших суб'єктів молодіжної роботи на всіх етапах реалізації молодіжних проєктів, забезпечення яких здійснюється за рахунок бюджетних грантів, наданих Фондом.

Регіональний рівень. На регіональному рівні координація і реалізація роботи з молоддю здійснюється відповідними органами управління Київської міської, обласних, районних, районних у містах державних адміністрацій різного рівня підпорядкування, що поєднують різні напрями діяльності:

молодь/молодіжна політика, спорт/фізична культура;
 молодіжна політика;
 молодіжна політика і оздоровлення дітей;
 сім'я, молодь;

²⁹³ Деякі питання Українського молодіжного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2023-%D0%BF#Text>

сім'я, молодь, спорт²⁹⁴.

Регіональна державна молодіжна політика полягає у визначенні пріоритетних напрямів реалізації молодіжної роботи, а саме в організації і конкретній роботі щодо втілення цих пріоритетів у життя.

Законом України «Про основні засади молодіжної політики» визначено повноваження державних адміністрацій у сфері молодіжної політики, а саме:

- розробка та реалізація регіональних програм у сфері молодіжної політики з урахуванням положень Національної молодіжної стратегії, регіональних потреб і запитів молоді, здійснення оцінки ефективності їхньої реалізації;
- підготовка та підвищення кваліфікації молодіжних працівників;
- формування, оптимізація та розвиток молодіжної інфраструктури;
- сприяння створенню та діяльності молодіжних центрів, забезпечення роботи молодіжних центрів комунальної форми власності, інших молодіжних установ;
- підтримка установ та організацій, що здійснюють підготовку та підвищення кваліфікації молодіжних працівників, членів молодіжних та дитячих громадських об'єднань;
- сприяння діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань, інших суб'єктів молодіжної роботи;
- сприяння створенню молодіжних рад, інших консультативно-дорадчих та робочих органів для забезпечення участі молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики;
- розробка фінансово-кредитних механізмів забезпечення економічної доступності житла для молодих сімей та молодих осіб;
- встановлення премій, стипендій, інших заохочувальних відзнак за особливі досягнення молоді в різних сферах.

Місцевий рівень. В умовах децентралізації зростає роль виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад у визначенні напрямів та забезпеченні реалізації молодіжної політики. Молодіжна політика, яка впроваджується на місцевому рівні, де безпосередньо вирішується більшість молодіжних проблем, є найбільш «впливовою» на молодь, забезпечує створення необхідних умов соціального становлення та розвитку особистості.

Основні *напрями реалізації молодіжної політики*, які мають впроваджуватися сільськими/селищними/міськими радами об'єднаних територіальних громад:

- формування державної молодіжної інфраструктури, здійснення її організаційного та фінансового забезпечення;

²⁹⁴ Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2014. 359 с.

- створення та забезпечення діяльності молодіжних центрів/ просторів та молодіжних працівників;
- сприяння формуванню і розвитку інститутів громадянського суспільства;
- налагодження міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії;
- оцінювання ефективності молодіжної роботи на рівні громади та звітування перед громадою про стан роботи з молоддю;
- забезпечення умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю.

З метою адміністративного забезпечення реалізації молодіжної політики на рівні громади при виконавчих комітетах об'єднаних територіальних громад працюють відділи по роботі з молоддю або введено посаду спеціаліста по роботі з молоддю у відповідному відділі, що займається гуманітарними питаннями²⁹⁵.

Основним завданням роботи *відділу/спеціаліста по роботі з молоддю* виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади є забезпечення адміністрування молодіжної роботи, що передбачає:

- розробку пропозицій щодо розвитку молодіжної інфраструктури та підтримка молодіжних ініціатив;
- лобювання молодіжних інтересів у органах виконавчої влади об'єднаних територіальних громад;
- надання адміністративної підтримки діяльності молодіжних центрів та молодіжних працівників;
- налагодження взаємодії з державними та громадськими структурами та закладами, які працюють з молоддю, представниками бізнесу;
- оцінка ефективності молодіжної роботи на рівні громади (відповідно до розроблених показників);
- звіт перед виконавчим комітетом щодо ефективності молодіжної роботи.

Враховуючи необхідність впровадження нових підходів формування молодіжної політики в умовах децентралізації, Міністерством молоді та спорту разом із представниками державного та громадського секторів, місцевого самоврядування, експертами, молодіжними лідерами розроблено *Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації*, яка була схвалена на засіданні колегії відомства та рекомендована до впровадження. Модель формує новий підхід – від «роботи з молоддю» до «молодіжної участі» та ґрунтується на міжсекторальній взаємодії і враховує територіальні особливості молодіжної роботи відповідно конкретних потреб молоді²⁹⁶.

Запропонована структурно-функціональна модель реалізації молодіжної політики на рівні об'єднаних територіальних громад (рис. 3.4.1) передбачає

²⁹⁵ Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016.– 276 с.

²⁹⁶ Рекомендації щодо реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. Молодіжна платформа. <https://youthcouncil.com.ua/>

міжсекторальну взаємодію та координацію зусиль усіх заінтересованих сторін у впровадженні молодіжної політики на місцевому рівні, враховуючи особливі потреби молоді територіальної громади. На місцевому рівні молодіжна політика інтегрує в собі усі інші сфери роботи з молоддю, а саме: освіта, працевлаштування та ринок праці, культурний розвиток, соціальний захист тощо.

3.4.1. Структурно-функціональна модель реалізації молодіжної політики на рівні територіальної громади

Джерело: Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. Децентралізація. <https://decentralization.ua/youth/molod-y-oth>

Ефективна реалізація молодіжної політики на рівні громади є важливою складовою забезпечення сталого розвитку територій і передбачає комплексне та системне впровадження заходів, спрямованих на:

- формування інфраструктури молодіжної політики, у тому числі здійснення її організаційного та фінансового забезпечення;
- забезпечення діяльності молодіжних центрів і молодіжних працівників;
- сприяння формуванню та розвитку інститутів громадянського суспільства;
- налагодження міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії у молодіжній роботі;

- здійснення оцінки ефективності молодіжної роботи на рівні громади (відповідно до розроблених показників) і звітування перед громадою про стан роботи з молоддю;
- забезпечення умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю²⁹⁷.

Впровадження такої моделі спрямоване на зміцнення інституційної спроможності громад, підвищення якості молодіжних послуг, координацію молодіжної роботи на місцевому рівні, а також створення умов для активного залучення молоді до суспільного життя і процесів ухвалення рішень. Одним із ключових механізмів забезпечення участі молоді у формуванні молодіжної політики та впровадженні молодіжної роботи є створення консультативно-дорадчих органів, зокрема молодіжних рад.

Консультативно-дорадчі органи. Активне залучення молоді до процесів формування молодіжної політики та впровадження молодіжної роботи здійснюється шляхом запровадження молодіжних консультативно-дорадчих органів, серед яких важливе місце займає розвиток молодіжних рад. ***Молодіжна рада*** – молодіжний консультативно-дорадчий орган, що може утворюватися при Верховній Раді Автономної Республіки Крим, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевому органі виконавчої влади, органі місцевого самоврядування з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях²⁹⁸.

Основні правила організації діяльності молодіжних рад регулюються Типовими положеннями про молодіжні консультативно-дорадчі органи регіонального та місцевого рівня, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України (2018 р)²⁹⁹. Основними завданнями діяльності молодіжної ради регіонального рівня є:

- сприяння реалізації права молоді на участь у формуванні та реалізації молодіжної політики на регіональному рівні;
- внесення до органу, при якому її утворено, пропозицій щодо організації консультацій з молоддю;
- надання пропозицій, висновків, рекомендацій щодо формування та реалізації молодіжної політики на регіональному рівні, обов’язкових до розгляду органом, при якому її утворено;
- розроблення за участю молодіжних та дитячих громадських об’єднань, інших суб’єктів молодіжної роботи пропозицій щодо пріоритетів молодіжної політики на регіональному рівні;

²⁹⁷ Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. *Децентралізація*. <https://decentralization.ua/youth/molod-v-oth>

²⁹⁸ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

²⁹⁹ Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>

- проведення моніторингу та оцінки ефективності реалізації молодіжної політики на регіональному рівні;
- участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів, спрямованих на реалізацію молодіжної політики;
- вивчення стану виконання законів, інших нормативно-правових актів, що стосуються молоді, на регіональному рівні;
- проведення безоплатної громадської експертизи фінансування заходів з реалізації молодіжної політики, що проводяться органом, при якому її утворено;
- виконання інших завдань, визначених положенням про молодіжну раду³⁰⁰.

Організаційні питання діяльності молодіжної ради визначаються положенням про молодіжну раду, яке розробляється на основі Типового положення про молодіжну раду та погоджується з місцевою держадміністрацією/ обласною радою і затверджується на установчих зборах молодіжної ради. За інформацією Міністерства молоді та спорту України, станом на грудень 2024 року в Україні діяло 613 молодіжних рад, з них 23 – регіонального рівня, 577 – місцевого рівня, 3 – районного рівня, 10 – національного рівня. Кожна з цих рад має свою унікальну структуру, нормативну базу та потенціал. Вони функціонують при місцевих органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

Для просування та захисту прав молоді як на національному, так і міжнародному рівнях функціонує *Національна молодіжна рада України* (НМРУ). Ця громадська спілка об'єднує більше 150 молодіжних громадських організацій країни. НМРУ була заснована у 2015 році за ініціативою провідних національних та міжнародних молодіжних організацій, у листопаді 2016 року стала членом Європейського молодіжного форуму, а в лютому 2018 року отримала статус Національного координатора інформаційної платформи Євродеск в Україні. Основна мета діяльності НМРУ: консолідувати та розвивати демократичні молодіжні організації України для захисту та представлення інтересів молоді на національному та міжнародному рівнях.³⁰¹

Із метою забезпечення представництва та участі молоді в суспільному житті України та світу, задля формування ефективної відкритої молодіжної політики у вересні 2019 року було утворено громадську спілку *«Національне українське молодіжне об'єднання»* (НУМО), головним завданням діяльності якого є забезпечення максимального представництва різних груп молоді у формуванні та реалізації державної молодіжної політики відповідно до принципів Європейської хартії участі молоді. Наразі НУМО об'єднує 9 найбільших молодіжних організацій України (Пласт; Спілка Української Молоді в Україні; Асоціація молодіжних центрів України; Фондація Регіональних Ініціатив тощо). НУМО сприяє розвитку молодіжної політики в Україні через розвиток громадянської освіти своїх членів і

³⁰⁰ Про затвердження типових положень про молодіжні ради: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1198. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>

³⁰¹ Національна молодіжна рада України. <https://nycukraine.org/>.

партнерів, підтримку їхньої громадянської активності, спільну адвокацію прав та інтересів молоді. Пріоритетним вектором подальшого розвитку НУМО є забезпечення максимально горизонтальних неформальних зв'язків між членами організацій-засновників спілки, студентським самоврядуванням та молодіжними радами через впровадження спільних проєктів та ініціатив.

Задля підвищення молодіжної участі у процесі ухвалення суспільно важливих рішень, супроводу і підтримки діяльності молодіжних рад, а також сприяння утворенню нових у вересні 2020 року утворено громадську організацію «Українська асоціація молодіжних рад» (УАМР), до якої входять молодіжні ради, молодіжні парламенти, молодіжні колегії тощо. Українська асоціація молодіжних рад є важливим громадським об'єднанням, яке акумулює зусилля молодіжних рад та інших консультативно-дорадчих органів, створених при органах державної влади та місцевого самоврядування. До таких органів належать молодіжні парламенти, молодіжні колегії та інші форми громадської участі молоді. УАМР виконує роль платформи, яка об'єднує молодіжні ініціативи з усіх регіонів України та забезпечує взаємодію між молоддю та владою різних рівнів. Основною метою діяльності УАМР є сприяння створенню нових молодіжних рад та підтримка вже існуючих органів, що дозволяє активніше залучати молодь до процесів ухвалення рішень на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Станом на липень 2024 року УАМР об'єднувала 71 молодіжний консультативно-дорадчий орган з 24 областей України, включаючи 11 обласних молодіжних рад. Це робить організацію найбільшою національною платформою, яка забезпечує представництво молодіжних ініціатив у всіх регіонах країни. Її діяльність спрямована на створення сталого діалогу між молоддю та державними структурами, що є особливо важливим в умовах політичних, соціальних та економічних викликів, з якими зіштовхується сучасна Україна³⁰².

УАМР забезпечує своїм членам доступ до навчальних програм, адвокаційних кейсів, зразків типових документів, що допомагає структурувати та оптимізувати діяльність молодіжних рад. Організація також підтримує розбудову мережі молодіжних рад, надає консультації органам влади щодо їхнього створення та функціонування, а також сприяє розвитку кроссекторального діалогу. Крім того, УАМР займається адвокацією інтересів молоді як на національному, так і на міжнародному рівнях. Особливу увагу організація приділяє умовам воєнного стану, адаптуючи молодіжну політику до реалій війни та плануючи її розвиток у післявоєнний період. Практики УАМР, які були застосовані під час війни, увійшли до Колекції досвіду молодіжної роботи Ради Європи.

Одним із суб'єктів, який активно впливає на формування молодіжної політики, є **Рада з молодіжних питань**, утворена як консультативно-дорадчий орган при Президентові України³⁰³.

Основними завданнями діяльності Ради є:

³⁰² Українська асоціація молодіжних рад продовжує свій шлях трансформації.
<https://gurt.org.ua/news/informator/100552/>

³⁰³ Про Раду з молодіжних питань: Указ Президента України № 462/2021 від 10 вересня 2021 року.
URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4622021-40073>

- напрацювання та внесення пропозицій щодо: удосконалення механізмів залучення молоді до безпосередньої участі у громадському житті; сприяння координації зусиль та забезпечення взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами молодіжної роботи; удосконалення законодавства у сфері молодіжної політики;
- участь у підготовці проєктів послань Президента України до народу, щорічних і позачергових послань Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України з питань, що стосуються молоді;
- сприяння проведенню інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на ознайомлення молоді з процесами державотворення, діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У вересні 2022 року утворено **Національну раду з питань молоді**, яка є консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України. Метою діяльності Національної ради є вироблення узгодженої позиції щодо формування та реалізації молодіжної політики, налагодження взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з суб'єктами молодіжної роботи з питань розвитку та реалізації молодіжної політики³⁰⁴.

Основними завданнями роботи Національної ради є:

- сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань формування та реалізації молодіжної політики;
- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної молодіжної політики;
- визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної молодіжної політики;
- сприяння підвищенню ефективності діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері молодіжної політики;
- сприяння удосконаленню нормативно-правової бази у сфері державної молодіжної політики;
- забезпечення координації, співпраці між центральними, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Налагодженню взаємодії з молоддю у формуванні та реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях сприяє започаткування інституту **радників з питань молоді** керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Правовий статус, порядок

³⁰⁴ Про затвердження Порядку формування та діяльності Національної ради з питань молоді та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 101. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-formuvannia-ta-diiialnosti-natsionalnoi-rady-z-pytan-molodi-s1011-100922>

призначення та засади діяльності радників з питань молоді визначаються відповідним органом виконавчої влади та/або органом місцевого самоврядування відповідно до Рекомендацій щодо засад діяльності радників з питань молоді, затверджених Міністерством молоді та спорту у 2021 році³⁰⁵. Рекомендації визначають порядок призначення радника з питань молоді, правовий статус, окреслюють основні завдання та функції щодо формування та реалізації молодіжної політики у відповідному органі, кваліфікаційні та інші вимоги до радника.

Важливим інструментом узгодження діяльності різних суб'єктів впливу на державну молодіжну політику є державні, регіональні та місцеві програми, насамперед молодіжні. На виконання молодіжних програм органи публічної влади здійснюють заходи, які тією або іншою мірою залучають молодь до реформаторських процесів у різних галузях. Зрозуміло, що ступінь інтегрованості завдань та заходів державної молодіжної політики з іншими галузевими політиками за різними напрямками буде різним. В одних випадках впливи будуть більш прямими, а в інших – більш опосередкованими. До першої групи можна, зокрема віднести питання децентралізації та реформування місцевого самоврядування, які передбачають створення об'єднаних територіальних громад, що, своєю чергою, включає в себе зміцнення молодіжного сектору на базовому рівні. До другої групи належить оборонна реформа, для якої важливого значення набуває акцентування державної молодіжної політики та молодіжної роботи на національно-патріотичному вихованні дітей та юнацтва.

Результати аналізу повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері молодіжної політики та суб'єктів, що формують та реалізують молодіжну політику і молодіжну роботу на різних рівнях, узагальнено Н. Тілікіною у системну структуру (модель), яка демонструє взаємодію суб'єктів молодіжної політики на трьох рівнях: національному, регіональному і місцевому (на рівні територіальної громади) (див. рис. 3.4.2).

³⁰⁵ Про затвердження Рекомендацій щодо засад діяльності радників з питань молоді: наказ Міністерства молоді та спорту від 11.11.2021 р. № 4370. <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-zasad-diyalnosti-radnikov-z-pitan-molodi>

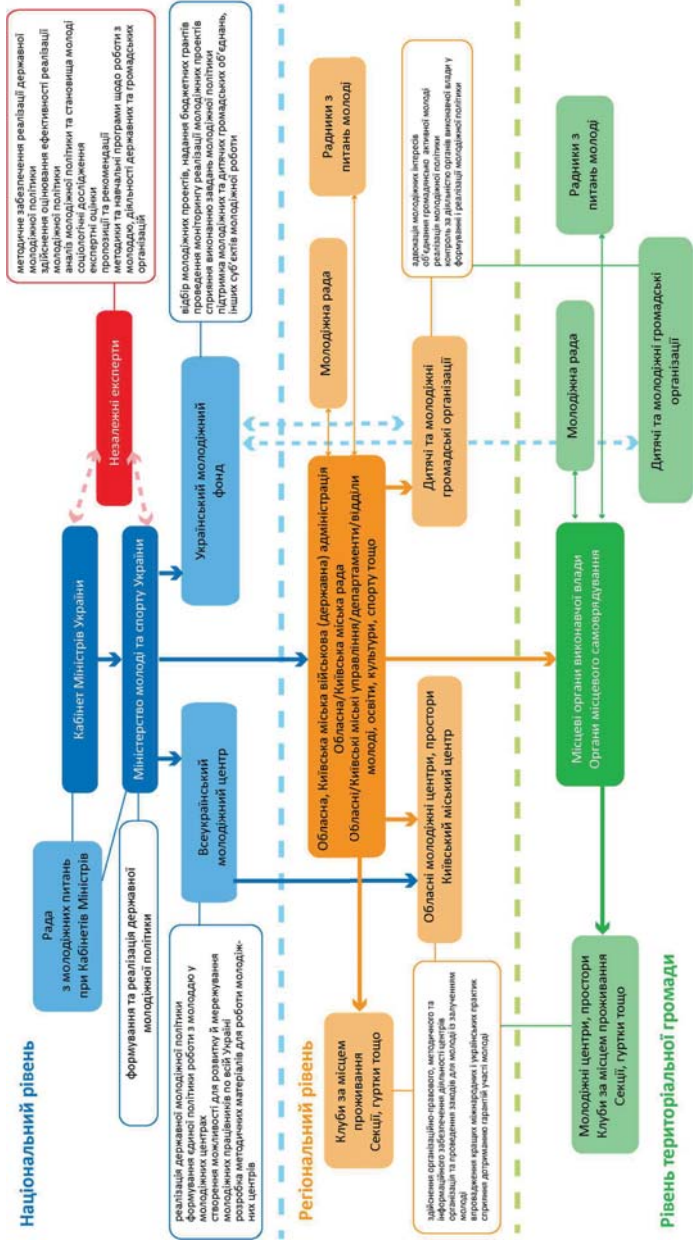

Рис. 3.4.2. Системна структура реалізації державної політики у молодіжній сфері на трьох рівнях

Джерело: розроблено Н. Тіпкіною³⁰⁶

³⁰⁶ Тіпкіна Н.В. Моделі реалізації молодіжної політики в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 17. С. 127-139. <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2052/2076>

Варто зазначити що, враховуючи необхідність запровадження принципу обґрунтованості, до 2022 року у загальній системі молодіжної політики діяла наукова складова: Державний інститут сімейної та молодіжної політики (ДІСМП), який був науково-дослідною установою, що належала до сфери управління Міністерства молоді та спорту України. Інститут було створено 26 квітня 1991 р. рішенням Кабінету Міністрів Української РСР. Він здійснював методичне забезпечення реалізації державної молодіжної політики; оцінювання ефективності реалізації молодіжної політики; аналіз молодіжної політики та становища молоді; організовував і проводив соціологічні дослідження та експертні оцінки; надавав пропозиції та рекомендації щодо формування молодіжної політики та реалізації молодіжної роботи; розробляв методики та навчальні програми щодо роботи з молоддю, діяльності державних та громадських організацій. Інститут був виконавцем щорічних доповідей про становище молоді в Україні за підсумками року, основним партнером Міністерства у реалізації програми «Молодіжний працівник».

Проте у 2022 році відповідно розпорядження Кабінету Міністрів України³⁰⁷ інститут було реорганізовано шляхом приєднання до Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, а у 2025 році ліквідовано. Реально відбулася ліквідація наукової установи, що забезпечувала науково-методичний супровід реалізації молодіжної політики як на державному рівні, так і на рівні територіальних громад. Зараз ці функції виконують частково різні наукові установи, комерційні і громадські організації, які переважно реалізують різні проекти за гранти на замовлення або держави, або міжнародних організацій. Проте така діяльність є розрізненою та не враховує послідовність і комплексність наукових і соціологічних досліджень, а також даних офіційної статистики. Отже, державна молодіжна політика залишилася без обґрунтованих наукових даних. У майбутньому відсутність наукової складової у формуванні державної політики у молодіжній сфері може негативно позначитися на ефективності молодіжній політиці в країні.

Сучасна молодіжна політика в Україні розвивається як інтегрована система дій і механізмів, спрямованих на створення сприятливих умов для всебічної участі молоді в соціальному, економічному, культурному, освітньому та політичному житті країни. Вона покликана підтримати молодих людей у процесі їхньої самореалізації, професійного становлення, формування громадянської свідомості та активної життєвої позиції. Важливою рисою цієї політики є визнання молоді не лише як цільової групи для державних програм, а й як повноцінного партнера, здатного впливати на розробку та реалізацію стратегічно важливих рішень.

³⁰⁷ Деякі питання утворення та реорганізації закладу вищої освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2022 р. № 758-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2022-%D1%80#Text>

Розділ 4. Молодіжна робота в системі молодіжної політики

4.1. Молодіжна робота як складова молодіжної політики

Завданням політики у молодіжній сфері є створення умов для розвитку та самореалізації молодих людей, включаючи участь молоді у громадському житті, підтримку різноманітних освітніх та культурно-мистецьких молодіжних ініціатив, підтримку молодіжних об'єднань та інших форм молодіжної активності, що сприяють розвитку особистості та інтеграції в суспільство. Одним із термінів, що визначає форми взаємодії з молодіжною аудиторією, є «робота з молоддю».

- **Робота з молоддю** – навчально-свідома робота з молодими людьми, що характеризується волонтерством, спрямована на формування активної громадянської позиції та сприяє включенню молоді у життя суспільства³⁰⁸.

Робота з молоддю – це комплекс заходів, спрямованих на підтримку, розвиток та соціалізацію молодих людей, що охоплює широкий спектр діяльності, яка включає освітні програми, соціальну підтримку, культурно-дозвіллієві заходи, сприяння громадській активності тощо. Основна мета роботи з молоддю – створити умови для всебічного розвитку молодих людей, допомогти їм адаптуватися до дорослого життя та стати активними членами суспільства.

Термін «робота з молоддю» не має єдиної узгодженої міжнародної дефініції. Кожна країна має власне уявлення про роботу з молоддю, яке залежить від історичного розвитку країни та загальної системи, наприклад, від того, чи розвивалася молодіжна сфера під впливом культури, релігії, освіти або чогось іншого. Згідно з резолюцією про роботу з молоддю Європейської Ради можна узагальнено сказати, що робота з молоддю базується на неформальному та інформальному навчанні, проводиться поза формальною освітою, організовується молоддю у співпраці з молоддю та фахівцями з роботи з молоддю³⁰⁹.

Часто терміни «робота з молоддю» та «молодіжна робота» використовуються як синоніми, але існують деякі відмінності в їхньому розумінні та застосуванні. Зокрема, робота з молоддю є більш широке поняття, вона охоплює всі види діяльності, спрямовані на підтримку та розвиток молодих людей, у той час як молодіжна робота передбачає професійну діяльність, у першу чергу орієнтовану на розвиток громадянської активності та самореалізацію молоді.

³⁰⁸ Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

³⁰⁹ Учебник по работе с молодежью. Таллинн, 2013. 302 с.

«Молодіжна робота» є складовою «роботи з молоддю», але має більш конкретний та професійний характер. Відмінності застосування понять «робота з молоддю» та «молодіжна робота» наведено у таблиці 4.1.1.

Таблиця 4.1.1. Відмінності застосування понять «робота з молоддю» та «молодіжна робота»

Робота з молоддю	Молодіжна робота
- охоплює всі види діяльності, спрямовані на підтримку та розвиток молодих людей; - може здійснюватися різними суб'єктами: державними установами, громадськими організаціями, освітніми закладами, волонтерами тощо; - охоплює широкий спектр напрямків: освіти, соціальну підтримку, культурно-дозвілєву діяльність, сприяння громадській активності	- стосується професійної діяльності, спрямованої на роботу з молоддю; - здійснюється молодіжними працівниками, які мають спеціальну підготовку та досвід; - орієнтована на створення умов для самореалізації молоді, її участі в громадському житті та розвитку громадянської позиції; - часто пов'язана з неформальною та інформальною освітою

Джерело: розроблено І. Пешою.

Якщо досліджувати теорію і практику молодіжної роботи, то можна знайти деякі ключові елементи, які визначають молодіжну роботу, а саме: орієнтація на молодих людей, їхні потреби, досвід і внесок; добровільна участь молоді у молодіжній роботі; сприяння об'єднанню; базується на доброзичливості, доступності, чуйності і чесності; орієнтується на освіту і на добробут молоді³¹⁰.

Історично те, що ми називаємо «молодіжною роботою», зародилося завдяки діям добровольців і працівників у місцевих громадах. Як стверджують Т. Джеффс і М. Сміт, молодіжна робота народилася і залишається фундаментальною частиною громадянського суспільства. Вона насичена асоціативним життям, громадськими групами та громадськими організаціями³¹¹. Наприклад, в Ірландії, де робота з молоддю визначається законом щодо роботи з молоддю, вона повинна здійснюватися головним чином добровільними молодіжними організаціями праці³¹².

Можна знайти різні визначення терміну «молодіжна робота», проте усі вони мають спільні риси: включають неформальну форму навчання, побудову довіри, розмову і діалог як домінуючі методи³¹³. Стратегія ЄС для молоді «Інвестиції та розширення прав і можливостей» дає таке визначення роботі з молоддю: «Позашкільна освіта, що скеровується професіоналами чи добровільними «молодіжними працівниками» через молодіжні організації, мерії, молодіжні

³¹⁰ Jeffs T. and Smith M.K. (2010) Practice of youth work. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

³¹¹ Там же.

³¹² Youth Work Act (2001). . URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2001/en/act/pub/0042/print.html#parti-sec3> .

³¹³ Batsleer, J. (2013). Youth work, social education, democratic practice and the challenge of difference: a contribution to debate. Oxford Review of Education, 39(3), 287–306.; Jeffs, T. & Smith, M.K. (2005). Informal Education: Conversation, Democracy and Learning (3rd edn). Nottingham: Education Now Publishing Co-operative Ltd.; Sapin, K. (2013). Essential Skills for Youth Work Practice (2nd edn). London: Sage.

центри, церкви тощо, та робить внесок у розвиток молодих людей»³¹⁴. Згідно з визначенням поняття, запропонованого експертом з молодіжних питань Ради Європи Лассе Сіурала, молодіжна робота є навчально-свідомою роботою з молоддю, що характеризується волонтерством, спрямована на активну громадянську позицію молоді та сприяє включенню молоді у життя суспільства³¹⁵.

На основі узагальнення понять терміну «молодіжна робота» М. Сміт зазначав³¹⁶, що молодіжна робота ХХ століття може бути найкраще описана як «форма неформальної освіти», яка передбачає орієнтацію на молодь; добровільну участь та відносини; прихильність до асоціацій, громадських організацій; доброзичливу, неформальну та цілеспрямовану діяльність; турботу про освіту і добробут молоді.

Відповідно до Закону «Про організацію молодіжної роботи» Естонії (Youth Work Act) молодіжна робота – це створення умов, що сприяють різноманітному розвитку молодих людей, що дозволяє їм активно працювати поза сім'єю, отримувати формальну освіту в системі освіти дорослих та працювати на основі їхньої волі³¹⁷. Національним агентством молоді (National Youth Agency), яке є освітньою благодійною організацією Англії та Уельсу, молодіжна робота визначається як складна серія професійних принципів, практик і методів, що дають змогу молоді повірити в себе і побудувати позитивне майбутнє³¹⁸.

Дослідження молодіжної роботи з європейської перспективи демонструють різноманітність і складність узагальнення терміну «молодіжна робота». Ця різноманітність була визначена першою Європейською конвенцією про молодіжну роботу³¹⁹ (2010 р). Декларацією конвенції були підкреслені різні практичні реалії молодіжної роботи в країнах Європи. Молодіжна робота була інтерпретована як соціальна практика між молодими людьми та суспільствами, в яких вони живуть.

Декларацією визначено спільні особливості молодіжної роботи. По-перше, молодіжна робота забезпечує простір для спілкування, активності, діалогу та дій – характеристики, які можна назвати об'єднуючими, що передбачають спільну підготовку через підтримку однолітків. По-друге, це забезпечення підтримки, можливостей та досвіду для молодих людей, коли вони переходять з дитинства в доросле життя. Ці дві перспективи молодіжної роботи повинні керуватися принципами участі та розширення можливостей, цінності прав людини і

³¹⁴ An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>

³¹⁵ Lasse Siurala, A European framework for youth policy, 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done

³¹⁶ Smith M.K. (2013). What is youth work? Exploring the history, theory and practice of youth work. The Encyclopedia of Informal Education. URL: www.infed.org/mobi/what-is-youth-work-exploring-the-history-theory-and-practice-of-work-with-young-people.

³¹⁷ Закон «Про організацію молодіжної роботи». URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/516102017001/consolide>

³¹⁸ What is Youth Work? URL: <https://nya.org.uk/careers-youth-work/what-is-youth-work/>

³¹⁹ Declaration of the 1st European Youth Work Convention. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1663184/declaration_1st_european_youthwork_convention.pdf/877e42b1-b916-49c0-bc58-6ca6c2d61fb7. 11.1.2018

демократії, антидискримінації та толерантності (відповідно до Декларації 1-ї Європейської конвенції про молодіжну роботу).

Метою другої Європейської конвенції з молодіжної роботи³²⁰ (Брюссель, 2015 рік) було знайти спільну основу, на якій стоїть вся молодіжна робота. Як і першою конвенцією, другою конвенцією визнано, що молодіжна робота створює простір для молоді та забезпечує «містки» в доросле життя. Метафора «мосту» пов'язана з соціальною інтеграцією молоді, особливо молоді, яка перебуває під загрозою соціальної ізоляції.

Згідно із Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи державам членам (CM/Rec(2017)4, 2017 р) молодіжна робота – це широкий термін, що охоплює значний спектр діяльності соціального, культурного, освітнього, екологічного та/або політичного характеру, який здійснюється молоддю, з молоддю та для молоді, в групах або індивідуально. Молодіжна робота здійснюється молодіжними працівниками, що працюють на платній чи добровільній основі, і базується на неформальних та формальних процесах навчання, орієнтованих на молодь і добровільну участь. Молодіжна робота по суті є соціальною практикою, роботою з молодими людьми та суспільствами, в яких вони живуть, сприяючи активній участі та залученню молоді в їхні громади та до ухвалення рішень³²¹.

Словник термінів, які використовує Рада Європи у сферах молодіжної політики, прав людини та неформальної освіти, визначає молодіжну роботу як інструмент для особистого розвитку, соціальної інтеграції та активного громадянства молодих людей³²². Молодіжна робота охоплює усі види діяльності, які відбуваються з молодими людьми та які здійснює сама молодь. Основне завданням молодіжної роботи – створення можливостей для молоді самостійно формувати власне майбутнє.

Молодіжна робота пропонує молодим людям безпечний простір для усвідомлення власної особистості, досвіду ухвалення рішень, підвищення рівня їхньої впевненості, розвитку навичок спілкування і формування відповідальності за власні дії. Такий підхід призводить до більш усвідомленого життєвого вибору, змін у діяльності, що сприяють особистісному розвитку та соціальній інтеграції молоді.

Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики»³²³ молодіжна політика – це напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в

³²⁰ Declaration of the 2nd European Youth Work Convention. Making the world of difference. URL: https://pjeu.coe.int/documents/1017981/8529155/The+2nd+European+Youth+Work+Declaration_FINAL.pdf/cc602b1d-6efc-46d9-80ec-5ca57c35eb85. 11.1.2018

³²¹ Рекомендація CM/Rec(2017)4 Комітету міністрів Ради Європи державам членам про молодіжну роботу (прийнята Комітетом міністрів 31 травня 2017 року на 1287-му засіданні заступників міністрів) <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2017-4-ukr/16808e4d93>

³²² Словник термінів, які використовує Рада Європи у сферах молодіжної політики, прав людини та неформальної освіти. Міністерство молоді та спорту України, Council of Europe. 2021. <https://rm.coe.int/ukr-eng-dictionary-of-terminology-used-by-the-council-of-europe-in-the/1680a1b388>

³²³ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

інтересах дітей та молоді та за їхньою участю, а молодіжна робота – діяльність, спрямована на залучення дітей та молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за допомогою інструментів спільного прийняття рішень.

Тобто молодіжна політика є напрямом державної політики, а молодіжна робота є частиною цієї політики та є діяльністю, спрямованою на роботу з дітьми і молоддю.

У різних іноземних джерелах можна зустріти оцінку місця молодіжної роботи в державній політиці. Так, у «Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи», яке створено за ініціатииви Ради Європи у партнерстві з Європейською Комісією та Європейським молодіжним форумом, представлена схема, яка демонструє місце молодіжної роботи у суспільстві та державній політиці (рис. 4.1.1).

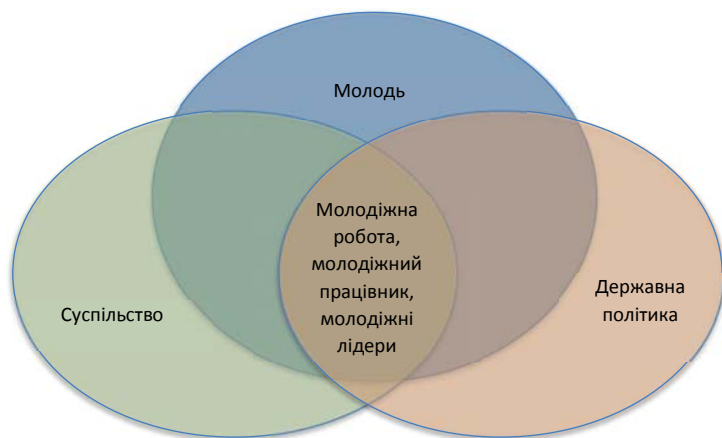

Рис. 4.1.1. Місце молодіжної роботи у суспільстві та державній політиці³²⁴

Джерело: складено Н. Тілікіною.

На рисунку також відображено місце молодих людей та їхніх інтересів у суспільстві й державній сфері, а також під впливом суспільства, політики й влади, особливо якщо вони провокують неблагополуччя молодих людей, їхню маргіналізацію або виключення.

Молодіжна робота є складовою молодіжної політики, що певним чином формує політику у молодіжній сфері та її принципи, визначає напрями і сфери впливу. Натомість молодіжна політика складається з різних форм молодіжної роботи, які реалізуються й організуються на різних рівнях управління і організації роботи з молоддю. Отже, молодіжна робота є інструментом реалізації молодіжної політики, інтегрованим до різних сфер життя молоді – освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, культура тощо.

³²⁴ Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи. <https://www.coe.int/uk/web/youth-portfolio/youth-work-essentials>

Багаторівнева організаційна модель молодіжної політики заснована на принципі організації молодіжної роботи на кожному з рівнів реалізації³²⁵. Відповідно до цього молодіжна робота має бути найбільше наближена до молоді. На найвищому державному рівні питання, пов'язані з молодіжною політикою і молодіжною роботою, розглядаються Президентом України, Комітетом Верховної Ради України з питань молоді та спорту, реалізацією молодіжної політики займається Міністерство молоді та спорту України (див. табл. 4.1.2).

Таблиця 4.1.2. Багаторівнева організаційна модель молодіжної політики

Молодіжна політика	Рівні реалізації молодіжної роботи	Суб'єкти молодіжної політики
	Найвищий рівень	Президент України
	Найвищий рівень (законодавча влада)	Комітет Верховної Ради України з питань молоді і спорту
	Найвищий рівень (виконавча влада)	Міністерство молоді та спорту України
	Середній рівень (регіональний)	Обласні, м. Києва відділи і управління (департаменти) з питань молоді, освіти і спорту
	Головний організаційний рівень молодіжної роботи	Органи місцевого самоуправління
	Основний організаційний рівень молодіжної роботи	Молодіжні центри і простори, клуби, різні установи і заклади, бібліотеки, школи, громадські і благодійні організації тощо

Джерело: складено Н. Тілікіною.

На середньому рівні (регіональний рівень) організацією і реалізацією молодіжної політики, молодіжної роботи займаються обласні, м. Києва відділи та управління (департаменти) з питань молоді, освіти і спорту. Назва відділів і управлінь (департаментів) по регіонах відрізняється залежно від сфери підпорядкування. У територіальних громадах молодіжна політика впроваджується на двох рівнях – головному і основному. На головному організаційному рівні молодіжну політику реалізують органи місцевого самоврядування, а на основному – центри, клуби, різні установи і заклади, бібліотеки, школи, громадські і благодійні організації тощо. На двох останніх рівнях молодіжна політика переважно реалізується шляхом організації молодіжної роботи (табл. 4.1.2).

Тобто молодіжна політика складається з організації і реалізації молодіжної роботи на декількох рівнях, які взаємопов'язані і взаємопослідовні у виконанні певних кроків роботи з молоддю, спрямованої на усвідомлення молоддю власної особистості, підвищення їхньої впевненості, розвитку навичок спілкування і формування відповідальності за власні дії, забезпечує досвід ухвалення рішень.

³²⁵ Lasse Siurala, A European frame work for youth policy, 2006. [URL: https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done](https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done)

4.2. Визнання молодіжної роботи в Україні

Впровадження молодіжної роботи потребує створення відповідних умов та механізмів. Так, Комітет міністрів Ради Європи рекомендує державам-членам особливу увагу приділяти створенню стратегій, концепцій, законодавчих актів, сталих структур і ресурсів, а також забезпеченню ефективної координації між різними секторами, які спрямовані на забезпечення рівного доступу молоді до молодіжної роботи³²⁶. Розвиток молодіжної політики в Україні значною мірою залежить від інформування громадськості та впровадження молодіжної роботи на національному, регіональному й місцевому рівнях.

До 2021 року в Україні термін «молодіжна робота» офіційно не був закріплений в жодному документі, що стосувався молодіжної політики, але активно використовувався на практиці. Регіональні і місцеві органи виконавчої влади, відповідальні за реалізацію молодіжної політики, осередки по роботі з молоддю різних форм власності та громадські організації впроваджували різні форми роботи з молоддю, які називали молодіжною роботою. Під терміном «молодіжна робота» розуміли і роботу з групою молоді, і управління молодіжним клубом, молодіжним центром, і встановлення контактів з різними групами молоді на вулиці, і наставництво тощо.

Відсутність у законодавстві визначення понять «молодіжна робота» та «молодіжний працівник» створювала парадоксальну ситуацію. З одного боку, проводилася активна робота з різними групами молоді, якою фактично займалися молодіжні працівники. З іншого боку, ці поняття не були офіційно визнаними, що підкреслювало розрив між міжнародними стандартами та підходами, які існували в Україні. Потреба полягала не у створенні молодіжної роботи з нуля, а в її належному визнанні та інтеграції в систему молодіжної політики.

Після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом Україна взяла на себе зобов'язання щодо співпраці та обміну досвідом у сфері молодіжної політики й неформальної освіти молоді. Ці зобов'язання передбачають створення умов для розвитку молодіжної роботи. Основними напрямками такої співпраці стали: модернізація системи вищої освіти, інтеграція до Болонського процесу, підвищення якості освіти, зміцнення співпраці між навчальними закладами, розширення можливостей студентів і викладачів, а також посилення їхньої мобільності. Особлива увага приділяється спрощенню доступу молоді до якісної вищої освіти та активному розвитку неформальної освіти.

Активізація співпраці України з молодіжним сектором Ради Європи сприяла перенесенню питання про визнання молодіжної роботи та молодіжних працівників у практичну площину, зокрема під час оновлення концептуальних і нормативно-правових основ молодіжної політики. У звіті Команди міжнародних оглядачів Ради Європи «Молодіжна політика в Україні» (2013) молодіжна робота розглядалася через призму залучення молоді до участі в суспільному житті. Увага приділялася

³²⁶ Рекомендація CM/Rec(2017)4 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам про молодіжну роботу. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016808e555f>

діяльності молодіжних центрів, позакласному навчанню, зміцненню ролі молодіжних організацій та визнанню неформальної освіти. Експерти дійшли висновку, що, хоча термін «молодіжна робота» в Україні на той час не використовувався, у країні широко впроваджувалися різноманітні форми роботи з молоддю. За результатами дослідження міжнародні експерти щодо розвитку молодіжної роботи визнали необхідність застосування методології неформальної освіти, розвитку практичних навичок у сфері молодіжної роботи та організації навчання для молодіжних працівників. Окремо акцентувалося на важливості визнання та організації такого навчання через відповідні механізми³²⁷.

Програма «Молодіжний працівник». У 2014 році Міністерством молоді та спорту України у партнерстві з Державним інститутом сімейної та молодіжної політики і Програмою розвитку ООН в Україні було запроваджено навчальну *програму «Молодіжний працівник»*, засновану на принципах неформальної освіти. Програма передбачала створення загальнонаціональної державної системи підготовки (підвищення кваліфікації) активістів-волонтерів і державних службовців, які реалізують молодіжну політику та організовують молодіжну роботу. Зокрема передбачалося досягнення таких цілей:

- підготувати молодіжних працівників до молодіжної роботи на місцевому рівні;
- підвищити рівень молодіжної участі у формуванні та реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях;
- організувати молодіжну роботу в громадах за активної участі молоді³²⁸.

Розробку і апробацію базових принципів методичного та організаційного забезпечення програми «Молодіжний працівник» здійснював Державний інститут сімейної та молодіжної політики у 2014–2015 роках у рамках проєкту Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні (ПРООН) за активної підтримки Міністерства молоді та спорту України.

У 2014 році було розроблено *Концепцію навчальної програми молодіжних працівників*, що визначала напрями та завдання діяльності молодіжних працівників, перелік знань і навичок, необхідних для фахівців, які працюють з молоддю на регіональному та місцевому рівнях. Відповідно до Концепції метою діяльності молодіжного працівника є формування регіональної молодіжної політики з метою створення умов для всебічної самореалізації молоді в різних сферах суспільного життя, розкриття та реалізації її потенціалу, захист інтересів і прав молоді.

Реалізація програми здійснювалася шляхом організації і проведення тренінгів базового, спеціалізованого рівнів, тренінгів для тренерів, конкурсу кращих практик молодіжної роботи в Україні, всеукраїнського форуму молодіжних працівників і працівниць, молодіжних обмінів. Ініціатори програми підкреслювали, що її

³²⁷ Кжаклевська Е., Вільямсон Г. Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. С. 134.

³²⁸ Пеша І. Програма «Молодіжний працівник» як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2(7). С.173-184. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244648](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244648)

реалізація спрямована на офіційне визнання понять «молодіжна робота» та «молодіжний працівник»³²⁹.

Порядок реалізації програми «Молодіжний працівник» регулюється наказом Міністерства молоді та спорту України (2018). Відповідно до наказу основною метою програми є сприяння підвищенню рівня компетентностей фахівців молодіжної сфери, зокрема підвищенню кваліфікації державних службовців, створення сприятливих умов для ефективного розроблення та реалізації обґрунтованої молодіжної політики в Україні³³⁰.

Програма «Молодіжний працівник» орієнтована на побудову молодіжної роботи за активної участі молоді в умовах децентралізації влади та є дієвим інструментом впровадження молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях. Сильні сторони реалізації програми:

- спільне навчання представників державних структур та громадських організацій, у результаті якого на місцевому рівні формується «молодіжна команда»;
- програма реалізується на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- партнерська взаємодія Міністерства молоді та спорту, місцевих державних адміністрацій, наукової установи, громадських організацій, міжнародних партнерів є основою стійкості і перспективності розвитку;
- ресурси на проведення заходів передбачені не лише у державному бюджеті, а також виділяються на місцевому рівні як з місцевих бюджетів, так і за рахунок проектів, спонсорських коштів;
- тематика навчання формується відповідно до запитів молодіжної аудиторії та фахівців, які працюють з молоддю;
- активна участь молодіжних лідерів у реалізації молодіжних проектів і розширенні регіонів впровадження програми;
- різні форми обміну щодо ефективних молодіжних практик: конкурс кращих практик молодіжної роботи, всеукраїнський форум молодіжних працівників і працівниць, молодіжні обміни, інтернет ресурси;
- проекти, що розробляються та реалізуються молодіжними працівниками, передбачають узгодження реалізації молодіжних проблем з реальними ресурсами громади.

Унікальність програми «Молодіжний працівник» полягає у тому, що вона є загальнонаціональною і реалізується на національному, регіональному і місцевому рівнях, що є гарантією її життєздатності та ефективності.

Починаючи з 2017 року в рамках програми започатковано щорічні форуми молодіжних працівників, конкурси найкращих практик молодіжної роботи та програми обмінів для молодіжних працівників. Це створило ситуацію, за якої

³²⁹ Щорічні програмні звіти. Молодіжний працівник. URL: <https://youth-worker.org.ua/annual-reports/>

³³⁰ Про затвердження Порядку реалізації програми «Молодіжний працівник»: наказ Міністерства молоді та спорту України від 19.09.2018 № 4334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-18#Text>

подальше ігнорування необхідності визнання молодіжної роботи стало неможливим.

Конкурс кращих практик молодіжної роботи проводиться щорічно Міністерством солоді та спорту з метою обміну досвідом і мотивації молодіжної участі. Під *кращою практикою молодіжної роботи* мається на увазі проєкт, програма, діяльність або ініціатива в молодіжній сфері, під час здійснення якої отримано позитивні практичні результати³³¹. За результатами конкурсу готується Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні, який також є доступним у електронному вигляді.

З метою підтримки ефективних форм співпраці та мережування щорічно проводяться всеукраїнські форуми молодіжних працівників і працівниць, участь у яких беруть молодіжні працівники та фахівці молодіжної сфери з різних регіонів України. Форуми є майданчиками для обговорення перспективних напрямів реалізації молодіжної політики та організації молодіжної роботи в Україні та обміну кращими практиками роботи з молоддю.

Окрім активізації молодіжної участі та формування команди молодіжних працівників, підготовлених на регіональному та місцевому рівнях, вагомим досягненням програми є те, що росте зацікавленість і підтримка молодіжної роботи та молодіжних ініціатив з боку представників місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Якщо на початку реалізації програми (2014–2016 роки) переважна більшість тренінгів проводилася за рахунок фінансування з державного бюджету, то останнім часом навчання проводиться за рахунок коштів, передбачених місцевими бюджетами на підготовку молодіжних працівників у регіонах, а також за рахунок проєктних і спонсорських коштів. Така тенденція демонструє затребуваність і ефективність програми³³².

Програма реалізовувалася як через очні заходи, так і за допомогою цифрових інструментів. Пандемія COVID-19 змусила перевести форуми молодіжних працівників у 2020 та 2021 роках в онлайн формат. На базових тренінгах станом на 1 листопада 2021 року навчання пройшли понад 4240 осіб. Спільнота «Молодіжний працівник» у мережі Facebook на той час об'єднувала 9100 учасників.

Рушійною силою програми є команда молодіжних працівників, що сформувалася із молодих людей з різних регіонів України, які представляють різні заклади і установи. Започаткували командну роботу у молодіжній сфері учасники перших навчальних тренінгів і семінарів з планування і розробки концепції та стратегії програми «Молодіжний працівник». Наразі це впливова команда, що формує завдання та лобіює реалізацію молодіжної політики на рівні Верховної Ради України, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. В Україні створені та діють Асоціація молодіжних центрів України³³³ та Асоціація

³³¹ Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні – 2017. URL: youth-worker.org.ua/library/katalog-krashhyh-praktyk-molodizhnoyi-roboty-v-ukrayini-2017

³³² Про затвердження Порядку реалізації програми «Молодіжний працівник»: наказ Міністерства молоді та спорту України від 19.09.2018 № 4334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-18#Text>

³³³ Асоціація молодіжних центрів України. URL: <https://youthcenters.net.ua/>

молодіжних працівників України³³⁴. Українські молодіжні працівники брали участь у міжнародних заходах, включаючи всі три Європейські конференції молодіжних працівників (2010, 2015, 2020 роки).

Програма «Молодіжний працівник» є дієвим проєктом національного рівня, який впевнено і послідовно впливає на впровадження молодіжної роботи на регіональному та місцевому рівнях за активної участі молоді. Програма є цілковитим лідером у формуванні молодіжної політики України. За результатами оцінювання програми, проведеного у 2019 році на замовлення ПРООН, на думку респондентів, основними елементами програми, що сприяють молодіжній політиці, є:

- комплексна навчальна програма для молодіжних працівників, що сприяє професіоналізації молодіжної роботи та розширенню можливостей працівників;
- найбільша професійна спільнота молодіжних працівників в Україні, що сприяє налагодженню мереж та розвитку партнерства, а також подальшому професійному розвитку (особливо – група у мережі Facebook);
- найбільша платформа для зустрічі молодіжних працівників в Україні (щорічний форум молодіжних працівників)³³⁵.

Підготовка фахівців, які працюють з молоддю, насамперед шляхом реалізації програми «Молодіжний працівник», починаючи з 2019 року була визнана одним із завдань діяльності Уряду. Так, Планом пріоритетних дій Уряду України на 2021 рік було передбачено підвищення рівня фахової компетентності понад 650 фахівців, які працюють з молоддю та взяли участь у програмі «Молодіжний працівник» (п.14.3 «Активна молодь»)³³⁶.

Проведений І. Пешою³³⁷ аналіз практики впровадження програми «Молодіжний працівник» у 2014–2021 роках дозволяє визначити основні умови організації національної системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців по роботі з молоддю, а саме:

- неформальна освіта за модульною трирівневою системою: тренінгові програми базового, спеціалізованого рівня та тренінги для тренерів;
- формування тематики навчання відповідно до потреб молодіжної аудиторії і фахівців, які працюють з молоддю;

³³⁴ Асоціація молодіжних працівників України. URL: <https://uywa.com.ua/>

³³⁵ Звіт за результатами оцінювання Програми «Молодіжний працівник». Програма розвитку ООН в Україні в рамках проєкту «Громадянське суспільство задля розвитку прав людини та демократії в Україні». 2020. URL: <https://youth-worker.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/oczinyuvannya-programy.molodizhnyi-pracivnyk-2014-2019.pdf>

³³⁶ Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2021-s240321>

³³⁷ Пеша І. Програма «Молодіжний працівник» як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип. 2 (7). С.173-184. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244648](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244648)

- підготовлений пул національних тренерів, які проводять підготовку молодіжних працівників в регіонах та окремих населених пунктах;
- науково-методичний супровід програми;
- партнерство органів виконавчої влади (міністерства, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування), державних структур та установ, громадських організацій, міжнародних організацій та фондів, наукових та освітніх установ;
- об'єднання навчання і практики – тренінгові навчання, конкурс кращих практик, обмін досвідом на молодіжних форумах та організація молодіжних обмінів.

Дотримання цих умов є запорукою життєздатності і подальшого розвитку програми «Молодіжний працівник» як дієвого інструменту реалізації молодіжної політики в Україні за активної участі молоді. Напрацювання програми є підґрунтям розбудови національної системи професійної підготовки фахівців до роботи з молоддю, що об'єднує засоби формальної та неформальної освіти.

Нормативне визначення терміну «молодіжна робота». На сьогодні сформовано необхідну законодавчу базу для офіційного визнання молодіжної роботи та діяльності молодіжних працівників в Україні, враховуючи міжнародний контекст розвитку молодіжної роботи.

Важливим кроком на шляху до визнання молодіжної роботи стало ухвалення Верховною Радою України нового Закону «Про освіту»³³⁸ (2017). Законом, окрім формальної освіти, унормовано також неформальна та інформальна освіта. Результати, здобуті шляхом неформальної освіти, можуть бути визнані в системі формальної освіти. Це стало ключовим фактором для розвитку молодіжної роботи, яка ґрунтується саме на методах формальної та неформальної освіти.

У молодіжному законодавстві процес запровадження поняття «молодіжна робота» мав тривалий час. Замість внесення змін до чинної Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», було ухвалено рішення інтегрувати питання, пов'язані з молодіжною роботою, у нове законодавство. Проекти законів «Про молодь» 2015 і 2019 років включали поняття «молодіжна робота», «молодіжний працівник» і «молодіжний центр». Законопроект «Про основні засади молодіжної політики» (2020) було доповнено ще й поняттям «суб'єкт молодіжної роботи».

Законом України «Про основні засади молодіжної політики» (2021) унормовано терміни «молодіжна робота», «молодіжний працівник», «суб'єкти молодіжної роботи» (стаття 1)³³⁹.

- **Молодіжна робота** – діяльність, спрямована на залучення дітей і молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом із

³³⁸ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

³³⁹ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX.

дітьми та молоддю або в інтересах дітей і молоді за допомогою інструментів спільного прийняття рішень;

- **Молодіжний працівник** – особа, яка здійснює молодіжну роботу, пройшла спеціалізовану підготовку в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику, та отримала свідоцтво встановленого зразка.

Окрім зазначених основних термінів, поняття «молодіжна робота» було також інтегровано до визначень інших шести термінів: «бюджетний грант у сфері молодіжної політики», «молодіжна інфраструктура», «молодіжний проєкт», «молодіжний простір», «молодіжний центр» та «проєктна підтримка». У такий спосіб законодавство не лише закріпило поняття молодіжної роботи, а й створило комплексну основу для її впровадження на різних рівнях.

Згідно з цим Законом до основних завдань молодіжної роботи належать: 1) розвиток і задоволення різноманітних потреб та інтересів дітей і молоді, сприяння їхньому особистісному розвитку та самореалізації; 2) формування у дітей і молоді загальнолюдських, загальнокультурних і загальнонаціональних цінностей, навчально-пізнавальних, громадянських, соціальних, комунікативних, підприємницьких та інших компетентностей; 3) розвиток волонтерства, вуличних культур, неформальних молодіжних об'єднань, програм національних і міжнародних обмінів, молодіжного туризму; 4) впровадження програм професійної орієнтації, популяризації та утвердження здорового і безпечного способу життя, культури здоров'я; 5) організація змістовного дозвілля, культурного, емоційного розвитку особистості; 6) забезпечення партнерської підтримки дітей і молоді, які проживають на тимчасово окупованій території України, та внутрішньо переміщених осіб; 7) впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівного доступу кожної молодої особи до якісних послуг і можливостей молодіжної роботи.

Законом «Про основні засади молодіжної політики» передбачено впровадження системної підготовки та підвищення кваліфікації молодіжних працівників в Україні, зокрема визначено необхідність розробки та нормативного врегулювання таких питань, як:

- розробка та впровадження освітніх програм для молодіжних працівників (стаття 3, пункт 8);
- забезпечення системної підготовки та підвищення кваліфікації молодіжних працівників відповідно до завдань та потреб молодіжної роботи
- залучення установ та організацій до здійснення підготовки та підвищення кваліфікації молодіжних працівників, розробка відповідних критеріїв відбору та вимог до таких організацій/установ (стаття 8, пункт 11);
- розробка типових навчальних програм і стандартів оцінки якості підготовки молодіжних працівників (стаття 8, пункт 12).

Аналіз української практики включення питань молодіжної роботи в законодавство, присвячене молодіжній політиці, порівняно з досвідом країн, де існують окремі закони про молодіжну роботу, демонструє використання рамкового підходу. Багато аспектів цієї сфери потребують додаткового уточнення як у законах, так і в інших нормативно-правових актах. Ймовірно, у майбутньому виникне потреба або в ухваленні окремого закону, присвяченого молодіжній роботі, або у внесенні суттєвих змін до чинного Закону України «Про основні засади молодіжної політики».

Важливу роль у процесі визнання молодіжної роботи відіграли державні молодіжні програми, які відображають поступовий розвиток у цій сфері. Наприклад, у Державній цільовій соціальній програмі «Молодь України» на 2009–2015 роки використовувалися терміни «робота з молоддю» та «робота серед молоді». У наступній програмі на 2016–2020 роки вже з'явилося поняття «молодіжний працівник», а в програмі на 2021–2025 роки активно використовуються поняття «молодіжна робота» та «молодіжний працівник», які стосуються як окремої діяльності, так і осіб, які її здійснюють.

Професія «молодіжний працівник» є дуже «молодою» в Україні. У 2021 році у співпраці із зацікавленими сторонами Міністерство молоді та спорту ініціювало та реалізувало заходи, спрямовані на офіційне визнання професії «молодіжний працівник». Зокрема, до Національного класифікатора України «Класифікатор професій ДК 003:2010» було включено професію «фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)». У березні 2023 року Національним агентством кваліфікацій затверджений професійний стандарт за професією «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)» (код професії 2359.2 «Інші професіонали в галузі навчання»)³⁴⁰.

Відповідно з професійним стандартом основна мета діяльності молодіжного працівника: реалізація молодіжної політики, організація молодіжної роботи та створення умов для всебічної самореалізації молоді у різних галузях суспільного життя, розкриття її потенціалу, захист інтересів і прав молоді. Трудові (професійні) функції молодіжного працівника стосуються виконання таких завдань:

- моніторинг поточної ситуації щодо питань і потреб молоді;
- організація молодіжної роботи;
- планування молодіжної роботи, ведення документації;
- взаємодія з різними суб'єктами молодіжної роботи;
- саморозвиток та професійний розвиток осіб, залучених до молодіжної роботи.

Перелік професійних компетенцій молодіжного працівника відповідно до трудових функцій, визначених професійним стандартом, наведено у таблиці 4.2.1.

³⁴⁰ Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник). Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-z-pitan-molodi-molodiznij-pracivnik>

Таблиця 4.2.1. Професійні функції та компетенції фахівців з питань молоді (молодіжних працівників)

Професійні функції	Професійні компетенції
Моніторинг поточної ситуації щодо питань і потреб молоді	Здатність аналізувати міжнародну практику молодіжної роботи та застосовувати світовий і вітчизняний досвід в організації молодіжної роботи
	Здатність визначати та аналізувати потреби молоді
	Здатність готувати інформаційні матеріали для органів влади, органів місцевого самоврядування, інших установ та організацій, що працюють з молоддю
Організація молодіжної роботи	Здатність організувати змістовне дозвілля, культурний, емоційний (емоційно-психологічний) розвиток молоді, безпечне змістовне дозвілля
	Здатність упроваджувати програми популяризації та утвердження здорового й безпечного способу життя, життєстійкості, культури здоров'я
	Здатність розвивати волонтерство, вуличні культури, неформальні молодіжні об'єднання
	Здатність розвивати програми національних і міжнародних обмінів, молодіжного туризму
	Здатність розвивати й задовольняти різноманітні потреби та інтереси дітей і молоді, сприяти їхньому особистісному розвитку, самореалізації та життєстійкості
	Здатність залучати молодь до планування, реалізації та оцінювання заходів, спрямованих на молодь, використовуючи підходи участі
	Здатність створювати необхідні умови ведення молодіжної роботи молодіжними працівниками
	Здатність забезпечувати партнерське підтримання та залучати до діяльності представників/представниць соціально уразливих груп молоді
	Здатність розробляти та впроваджувати програми навчання молоді, зокрема неформального, та залучати молодь до навчання
	Здатність проводити професійну орієнтацію та кар'єрне спрямування молоді
Планування молодіжної роботи, ведення документації	Здатність планувати молодіжну роботу та аналізувати стан виконання запланованих заходів
	Здатність вести необхідну документацію з питань молодіжної політики
	Здатність оцінювати дієвість, результативність та ефективність проведеної молодіжної роботи, звітувати про діяльність
Взаємодія з різними суб'єктами молодіжної роботи	Здатність використовувати міжсекторальну та міжвідомчу співпрацю з метою налагодження взаємодії
	Здатність установлювати контакти та взаємодіяти з суб'єктами молодіжної роботи
	Здатність здійснювати публічну комунікацію
Саморозвиток та професійний розвиток осіб, залучених до молодіжної роботи	Здатність виявляти власні потреби щодо вдосконалення професійного рівня та потреби осіб, залучених до молодіжної роботи
	Здатність упроваджувати заходи щодо підвищення кваліфікації, навчання й саморозвитку осіб, залучених до молодіжної роботи
	Здатність установлювати та підтримувати продуктивні робочі відносини з колегами

Джерело: розроблено І. Пешою відповідно до Професійного стандарту «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)». Ресстр кваліфікацій. https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/490-ps_fahivec_z_pitan_molodi_molodiznij_pracivnik.pdf

Первинна фахова підготовка молодіжних працівників здійснюється закладами вищої освіти в рамках спеціальності «Соціальна робота». Підвищення кваліфікації та спеціальне навчання фахівців з питань молоді здійснюється

засобами неформальної освіти, зокрема в рамках навчальної програми «Молодіжний працівник».

Ключові завдання (місія) професійної діяльності молодіжних працівників:

- допомогти молодим людям взаємодіяти з владою і політикою;
- розширити можливості молодих людей змінювати те, що, на їхню думку, варто змінити в їхньому безпосередньому оточенні та суспільстві загалом;
- створити для молодих людей належні можливості для здобуття неформальної освіти, яка сприяє розвитку їхніх компетентностей;
- надати молодим людям можливості стати самостійними й незалежними;
- дати молодим людям можливість робити те, що вони хочуть, разом або індивідуально;
- створити можливості для організації безпечного й здорового дозвілля молоді³⁴¹.

Відповідно до визначених завдань, а також трудових функцій, визначених у професійному стандарті, фахівець з питань молоді (молодіжний працівник) може працювати в молодіжних (дитячих) громадських об'єднаннях, молодіжних центрах, громадських, релігійних і благодійних організаціях, на підприємствах, в установах та організаціях, органах місцевого самоврядування, місцевих органах виконавчої влади.

Отже, введення та нормативне врегулювання понять «молодіжна робота» та «молодіжний працівник» обумовлене необхідністю модернізації молодіжної політики в Україні, яка спирається на міжнародний досвід і потреби сучасної молоді. Визнання цього напрямку діяльності та фахівців, які його реалізують у державних, муніципальних установах і громадських організаціях, є ключовим завданням. Лише після 2014 року почалася активна робота щодо навчання молодіжних працівників, внесення змін до законодавства та визначення напрямів молодіжної роботи. Ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики» заклало основу для подальшого розвитку молодіжної роботи, визнання професійної діяльності молодіжних працівників і створення підзаконних актів для підтримки цієї сфери.

³⁴¹ Впровадження професійного стандарту «фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)»: методичні рекомендації. 2024. <https://youth-worker.org.ua/news/metodychni-rekomendatsii-shchodo-vprovadzhennia-profesiynoho-standardu-fakhivets-z-pytan-molodi-molodizhnyy-pratsivny/>

4.3. Форми та методи молодіжної роботи

Молодіжна робота – це *мережева робота*, що передбачає співробітництво та обмін інформацією з установами, групами та окремими особами зі схожою сферою інтересів (в нашому випадку – робота з молоддю і для молоді заради їхніх інтересів і потреб), а також співробітництво і обмін інформацією в рамках конкретного випадку, коли до розв’язання конкретної життєвої проблеми залучаються як молода людина, так і її соціальне оточення.

Молодіжна робота виконується різними формами та методами, залежно від конкретних потреб молоді та можливостей суб’єктів молодіжної роботи, які її реалізують. Основні принципи реалізації молодіжної роботи: цілісність; робота над особистісними стосунками; підтримка й орієнтація на ресурси; орієнтація на потреби; добровільність; загальна доступність і гнучкість; прийняття таким, який є; захист довіри (див. табл. 4.3.1).

Таблиця 4.3.1. Принципи молодіжної роботи

Принцип	Зміст впровадження
Цілісність	Спеціалісти мобільної роботи з молоддю повністю відкриті для всіх тем, що цікавлять молодь
Робота над особистісними стосунками	У молоді є можливість побудувати міцні стосунки зі спеціалістами і розібратися в їхньому способі життя і життєвих цінностях, які часто сильно відрізняються від їхніх власних життєвих переконань
Підтримка й орієнтація на ресурси	Спеціалісти орієнтуються на проблеми саме молоді, а не на ті проблеми, які створюють молоді люди. Вони не дивляться на недоліки підлітків, а роблять акцент на їхні сильні сторони, підтримують у розширенні можливостей позитивної діяльності і розв’язання проблем
Орієнтація на потреби	Налагодження тісного контакту дає змогу спеціалістам виявляти індивідуальні потреби молоді і на основі цього спільно з клієнтами формувати відповідні пропозиції
Добровільність	Молоді люди самостійно розв’язують форму і тривалість контактів із спеціалістами: спеціалісти, які здійснюють вуличну соціальну роботу, поведуть себе як гості у місцях зустрічі і приймають той факт, що за певних обставин їхня присутність є небажаною
Загальна доступність і гнучкість	Потрібно спробувати знизити ті умови і всі перешкоди, які заважають встановленню довірливого контакту. Час, місце і методи роботи визначаються відповідно до потреб молодих людей.
Прийняти таким, який є	Незалежно від того, чи хочуть молоді люди змін у своєму житті, який стиль життя вони ведуть або який у них настрій, спеціалісти ставляться до них з повагою, підтримують контакт і намагаються зрозуміти їхню життєву ситуацію і потреби
Захист довіри	Без дозволу молодих людей спеціалісти не розголошують їхню особисту інформацію і не розглядають такої можливості. Лише у випадку, якщо існує небезпека заподіяти шкоду собі чи

Джерело: Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

Форми молодіжної роботи – це способи організації та здійснення діяльності, спрямованої на підтримку, розвиток і соціалізацію молоді. Вони визначаються залежно від цілей, завдань, методів та ресурсів, що використовуються у молодіжній роботі.

Основні умови впровадження різних форм молодіжної роботи:

- різноманітність залежно від потреб молоді та специфіки молодіжної роботи;
- адаптованість до змінних умов і потреб молоді;
- спрямованість на досягнення конкретних результатів;
- добровільна та усвідомлена участь молоді;
- партнерство між молодими людьми, молодіжними працівниками та іншими зацікавленими сторонами.

Форми молодіжної роботи класифікуються відповідно до організації взаємодії фахівців з молодіжної роботи і молодіжної аудиторії: за кількістю учасників, домінуючими засобами впливу, провідними напрямми та типами діяльності³⁴² (див. табл. 4.3.2).

Таблиця 4.3.2. Класифікація форм молодіжної роботи

Ознака кваліфікації	Форма організації
За кількістю учасників	- індивідуальна робота; - групова робота; - масова робота
За засобами впливу	- практичні (походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади, конкурси, тренінги, ярмарки, аукціони тощо); - наочні (плакати, соціальна реклама, показ відеофільмів, галереї, виставки, тематичні стенди тощо); - словесні (інформація, збори, конференції, зустрічі тощо)
За провідним напрямом діяльності	- інтелектуальні; - спортивно-туристичні; - трудові; - художньо-естетичні; - краєзнавчі; - екологічні тощо
За типом діяльності	- комунікаційні (дискусія, лекція, бесіда, диспут тощо); - демонстраційні (вистава, концерт, конкурс, виставка, ярмарок тощо); - розважально-комунікаційні (вечір спілкування, ситуативно-рольова гра, продуктивна гра тощо); - подорож-розважальні (похід, прогулянка тощо); - подорож-дослідницькі (екскурсія, експедиція тощо)

Джерело: Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

³⁴² Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

Найбільш поширеною є класифікація форм молодіжної роботи за кількістю учасників:

- індивідуальна робота – це робота фахівця з окремою молодою людиною, індивідуальним життєвим випадком, полягає у вирішенні проблеми молодої людини з метою надання підтримки і створення ситуації, що спрямовує клієнта на розгляд ситуації й викликає бажання подолати життєві перешкоди. Поширені форми впровадження: консультування, наставництво, індивідуальні програми розвитку, підтримка молодіжних ініціатив тощо;
- групова робота – це організація роботи з групою молодих осіб з подібними життєвими потребами або об'єднаними спільними інтересами, шляхом залучення членів групи до вирішення спільних проблем, задоволення спільних інтересів. Передбачає участь молоді у роботі молодіжних центрів, клубів, молодіжних організацій та об'єднань, участь у тренінгах та семінарах, дискусійний клуб, форуми, залучення до волонтерських груп тощо;
- масова робота передбачає залучення до заходів великої кількості учасників, що переважно мають комплексний характер, що дає змогу в рамках однієї форми роботи використати переваги багатьох методів (фестивалі та конкурси, молодіжні акції, культурно-дозвіллієві заходи; мобільна робота з молоддю тощо).

Наведена класифікація форм молодіжної роботи є досить умовною і далеко не вичерпною. Переважно у молодіжній роботі використовуються комплексні заходи та проекти, що поєднують декілька організаційних форм.

Основні завдання, на досягнення яких спрямовуються молодіжні заходи, та відповідні форми організації молодіжної роботи визначені науковцями Державного інституту сімейної та молодіжної політики за результатами аналізу практик реалізації молодіжної роботи в Україні³⁴³.

Основні завдання, на досягнення яких спрямована молодіжна робота:

1) *інформування*: надання інформації з різної тематики, яка є цікавою та корисною для молоді із використанням різноманітних інформаційних засобів та заходів;

2) *навчання*: опанування молодими людьми новими знаннями та вміннями, які вони можуть використати як для особистого розвитку, так і у професійній діяльності.

3) *молодіжна активність*: безпосередня діяльність молоді та створення умов для реалізації молодіжної участі, представлена такими напрямками роботи:

- участь молоді у вирішенні особистих проблем, вирішенні молодіжних питань громади, держави як через діяльність окремих інституцій, так і шляхом особистих ініціатив;

³⁴³ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

- залучення молоді до молодіжних заходів та проєктів, роботи закладів та організацій;
- забезпечення: створення умов для реалізації та забезпечення молодіжної роботи шляхом розвитку молодіжної інфраструктури, надання та/або посилення ресурсів молодіжної роботи (кадрові, фінансові, інституційні, методичні тощо).

4) *допомога/підтримка*: надання молодим людям, які самостійно не можуть вирішити проблеми, різних видів допомоги та підтримки³⁴⁴.

Основні завдання, на досягнення яких спрямовується молодіжна робота, та форми, що забезпечують їх досягнення, наведено у таблиці 4.3.3.

Таблиця 4.3.3. Завдання, на досягнення яких спрямовується молодіжна робота, та форми, що забезпечують їх досягнення

Завдання молодіжних заходів		Форми впровадження
Інформування		• інформаційно-просвітницькі заходи; • профорієнтаційна робота; • інформаційні та рекламні матеріали; • інформація у соціальних мережах
Навчання: знання/вміння		• неформальна освіта (лекторії, тренінги, майстер-класи, робочі візити); • тематичні заходи (таборування); • стажування; • молодіжні обміни/візити
Активність	Участь	• молодіжні проєкти; • участь у роботі молодіжних та дитячих громадських організацій; • діяльність молодіжних центрів/просторів; • волонтерська діяльність; • участь у роботі молодіжних консультативно-дорадчих органів; • учнівське та студентське самоврядування
	Залучення	• гуртки за інтересами; • громадські роботи • участь у роботі громадських об'єднань; • участь у культурних та дозвіллевих заходах; • участь у спортивних заходах та змаганнях
	Забезпечення	• створення/підтримка діяльності закладів молодіжної інфраструктури; • підготовка кадрів; • фінансове забезпечення молодіжної роботи; • методичне забезпечення молодіжної роботи
Допомога/підтримка		• матеріальна підтримка; • працевлаштування; • консультації (психологічні, юридичні, педагогічні тощо); • соціальна допомога

Джерело: розроблено І.Пешою.

³⁴⁴ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

Для досягнення запланованих завдань у молодіжній роботі впроваджуються різні методи, що використовуються у соціальній та педагогічній діяльності.

- **Методи молодіжної роботи** – це сукупність прийомів і засобів, що сприяють особистісному розвитку та соціальній інтеграції молоді, спрямовані на формування активної громадянської позиції молоді та сприяють включенню молоді у життя громади та суспільства. У практичній площині метод молодіжної роботи – це конкретна дія, що сприяє якісній зміні об'єкта (суб'єкта) молодіжної роботи ³⁴⁵.

Основні методи, що використовуються у молодіжній роботі, наведено у таблиці 4.3.4.

Таблиця 4.3.4. Методи молодіжної роботи

Методи		Для чого використовуються
Соціологічні	спостереження, опитування, спостереження, інтерв'ювання, анкетування, фокус-групові інтерв'ю, контент-аналіз, біографічний метод тощо	збір інформації щодо окремих суспільних проблем та визначення ставлення молодих людей до них
Психологічні	тестування, психодрама, соціограма, соціально-психологічний тренінг, психотерапія (сімейна, ігрова, артотерапія, казкотерапія) тощо	діагностування особливостей індивіда та планування, на основі отриманих результатів, різних видів психотерапевтичної та психокорекційної допомоги
Педагогічні	методи <i>формування свідомості</i> : переконання, навчання, приклад	формування певних понять, оцінок, суджень, світогляду особистості
	методи <i>організації діяльності</i> : доручення, соціальне навчання та закріплення позитивного досвіду	закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, відносин, дій та вчинків
	методи <i>стимулювання</i> : позитивне підкріплення, негативне підкріплення, метод змагання тощо	стимулювання особистості до покращення чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвалені способи та види діяльності
	методи <i>самовиховання</i> : самодіагностика, самооцінка, самоконтроль, самокорекція, самоорганізація	сприяють свідомій зміні молоддю людиною власної особистості відповідно до суспільних вимог та особистісного плану самовдосконалення
Організаційні	регламентування, нормування та інструктування	закріплюють права та повноваження, обов'язки, відповідальність кожної ланки в організації діяльності закладу/установи; дають змогу здійснити оперативне втручання, уточнення і вирішення епізодичних завдань
Інформаційні	реклама, пропаганда, консультації	подання/поширення інформації у засобах масової інформації про захід, послуги, установу/організацію або певну соціальну

³⁴⁵ Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. – Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

Методи		Для чого використовуються
		проблему
Інноваційні	мобільна робота з молоддю: вулична соціальна робота, групова робота, індивідуальна допомога та робота в громаді	молодіжна робота здійснюється безпосередньо за місцем знаходження молоді (вулиця, клуби, розважальні заклади тощо)
	метод «рівний-рівному»	передача достовірної, соціально значущої інформації під час неформального або особливим способом організованого спілкування у соціальній групі людей, рівних за якоюсь певною ознакою (вік, інтереси, цінності, потреби, проблеми тощо)

Джерело: Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

Отже, молодіжна робота є практичним механізмом реалізації молодіжної політики та забезпечує умови активної участі молоді у розв'язанні як молодіжних питань, так і суспільства в цілому. Враховуючи європейські практики, напрями та завдання молодіжної роботи мають формуватися відповідно до реальних потреб і прагнень молодих людей, особливо що стосується роботи на рівні територіальної громади. Лише за таких умов молоді люди будуть активними розробниками і учасниками молодіжної роботи, а державна політика у молодіжній сфері буде ефективною і затребуваною у молодіжному середовищі.

4.4. Суб'єкти молодіжної роботи

Молодіжна робота є інструментом реалізації державної політики у молодіжній сфері, яка формується і впроваджується Міністерством молоді та спорту України. На місцевому рівні відповідальними за організацію молодіжної роботи є органи виконавчої влади і місцевого самоврядування, а реалізують – суб'єкти молодіжної роботи, що є як фізичними особами, так і установами та організаціями різного відомчого підпорядкування і різних форм власності.

- **Суб'єкти молодіжної роботи** – фізичні особи, фізичні особи – підприємці, юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, що здійснюють молодіжну роботу (стаття 1 Закону України «Про основні засади державної молодіжної політики»).

В умовах децентралізації влади територіальні громади приймають на себе значну частку відповідальності за реалізацію молодіжної політики, забезпечуючи підвищення активності молоді в реалізації певних місцевих ініціатив. У окремих громадах створені відповідні структурні підрозділи, які опікуються проблемами молоді й активно залучають молодих людей до розроблення й ухвалення рішень.

Експерти наголошують на доцільності передбачення в структурі виконавчих органів об'єднаних територіальних громад не лише окремих працівників, відповідальних за роботу з молоддю, а й структурних підрозділів з відповідною штатною чисельністю, здатних реалізовувати на рівні громади молодіжну політику за такими напрямками, як розвиток молодіжної інфраструктури, її організаційне та фінансове забезпечення, у тому числі підтримка, створення та забезпечення діяльності молодіжних центрів та молодіжних працівників; сприяння формуванню та розвитку інститутів громадянського суспільства; налагодження міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії в молодіжній роботі; оцінювання ефективності цієї роботи за відповідними критеріями та звітування про це перед громадою; забезпечення умов для неформальної молодіжної участі та молодіжного громадського контролю³⁴⁶.

Чинне законодавство містить механізми для реалізації молодіжної політики на місцевому рівні виконавчими органами об'єднаних територіальних громад. Організація молодіжної роботи залежить насамперед від зацікавленості та підтримки місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, їхньої активності щодо залучення на рівні громади інших суб'єктів молодіжної роботи.

Організація молодіжної роботи на рівні територіальної громади передбачає координацію адміністративної діяльності та практичної роботи, яку здійснюють різні суб'єкти у різних сферах діяльності: державні органи та установи, громадські організації та молодіжні ініціативи, приватний сектор (див. рис. 4.4.1). Це можливо лише за умов узгодження та координації взаємодії «адміністративної» та «практичної» складових молодіжної роботи на рівні територіальної громади.

Ще одним вагомим компонентом системи молодіжної роботи є створення умов щодо залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на рівні територіальної громади³⁴⁷.

Реалізація молодіжної роботи на місцевому рівні стосується різних сфер діяльності молодих людей: освіта (формальна і неформальна); працевлаштування та зайнятість; здоров'я; житло; соціальний захист; благополуччя і сімейні стосунки; кримінальне право; дозвілля; військова служба і національна оборона тощо. Така діяльність передбачає організацію системної міжвідомчої діяльності з урахуванням функцій різних відповідальних суб'єктів на місцевому рівні та використання існуючої соціальної та молодіжної інфраструктури і формування нової, якщо її немає.

Скоординована діяльність різних суб'єктів молодіжної роботи дозволяє забезпечити комплексний підхід до роботи з молоддю, а також використання різних ресурсів та можливостей для реалізації молодіжних програм та ініціатив. Такий підхід сприяє більш ефективній підтримці та розвитку молоді в різних

³⁴⁶Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.

³⁴⁷ Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

аспектах їхнього життя, включаючи освіту, зайнятість, культурні та соціальні питання.

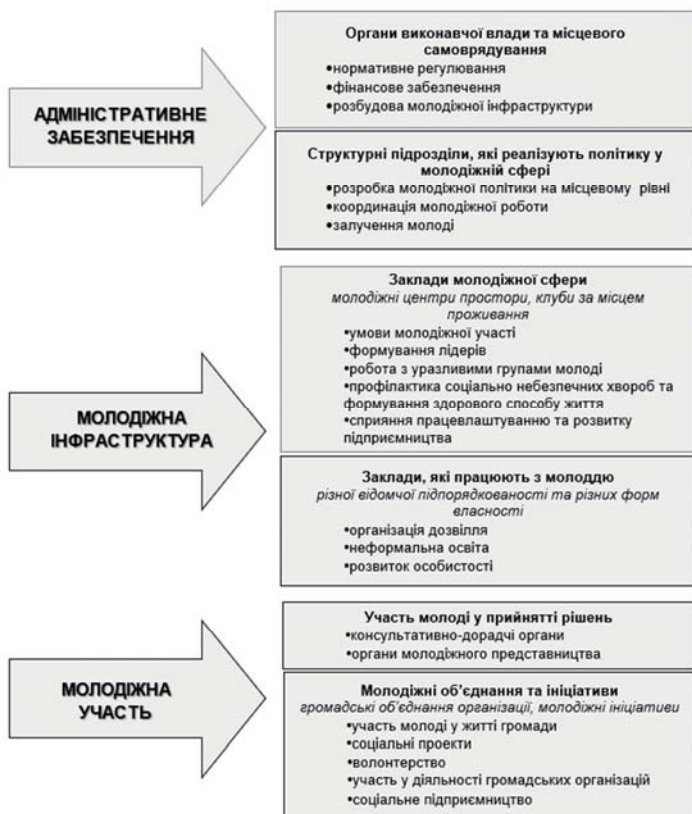

Рис. 4.4.1. Система організації молодіжної роботи на рівні територіальної громади

Джерело: Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

Забезпечення системної молодіжної роботи передбачає:

- координацію діяльності структур різної підпорядкованості на рівні громади;
- запровадження системної роботи з молоддю з використанням ресурсної бази різних установ та відомств;

- забезпечення організаційної та фінансової підтримки молодіжних ініціатив;
- інформаційне забезпечення, формування інформаційного простору щодо молодіжної роботи та участі молоді у житті громади³⁴⁸.

Враховуючи складові молодіжної роботи, необхідною умовою реалізації молодіжної політики на рівні громади є формування системи ефективної взаємодії суб'єктів молодіжної роботи, яка ґрунтується на міжгалузевій та міжсекторальній взаємодії та координації зусиль усіх зацікавлених сторін та враховує територіальні особливості молодіжної роботи відповідно конкретних потреб молоді.

Суб'єкти молодіжної політики, що діють на рівні територіальної громади, формують молодіжну інфраструктуру, що є умовою ефективного провадження молодіжної політики на місцевому рівні.

- **Молодіжна інфраструктура** – сукупність організаційно-виконавчих органів та організацій, закладів і установ, чії функції спрямовані на забезпечення конкретних потреб молоді, стосуються вирішення її проблем.

М. Перепелиця відносить до молодіжної інфраструктури заклади за місцем проживання, позашкільні заклади, органи та заклади з організації дозвілля молоді, заклади з надання різноманітних соціальних послуг і необхідної допомоги молоді, молодіжні фонди, біржі тощо. Елементи молодіжної інфраструктури у конкретній громаді впливають на соціальне становлення молоді, мають відомче підпорядкування чи автономне керівництво, фінансуються з різних джерел. Їх об'єднує спрямованість діяльності на задоволення потреб молоді та створення необхідних умов для її ефективної соціалізації³⁴⁹.

У попередніх науково-дослідних роботах авторів (Тілікіна Н. В., Пеша І. В) було визначено суб'єкти молодіжної роботи на рівні територіальних громад. Зокрема, окрім молодіжних центрів та просторів, із молоддю активно взаємодіють установи різних сфер діяльності та підпорядкування. До таких суб'єктів належать заклади освіти, культури, соціального захисту, охорони здоров'я, а також оздоровчі заклади.

Детальний перелік суб'єктів молодіжної роботи та напрямів їхньої діяльності у молодіжній сфері розроблено авторами за результатами опитування «Інститути громадянського суспільства» серед спеціалістів управлінь/відділів, які працюють з молоддю, проведеного у форматі онлайн у березні–квітні 2016 року, та соціологічного дослідження «Аналіз соціального середовища Дніпровського району міста Києва», проведеного в січні–лютому 2016 року (див. табл. 4.4.1).

³⁴⁸ Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.

³⁴⁹ Здійснення регіональної державної молодіжної політики в Україні: секторальний аналіз/ науково-дослідна робота [Керівник НДР Перепелиця М.П.]. 2000. Архів ДІСМП.

Таблиця 4.4.1. Суб'єкти молодіжної роботи

Напрями діяльності	Заклади	Напрями молодіжної роботи
1. Установи та заклади		
Координація молодіжної роботи	<i>Консультативно-дорадчі органи:</i> громадські ради, координаційні ради з питань молодіжної політики, координаційні ради з питань національно-патріотичного виховання молоді	координація взаємодії, визначення перспективних напрямів молодіжної роботи, розробка цільових програм; розгляд актуальних молодіжних проблем та шляхів їхнє вирішення; підтримка молодіжних ініціатив
	Програми по роботі з молоддю	організаційне та фінансове забезпечення молодіжної роботи
	Конкурс проєктів громадських організацій, що працюють з молоддю	організаційна та фінансова підтримка молодіжних ініціатив
	<i>Молодіжне представництво:</i> молодіжні ради/молодіжні колегії, студентські і учнівські ради/парламенти	розгляд актуальних молодіжних проблем та шляхів їхнє вирішення; лобювання молодіжних інтересів
Молодіжна робота	Молодіжні центри	проведення молодіжних заходів; реалізація окремих напрямів роботи з молоддю (національно-патріотичне виховання; профорієнтаційна робота; неформальна освіта тощо)
	Центри/клуби по роботі з дітьми та молоддю за місцем проживання	
	Молодіжні центри праці	сприяння працевлаштуванню молоді
Освіта	Заклади загальної середньої освіти; Заклади професійної освіти; Заклади вищої освіти	навчання, виховання, розвиток
Фізична культура і спорт	<i>Дитячо-юнацькі спортивні школи:</i> комплексні дитячо-юнацькі спортивні школи, дитячо-юнацькі спортивні школи з видів спорту, дитячо-юнацькі спортивні школи для осіб з інвалідністю, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерву	фізичний розвиток, здоровий спосіб життя
	Центри фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх»	
	<i>Фізкультурно-оздоровчі та спортивно-масові заклади:</i> басейни, стадіони, спортивні майданчики, тенісні корти, футбольні поля, спортивні зали, приміщення для фізкультурно-оздоровчих занять, спортивні бази, льодові стадіони, стрілецькі тири	
Культура	<i>Мистецькі школи:</i> музичні школи, художні школи, школи мистецтв, хореографічні школи, школи хорового співу	підтримка творчо одарованої молоді, розвиток творчих здібностей молоді
	Центри, палаци, будинки для дітей,	

Напрями діяльності	Заклади	Напрями молодіжної роботи
	юнацтва та молоді	
	<i>Клуби, клубні формування:</i> клуби за місцем проживання, гуртки тощо різного спрямування (художньої, естетичної, еколого-натуралістичної, науково-технічної творчості, туризму, краєзнавства, військово-патріотичного та інших)	
	Мала академія мистецтв (народних ремесел)	
	Мала академія наук учнівської молоді	
	Публічні бібліотеки	інформаційна підтримка, молодіжні заходи
	Кінотеатри/театри	проведення змістовного дозвілля
	Музеї	
Охорона здоров'я	<i>Місця відпочинку:</i> парки, сквери, пляжі, річки, озера, кафе, ресторани, дискотеки, нічні клуби, атракціони, розважальні комплекси, дитячі майданчики тощо	
	Клініки, дружні до молоді	надання медичних, психологічних та соціальних послуг для дітей та молоді
	Центри профілактики і боротьби зі СНІДом	діагностика ВІЛ-інфекції, лікування та супровід ВІЛ-інфікованих пацієнтів
	Інші заклади охорони здоров'я (поліклініки, лікарні тощо)	діагностика, лікування та супровід хворих
Відпочинок і оздоровлення	Дитячо-юнацькі табори (містечка, комплекси): оздоровчі, заміські, профільні, відпочинку	оздоровлення і відпочинок
	Заклади санаторного типу, санаторно-курортного типу	
	Туристичні бази	
Соціальний захист	Центри зайнятості	профорієнтаційна робота; працевлаштування
	Центри соціальних служб	юридичне, психологічне консультування; інформаційні послуги; гуманітарна допомога тощо
	Центр соціальної підтримки дітей та сімей	лекції щодо здорового способу життя, профілактики негативних явищ та правових порушень серед підлітків
	Центр соціальної адаптації звільнених осіб	надання соціальних послуг
	Заклади інституційного догляду та виховання (інтернати, навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки тощо);	навчання і виховання осіб, які потребують соціальної допомоги, в тому числі дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Напрями діяльності	Заклади	Напрями молодіжної роботи
2. Інститути громадянського суспільства		
Організації громадського суспільства	Благодійні фонди, громадські організації, молодіжні і дитячі громадські організації	благодійна допомога, соціальні проекти, молодіжні заходи різного спрямування, національно-патріотичне виховання, профілактика негативних явищ серед молоді, розвиток громадської активності молоді, волонтерського руху, підтримка творчо обдарованої молоді, розвиток творчих здібностей молоді, освітні заходи (тренінги, семінари, навчання)
Релігійні громади		неформальна освіта, проведення молодіжних заходів; інформаційно-просвітницькі заходи, благодійні акції, соціальні проекти, надання допомоги соціально незахищеним категоріям молоді, національно-патріотичне виховання, організація змістовного дозвілля молоді та оздоровчих таборів
Засоби масової інформації	Центральні/регіональні газети	інформування населення щодо молодіжної роботи, розміщення соціальної реклами, запис молодіжних телепрограм, проведення тренінгів, проведення тематичних інформаційних кампаній, пропаганда у молодіжному середовищі здорового способу життя і патріотизму, висвітлення молодіжних здобутків
	Центральні/регіональні програми телебачення	
	Центральні/регіональні радіопрограми	
	Інтернет	спілкування у соцмережах, отримання інформації тощо
Бізнес-структури		спонсорська та благодійна підтримка, проведення заходів для молоді, неформальна освіта молоді з питань підприємницької діяльності, підтримка та наставництво молоді

Джерело: Молодіжна політика в умовах децентралізації: практичний посібник для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої; ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2018. 28 с. (Серія «Бібліотека молодіжного працівника». Кн. 1).

Аналіз звітів обласних, Київської міської державних адміністрацій, наданих до підготовки щорічних доповідей про становище молоді у 2016–2019 рр., дозволив визначити основні *напрями роботи з молоддю*, що впроваджуються різними суб'єктами молодіжної роботи на регіональному рівні:

1) організація змістовного дозвілля молоді: організація проведення вільного часу; профілактика шкідливих звичок; історико-краєзнавча робота; заходи національно-патріотичного виховання. Цей напрям роботи забезпечують клуби за

місцем проживання, громадські об'єднання, літні табори відпочинку, гуртки, секції тощо;

2) розвиток особистісних знань та вмінь молодих людей (неформальна освіта): формування лідерських якостей; профорієнтація; отримання знань і навичок певного спрямування.

3) участь у житті громади/молодіжна участь передбачає не лише проведення дозвіллевих заходів, а залучення молоді до вирішення проблем громади: реалізація суспільно корисних проєктів; молодіжна участь: залучення до ухвалення рішень/громадські слухання, молодіжні ради. Цей напрям передбачає впровадження механізмів залучення молоді та врахування молодіжних потреб і реалізується через волонтерство, соціальні проєкти, молодіжні центри, роботу молодіжних працівників;

4) забезпечення умов життя та розвитку молоді: забезпечення житлом; працевлаштування; професійне навчання; гідний зарібок; адміністративні та соціальні послуги. Забезпечують органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, відділ/управління по роботі з молоддю, установи/заклади молодіжної інфраструктури; соціально відповідальний бізнес;

5) соціальна підтримка соціально-вразливих категорій молоді: консультації; соціальні послуги; матеріальна та соціальна підтримка. Забезпечують фахівці соціальної роботи, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, громадські організації по роботі з окремими категоріями, соціальні заклади та установи³⁵⁰.

Молодіжна робота в громаді має враховувати інтереси та потреби молоді і, в першу чергу, формувати не споживацькі настрої в молодіжному середовищі, а активну громадянську позицію молоді і задіювати усі потенційні ресурси.

Н. Тілікіна виокремлює сім основних груп суб'єктів реалізації молодіжної політики і молодіжної роботи³⁵¹:

1) *інвестори* – це органи державної влади та органи місцевого самоврядування (гранти), міжнародні фонди, благодійні організації, приватні особи та інші донори (гранти, матеріально-технічні внески), які забезпечують необхідними інвестиціями і фінансами роботу з молоддю на будь-якому з рівнів реалізації молодіжної політики;

2) *постачальники* – це молодіжні центри/простори, заклади культури (заклади позашкільної освіти, будинки культури, гуртки), молодіжні та дитячі громадські організації, заклади професійно-технічної та вищої освіти, центри соціальних служб, державні центри зайнятості та інші. Це ті, хто безпосередньо забезпечує потреби молоді та реалізує молодіжну роботу;

3) *партнери* – суб'єкти, які виділяють різні ресурси та погоджуються працювати разом задля спільних цілей розвитку або вигід. Серед партнерів у сфері молодіжної політики можна виділити: молодіжні центри/простори, заклади освіти,

³⁵⁰ Молодіжні центри як осередок роботи з молоддю у територіальній громаді (2016–2018 рр): науково-дослідна робота. Архів Державного інституту сімейної та молодіжної політики. 2019.

³⁵¹ Тілікіна Н.В. Модель реалізації молодіжної політики в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 17. С. 127–139.

заклади культури і спорту, заклади охорони здоров'я, центри соціальних служб, соціально відповідальний бізнес, роботодавців та інших;

4) *клієнти* молодіжної політики – молоді люди;

5) *бенефіціари* – молодь, територіальна громада, суспільство. Молодь отримує користь від молодіжної роботи, бо оволодіє певними навичками і знаннями, громада або/та суспільство в кінцевому результаті отримує користь від молодіжних ініціатив і заходів молодіжної політики;

6) *впливові особи* здійснюють вагомий вплив на становище та поведінку молоді. До цієї групи можна віднести представників органів державної влади та місцевого самоврядування, засоби масової інформації (інтернет, телебачення, радіомовлення тощо), громадські організації/ об'єднання, а також батьків, які підтримують і формують систему цінностей та поведінку молоді. Крім того до цієї групи відносяться «зірки» шоу-бізнесу, блогери, бізнесмени та інші особи, які досягли певних успіхів у житті, мають значний вплив на формування світогляду молодих людей та їхніх професійних вподобань. До впливових осіб також можна віднести церкву та релігійні громадські організації;

7) *дописувачі* – це дослідники, організатори, які формують інформаційну базу даних про становище молоді, форми та методи організації та впровадження молодіжної роботи, що є основою обґрунтування ефективної молодіжної політики.

Кожен елемент молодіжної інфраструктури в регіонах відіграє ключову роль у соціальному становленні та розвитку молодого покоління. Ці елементи можуть бути підпорядковані різним установам чи діяти автономно, а їхнє фінансування здійснюється з різних джерел згідно з чинним законодавством.

Ефективна реалізація молодіжної політики, організація молодіжної роботи на рівні громади потребує: розвитку молодіжної інфраструктури, у тому числі здійснення її організаційного та фінансового забезпечення; забезпечення діяльності молодіжних центрів і молодіжних працівників; сприяння формуванню та розвитку інститутів громадянського суспільства; налагодження міжгалузевої та міжсекторальної взаємодії у молодіжній роботі; здійснення оцінки ефективності молодіжної роботи на рівні громади і звітування перед громадою про стан роботи з молоддю; забезпечення умов молодіжної участі та молодіжного громадського контролю.

Особливої актуальності набуває питання налагодження співпраці між суб'єктами різних рівнів, зокрема місцевого та регіонального. Для регіональної влади важливим є не лише організація відповідної діяльності на своєму рівні, а й регулярний моніторинг стану молодіжної роботи на місцях. Це вимагає посилення інформаційно-аналітичної діяльності, поширення успішних практик та залучення до співпраці ширшого кола партнерів і зацікавлених сторін. Об'єднання зусиль усіх суб'єктів молодіжної роботи – фахівців молодіжної сфери, соціальних служб, освітян, психологів, родин, громадських організацій, органів влади та самої молоді – дозволяє реалізувати механізм колективного вирішення індивідуальних проблем та створення умов для розвитку молоді.

4.5. Молодіжні центри як осередок молодіжної роботи у територіальній громаді

В умовах децентралізації ядром молодіжної інфраструктури територіальних громад стають *молодіжні центри* або *молодіжні простори*, які є осередком практичної молодіжної роботи та об'єднання суспільно активної молоді.

Молодіжний центр – одна з форм організації молодіжної роботи, що дає можливість молоді розділити дозвілля з іншими, задовольнити інтереси і розвинути свої таланти. В інтересах центру – залучити своїми пропозиціями якомога більше молодих людей, а це можливо тільки тоді, коли діяльність центру дійсно орієнтована на інтереси окремих учасників і груп в цілому, коли надані різні можливості організації дозвілля, здійснюється організація і планування діяльності цільових груп і існує можливість реалізації власних проєктів. Виходячи з цього, можна виділити дві основні умови, необхідних для благополучного функціонування молодіжного центру: розуміння запитів цільової групи і володіння варіантами організації дозвіллевої діяльності.

Молодіжний центр є регіональним/ місцевим осередком практичної молодіжної роботи та об'єднання суспільно активної молоді. Робота молодіжних центрів регулюється постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» (2017)³⁵². Чисельність працівників молодіжних центрів визначається Примірними штатними нормативами, затвердженими наказом Міністерства молоді та спорту України (2019)³⁵³.

Відповідно до Типового положення молодіжний центр – установа, що утворюється для вирішення питань соціального становлення та розвитку молоді. Метою діяльності центру є сприяння соціалізації та самореалізації молоді; інтелектуальному, моральному, духовному розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу; національно-патріотичному вихованню молоді; популяризації здорового способу життя молоді; працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву; забезпеченню громадянської освіти молоді та розвитку волонтерства; підвищенню рівня мобільності молоді³⁵⁴.

За організаційно-правовою формою молодіжний центр може бути: організацією (установою, закладом), що перебуває у комунальній власності територіальної громади; підприємством, спільним комунальним підприємством, а

³⁵² Про затвердження Типових положень про молодіжні центри та про експертну раду при молодіжному центрі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>

³⁵³ Про затвердження Примірних штатних нормативів чисельності працівників молодіжних центрів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 02.04.2019 № 1648. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1648728-19#Text>

³⁵⁴ Про затвердження Типових положень про молодіжні центри та про експертну раду при молодіжному центрі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>

також приватним (юридичні та/або фізичні особи-підприємці, громадські об'єднання).

Засновниками молодіжних центрів комунальної форми власності можуть бути органи місцевого самоврядування, центрів приватної форми власності – юридичні та/або фізичні особи. Засновником молодіжного центру може бути громадське об'єднання (громадська організація або громадська спілка), у статутних документах якої одним із напрямів роботи зазначена робота з молоддю. Центри комунальної форми власності утворюються в установленому законодавством порядку насамперед на базі існуючих установ, які працюють з молоддю, виходячи з потреби конкретного регіону, а у разі відсутності таких установ – шляхом утворення нових центрів³⁵⁵.

Основними завданнями роботи молодіжного центру є:

1) утвердження громадянської позиції, духовності, моральності, національно-патріотичної свідомості та формування у молоді сімейних, національних і загальнолюдських цінностей;

2) популяризація стандартів європейської молодіжної політики і роботи з молоддю в Україні, освітньої філософії та підходів відповідно до рекомендацій Ради Європи та Європейського Союзу;

3) створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення та лідерських якостей у молоді;

4) популяризація здорового способу життя молоді;

5) сприяння працевлаштуванню молоді та зайнятості у вільний час, молодіжному підприємництву;

6) забезпечення розвитку міжнародного молодіжного співробітництва та міжрегіональної взаємодії молоді в Україні, сприяння волонтерській діяльності та мобільності молоді³⁵⁶.

З метою сприяння участі громадськості, зокрема молоді, у забезпеченні ефективної діяльності центру при центрі утворюється консультативно-дорадчий орган – експертна рада, основними завданнями роботи якої є здійснення громадського контролю за діяльністю молодіжного центру, в тому числі використанням майна і коштів центру, забезпеченням її прозорості, правомірності, законності, доцільності.

Напрями роботи молодіжного центру формуються відповідно до потреб та інтересів молодих людей конкретного населеного пункту, територіальної громади (див. табл. 4.5.1).

³⁵⁵ Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.

³⁵⁶ Про затвердження Типових положень про молодіжні центри та про експертну раду при молодіжному центрі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>

Таблиця 4.5.1. Основні напрями діяльності молодіжного центру

Напрями діяльності	Форми реалізації
Утвердження громадянської позиції та розвиток лідерських якостей молоді	- неформальна освіта (лекторії, тренінги, майстер-класи, робочі візити); - підтримка та реалізація тематичних молодіжних проєктів; - тематичне таборування
Національно-патріотичне виховання	
Популяризація здорового способу життя молоді	
Творчий розвиток особистості, підтримка талановитої молоді	- гуртки за інтересами; - ярмарки талантів; - молодіжні проєкти; - гранти
Сприяння працевлаштуванню	- профорієнтаційна робота; - участь у громадських роботах; - тренінги, семінари щодо підвищення рівня фінансової, економічної та підприємницької грамотності молоді; - формування ефективних молодих лідерів бізнесу та компетентностей щодо ведення бізнесу; - стажування
Підтримка громадської активності молоді	- взаємодія з громадськими організаціями та об'єднаннями; - волонтерська діяльність; - ресурсна підтримка молодіжних громадських організацій
Змістовне дозвілля молоді	- організація культурних та дозвіллевих заходів; - молодіжні проєкти
Інформаційно-просвітницька робота	- вивчення громадської думки; - вивчення національного та міжнародного досвіду молодіжної роботи; - інформаційно-просвітницькі заходи; - підготовка інформаційних та рекламних матеріалів; - підтримка роботи вебресурсу центру

Джерело: розроблено І. Пешою відповідно до Типового положення про молодіжний центр (постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. N 1014)

Молодіжний центр:

- активізує молодіжну діяльність: створює умови для діяльності молодіжних громадських організацій та молодіжних рад;
- проводить навчання спеціалістів, які працюють з молоддю, представників громадських об'єднань та громадсько активної молоді;
- є інформаційно-методичною базою молодіжної роботи (яку можна буде рекомендувати працівникам установ та відомств інших сфер діяльності, наприклад, у школи або для центрів соціальних служб);
- організує діяльність тематичних гуртків та клубів молодіжної роботи за інтересами;

- проводить інформаційну кампанію із формування позитивного іміджу молодіжної роботи, залучення молоді до життя громади³⁵⁷.

Відповідно до обраних напрямів молодіжної роботи молодіжні центри реалізують молодіжні проєкти та заходи, такі як: організація змістовного дозвілля: курси, ігри, майстер-клас, зустрічі з відомими особами, квартирники (фільми, читання, бесіди); неформальна освіта шкільної та студентської молоді; волонтерська діяльність: волонтерські заходи та акції (локальні та міжнародні); ресурсна платформа (допомога громадським організаціям у реалізації проєктів); молодіжні обміни: як в межах області, так і по Україні, міжнародні; інформування та висвітлення діяльності центру; підтримка ініціатив молоді: реалізація ідей, допомога у проведенні заходів; співпраця з іншими організаціями та установами; кампанії по залученню пасивної молоді; організація відпочинку та неформальної освіти в наметових таборах; підвищення кваліфікації, професійного рівня працівників (тренінги, міжнародний досвід) тощо³⁵⁸.

Напрямів діяльності молодіжних центрів багато, їхній вибір залежить від запиту молодіжної аудиторії, розміру населеного пункту, розташування, наявних ресурсів тощо. За результатами Дослідження діяльності та потенціалу молодіжних центрів і просторів в Україні, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» на замовлення ОБСЄ у жовтні 2024 року³⁵⁹, наразі найпопулярнішими напрямками роботи молодіжних центрів є: неформальна освіта; соціальні, психологічні заходи; творча та спортивна діяльність; організація дозвілля, відпочинок; локальні напрямки молодіжної роботи (див. табл. 4.5.2).

Таблиця 4.5.2. Напрями організації роботи з молоддю молодіжного центру

Напрямок	Приклади діяльності
Неформальна освіта	Освітні заходи на різноманітні теми, навчання, майстер-класи. Курси англійської та інших іноземних мов. Заходи, що стосуються медіаграмотності, соціальної згуртованості (в різних форматах, зокрема, це можуть бути перегляди фільмів, лекцій, презентацій, воркшопів і навіть ігор). Курси фінансової грамотності
Соціальні, психологічні заходи	Психологічні: психологічна підтримка (як групові, так і особисті, консультації), воркшопи. Різнорманітні проєкти на теми щодо соціальних конфліктів, інклюзивності. Проєкти та заходи, присвячені стереотипам, гендерній рівності й іншим соціальним тематикам. Профорієнтаційні заходи, кар'єрний розвиток. Заходи для розвитку «soft skills», лекції щодо успішного працевлаштування, кар'єрного зростання та відкриття власного бізнесу. Волонтерська та патріотична діяльність. Кіно під відкритим небом, в тому

³⁵⁷ Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої. 2-ге вид. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

³⁵⁸ Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.

³⁵⁹ Дослідження діяльності та потенціалу молодіжних центрів і просторів в Україні експертне опитування. Соціологічна група «Рейтинг», ОБСЄ. 2024. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/f/581923.pdf>

Напрямок	Приклади діяльності
	числі показ патріотичних фільмів. Читання віршів українських поетів. Концерти, присвячені пам'ятним датам, на яких є можливість виступити учням чи студентам гуртків. Національно-патріотичні заходи, які сприяють формуванню громадської ідентичності. Волонтерська діяльність: плетуть сітки, долучаються до іншої діяльності на потреби Збройних Сил України. Цей напрямок є дуже важливим після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну
Творча та спортивна діяльність	Заняття музикою, навчання грі на музичних інструментах, вокалу. Хореографічні заняття, гімнастика. Спортивні гуртки для різного віку та вмінь. Творчі заходи, пов'язані з мистецтвом: малювання, мозаїка, ліпка, екскурсії в музеї та на виставки
Розваги, відпочинок	Молодіжні простори надають можливість просто прийти і провести вільний час. Також організація різних тематичних заходів, ігор (зокрема настільних, комп'ютерних). Літні табори для молоді, кіно
Локальні напрямки	Розвиток молодіжної інфраструктури міста. Створення нових або підтримки наявних просторів міста, які працюють з молоддю (як-от: бібліотек, клубів, інших організацій). Запис новин у рамках подкасту, відкриття студії звукозапису, кав'ярні

Джерело: Дослідження діяльності та потенціалу молодіжних центрів і просторів в Україні експертне опитування. Соціологічна група «Рейтинг», ОБСС. 2024.

Форми організації роботи з молоддю, які впроваджуються молодіжними центрами, в першу чергу залежать від обраних напрямів роботи і наявних ресурсів. Найбільш поширені з них: інновації, коворкінг, проєкт, соціальний клуб, культурний центр, організація дозвілля (див. табл. 4.5.4).

Таблиця 4.5.4. Форми організації роботи з молоддю молодіжного центру

Форма молодіжної роботи	Зміст
Інновації (об'єкти впровадження чи процес, що сприяє появі чогось нового)	Генерація молодіжних інновацій є важливим і необхідним завданням молодіжного центру. Інновації розробляються шляхом командної роботи по типу мозкового штурму, кібернетичних сесій, альтернативних сценаріїв майбутнього тощо. До такої роботи доцільно залучати експертів, представників організацій-партнерів
Коворкінг (англ. Co-working – спільно працювати)	Модель організації роботи людей, найчастіше фрілансерів, з різним типом зайнятості у єдиному робочому просторі, характеризується гнучкою організацією робочого простору і прагненням до формування спільноти резидентів та внутрішньої культури. Учасники залишаються незалежними і вільними, мають можливість спілкуватися, обмінюватися ідеями та допомагати один одному
Проєкт (від лат. Proiectus – кинутий вперед)	Обмежена в часі, ресурсах та вимогах сукупність процесів, направлена на створення нової цінності. Проєктна діяльність дозволяє реалізувати та впроваджувати молодіжні ідеї та ініціативи і в подальшому оцінювати їхню результативність. Також реалізація проєктів дозволяє залучати додаткове фінансування для реалізації молодіжних ініціатив через грант та конкурси проєктів
Соціальний клуб	Залучення до спілкування та взаємодії якомога більшої кількості молоді, незалежно від соціального статусу, національності, віку тощо за умови створення атмосфери, в якій відвідувачі можуть легко спілкуватися між собою, що дозволяє роз'яснювати та доносити інформацію,

Форма молодіжної роботи	Зміст
	обмінюватися досвідом, об'єднуватися за інтересами, налагоджувати спілкування
Культурний центр	Організація і проведення культурних заходів: майстер-класи, кінопокази, виставки тощо; проведення тематичних лекцій, інтернет-конференцій, зустрічей з цікавими людьми; втілення ініціатив відвідувачів центру з метою різностороннього розвитку молоді
Організація дозвілля	Проведення розваг з метою зацікавленості молоді у відвідуванні молодіжного центру. Ігри та танці, концерти і вечірки – всі проєкти повинні бути живими і неформальними, форми проведення дозвілля мають змінюватися залежно від учасників і обставин

Джерело: адаптовано І. Пешою відповідно до: Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.

Критерії, за якими оцінюється робота центру сформульовані у наказі Міністерства молоді та спорту «Національний знак якості та критерії якості для молодіжних центрів» (2017)³⁶⁰. Нормативним документом передбачені сім критеріїв оцінки якості діяльності місцевого молодіжного центру:

- 1) орієнтування на роботу з молоддю, створення відповідних умов для громадської діяльності молоді;
- 2) наявність компетентного персоналу;
- 3) сприяння розвитку якості роботи з молоддю;
- 4) забезпечення прозорих механізмів управління і фінансових процедур;
- 5) забезпечення участі молоді, молодіжних організацій в реалізації концепцій і програм центру;
- 6) використання при плануванні діяльності центру кількісних та якісних показників оцінки ефективності;
- 7) врахування в діяльності центру основних напрямів державної політики в молодіжній сфері.

Присудження молодіжним центрам Національного знака якості здійснюється Міністерством молоді та спорту України спільно з державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр» з використанням засобів інформаційно-комунікаційної системи «Молодіжні центри та молодіжні простори України». Порядок присудження молодіжним центрам Національного знака якості затверджений наказом Міністерства молоді та спорту у 2024 році³⁶¹.

Процедура оцінювання ефективності діяльності молодіжних центрів, яким присуджено Національний знак якості, проводиться засобами інформаційно-комунікаційної системи «Молодіжні центри та молодіжні простори України» і унормована Порядком проведення моніторингу та оцінки ефективності діяльності

³⁶⁰ Про затвердження Національного знака якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 03.08.2017 № 3284.

³⁶¹ Про деякі питання діяльності молодіжних центрів та молодіжних просторів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 26.11.2024 № 7396. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-25#Text>

молодіжних центрів (2024), затвердженим наказом Міністерства молоді та спорту України³⁶².

Моніторинг та оцінка ефективності діяльності молодіжних центрів, яким присуджено Національний знак якості, передбачає:

- 1) проведення аналізу інформації, що міститься у щорічних електронних звітах та підсумкових електронних звітах молодіжних центрів;
- 2) проведення аналізу послуг, що надаються молодіжними центрами;
- 3) визначення пріоритетних результатів діяльності молодіжних центрів з урахуванням потреб молоді, яка проживає в територіальній громаді;
- 4) формування рекомендацій щодо удосконалення діяльності та розвитку молодіжних центрів.

Алгоритм створення та організації роботи молодіжного центру передбачає впровадження таких основних етапів:

- 1) обґрунтування доцільності;
- 2) планування діяльності;
- 3) юридичне оформлення;
- 4) підготовка до роботи центру;
- 5) організація діяльності молодіжного центру.

(Розроблено І. Пешою в рамках реалізації науково-дослідної роботи Державного інституту сімейної та молодіжної політики «Молодіжні центри як осередок роботи з молоддю у територіальні громаді» (2016–2018 рр) (див. табл. 4.5.5)).

Обґрунтування доцільності створення молодіжного центру передбачає оцінку потреб та проблем молоді, потенційних клієнтів центру з метою визначення молодіжних питань, на вирішення яких буде спрямована робота молодіжного центру, формулювання основних напрямів його діяльності. Основні напрями роботи на цьому етапі: формування ініціативної групи; оцінка потреб та проблем молоді конкретного регіону (громади); визначення пріоритетних проблем молоді даного регіону (громади) за результатами опрацювання інформації оцінки потреб; вивчення позитивного досвіду організації роботи молодіжного центру; інформування та переконання громадськості та представників місцевих органів влади щодо необхідності створення молодіжного центру.

Планування (або визначення пріоритетних напрямів роботи центру) передбачає формування команди, яка здійснює планування роботи молодіжного центру, розробляє програму, забезпечує обладнання і облаштування приміщення центру, оформлює необхідні документи. Цей етап організації включає: формування команди та розподіл функцій; розробка проєктної пропозиції щодо ресурсів, необхідних для створення та забезпечення роботи молодіжного центру.

³⁶² Про деякі питання діяльності молодіжних центрів та молодіжних просторів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 26.11.2024 № 7396. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-25#Text>

Юридичне оформлення молодіжного центру передбачає узгодження з органами влади концептуальних питань діяльності закладу, підготовку необхідної документації та юридичну реєстрацію молодіжного центру, а саме: визначення правової форми та джерел фінансування молодіжного центру; пошук приміщення та архітектурно-планувальна організація молодіжного центру; підготовка відповідної документації та державна реєстрація молодіжного центру як юридичної особи. Рішення про створення молодіжного центру комунальної форми власності приймається органом місцевого самоврядування (районною, міською, сільською радою), затверджується Статут/Положення про молодіжний центр, передбачається фінансування, державна реєстрація та контроль за діяльністю закладу.

На етапі підготовки до роботи молодіжного центру вирішуються такі організаційні питання: кадрове забезпечення центру; розробка внутрішньої документації. Перед початком активної діяльності проводиться ремонт приміщення (за потреби) та його облаштування з урахуванням ідей молоді, що буде працювати у центрі. Також одним із напрямків діяльності працівників центру як на початковому етапі, так і в процесі подальшої роботи є активний пошук спонсорів та партнерів. Завершальним кроком початкової роботи молодіжного центру є його урочисте відкриття, що є офіційним визнанням початку роботи закладу, а також зібранням усіх зацікавлених сторін: молодіжних активістів, представників влади, спонсорів, організацій-партнерів, представників ЗМІ.

Організація діяльності молодіжного центру здійснюється відповідно до плану діяльності. Форми організації роботи з молоддю, які впроваджуються молодіжними центрами, в першу чергу залежать від обраних напрямів роботи і наявних ресурсів. Центр публічно звітує про результати своєї роботи: річні звіти розміщуються на офіційних інформаційних засобах. Періодично, відповідно до розроблених на етапі планування показників та методів, має проводитися оцінка роботи молодіжного центру, що закладає основу адекватної звітності, оскільки передбачає оцінку не тільки кількісних показників роботи, а й її вплив на молодіжну аудиторію.

Молодіжна робота в територіальних громадах може проводитися ***молодіжними просторами***, що створюються на базі будь-яких наявних у населеному пункті об'єктів соціальної сфери: клуби, бібліотеки, адміністрації, центри соціальних служб тощо (стаття 15 Закон України «Про основні засади молодіжної політики»). Напрями молодіжної роботи мають формуватися відповідно до потреб і інтересів молоді даного населеного пункту (мають бути розроблені загальні рекомендації та інструменти збору інформації).

Таблиця 4.5.5. Алгоритм створення та організації роботи молодіжного центру (МЦ)

Етап	Завдання	Напрями роботи	Результати
Обрунтування доцільності	- Оцінка потреб та проблем молоді, потенційних клієнтів молодіжного центру з метою визначення молодіжних питань, на вирішення яких буде спрямована молодіжна робота; - Визначення основних напрямів діяльності молодіжного центру	1) Формування ініціативної групи: відкритий пошук однодумців та формування команди для подальшої роботи. 2) Оцінка потреб та проблем молоді населеного пункту/територіальної громади: визначення потреб молоді, форм роботи, що цікавлять молодіжну аудиторію, методів активізації молодіжної участі. 3) Визначення пріоритетних проблем молоді за результатами опрацювання інформації оцінки потреб. 4) Вивчення позитивного досвіду молодіжної роботи для подальшого використання при організації роботи молодіжного центру. 5) Інформування та переконання громадськості та представників місцевих органів влади щодо необхідності створення молодіжного центру	- команда однодумців, які в перспективі стануть активом роботи молодіжного центру; - згода та підтримка з боку представників владних структур; - пріоритетні напрями роботи молодіжного центру; - визначення кола організацій-партнерів та бенефіціарів організації центру.
Планування діяльності	- Формування команди молодіжного центру; - Розробка положення, планування роботи молодіжного центру; - Розрахунок обладнання і облаштування приміщення молодіжного центру	1) Формування команди молодіжного центру (розподіл функцій). 2) Розробка проєктної пропозиції щодо діяльності молодіжного центру (мета, візія, напрями та форми діяльності молодіжного центру, очікувані результати). 3) Розробка організаційної складової діяльності молодіжного центру: кадрове, фінансове та організаційне забезпечення діяльності (організаційна структура, штатний розпис, розрахунок кошторису, фінансово-календарний план)	- сформоване «бачення (візії)» організації діяльності молодіжного центру; - проєктна пропозиція щодо ресурсів, необхідних для створення та забезпечення роботи молодіжного центру
Юридичне оформлення	- Узгодження з органами влади концептуальних питань діяльності молодіжного центру; - Підготовка необхідної	1) Визначення правової форми та джерел фінансування молодіжного центру. 2) Пошук локації молодіжного центру (приміщення). 3) Підготовка відповідної документації (заява,	- реєстрація молодіжного центру як юридичної особи; - затвердження Статуту/Положення про

Етап	Завдання	Напрями роботи	Результати
	- Документації; - Юридична рестрація молодіжного центру	статут/положення молодіжного центру, проект розпорядження місцевих органів виконавчої влади щодо його створення). 4) Державна рестрація молодіжного центру як юридичної особи	молодіжний центр
Підготовка до роботи	- Організаційна підготовка до роботи молодіжного центру; - Пошук партнерів та спонсорів; - Відкриття молодіжного центру	1) Організаційна підготовка до роботи: кадрове забезпечення молодіжного центру; розробка внутрішньої документації. 2) Ремонт (за потреби) приміщення центру та його облаштування. 3) Пошук партнерів для подальшої взаємодії. 4) Урочисте відкриття	- кадрове забезпечення роботи молодіжного центру; - облаштування приміщення
Організація діяльності	- Планування роботи; - Реалізація молодіжної роботи; - Оцінювання ефективності роботи молодіжного центру	1) Розробка плану роботи молодіжного центру. 2) Реалізація молодіжних проєктів та заходів відповідно до плану роботи. 3) Висвітлення та рекламування роботи молодіжного центру. 4) Залучення партнерів та фандрайзинг. 5) Підготовка періодичної звітності. 6) Моніторинг та оцінка роботи молодіжного центру	- план роботи молодіжного центру на певний період; - організації роботи молодіжного центру відповідно плану; - інформування про роботу молодіжного центру; - корегування планової роботи за результатами моніторингу та оцінки роботи молодіжного центру

Джерело: розроблено І. Пешою відповідно до: Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ: ДУ «Державний інститут статистичної та молодіжної політики», 2019. 33 с.

Роз'яснення щодо організації роботи молодіжних просторів на базі існуючих підприємств, установ та організацій містяться у Рекомендаціях щодо організації роботи молодіжного простору (2021)³⁶³ та Методичних рекомендаціях щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору (2024)³⁶⁴. Відповідно з рекомендацій молодіжний простір може бути організований місцевим органом виконавчої влади/ місцевого самоврядування, закладами освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та підпорядкування для здійснення молодіжної роботи з урахуванням специфіки роботи закладу, будівлі, споруди, інших приміщень чи земельних ділянок, де його організовано, потреб молоді відповідного населеного пункту.

Основними завданнями роботи молодіжного простору є: здійснення ціннісно-орієнтованої молодіжної роботи та створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей і молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах молоді, сприяння громадянській освіті молоді. Молодіжні простори мають стати соціальними майданчиками для спілкування, спільного відпочинку, активного дозвілля, консультацій, навчання та роботи.

Молодіжним простором може бути як приміщення/ будівля (або частина приміщення/ будівлі), що спеціально організована для проведення молодіжної роботи, так і *відкритий молодіжний простір* на земельній ділянці, що використовується для здійснення молодіжної роботи закладом освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту тощо. Штатні розписи молодіжних просторів складаються на підставі відомих нормативів установ, до складу яких вони входять. Сьогодні в Україні вже діє кілька сот обласних і місцевих молодіжних центрів і просторів, утворених на базі закладів освіти, культури, фізичної культури і спорту, різної форми власності та підпорядкування.

Міністерством молоді та спорту України у 2024 році затверджено *Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору*, що визначають умови організації діяльності молодіжного центру/ простору, принципи роботи, внутрішні політики та процедуру діяльності центру/ простору, послуги молодіжного центру та організацію програмної роботи, вимоги до обладнання та приміщення молодіжних центрів/ просторів, ведення комунікаційної роботи, безпекові рекомендації в період воєнного часу, а також здійснення моніторингу та оцінки діяльності молодіжного центру/простору³⁶⁵.

³⁶³ Про затвердження Рекомендацій щодо організації роботи молодіжного простору: наказ Міністерства молоді та спорту України від 09.12.2021 р. № 4798. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-organizaciyi-roboti-molodizhnogo-prostoru>

³⁶⁴ Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. <https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>

³⁶⁵ Там же.

Таблиця 4.5.6. Види послуг молодіжного центру /простору

Тип послуг	Мета послуг	Форми впровадження
1) Створення умов для організації змістовного дозвілля молоді як на базі молодіжного центру/простору, так і поза ним	надання можливості для відпочинку молоді на базі центру/простору	- молодіжні клуби (п'рові, інтелектуальні, дебатні тощо); - культурні заходи; - безоплатна оренда приміщення центру для проведення різного роду активностей
2) Сприяння розвитку непрофесійних (soft skills) компетентностей молоді шляхом неформальної та інформальної освіти	створення для молодих осіб можливостей для набуття ключових компетенцій, базових знань, навичок та цінностей, необхідних у суспільному житті (емоційний інтелект, підвищення рівня ініціативності, вміння працювати в команді, вміння розв'язувати комплексні проблеми, адаптивність, здатність швидко навчатися, аналітичне критичне та стратегічне мислення, написання проєктів та управління ними тощо)	- проведення заходів неформальної/ інформальної освіти для молоді (семінари, воркшопи, тренінги, форуми, конференції, акції, програм обміну тощо); - вільний доступ молоді до самоорганізованого здобуття компетентностей (доступ до бібліотеки, відеотеки, спеціалізованих журналів, телекомунікаційного обладнання та комп'ютерної техніки, спілкування з спеціалістами тощо)
3) Інформування молоді	надання інформації молодим особам щодо можливостей для них у вигляді навчних та нових програм для їхнього розвитку, які реалізує центр/простір або інші організації, установи чи міжнародні організації	- інформаційно-просвітницькі заходи онлайн чи офлайн; робота соціальних мереж та медіа молодіжного центру/простору; - візуальні матеріали центру/простору, дайджести новин для молоді тощо; - власні медіа центру (молодіжне радіо, молодіжне телебачення, газета, подкасти тощо); - поширення інформації на всі населені пункти громади

Тип послуг	Мета послуг	Форми впровадження
4) Консультування молоді	надання інформаційно-консультативних послуг для розв'язання індивідуальних проблем молоді чи проблем групи молоді щодо їхнього соціального становлення та розвитку, зокрема надання підтримки та супроводу у кризових ситуаціях	Консультування може здійснюватися в партнерстві з організацією, яка має експертність або право надавати такі консультації за такими напрямками: - щодо захисту прав і свобод молоді правоохоронними органами (наприклад, булінг у школі, агресія чи крадіжка речей); - питань психологічного характеру, психосоціальної підтримки (наприклад, тривожність, проблеми у комунікації, особисті стосунки); - юридичних питань про захист прав і свобод молоді (наприклад, питання щодо звільнення з роботи за віком (сїджизм), корупція тощо); - щодо профорієнтації, пошуку роботи та кар'єрного консультування; - щодо духовних і релігійних питань
5) Ресурсне забезпечення	надання безперешкодного доступу молоді до наявних ресурсів молодіжного центру/простору задля реалізації своїх потреб, які відповідають цілям роботи центру/простору	- коворкінг для молоді; - підліва кімната; - доступ до інтернету; - користування технічним обладнанням центру/простору; - бібліотека (формат букросингу чи класична бібліотека); - галерея (організації виставок передовсім для молодих митців); - вебпростір; - волонтерський центр/простір

Джерело: розроблено І. Пешою відповідно до: Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. <https://auus.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>

Відповідно до Рекомендацій молодіжні центри/ простори можуть надавати молоді п'ять типів послуг, а саме:

- послуги першого типу: створення умов для організації змістовного дозвілля молоді як на базі молодіжного центру/простору, так і поза ним;
- послуги другого типу: сприяння розвитку надпрофесійних (soft skills) компетентностей молоді шляхом неформальної та інформальної освіти;
- послуги третього типу: інформування молоді;
- послуги четвертого типу: консультування молоді;
- послуги п'ятого типу: ресурсне забезпечення.

Детально види послуг, що можуть надаватися молодіжними центрами/ просторами та форми їхнього впровадження, наведено у таблиці 4.5.6.

Одним із напрямів роботи молодіжного центру/ простору є розвиток «м'яких навичок» (надпрофесійні навички, soft skills) молоді засобами неформальної або інформальної освіти з метою кращої адаптації молоді до особистого та професійного життя. До них належать: емоційний інтелект, підвищення рівня ініціативності, вміння працювати в команді, вміння розв'язувати комплексні проблеми, адаптивність, здатність швидко навчатися, аналітичне критичне та стратегічне мислення, написання проєктів та управління ними тощо.

Компетенції молоді, які можуть розвивати молодіжні центри/простори своєю діяльністю об'єднані у 4 кластери:

- соціальна активність: громадська активність та обізнаність, адаптивність, лідерство та соціальний вплив;
- професіоналізм: співпраця, підприємницьке мислення, навчання протягом життя;
- критичне мислення: комунікація, інформаційна та медійна грамотність;
- повага до різноманітності: інклюзивність, емоційний інтелект, громадська активність та обізнаність (див. рис. 4.5.1).
- Визначення та оновлення напрямів діяльності молодіжного центру/простору рекомендовано обґрунтовувати за результатами досліджень потреб молоді, опитувань працівників центру/ простору, представників засновника, а також враховувати думки батьків/ опікунів відвідувачів центру, а також включати дані локальних/ національних/ міжнародних трендів, стратегій та досліджень молодіжних потреб. Щорічно, перед періодом планування бюджету громади, молодіжному центру/простору рекомендовано спільно з органом місцевого самоврядування проводити дослідження потреб молоді та аналіз виконання програми розвитку молоді.

Рис. 4.5.1. Надпрофесійні навички (soft skills) молоді, які можуть розвивати молодіжні центри/простори своєю діяльністю

Джерело: Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. <https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>

Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору містять рекомендовані кількісні та якісні індикатори (показники) роботи центру/ простору, які використовуються під час проведення моніторингу і оцінки ефективності молодіжної роботи³⁶⁶. Кожні півроку центр/ простір має визначати планові цілі за кожним індикатором/ показником, які передбачено досягти у наступному півріччі. Рекомендовані планові індикатори:

- кількість та демографічне різноманіття залученої молоді;
- кількість та різноманіття заходів та клубів, що будуть проводитися;
- кількість та різноманіття партнерств;
- якість послуг відповідно до потреб молоді;
- інших програмних цілей, відповідно до плану роботи.

Джерелами інформації під час проведення і оцінки ефективності діяльності молодіжного центру/ простору є: документація щодо діяльності закладу; молодь, яка відвідує молодіжний центр/ простір; батьки/ опікуни

³⁶⁶Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. URL: <https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>

молоді, яка відвідує центр/ центр; команда працівників молодіжного центру/ простору; засновники молодіжного центру/ простору; молодь, яка не відвідує заклад.

Рекомендовано використовувати шість компонентів відповідно до джерел отримання інформації:

- поточний моніторинг діяльності молодіжного центру/простору;
- зворотний зв'язок від молоді, яка відвідує молодіжний центр/простір;
- оцінка від батьків чи опікунів молоді, яка відвідує центр/простір;
- самооцінка командою молодіжного центру/простору;
- зовнішня оцінка засновниками молодіжного центру/простору;
- оцінка від молоді, що не відвідує молодіжний центр/простір.

Детально мета та форми проведення збору інформації за кожним компонентом моніторингу та оцінки діяльності молодіжного центру/ простору наведені у таблиці 4.5.7.

Таблиця 4.5.7. Компоненти моніторингу і оцінки (МіО) діяльності молодіжного центру/ простору (МЦ/МПр)

Компонент (МіО)	Мета	Спосіб проведення
1) Поточний моніторинг діяльності МЦ/ МПр	збір та обробка даних, які відображають кількісні результати роботи МЦ/ МПр	ведення таблиць-реєстрів
2) Зворотний зв'язок від молоді, яка відвідує МЦ/ МПр	оцінка досвіду, бар'єрів та результатів відвідування МЦ/ МПр молоддю, оцінка сприйняття МЦ/ МПр та його відповідності критеріям дружності до молоді	опитування серед молоді за результатом відвідування МЦ/ МПр
3) Оцінка на рівні батьків чи опікунів молоді, яка відвідує МЦ/ МПр	оцінка сприйняття батьками та опікунами роботи МЦ/ МПр, якості надання послуг, впливу відвідування МЦ/ МПр на їхніх дітей, а також оцінка потенційних бар'єрів відвідування МЦ/ МПр	опитування чи фокус-групові дискусії з батьками та опікунами молоді віком до 18 років, яка відвідувала МЦ/ МПр, зокрема якщо останній візит відбувся більш ніж пів року тому
4) Самооцінка командою МЦ/ МПр	рефлексія працівників щодо роботи МЦ/ МПр	звітність працівників МЦ/ МПр; проведення регулярних нарад з підведення підсумків проведених заходів; сесії- рефлексії тощо
5) Зовнішня оцінка засновниками МЦ/ МПр	зовнішня оцінка та рекомендації щодо організації роботи МЦ/ МПр	за допомогою внутрішніх документів, які на свій розсуд може запровадити орган місцевого самоврядування або засновник МЦ/ МПр
6) Оцінка від молоді, що не відвідує МЦ/ МПр	визначення потреб і способів роботи з молоддю, що не відвідує МЦ/ МПр	опитування молоді, яка не відвідує МЦ/ МПр і готова дати інформацію чому

Джерело: розроблено І. Пешою відповідно до: Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. <https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>

Проведення моніторингу і оцінки діяльності молодіжного центру/ простору є основою для обґрунтування ефективних напрямів та форм організації молодіжної роботи відповідно до молодіжних запитів, активного залучення молодих людей до формування і реалізації молодіжної політики на рівні територіальної громади.

З метою збору даних щодо організації роботи молодіжного центру, відповідно до визначених Міністерством молоді та спорту критеріїв якості для молодіжних центрів, І. Пешою розроблено *Форму оцінки роботи молодіжного центру*, що вміщує основні показники організаційного забезпечення та проведення молодіжної роботи закладу протягом року (див. додаток 1).

Показники оцінки роботи молодіжного центру стосуються таких позицій:

- організація роботи молодіжного центру: форма власності, фінансове забезпечення, приміщення, контакти;
- напрями та форми молодіжної роботи: напрями та форми молодіжної роботи, заходи, організовані центром, кількість та категорії молодих людей, які залучаються до роботи центру;
- кадрове забезпечення: кількість працівників, які працюють у центрі, волонтерів, які залучаються до його діяльності, організації-партнери центру;
- перспективи розвитку: досягнення та проблеми роботи молодіжного центру, перспективні напрями діяльності.

Під час проведення періодичного оцінювання роботи молодіжного центру/ простору доцільно проводити опитування клієнтів, як постійних, так і тих, хто залучається до участі у окремих заходах. Це дозволить отримати зворотній зв'язок з молодіжною аудиторією, результатом чого буде безпосередня оцінка ефективності напрямів та форм молодіжної роботи: що цікавить молодь, а що вона вважає недоречним, а також визначення пріоритетних і затребуваних молоддю форм та напрямів роботи.

Молодіжні центри та молодіжні простори є не тільки закладами, що організують молодіжну роботу, а й майданчиками для згуртування та розвитку соціально активної молоді, місцями, де молодь може реалізувати свій потенціал.

За інформацією Асоціації молодіжних центрів України, станом на початок 2025 року база даних контактів молодіжних центрів в Україні вміщувала інформацію про 386 центрів, з яких 57 перебували на окупованих територіях, 9 – були зруйновані, 26 – пошкоджені³⁶⁷. Натомість за інформацією Міністерства молоді та спорту України, до початку війни в Україні функціонувало понад 300 молодіжних центрів та просторів. Станом на 04.07.2022 року працював 121 молодіжний центр, натомість станом на грудень 2023 року в Україні працювало

³⁶⁷ Перелік молодіжних центрів України. Сайт Асоціації молодіжних центрів України.
URL: <https://youthcenters.net.ua/perelik-tsentriv-ukraini/>

127 молодіжних центрів та 141 молодіжний простір, крім того, 16 молодіжних центрів зруйновано повністю, 22 – пошкоджено та 64 – окуповано³⁶⁸.

За результатами опитування керівників/ць молодіжних центрів, проведеного у 2022 році у рамках проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза II», послуги, які традиційно надаються молодіжними центрами, стосуються таких напрямів: волонтерські проєкти; утвердження громадянської позиції; культурні заходи; національно-патріотичне виховання; заходи неформальної освіти для розвитку особистості; популяризація здорового способу життя молоді; спортивні заходи; навчання фахівців молодіжної сфери; працевлаштування, зайнятість, молодіжне підприємництво; програми молодіжних обмінів та міжнародне молодіжне співробітництво (за принципом «рівний рівному»); співпраця з міжнародними організаціями. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року структура послуг змінилась: молодіжні центри надавали гуманітарну допомогу; здійснювали психологічну і юридичну підтримку. Також, окрім молодих людей, центри надавали допомогу дітям та людям старшим за 35 років³⁶⁹.

За результатами опитування керівників/ць молодіжних центрів, проведеного у 2024 році у рамках проєкту Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза III» виявлено, що в багатьох громадах збережено або частково адаптовано базові послуги, зокрема неформальну освіту, кар'єрне консультування, психосоціальну підтримку, волонтерський супровід, організацію дозвілля. До ключових проблем у сфері молодіжних послуг належать: недостатній рівень інституційної спроможності органів місцевого самоврядування; нестача кваліфікованих кадрів, особливо в сільських і прифронтових громадах; відсутність сталого фінансування молодіжної роботи; недосконалість міжвідомчої координації; складнощі з обліком потреб молоді, зокрема внутрішньо переміщених осіб; слабка інфраструктура безпечних просторів для молоді; низький рівень цифровізації послуг, а також відсутність чітких стандартів надання молодіжних послуг³⁷⁰.

Отже, повномасштабна війна суттєво трансформувала спектр молодіжних послуг: традиційні напрями, такі як неформальна освіта, волонтерство, кар'єрне

³⁶⁸ Результати роботи Міністерства молоді та спорту України в напрямку молодіжної політики в 2023 році.

URL:

<https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Docs/2024/news/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%B2%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20.pdf>

³⁶⁹ Дослідження потреб і викликів молодіжних центрів України різної форми власності місцевого, обласного та національного рівнів. Проєкт звіту. Проєкт Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза II», Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2022. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rc=jq&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwimtPpanZOCaXWR8bsHdkuAKIQFnoECB4QAQ&url=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F-08-2022-yfdua%2F1680a8e55a&usq=AOvVaw2KTp_W5Uh9WyV1TAx8hDsw&opi=89978449.

³⁷⁰ Дослідження потреб і стану діяльності молодіжних працівників і працівниць і перспектив розвитку молодіжної роботи в Україні під час війни та в повоєнний період. 2025. URL: <https://rm.coe.int/youth-worker-needs-research-report/1680b4ed97>

консультування та культурні заходи, доповнено новими – гуманітарна допомога, психологічна та юридична підтримка, а також робота з ширшими віковими групами. Попри виклики, значна частина громад зуміла адаптувати або зберегти базові послуги, проте загальна ситуація у сфері молодіжної роботи ускладнена низкою системних проблем (від інституційної слабкості та нестачі кадрів до відсутності сталого фінансування, низького рівня цифровізації й браку стандартів, що обмежує ефективність та сталість надання послуг молоді в умовах кризи). Проте молодіжні центри та молодіжні простори залишаються провідними гравцями у впровадженні молодіжної політики на рівні територіальних громад, будучи осередками практичної молодіжної роботи та об'єднуючи соціально активну молодь. Їхня діяльність охоплює різноманітні напрями, від організації освітніх та культурних заходів до підтримки молодіжних ініціатив, що сприяє розвитку соціальних компетентностей та активному залученню молодих людей до розвитку територіальних громад.

Розділ 5. МОЛОДІЖНА УЧАСТЬ

5.1. Участь молоді в ухваленні рішень

На сучасному етапі розвитку українського суспільства молодіжна політика зазнає суттєвих змін, спрямованих на посилення участі молоді в суспільному житті. Формується новий підхід до взаємодії держави з молоддю, де вона сприймається не лише як об'єкт, але і як активний суб'єкт ухвалення рішень, передбачає активне залучення молоді до процесу формування та реалізації молодіжної політики. Принцип *«Нічого для молоді без молоді»* стає основоположним для розбудови ефективної молодіжної політики в громадах України.

Поширеною є думка про розчарування української молоді в традиційних інститутах виконавчої та представницької влади, у старих формах громадянської активності та участі. Характерною для української молоді є політична пасивність, недостатній рівень громадянської освіти, низька поінформованість щодо методів впливу на владу. Тому головним завданням на сьогодні залишається вироблення нових та удосконалення діючих механізмів участі молодих громадян в ухваленні рішень органами державної влади та місцевого самоврядування. Актуальність посилюється у зв'язку з проведенням в Україні реформ з децентралізації та державного управління, які вимагають більш активної участі громадян та активізації процесу взаємодії між ними та органами влади. Проведення цих реформ забезпечує можливість громадян реально бути задіяними в ухваленні публічних рішень, які впливають на життя всієї громади.

На відміну від багатьох проблемних питань молодіжної політики, питання молодіжної участі має ґрунтовну теоретичну базу. Накопичено значний міжнародний досвід, проведено багато досліджень, розроблені та апробовані різні методики. Тим не менше питання молодіжної участі в Україні дуже часто носить декларативний характер. Пояснень такому явищу декілька:

- по-перше, не сформовано традицію підготовки, ухвалення та реалізації рішень органами державної влади, місцевого самоврядування як результату тривалого процесу консультацій, діалогу представників влади та громадян, урахування пропозицій громадянського суспільства;
- по-друге, непрозорість процедури підготовки та ухвалення рішень: ухвалення необхідних представникам влади рішень часто відбувається не дивлячись на відсутність достатньої підтримки громадянського суспільства;
- по-третє, низька інформованість молоді. Проблема, яка є похідною від перших двох, однак її відрізняє те, що в цьому випадку відповідальні

за ухвалення рішень навіть не намагаються залучати до діалогу іншу сторону;

- по-четверте, пасивність молоді: часто сама молодь не проявляє жодної ініціативи, не вірячи в те, що висловлена думка буде розглянута та взята до уваги.

Однак досвід демократичних країн переконливо демонструє наявний зв'язок між посиленням ролі громадян, та молоді зокрема, в ухваленні суспільно важливих рішень та покращенням рівня їхнього добробуту. Якщо подивитися на участь молоді або громадськості не з позиції стереотипів, що вони – це тільки контроль над владою, а влада – це завжди пошук механізмів, як максимально комфортно для себе ухвалити необхідне рішення, то насправді це консолідуючий, взаємовигідний крок для всіх учасників процесу. У першу чергу, для молоді – це можливість бути почутими, здобути досвід та вдосконалити свої знання, бути готовими мобілізуватися та підтримувати високий рівень активності. Для представників влади – це підтвердження легітимності рішення, можливість його більш якісного наповнення, а також підтвердження високого рівня взаємодії з громадянським суспільством.

У цьому контексті важливим є впровадження інноваційних моделей і механізмів, які забезпечують залучення молодих людей до розбудови демократичного суспільства. Зокрема протягом 2000-х років відбувається перехід молодіжної політики від концепції «роботи з молоддю» до впровадження принципу «молодіжної участі».

Активна участь молодих людей в ухваленні рішень і реалізації молодіжної політики як на національному, так і на місцевому рівнях має дуже важливе значення, оскільки йдеться про побудову демократичного, солідарного і процвітаючого суспільства. Молодіжна участь – це надання можливості молодим людям впливати на питання, які стосуються їхнього життя, через участь в ухваленні рішень або через особисту діяльність.

- **Участь молоді** (youth participation) – залучення молоді до відповідальних, складних дій, що відповідають її справжнім потребам, можливостям для планування та/або ухвалення рішень, при цьому зачіпають інші сфери її діяльності та справляють вплив на інші цільові групи (Національна комісія з ресурсів для молоді в США, 1975 р).

Переглянута Європейська Хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті дає визначення участі молоді:

- **Участь молоді (Participation)** – це право та можливість брати участь в ухваленні рішень, отримуючи для цього необхідні ресурси, простір і підтримку. Участь також передбачає активну залученість до заходів і процесів, що сприяють побудові кращого суспільства. Молодь має не лише можливість впливати на ухвалення рішень, а й відповідальність за результати дій, які впливають на їхнє життя³⁷¹.

³⁷¹ Переглянута Європейська хартія про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті.
URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>.

- **Залучення молоді (Engagement)** – це включення молоді у життя громади, регіону чи країни через різноманітні форми діяльності: діалог, проекти, програми, заходи тощо. Залучення базується на принципах демократичного розвитку і прав людини, однак не завжди дає молоді можливість реально впливати на розподіл ресурсів чи визначення пріоритетів³⁷².

Визначене Хартією поняття участі свідчить про зміну підходу до молодих людей та до залучення молоді до громадського життя. Молодь не розглядається як група, яка потребує захисту та допомоги (проблемний підхід, або як об'єкт втручання дорослих, або об'єкт молодіжної політики). Під поняттям «молодь» розуміються активні учасники життя суспільства чи організацій, партнери з великим потенціалом, сповнені сил й талантів.

Коли ми говоримо про поняття участі молоді, то спостерігаємо різноманітність методів, підходів та теорій, де кожен із зацікавлених суб'єктів розглядають його по-різному, залежно від їхніх цілей та досвіду. В останні десятиліття участь молоді розглядається як право (так званий правовий підхід до участі молоді). Наприклад, ЮНІСЕФ розглядає участь як одне з прав людини, саме тому Конвенція ООН про права дитини особливо наголошує на праві дітей на свободу думки, совісті та релігії.

Роджер Харт (автор концепції «Сходинки участі») вважає, що участь – це фундаментальне право громадянина, оскільки воно дає можливість дізнатися, що означає бути громадянином і як ним бути. У Раді Європи під участю молоді розуміють «право молодих людей бути включеними у громадське життя та право брати на себе відповідальність та обов'язки у повсякденному житті на місцевому рівні, а також право демократичними методами впливати на своє життя»³⁷³.

Узагальнюючи, можна визначити поняття *участі молоді в процесі ухвалення рішень* як участь, або залучення молоді до управління (до обговорення та розробки політичних, соціально-економічних, культурних програм і проектів), впливу на ухвалення рішень та контроль за їхнім виконанням.

Найбільш поширеними формами молодіжної участі в європейських країнах є:

- волонтерська робота;
- участь у різних формах неформальної освіти;
- навчання за принципом «рівний-рівному»: залучення молодих людей до навчання їхніх однолітків;
- активна участь в роботі молодіжної громадської організації, молодіжного клубу;
- участь у молодіжних дорадчих органах, таких як ради, парламенти, форуми, комітети тощо;

³⁷² Adolescents and Youth Engagement Framework, UNICEF, 2017.

³⁷³ Boukobza, E., Keys to participation. A practitioners' guide, Council of Europe, 1998, p. 10.

- системи спільного управління, що вже існують в деяких установах (до прикладу, Директорат молоді та спорту Ради Європи);
- консультації з молодіжними представниками;
- участь молодих людей в проєктах та заходах (як організованих, так і неорганізованих);
- різного роду кампанії;
- членство в політичних партіях, спілках, групах інтересів;
- участі у виборах (щоб голосувати та бути обраним)³⁷⁴.

«Традиційні» форми участі молоді можна поділити на декілька категорій залежно від рівня інституціоналізації, способу впливу та характеру взаємодії з владою, а саме:

- інституційна участь – діяльність у межах громадських структур;
- громадська участь через організації – діяльність у межах громадських структур;
- пряма взаємодія з владою – безпосередній діалог молоді з представниками влади.

Ці форми участі сприяють залученню молоді до суспільно-політичного життя та забезпечують її вплив на процес ухвалення рішень (див. табл. 5.1.1).

Таблиця 5.1.1. Форми участі молоді в ухваленні рішень

Категорія	Організація діяльності	Форми молодіжної участі
Інституційна участь	Форми молодіжної участі інтегровані в державну систему управління та офіційно визнані	вибори та референдуми – молодь бере участь як виборці або кандидати; молодіжні ради та парламенти – консультативно-дорадчі органи при органах влади; студентське/ шкільне самоврядування – виборні органи в університетах і школах; громадські слухання – офіційний механізм висловлення думки перед ухваленням рішень
Громадська участь через організації	Передбачає діяльність у межах громадських структур	молодіжні громадські організації (МГО) – об'єднання для захисту прав молоді та реалізації ініціатив; політичні молодіжні організації – молодіжні крила політичних партій; волонтерська діяльність – участь у соціальних і благодійних проєктах
Пряма взаємодія з владою	Форми молодіжної участі, що передбачають безпосередній діалог молоді з представниками влади	консультативні зустрічі з владою – форуми, конференції, круглі столи; звернення, петиції, запити – офіційні документи з пропозиціями чи вимогами; участь у розробці політик – включення молоді до робочих груп

Джерело: розроблено І. Пешою.

³⁷⁴ Скажи своє слово! Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті / Страсбург: Видавництво Ради Європи. Біла Церква : ФОП Васильєв. 2015. 142 с.

Також розрізняють нетрадиційні форми участі молоді – альтернативні, інноваційні та неформальні способи залучення молоді до процесів ухвалення рішень, які доповнюють або замінюють традиційні механізми, такі як вибори, членство в молодіжних радах чи громадських організаціях. На даний час до нетрадиційних форм молодіжної участі можна віднести: онлайн-петиції та електронне голосування; флешмоби, акції протесту та громадянська активність у соціальних мережах; креативні кампанії та мистецькі акції (стріт-арт, перформанси); хакатони, молодіжні форуми та дискусійні клуби; групи підтримки; бойкотування товарів; використання засобів інтернет для збору інформації, висловлення думки, впливу на ухвалення рішення тощо. Ці форми участі дають молоді більше можливостей впливати на суспільні процеси, привертаючи увагу до актуальних проблем через нові канали комунікації.

У міжнародній практиці розроблені кілька моделей молодіжної участі. Найперші були сходи участі Шеррі Арнштейн (1969 рік). Вони визначили вісім рівнів участі, кожен з яких відповідає одній сходинці сходів, від щабля, що визначає відсутність участі громадян, до рівня повного керівництва громадян на останньому щаблі. Дві нижні сходинки – маніпуляції і терапія – не є участю. Наступні три – інформування, консультації та примирення – є чисто символічними, вони дозволяють громадянам мати голос і бути почутими, але їхні погляди не можуть бути належним чином розглянуті можновладцями. Останні три кроки – партнерство, делегована влада і громадянський контроль – складають реальну владу громадян³⁷⁵.

Роджер Харт розвинув і адаптував модель Арнштейн щодо участі дітей та молоді³⁷⁶. Він, так само як і Ш. Арнштейн, виділив 8 сходинок рівнів участі дітей та молоді в ухваленні рішень. Перші три: 1) *маніпулювання* (молоді люди запрошуються взяти участь у проєкті, але вони не мають ніякого реального впливу на ухвалення рішень і на результат), 2) *декорування* (молоді люди потрібні в проєкті для того, щоб представляти молодь як групу з обмеженими правами), 3) *формальна участь* (молоді люди отримують деякі ролі в проєктах, але вони не мають ніякого реального впливу на ухвалення будь-яких рішень) – не є участю. Далі сходинки розподіляються таким чином: 4) *інформування* (проєкти ініціюються і управляються дорослими; молодь запрошується взяти деякі конкретні ролі або завдання в рамках проєкту, але вони знають, який вони насправді мають вплив), 5) *інформування та консультування* (проєкти ініціюються і управляються дорослими, але молоді надають консультації та пропозиції і повідомлені про те, як ці пропозиції сприяють остаточним рішенням або результатам), 6) *дорослі ініціюють, спільні рішення з молоддю* (проєкти ініціюються дорослими, але молоді люди запрошуються взяти участь в повноваженнях і зобов'язаннях з ухвалення рішень як рівноправні партнери), 7) *молодь – керує і ініціює* (проєкти або ідеї ініціюються та знаходяться під

³⁷⁵ Arnstein, Sherry R. "A Ladder of Citizen Participation" Journal of the American Institute of Planners., Vol. 35, No. 4, July 1969, P. 216–224.

³⁷⁶ Roger Hart «Children's participation: from tokenism to citizenship». Essay for UNICEF (Innocenti Essay N° 4), 1992.

керівництвом молоді; дорослі можуть запропонувати надати необхідну підтримку, але проєкт може здійснюватися без їхнього втручання), 8) *ініціатива молоді, спільне ухвалення рішень* (проєкти або ідеї ініціюються молодими людьми, які запрошують дорослих взяти участь у процесі ухвалення рішень як партнерів).

На думку О. Кондратинського драбина участі Харта є типологією для розуміння ступеня участі молоді на різних рівнях: реалізації молодіжного проєкту, політики навчального закладу, формування і впровадження молодіжної політики на місцевому рівні тощо. Науковець визнає, що драбина участі є моделлю, яку можна використовувати при впровадженні молодіжних проєктів, організації молодіжної роботи, вона покликана допомогти молодим людям взяти активну участь в ухваленні рішень і дати їм можливість «голосу» в суспільстві, усвідомити свою значимість³⁷⁷.

На початку 2000-х рр. у зв'язку з поширенням демократичних принципів та зростанням кількості різних інструментів активізації громадської участі британськими дослідниками Геном Роу та Лінн Фрюер було сформовано повний перелік усіх можливих інструментів участі, поданих в англomовній літературі, до якої включили ті інструменти, що наразі діють в Європі та США³⁷⁸. Науковці розробили власну типологію, вони виділяють три рівні залучення: *комунікація* (поділяється на чотири типи); *консультування* (шість типів) та *участь* (чотири типи). Типи інструментів участі не мають окремих назв, їх просто пронумеровано та розміщено від найменш до найбільш «учасницьких», усього 14 типів залученості³⁷⁹.

Існують і інші приклади типологізації рівнів громадської участі. Так, Міжнародна асоціація громадської участі, членами якої є Канада й Австралія, використовує *Спектр громадської участі*, яким виокремлено п'ять рівнів зростання громадянського впливу (від найслабшого до найсильнішого): 1) інформування; 2) консультування; 3) залучення; 4) співпраця; 5) уповноваження (делегування). Перевагою цієї типології є те, що кожен рівень участі описано із точки зору як держави-організатора, так і громади-учасників. Наразі Спектр громадської участі є одним із найпопулярніших інструментів для оцінювання зростання впливу громади на ухвалення рішень³⁸⁰.

Представлені моделі участі молоді є лише ключовими зразками, які ілюструють різноманіття підходів та механізмів залучення молодого покоління до суспільного життя та процесів ухвалення рішень. Водночас варто підкреслити, що існує значно ширше різноманіття моделей і практик, кожна з яких має свої особливості і потенціал для впливу на розвиток громадянського

³⁷⁷ Кондратинський О.С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. *Теорія та практика державного управління*. № 1 (60). 2018. С. 135-141.

³⁷⁸ Rowe G, Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology & Human Values*. 2005; 30: 251–290.

³⁷⁹ Кондратинський О.С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. *Теорія та практика державного управління*. № 1 (60). 2018. С. 135-141.

³⁸⁰ Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. *International Journal of Public Participation*, 2(2), 67-84.

суспільства. Ці моделі формують основу для посилення ролі молоді як активних учасників соціальних процесів, сприяють формуванню відповідального і свідомого громадянства. Особливо важливою є адаптація і трансформація міжнародного досвіду відповідно до українських реалій, культурних особливостей та актуальних викликів. Поєднання перевірених світових практик із власними напрацюваннями створює умови для формування ефективної системи участі молоді, що здатна не лише підтримувати діалог між поколіннями, а й сприяти сталому розвитку місцевих громад та країни загалом. Таким чином, подальше вивчення, аналіз і впровадження різних моделей участі молоді стає одним із пріоритетних завдань для розбудови демократичного суспільства в Україні.

5.2. Модель участі молоді

Одним із основних завдань молодіжної політики України є «залучення молоді до участі у громадському житті, до ухвалення рішень на всіх етапах формування та реалізації молодіжної політики» (стаття 3 Закону України «Про основні засади молодіжної політики»). Участь молоді передбачає врахування позиції і запитів молоді при формуванні пропозицій і ухваленні рішень стосовно молодіжних питань як на державному рівні, так і на рівні органів місцевого самоврядування, залучення суб'єктів молодіжної роботи до реалізації молодіжної політики.

Законом передбачені механізми залучення молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики (стаття 5), а саме:

- інформування молоді про рішення та дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, що стосуються молоді, шляхом оприлюднення інформації із використанням доступних для молоді засобів та методів комунікації;
- проведення консультацій із суб'єктами молодіжної роботи, іншими зацікавленими сторонами, проведення опитувань молоді тощо;
- налагодження діалогу з молоддю шляхом підтримки молодіжних ініціатив, діяльність молодіжних рад та радників з питань молоді, проведення громадських слухань, публічних обговорень, створення робочих груп тощо;
- партнерство між молоддю та органами державної влади і місцевого самоврядування при формуванні та реалізації молодіжної політики, оцінюванні ефективності рішень і заходів молодіжної політики;
- представництво молоді у складі консультативно-дорадчих органів, що діють при органах державної влади та місцевого самоврядування;

- залучення суб'єктів молодіжної роботи до реалізації завдань молодіжної політики.

Рис. 5.2.1. Модель участі молоді

Джерело: *Участь молоді в процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року).* Київ : Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 100 с.

Запровадження принципів молодіжної участі під час формування та реалізації молодіжної політики в Україні почалося у середині 2010-х років.

Модель молодіжної участі, а також інструменти та механізми реалізації молодіжної політики за участі молоді на різних рівнях: національному, регіональному та місцевому була розроблена у 2018 році за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні (рис. 5.2.1). До її створення і обговорення долучилися молодіжні активісти з різних регіонів країни. Теоретичні та практичні механізми залучення молоді до участі у процесах ухвалення рішень на всіх рівнях були представлені у Щорічній доповіді про становище молоді в Україні «Участь молоді в процесах реформування держави»³⁸¹.

Головними цілями впровадження Моделі участі молоді у молодіжній політиці було визначено:

- вплив на ухвалення та підвищення якості рішень, які стосуються життя та розвитку молоді;
- підвищення громадської активності молоді;
- зміна ролі молоді зі спостерігачів на розробників політики;
- урахування думки молоді різних соціальних груп при ухваленні рішень³⁸².

Було сформовано основні завдання впровадження принципів молодіжної участі на національному, регіональному та місцевому рівнях. Основні механізмами та інструментами впровадження принципів молодіжної участі в молодіжній політиці: інформування, консультування, діалог та партнерство.

У 2019 році під час роботи над законопроектом «Про основні засади молодіжної політики» та Програмою діяльності Кабінету Міністрів України на засіданнях робочих груп було продовжено розробку та деталізацію Моделі участі молоді, яка мала на меті підвищення благополуччя молоді на державному, регіональному та місцевому рівнях. Реалізація державної політики у молодіжній сфері передбачає: вплив на ухвалення та на підвищення якості рішень, які стосуються життя та розвитку молоді; підвищення громадської активності молоді; зміну ролі молоді зі «спостерігачів» на «виробників» політики; підвищення участі молоді з особливими потребами (додаток 2).

Ця модель систематизує завдання, принципи, суб'єкти та функції, а також описує практичні механізми взаємодії молоді з владою і партнерами. Основна мета моделі – забезпечення ефективного включення молодих людей до формування, реалізації, моніторингу та оцінювання молодіжної політики відповідно до рівня управління.

На місцевому рівні акцент зроблено на створенні умов для активного залучення молоді до життя громади, розвитку громадянських компетенцій та реалізації ініціатив на основі двосторонньої комунікації з органами влади. Тут участь молоді є безпосередньо пов'язаною з її життєвим простором та можливістю впливати на ухвалення рішень, які стосуються повсякденного

³⁸¹ Участь молоді в процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року) / Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 100 с.

³⁸² Там же.

життя. На регіональному рівні визначено завдання щодо узгодження молодіжної політики в межах області, розширення партнерств і підвищення представництва молоді з різних територій. Особлива увага приділяється координаційним функціям і просуванню молодіжних ініціатив, які можуть об'єднувати різні громади в межах регіону. На національному рівні модель участі передбачає залучення молоді до загальнодержавного діалогу, ухвалення політичних рішень і формування нормативно-правової бази. Молодь позиціонується як повноцінний суб'єкт впливу, який має доступ до адвокаційних інструментів, консультацій та партнерства з центральними органами влади.

В основі моделі лежать фундаментальні **принципи** демократичного суспільства. Ключовими з них є **інклюзивність**, що гарантує можливість участі для представників різних соціальних категорій молоді, зокрема тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах, та **рівність діалогу**, яка передбачає паритетну комунікацію молоді з представниками влади. Важливими складовими також є налагоджений **зворотний зв'язок**, де влада інформує молодь про вплив їхніх пропозицій на кінцеві рішення, та забезпечення участі **на всіх етапах** формування й реалізації молодіжної політики: від аналізу потреб до моніторингу та оцінки.

Представлена модель структурує участь молоді за чотирма ієрархічними **рівнями**, кожен з яких передбачає глибший ступінь залучення та більший вплив на процеси ухвалення рішень: інформування, консультування, діалог і партнерство.

Інформування (Informing) – це базовий, початковий рівень молодіжної участі, який є фундаментом для всіх інших форм взаємодії, спрямований на одностороннє надання молоді повної, достовірної та доступної інформації про рішення, плани, програми та можливості, що стосуються її життя. Головна мета – підвищити обізнаність та прозорість діяльності органів влади, влада є джерелом інформації, а молодь – як її пасивний отримувач.

На рівні інформування молодь не має прямого впливу на зміст чи ухвалення рішень. Однак інформування є критично важливою передумовою: воно формує обізнане молодіжне середовище, знижує рівень недовіри та створює умови для переходу до більш глибоких форм участі. Без якісного інформування молодь просто не знатиме про можливості впливу.

На рівні **консультування (Consulting)** влада визнає молодь як носія цінної експертизи щодо власних потреб і робить запит на її думку. Основне завдання на цьому рівні: отримати від молоді зворотний зв'язок, думки, ідеї та пропозиції щодо конкретних, вже сформульованих владою, проєктів рішень, програм чи ініціатив. Ініціатива тут, як правило, належить органам влади, які визначають предмет обговорення.

Вплив молоді на рівні консультування на молодіжну політику має дорадчий (рекомендаційний) характер. Влада отримує інформацію, яка може бути використана для покращення чи коригування політики, але кінцеве рішення залишається виключно за нею. Проте цей рівень підвищує якість та легітимність

рішень, оскільки вони, щонайменше, враховують бачення цільової молодіжної аудиторії.

Діалог (Dialogue) – це рівень рівноправної двосторонньої комунікації, де молодь стає активним учасником обговорення проблем та пошуку рішень, де кожна зі сторін (влада і молодь) може ініціювати комунікацію. На відміну від консультування, де влада лише «запитує», тут відбувається обмін думками та спільне формування порядку денного.

Вплив молоді на молодіжну політику стає значно вагомішим: молодь не просто висловлює думку щодо готових ідей, а бере участь у їхньому формуванні. Рішення, ухвалені за результатами діалогу, є більш збалансованими та мають вищий рівень підтримки з боку молоді.

Партнерство (Partnership) – найвищий рівень молодіжної участі, що передбачає спільну відповідальність та делегування молодіжним організаціям чи ініціативним групам конкретних завдань, ресурсів та повноважень для ухвалення та реалізації рішень. Влада та молодь діють як рівноправні партнери, які спільно несуть відповідальність за кінцевий результат.

Вищим проявом партнерської взаємодії є делегування органами виконавчої влади повноважень щодо реалізації молодіжної політики молодіжним інституціям, представництвам і представниками молоді. Формами партнерської участі є:

- робота молодих людей у органах виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- робота молоді у закладах та установах молодіжної інфраструктури;
- молодіжні та громадські консультативно-дорадчі органи;
- органи молодіжного самоврядування (шкільне та студентське самоврядування);
- молодіжні проєкти, ініційовані молоддю, спрямовані на розв'язання молодіжних питань;
- соціальне замовлення молодіжної роботи.

На цьому рівні молодіжний вплив є прямим та вирішальним: молодь стає не об'єктом, а повноцінним суб'єктом молодіжної політики. Це забезпечує максимальну ефективність, легітимність та сталість рішень, оскільки вони створюються та впроваджуються тими, для кого призначені.

Для реалізації цих рівнів модель чітко визначає ключових суб'єктів взаємодії (органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання, молодіжні консультативно-дорадчі органи, молодіжні центри) та пропонує широкий арсенал практичних інструментів. До них належать цифрові механізми (онлайн-консультації, петиції, інформування через соціальні мережі), традиційні формати (громадські слухання, форуми, круглі столи), а також інструменти прямої співпраці (багатосторонні робочі групи, спільна розробка стратегій, соціальне замовлення, участь молоді у конкурсних комісіях).

Для того, щоб модель молодіжної участі була не просто теоретичною конструкцією, а дієвим інструментом, вона включає комплексну систему **моніторингу та оцінки**. Ця система складається з двох основних компонентів: інструментів оцінки, які визначають, як збирати дані, та показників вимірювання, які визначають, що саме аналізувати.

Модель пропонує використовувати комбінацію методів для отримання всебічної картини, що поєднує об'єктивні дані та суб'єктивні оцінки молоді:

- соціологічні дослідження, що визначають думки, прагнення та досвід самої молоді (анкетування та опитування; інтерв'ю та фокус-групи; експертна оцінка);
- аналіз адміністративних та статистичних даних надає об'єктивні дані про діяльність органів влади та інституцій громадянського суспільства (аналіз звітів, протоколів, бюджетних документів тощо).

Окремий розділ при розробці моделі було присвячено індикаторам оцінки ефективності молодіжної участі, які включають як кількісні (наприклад, відсоток молоді, залученої до процесів), так і якісні показники (рівень задоволення участю, наявність впливу на ухвалення рішень, фінансування молодіжних ініціатив). Завершує таблицю блок щодо впровадження моделі, що передбачає як нормативне забезпечення, так і освітні заходи, просвітницьку роботу, інституційну спроможність, популяризацію практик участі, розвиток мережі молодіжних центрів та їхня роль у громадянській освіті.

Запропоновані показники оцінки ефективності молодіжної участі дозволяючи порівнювати динаміку та ефективність впровадження політики молодіжної участі і застосовуються на всіх трьох рівнях (місцевому, регіональному, національному). Їх можна згрупувати за кількома тематичними блоками (індикаторами):

- обізнаність та суб'єктивна оцінка (сприйняття молоддю);
- інституційна спроможність;
- процес та активності;
- ресурсне забезпечення;
- громадська участь (на місцевому рівні).

Таблиця 5.2.1. Індикатори та показники вимірювання молодіжної політики участі

Індикатори	Показники
Показники обізнаності та суб'єктивної оцінки (сприйняття молоддю)	• частка молоді, яка знає про можливість участі в діях, що впливають на життя громади/регіону/країни; • рівень задоволення молоді власною участю в громадському житті та ухваленні рішень; • частка учасників молодіжного консультативно-дорадчого органу (КДО), які вважають, що їхню думку враховують при прийнятті рішень
Показники інституційної спроможності	• наявність молодіжного КДО та його діяльність; • наявність механізму фінансової підтримки молодіжних проєктів/організацій;

Індикатори	Показники
	- наявність у складі виконавчого органу структурного підрозділу/спеціалістів, що забезпечують реалізацію молодіжної політики; - наявність механізму інформування молоді про рішення, які її стосуються
Показники процесу та активності	- кількість засідань органів влади, на яких розглядалися молодіжні питання; - кількість реалізованих протягом року програм/заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді; - кількість проведених протягом року соціологічних досліджень чи обговорень щодо становища молоді - кількість організованих виїздів/обмінів/стажувань для молоді
Показники ресурсного забезпечення	- кількість молодіжних проєктів/ініціатив, які отримали фінансування з бюджету; - обсяг коштів, що виділялися з бюджету протягом року на молодіжну політику/програми
Показники громадської залученості (на місцевому рівні)	- кількість (частка) молоді, яка є членами громадських організацій; - кількість (частка) молоді, яка залучена до волонтерської діяльності

Джерело: складено авторами.

Такі показники, як частка молоді, обізнаної про можливості участі, кількість реалізованих молодіжних ініціатив чи обсяг бюджетного фінансування молодіжних програм дозволяють вимірювати реальний прогрес впровадження моделі молодіжної участі на різних рівнях.

Таким чином, запропонована система оцінки дозволяє здійснювати комплексний моніторинг: від перевірки наявності базових механізмів до вимірювання реального впливу на життя молоді та її задоволеності процесом, перетворюючи модель на ефективний інструмент управління.

Окрім концептуальних підходів під час розробки Моделі молодіжної участі було обґрунтовано основні практичні механізми її впровадження на місцевому, регіональному і національному рівнях, а саме:

- інформаційні кампанії щодо молодіжної участі;
- обізнаність про молодіжну участь;
- підвищення спроможності обласної і місцевої влади щодо розвитку молодіжної участі;
- навчання і розвиток навичок для участі серед молоді, в тому числі обмін досвідом.

З метою обґрунтування доцільності і ефективності запропонованої моделі, обґрунтовані переваги її впровадження для усіх суб'єктів молодіжної взаємодії, а саме:

- участь молоді – це базове право людини, яке допомагає реалізувати інші права;

- участь – це розвиток молодих лідерів із важливими життєвими навичками;
- участь молоді – це більш якісна державна/ місцева політика;
- участь – це більша довіра молоді до влади.

Структуровану Модель молодіжної участі на місцевому, регіональному та національному рівнях наведено в додатку 2.

Таким чином, представлена модель є не просто теоретичною конструкцією, а й практичним посібником для розбудови дієвої системи молодіжної участі. Її впровадження сприятиме не лише підвищенню якості державних рішень через залучення свіжих ідей та додаткових ресурсів, але й формуванню нової генерації активних громадян, розвитку лідерського потенціалу та, що є критично важливим, зміцненню довіри та відповідальності у відносинах між молоддю і владою.

Враховуючи вищенаведені напрацювання та розробки, з метою запровадження інструментів розрахунку і оцінки рівнів молодіжної участі, Н. Тілікіною розроблено *Модель реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді* (див. рис. 5.2.2), яка також включає оцінювання чотирьох рівнів участі молоді – участь, залученість, інформованість і невключеність. Для обрахунку рівнів участі використані результати соціологічного дослідження «Молодь України – 2021»³⁸³, яке є найбільш релевантним для здійснення розрахунків.

Ця модель реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді репрезентує багаторівневу систему, що ілюструє ступінь включеності молодих людей у процеси ухвалення рішень, реалізацію молодіжної політики та громадське життя загалом. Основу моделі становить піраміда, в основі якої – найнижчий рівень участі, що поступово зростає до вершини, яка визначає найактивніші групи молоді.

Перший рівень демонструє найвищу залученість, охоплюючи лише 3,5% молодих людей, які є членами політичних партій, громадських організацій, молодіжних консультативно-дорадчих органів. Їхня участь має формат партнерства з органами влади і передбачає реальний вплив на формування рішень. *Другий рівень*, який охоплює 19,5% молоді, включає тих, хто бере участь у діяльності інститутів громадянського суспільства або долучається до молодіжних рад та інших дорадчих структур. Цей рівень асоціюється з діалогом – двостороннім обміном думками між молоддю та владою. *Третій рівень* відображає середню активність (24,4%) – до нього належить молодь, яка взаємодіє з молодіжними організаціями на рівні споживача послуг або інформації, зокрема отримує новини з молодіжної тематики через ЗМІ або неформальні джерела. Цей рівень відповідає формату консультування.

Четвертий рівень включає 30,9% молоді та вважається рівнем часткової неактивності. До цієї категорії належать ті, хто голосує на виборах і лише

³⁸³ Становище молоді України – 2021. Результати соціологічного дослідження. URL: <https://inmol.org/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=5019>

епізодично знайомий з діяльністю громадських організацій або інформується через медіа. Їхня взаємодія з молодіжною політикою обмежується інформуванням без активної участі. Найнижчий, *п'ятий рівень*, об'єднує 21,7% молоді, яка не бере участі в будь-якій формі громадської діяльності, не поінформована про молодіжну політику та не отримує жодної підтримки з боку держави. Це так звана «нова неактивність», що вказує на глибоку відчуженість частини молоді від суспільно-політичного життя.

Модель також структурує реалізацію молодіжної політики на трьох інституційних рівнях: національному, регіональному та місцевому. На національному рівні за реалізацію молодіжної політики відповідають центральні органи виконавчої влади, зокрема Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти і науки, Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, а також Національна рада з питань молоді тощо. На регіональному рівні ключову роль відіграють обласні, Київська міська державні адміністрації, обласні ради, Київська міська рада, управління (департаменти) у сфері молоді, освіти, культури та спорту, а також регіональні радники з питань молоді. На місцевому рівні відповідальними є органи місцевого самоврядування, місцеві виконавчі органи та консультативні структури при них.

Важливим елементом моделі є відповідність рівнів активності молоді типам участі: інформування, консультування, діалог і партнерство. У правій частині схеми відображено, які саме інституції та форми роботи з молоддю відповідають кожному з рівнів. Наприклад, до механізмів інформування віднесено інтернет, ЗМІ, соціальне оточення (батьки, однолітки), тоді як діалог забезпечують молодіжні центри, гуртки, клуби, консультативні ради, а партнерство передбачає співпрацю з громадськими організаціями та участь у політичних партіях чи учнівському/студентському самоврядуванні.

Отже, Модель реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді дозволяє оцінити стан залучення молоді до суспільних процесів, визначити цільові групи для підвищення рівня участі та сформувати політики, що базуються на потребах і потенціалі різних категорій молодих людей. Вона також дає змогу побачити нерівномірність залучення молоді та окреслити напрями роботи з тими, хто залишається за межами громадської активності. Проте даний розподіл є досить умовним та дозволяє визначити рівні молодіжної активності і відповідні методи роботи з кожною із молодіжних груп: молоді люди, які активно залучаються до молодіжної роботи, потребують оволодіння певними знаннями і вміннями щодо налагодження ефективної взаємодії з органами влади, представництва молодіжних інтересів, обміну досвідом, у той час як молоді люди, які зовсім не володіють інформацією і не долучаються до молодіжних заходів і програм, в першу чергу, потребують інформування щодо можливостей залучення до молодіжної роботи, мотивації до молодіжної участі.

На нашу думку, ця модель більш чітко відображає участь молоді у молодіжній сфері, враховуючи канали впливу та рівні участі окремих груп молоді, що пов'язано з їхньою поінформованістю або залученістю до процесів (рис. 5.2.2).

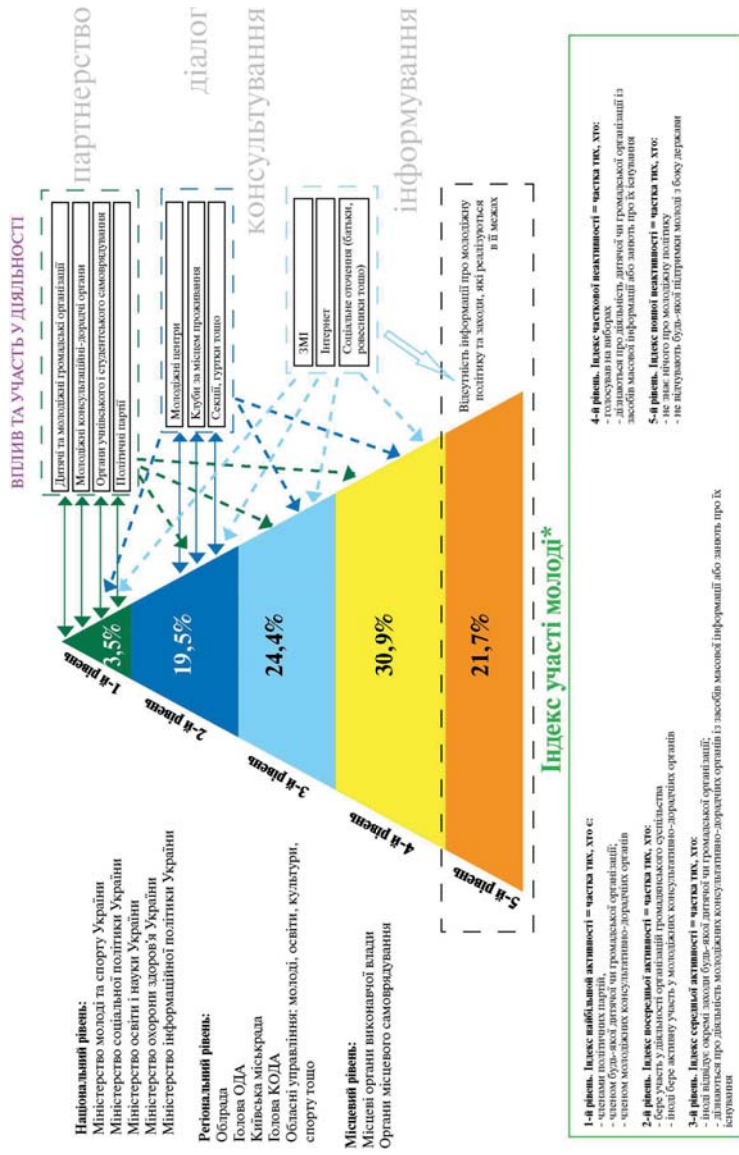

Рис. 5.2.2. Модель реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді

Джерело: розроблено Н. Тітиною.

Таблиця 5.2.2. Побудова оцінювання рівнів участі молоді у формуванні і реалізації політики у молодіжній сфері
(Індекс участі молоді)

Громадські організації	Молодіжні консультативно-дорадчі органи	Органи учнівського та студентського самоврядування	Волонтерство	Політика	Громади	Молодіжні центри та простори	Індекс участі молоді
Чи знаєте ви про існування дитячих і молодіжних громадських організацій в Україні та про їхню діяльність? <i>один варіант відповіді</i>	Чи знаєте ви про існування молодіжних консультативно-дорадчих органів в Україні та про їхню діяльність? <i>один варіант відповіді</i>	Чи знаєте ви про існування органів учнівського та студентського самоврядування в Україні та про їхню діяльність? <i>одні варіанти відповіді</i>	Чи відомо вам про волонтерські руху та яка ваша участь в них? <i>одні варіанти відповіді</i>	Як ви долучаєтесь до політичного життя своєї країни?	Як ви долучаєтесь та бачите свою участь у життєдіяльності громади? <i>одні варіанти відповіді</i>	Чи відомо вам про існування молодіжного центру на території вашого населеного пункту? <i>одні варіанти відповіді</i>	
1. Я є членом такої організації	1. Я є активним членом	1. Я є активним членом	1. Я є членом волонтерського руху	1. Я є членом членом політичної партії	1. Представництво в органах самоорганізації громади – громадських радах, робочих групах тощо	1. Так, я є працівником такого центру	1-й рівень Індекс найбільшої активності
2. Іноді відвіую інші окремі заходи	2. Іноді беру активну участь. 3. Зараз я не член, але раніше брав активну участь	2. Іноді беру активну участь. 3. Зараз я не член, але раніше брав активну участь	2. Я займався/лася волонтерством упродовж останніх 12 місяців і раніше. 3. Я займався/лася	2. Іноді беру активну участь у мітингах, зібраннях, підписанні петицій тощо	2. Участь у громадських зборах, слуханнях	2. Так, я відвіую молодіжний центр	2-й рівень Індекс посередньої активності

Громадські організації	Молодіжні консультативно-дорадчі органи	Органи учнівського та студентського самоврядування	Волонтерство	Політика	Громади	Молодіжні центри та простори	Індекс участі молоді
			волонтерством упродовж останніх 12 місяців, але раніше не займалися				
3. Дізнаюся про їхню діяльність із засобів масової інформації, але не відвідую заходи	4. Дізнаюся про їхню діяльність із засобів масової інформації	4. Дізнаюся про їхню діяльність із засобів масової інформації	4. Я не займався/лася цим упродовж останніх 12 місяців, але раніше займався/лася	3. Активно цікавився інформацією про політичне життя країни. 4. Завжди беру участь у виборах на національному і регіональному рівні	3. Участь у роботі по благоустрою	3. Так, мені відомо, що існує такий заклад, але я його не відвідую	3-й рівень Індекс середньої активності
4. Тільки знаю, що такі існують	5. Тільки знаю, що такі існують	5. Тільки знаю, що такі існують	5. Я ніколи цим не займався/лася	5. Отримую інформацію із засобів масової інформації	4. Голосування на виборах	4. Ні, у нас немає такого центру	4-й рівень Індекс часткової неактивності
5. Ні, не знаю 6. <i>Важко відповісти</i>	6. Ні, не знаю. 7. <i>Важко відповісти</i>	6. Ні, не знаю. 7. <i>Важко відповісти</i>	6. Я нічого про це не знаю. 7. <i>Важко відповісти</i>	6. Я не цікавився політикою взагалі. 7. <i>Важко відповісти</i>	5. Ніяким чином не беру участь. 6. <i>Важко відповісти</i>	5. Не володію такою інформацією. 6. <i>Важко відповісти</i>	5-й рівень Індекс повної неактивності

Джерело: розроблено Тіткіною Н.В.

Основою для розробки Моделі реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді є *Індекс участі молоді* – інтегральний показник, який розраховується за результатами соціологічних досліджень та надає кількісну оцінку рівнів участі молоді у формуванні і реалізації політики у молодіжній сфері. Він дозволяє звести різноманітні аспекти участі – від поінформованості до реального впливу – до єдиного, стандартизованого значення, що робить його зручним інструментом для моніторингу, порівняння та аналізу.

У таблиці 5.2.2. представлено ключові запитання, які використовуються для розрахунку Індексу участі молоді у формуванні та реалізації політики у молодіжній сфері. Вони є емпіричним підґрунтям побудови Моделі реалізації політики у молодіжній сфері за участю молоді, розробленої на основі соціологічного дослідження «Молодь України – 2020». Кожне запитання спрямоване на оцінку рівня обізнаності, залученості та активності молодих людей у різних сферах громадського і політичного життя, зокрема в діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій (ГО), молодіжних консультативно-дорадчих органів (МКДО), органів учнівського і студентського самоврядування, волонтерських рухів, політичного життя, участі у життєдіяльності громад, а також у функціонуванні молодіжних центрів (МЦ) та молодіжних рад (МР).

Запитання побудовані за уніфікованою шкалою відповідей, що дозволяє віднести кожного респондента до певного рівня участі – від найвищого (1-й рівень, що відображає інституційну активність у форматі членства чи працевлаштування) до найнижчого (5-й рівень, який репрезентує повну неактивність або необізнаність щодо молодіжної політики та доступних форм участі). Структура відповідей відображає поступовий перехід від активної участі до пасивного інформування або її відсутності. Таким чином, таблиця дозволяє не лише кількісно виміряти індекс участі, але й якісно охарактеризувати типи залучення молоді на різних рівнях соціального та політичного життя.

Цей інструментарій також уможливорює виявлення соціальних груп молоді з різним потенціалом до громадянської активності, а також є основою для порівняльного аналізу між різними регіонами, типами громад, освітніми або соціальними групами. Завдяки систематизованій побудові та логіці шкалювання таблиця виконує функцію операціоналізації складного поняття «участь молоді», трансформуючи його у вимірювані категорії, що дозволяє застосовувати результати у практиці формування молодіжної політики на всіх рівнях управління.

5.3. Механізми впровадження моделі молодіжної участі в Україні

Наступним важливим кроком у розбудові системи участі молоді стало створення механізмів, які забезпечують практичне застосування отриманих даних та підвищення ефективності залучення молоді до ухвалення рішень. Саме в цьому контексті варто розглянути ініціативу, реалізовану у 2019 році в межах співпраці Міністерства молоді та спорту України та ЮНІСЕФ. У її рамках було розроблено механізм та інструменти участі молоді на кожному з рівнів залучення відповідно до Моделі участі молоді (рис. 5.3.1).

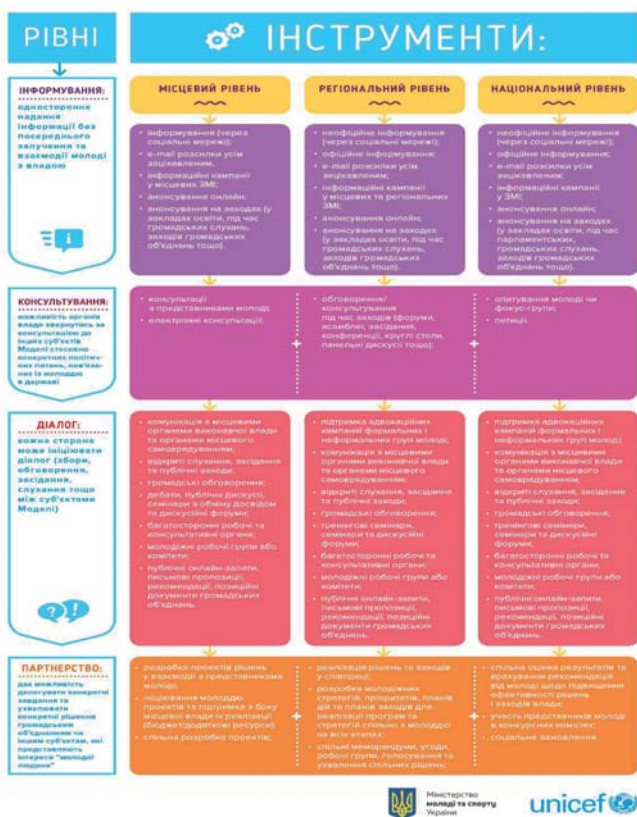

Рис. 5.3.1. Механізми та інструменти участі молоді на кожному з рівнів участі

Джерело: Участь молоді в процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року). Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2018. 100 с.

Ураховуючи різні етапи циклу розробки політики, інтенсивність та форми участі змінюватимуться залежно від етапу та бажаних результатів. Кожен із названих рівнів має свої особливі механізми та інструменти участі молоді³⁸⁴.

Відповідно до Моделі участі молоді молодіжна політика на різних рівнях ґрунтується на багатосторонній взаємодії, де кожен учасник відіграє свою унікальну роль. Усі залучені сторони можна поділити на дві основні групи: суб'єкти, які є безпосередніми виконавцями та учасниками процесу, та партнери, що формують підтримуючу систему молодіжної роботи.

Основним **суб'єктом**, навколо інтересів якого будується вся модель, є молода людина – громадянин/-ка України віком від 14 до 35 років. Суб'єктами, які взаємодіють з молоддю, залучають молодих людей до ухвалення рішень, а також формують активну життєву позицію молоді, є місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, консультативно-дорадчі органи, інститути громадянського суспільства, установи та заклади молодіжної інфраструктури.

Органи влади – це інституції, що несуть відповідальність за формування та реалізацію державної молодіжної політики, розподіл ресурсів та створення правових рамок молодіжної діяльності:

- на місцевому та регіональному рівнях це місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що є головними контрагентами для молоді на місцях, відповідають за розробку місцевих програм, фінансування молодіжних центрів та підтримку молодіжних ініціатив;
- на національному рівні: центральні органи виконавчої влади (наразі Міністерство молоді та спорту України) та орган законодавчої влади (Верховна Рада України) формують загальнодержавні стратегії, ухвалюють закони та забезпечують інституційну підтримку молодіжної політики в масштабах країни.

Інститути громадянського суспільства – це інституції, які представляють інтереси молоді та є посередниками між нею та владою:

- громадські об'єднання: широкий спектр організацій (асоціації, спілки, молодіжні крила політичних партій, неформальні ініціативи), що артикулюють молодіжні потреби, реалізують проєкти та є ключовими учасниками взаємодії на рівнях «Діалогу» та «Партнерства»;
- молодіжні консультативно-дорадчі органи (КДО): формалізовані структури (молодіжні ради, парламенти), створені при органах влади, що надають консультації, експертні висновки, беруть участь у розробці рішень, забезпечують постійну та системну участі молоді;

³⁸⁴ Участь молоді в процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2018. 100 с.

- органи учнівського та студентського самоврядування представляють інтереси молоді, яка навчається, та є важливим каналом залучення до громадського життя на рівні навчальних закладів.

Молодіжна інфраструктура (молодіжні центри, молодіжні простори) – фізичні простори та установи, які є практичними осередками молодіжної роботи. Їхня роль – надавати послуги з неформальної освіти, створювати умови для спілкування та самореалізації молоді, реалізовувати локальні проєкти та бути майданчиком для діалогу з владою.

Таблиця 5.3.1. Суб'єкти молодіжної взаємодії та форми їхнього впливу на молодіжну активність

	Форми взаємодії	Національний рівень	Обласний рівень	Місцевий рівень
Органи влади	- рішення молодіжних дорадчих органів; - громадські обговорення та слухання; - робота молоді у органах державної влади;	Міністерство молоді та спорту	Державна адміністрація; обласні управління/відділи, які працюють з молоддю; обласна рада	Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування
Молодіжне представництво	- електронні петиції; публічні запити, письмові пропозиції, рекомендації	Громадська рада при Міністерстві молоді та спорту України	Молодіжні консультативно-дорадчі органи; Самоврядування (шкільне і студентське); Молодіжні та волонтерські ініціативи	
Інститути громадянського суспільства	- проведення молодіжних заходів; - громадські обговорення; - робота молодіжної інфраструктури	Молодіжні та дитячі громадські організації; Громадські організації та об'єднання, які працюють з молоддю; Асоціації, спілки, товариства; Релігійні організації; Політичні партії		
Молодіжна інфраструктура		Молодіжні центри/простори; Молодіжні працівники; Заклади та установи, що працюють з молоддю		

Джерело: упорядковано Н. Тілікіною.

Суб'єкти молодіжної взаємодії впливають на молодих людей незалежно від рівня залучення або поінформованості молоді. Співпраця між молодими людьми і суб'єктами молодіжної взаємодії відбувається залежно рівня молодіжної активності і може мати як односторонній вплив («невключеність», «інформованість», «залученість»), так і двосторонню партнерську взаємодію («участь»).

Партнери молодіжної участі – інституції та групи, які безпосередньо не є суб'єктами ухвалення рішень у молодіжній політиці та її реалізації, але створюють сприятливі умови, надають ресурси та експертну оцінку, а також впливають на громадську думку.

Одним із ключових партнерів у реалізації молодіжної політики є освітнє середовище: на місцевому рівні це колективи закладів освіти, вчителі та батьківські комітети. Вони відіграють ключову роль у формуванні громадянських компетентностей у дітей та молоді, інформуванні про можливості участі та заохоченні до активності.

Засоби масової інформації (ЗМІ) є ключовим партнером на всіх рівнях молодіжної участі, особливо для реалізації завдань на рівні «Інформування». ЗМІ поширюють інформацію, висвітлюють успішні практики молодіжної участі, проводять розслідування та формують суспільний запит на якісну молодіжну політику.

Бізнес-структури є важливим партнером молодіжної політики, що може надавати фінансові та матеріальні ресурси для підтримки молодіжних ініціатив (спонсорство, корпоративна соціальна відповідальність), пропонувати можливості для стажування та працевлаштування, виступаючи таким чином елементом «соціального ліфта».

Політичні партії залучають молодь до політичного життя, формують «молодіжні крила», пропонують ідеологічні платформи та є каналом для просування молодих лідерів в органи влади.

Експертне середовище формують соціологи, аналітики, науковці, які забезпечують аналітичну підтримку процесу молодіжної участі. Вони проводять дослідження потреб молоді, оцінюють ефективність політик та надають рекомендації, що дозволяє ухвалювати більш обґрунтовані рішення.

Така розгалужена система суб'єктів та партнерів створює комплексну систему, де участь молоді стає не епізодичним явищем, а невід'ємною та органічною частиною процесу управління на всіх рівнях. Проте така розгалужена система суб'єктів і партнерів молодіжної роботи потребує відповідної координації і узгодження діяльності. І таким об'єднуючим усіх стейкхолдерів молодіжної сфери, як і будь-якої іншої політики, можуть бути *молодіжні ради і радники з молодіжних питань* як на національному, так і на місцевому рівнях, які здійснюють:

- формування обґрунтованої молодіжної політики;
- визначення пріоритетних напрямів молодіжної політики на підставі регіональних потреб та інтересів молоді;
- узгодження механізмів взаємодії державних і громадянських інститутів;
- забезпечують участь молоді в ухваленні рішень.

Механізм координації взаємодії основних суб'єктів (державні інституції, організації громадянського суспільства та незалежні експерти/ науковці) з врахуванням їхніх вкладів у формування і реалізацію молодіжної політики за участі молодіжних рад розроблено І. Пешою в рамках реалізації науково-дослідної роботи «Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації» (2018) (рис. 5.3.2).

Так, державні інституції, які долучені до формування і реалізації молодіжної політики і молодіжної роботи, виконують такі функції, як:

- організація партнерської взаємодії усіх зацікавлених сторін;
- нормативно-правове забезпечення діяльності усіх стейкхолдерів (ОГС, державні і комунальні установи тощо) і механізмів їхньої взаємодії;
- фінансова та інституційна підтримки діяльності стейкхолдерів;
- формування стратегічних цілей молодіжної політики за участі стейкхолдерів;
- координація молодіжної політики і молодіжної роботи.

Організації громадянського суспільства виконують такі функції, як:

- адвокація молодіжних інтересів;
- об'єднання та активізація громадянсько активної молоді;
- реалізація молодіжної політики і молодіжної роботи на національному, регіональному і місцевому рівнях;
- контроль за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні і реалізації молодіжної політики і молодіжної роботи.

Дуже важливою складовою формування і оцінки ефективності обґрунтованої молодіжної політики є незалежні експерти та науковці, які формують базу і проблематику політики та інформують про становище цільової групи політики. Вони здійснюють:

- вивчення та аналіз молодіжної політики та становища молоді;
- проводять соціологічні дослідження та здійснюють експертні оцінки;
- надають пропозиції та рекомендації щодо поліпшення політики та становища цільової групи;
- розробляють методики та навчальні програми щодо роботи з молоддю, діяльності державних та громадських організацій;
- здійснюють зовнішній моніторинг і оцінку реалізації заходів, програм і політик у молодіжній сфері.

- партнерство та конструктивна взаємодія;
- зворотній зв'язок;
- відкритість в ухваленні рішень;
- угодження позицій

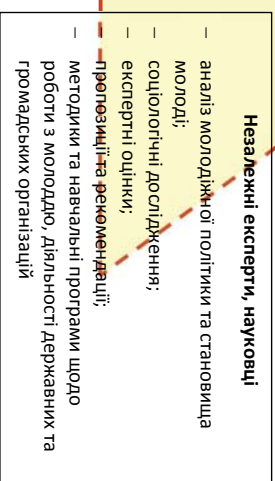
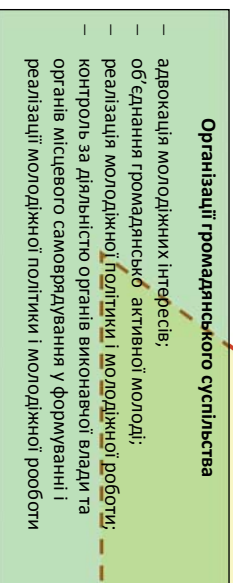
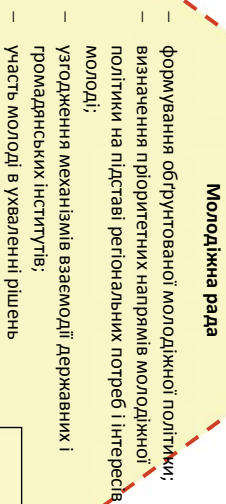

Рис. 5.3.2. Механізм координації взаємодії державних інституцій та організацій громадянського суспільства в молодіжній сфері

Джерело: розроблено І. Петюю.

Враховуючи вищевикладене та нові сучасні умови і виклики формування й реалізації молодіжної політики, Н. Тілікіною доопрацьовано та вдосконалено механізм та інструменти реалізації молодіжної політики в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення на національному, регіональному та місцевому рівнях (табл. 5.3.2).

Таблиця 5.3.2. Механізм та інструменти реалізації молодіжної політики

Рівні	Національний	Регіональний	Рівень територіальних громад
Інструменти			
Інформування: (одностороннє надання інформації без залучення та взаємодії молоді з владою)	- Інформування через офіційні сайти; - Оприлюднення інформації в соціальних мережах, канали месенджерів; - Інформаційні кампанії у ЗМІ; - Відповіді на запити щодо отримання публічної інформації; - Інформування на заходах (парламентські, громадські слухання; заходи тощо); - Розповсюдження друкованих матеріалів (листівки, брошури, постери тощо)	- Інформування через офіційні сайти; - Оприлюднення інформації в соціальних мережах, канали месенджерів; - Інформаційні кампанії у ЗМІ; - Відповіді на запити щодо отримання публічної інформації; - Інформування на заходах (громадські слухання; заходи тощо); - Розповсюдження друкованих матеріалів (листівки, брошури, постери тощо)	- Інформування через офіційні сайти; - Оприлюднення інформації в соціальних мережах, канали месенджерів; - Розсилка усім зацікавленим (e-mail); - Інформаційні кампанії у місцевих ЗМІ; - Інформування на заходах (громадські слухання; заходи тощо); - Розповсюдження друкованих матеріалів (листівки, брошури, постери тощо); - Щорічне звітування голови
Консультування: можливість органів влади звернутись за консультацією до інших суб'єктів моделі стосовно конкретних питань, пов'язаних із молоддю в країні, регіоні чи населеному пункті	- Опитування молоді (анкетування, фокус-групи тощо); - Конференції, круглі столи, стратегічні сесії, оприлюднення проєктів рішень для отримання зворотного зв'язку; - Консультації з представниками молоді (через громадські слухання, загальні збори, експертів); - Обговорення, консультації під час заходів		
Діалог: кожна сторона може ініціювати діалог (збори, обговорення, засідання, слухання тощо між суб'єктами моделі)	Підтримка адвокаційних кампаній (формальних і неформальних груп молоді);	Підтримка адвокаційних кампаній (формальних і неформальних груп молоді);	Комунікація з органами законодавчої і виконавчої влади; Відкритті слухання, засідання, публічні заходи

Рівні	Національний	Регіональний	Рівень територіальних громад
	Інструменти		
	Комунікація з органами виконавчої влади Відкриті слухання, засідання, публічні заходи; Громадські обговорення; Міжсекторальні робочі групи та консультативно-дорадчі органи; Молодіжні робочі групи або комітети; Публічні запити (листи, рекомендації тощо); Місцеві ініціативи; Електронні петиції	Комунікація з місцевими органами виконавчої влади Відкриті слухання, засідання, публічні заходи; Громадські обговорення; Робочі групи та консультативно-дорадчі органи; Молодіжні робочі групи або комітети; Публічні запити (листи, рекомендації тощо); Електронні петиції	Громадські обговорення; Дебати, публічні дискусії, форуми; Молодіжні робочі групи; Публічні запити (листи, рекомендації тощо); Електронні петиції
Партнерство: можливість делегувати конкретні завдання та ухвалювати конкретні рішення громадським об'єднанням чи іншим суб'єктам, які представляють інтереси молодої людини	Розробка проєктів рішень спільно з представниками молоді; Ініціювання молоддю проєктів та підтримка з боку влади їхньої реалізації (бюджет, додаткові ресурси тощо); Спільна розробка рішень; Спільна розробка молодіжних стратегій, планів дій, програм; Спільні меморандуми, угоди, робочі групи, голосування, ухвалення спільних рішень; Спільна оцінка результатів та врахування рекомендацій від молоді щодо підвищення ефективності; Конкурси проєктів для молодіжних ГО; Спільні проєкти; Спільна розробка та виконання програм; Участь представників молоді в конкурсних комісіях		
Делегування: влада виконує завдання громадськості та підтримує незалежні громадські ініціативи, діяльність організацій громадянського суспільства	Органи самоорганізації молоді (студентське і учнівське самоврядування тощо); Громадський бюджет; Соціальне замовлення		

Джерело: укладено Н. Тілікіною.

У контексті реалізації молодіжної політики та роботи з молоддю ключове значення має структурований підхід до забезпечення участі молоді. Ми виділяємо **п'ять основних рівнів залучення**: інформування, консультування, діалог, партнерство та делегування, які в сукупності охоплюють весь спектр можливої участі молоді у соціальних та політичних процесах. Ці рівні корелюють зі **шкалою участі**, що класифікує залученість на три широкі категорії: відсутність участі (маніпуляція, терапія), обмежена участь (інформування, консультації, врахування думки) та реальна участь (партнерство, делегування повноважень, громадський контроль). Шкала участі дає змогу в майбутньому оцінювати залученість молоді та

її участь у процесі формування і реалізації молодіжної політики і молодіжної роботи (рис. 5.3.3).

Ця схема візуалізує *багаторівневу модель залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики відповідно до рівнів участі*. В її основі лежить *шкала участі*, яка відображає спектр форм залучення – від формального інформування до реального делегування повноважень і громадського контролю. Ця шкала структурована за зростанням впливу молоді: від пасивного отримання інформації до активної участі в ухваленні рішень і здійсненні контролю за політичними процесами. Водночас схема враховує трирівневу адміністративну систему управління в Україні – національний, регіональний та рівень територіальної громади – і демонструє, які саме інструменти участі можуть бути реалізовані на кожному з цих рівнів залежно від ступеня включення молоді.

На нижчому рівні участі – інформуванні – органи влади обмежуються поширенням інформації через офіційні сайти, соціальні мережі, ЗМІ, публічні звіти, інформаційні стенди, листи, буклети або звернення. На рівні консультування застосовуються опитування, анкетування, фокус-групи, консультації з експертами, стратегічні сесії та обговорення програм чи рішень з метою врахування думки молоді. Діалог передбачає двосторонню комунікацію з можливістю ініціювання процесів з боку молоді, включно з громадськими обговореннями, відкритими засіданнями, форумами, круглими столами, поданням ініціатив та електронних петицій. Партнерство характеризується включенням молоді до розробки стратегій, програм і рішень через участь у робочих групах, погоджувальних радах, консультативно-дорадчих органах та механізмах спільного моніторингу. Найвищим рівнем участі є делегування, коли молодіжні структури безпосередньо отримують повноваження щодо реалізації політики через інструменти на кшталт органів самоврядування молоді, громадських бюджетів, соціального замовлення, реалізації молодіжних програм і впровадження бюджетних рішень.

Таким чином, багаторівнева модель залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики відповідно до рівнів участі забезпечує логічну і послідовну рамку для впровадження різних форм молодіжної участі відповідно до реальних можливостей та інституційного контексту. Вона є практичним орієнтиром для органів влади, громадських організацій, молодіжних рад та інших стейкхолдерів у сфері молодіжної політики, дозволяючи оцінити рівень залучення молоді, виявити прогалини та планувати заходи щодо підвищення рівня участі на всіх рівнях управління.

Отже, участь молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики є ключовим елементом сучасної державної політики у молодіжній сфері, яка орієнтована на активізацію громадянського потенціалу молодого покоління. Запропоновані у цьому розділі підходи до побудови моделей участі, шкали оцінювання рівнів залучення, а також інструменти реалізації політики створюють надійну аналітичну та методичну базу для впровадження ефективної та інклюзивної молодіжної політики в Україні.

Індекс участі молоді та відповідні індикатори дозволяють проводити міжрегіональні порівняння, виявляти прогалини в реалізації політики та оцінювати ефективність заходів, спрямованих на залучення молоді. Механізми, диференційовані за рівнями участі, сприяють поступовому розвитку соціальної активності молоді – від базового інформування до повноцінного партнерства в ухваленні рішень.

Узагальнені в розділі моделі і практики створюють підґрунтя для удосконалення державної молодіжної політики, що базується на принципах інклюзивності, відкритості, рівноправного діалогу та міжвідомчої взаємодії. Підводячи підсумок цього розділу, вважаємо за доцільне у подальшій роботі з розробки системи моніторингу та оцінки молодіжної політики і молодіжної роботи на регіональному рівні спиратися на доповнені механізми та інструменти реалізації молодіжної політики відповідно до шкали молодіжної участі.

Розділ 6. Міжвідомча та міжсекторальна взаємодія у реалізації молодіжної політики

6.1. Побудова міжвідомчої і міжсекторальної взаємодії суб'єктів у молодіжній сфері

Ефективна молодіжна політика неможлива без чітко налагодженої взаємодії між різними секторами та інституціями, які працюють з молоддю або впливають на її життя. Міжвідомча та міжсекторальна координація дозволяє уникнути дублювання функцій, забезпечити цілісність підходів і посилити вплив заходів, спрямованих на підтримку молоді. У цьому контексті важливим є залучення не лише державних органів влади, а й органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, міжнародних організацій, а також самої молоді як повноправного партнера.

У рамках партнерства Європейської Комісії та Європейського молодіжного форуму розроблено трикутник натхнення управлінням молодіжною сферою, який включає (рис. 6.1.1)³⁸⁵:

- дослідження молоді: розвиток знань про молодь для кращого розуміння поточних і майбутніх викликів та тенденцій у житті молодих людей, а також наслідки для молодіжної політики й роботи з молоддю;
- молодіжна політика: інформування про молодіжну політику шляхом надання відповідних доказів, знань та розбудови потенціалу учасників молодіжної політики;
- робота з молоддю (або молодіжна робота): сприяння та зміцнення роботи з молоддю та визнання її внеску, зокрема, участь молоді та соціальну інтеграцію молодих людей.

Таке партнерство дає змогу обмінюватися досвідом між державною молодіжною політикою, науковим і дослідним потенціалом (дослідження молоді) та практичною роботою з молоддю (рис. 6.1.1).

Ці три сторони взаємопов'язані, і роль молодіжного партнерства між національним і регіональним (місцевим) рівнями полягає у зміцненні діалогу між ними, залучаючи молодих людей та молодіжні організації до реалізації роботи з молоддю. Там, де це доцільно, зацікавлені сторони з інших секторів запрошуються до міжсекторального обміну. Усі заходи та публікації партнерства сприяють обміну досвідом і практикою між зацікавленими сторонами. Вони є частиною структурованого діалогу та сприяють реалізації політичних цілей усіх партнерів і стейкхолдерів.

³⁸⁵ Essentials. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/essentials>

Розглянути взаємодію стейкхолдерів у молодіжній сфері можна на прикладі «магічного трикутника» Зентнера³⁸⁶, який на початковій стадії представляє молодіжну сферу лише у вигляді трикутника – молодіжна політика, молодіжна робота, молодіжні дослідження (ідея взаєморозуміння, поваги та діалогу) (рис. 6.1.1).

Рис. 6.1.1. Модель молодіжної політики – «магічний трикутник» Зентнера³⁸⁷ (Трикутник натхнення управління молодіжною сферою)

Джерело: складено за ³⁸⁸

Трикутник як символ балансу взаємодії між політиками, громадянським суспільством та дослідженнями завжди був інтерпретацією ідеальної, майже утопічної структури взаємної поваги та підтримки. Крім того, ця модель є скороченою моделлю фактичної структури, оскільки поля «молодіжна робота», «молодіжні дослідження» чи «молодіжна політика» висвітлюються та відображаються у відповідних кутах трикутника (рис. 6.1.1).

У цьому випадку молодіжні дослідження проводять, визнаючи лише політику у межах соціальної реальності, але інформування відбувається тільки в межах цього трикутника, молодіжні працівники є практиками без розуміння молодіжних досліджень, політики слідує ідеологіям, прийнятим у їхньому середовищі, а не доказам, які відповідають молодіжним дослідженням (рис. 6.1.1).

Таким чином дослідники не брали участь у діалозі, а тільки надавали інформацію іншим, а інші не реагували на наукові знання.

На рис. 6.1.2. відображено, що молодіжна робота, яка переважно реалізується молодіжними громадськими організаціями, часто вважається протилежною інтересам молодіжної політики, яка, здавалося б, спрямована виключно на інтеграцію молодих людей у системи, яку неурядові організації не схвалюють.

³⁸⁶ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

³⁸⁷ Там же.

³⁸⁸ Essentials. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/essentials>

А молодіжна політика в даному випадку вибудовується ідеологічно, ставлячи у пріоритет власні цілі, які впливають на життя молоді. Неурядові організації вважаються політичними опонентами, а результати дослідження вони вважають недоречними. Таку систему можна бачити у молодіжній сфері у 1990-х роках.

На рис. 6.1.2. зображена недовіра між усіма суб'єктами молодіжної сфери. У більшості випадків контакти між різними сферами існують, але вони не відображають цілі суб'єкта та можуть позитивно оцінювати інших та/або підтримувати. Напружені контакти і напружене спілкування між двома або всіма трьома сторонами все ще створюють трикутник, який символізує спілкування, але яке характеризується конфліктом, а не співробітництвом.

Рис. 6.1.2. Недовіра між акторами у молодіжній сфері («магічний трикутник» Зентнера)

Джерело: складено за ³⁸⁹.

Наступна форма спілкування заснована більше на неповазі, ніж на незнанні (рис. 6.1.3). Кожна зі сторін бере державні кошти, але не хоче приймати правила, створені ідеологічною політикою, і скоріше відкрито критикує політиків, а у випадку з молодіжною роботою робота з молоддю проводиться відповідно до потреб і запитів молодіжних працівників, у нашому випадку молодіжних громадських організацій, які за державні кошти реалізують заходи для молоді, виходячи із власних можливостей, досвіду і практики фахівців, яких мають.

Дослідники також критикують політику та відмовляються від надання будь-яких альтернативних рішень для розв'язання проблем і викликів, які постають у молодіжному середовищі. У такій структурі сторони рідко насправді спілкуються одна з одною, а швидше кожен скаржиться на іншу сторону.

Більш поширеними є ситуації, коли дві сторони мають регулярний, хороший або принаймні неконфліктний контакт, тоді як третя сторона залишається поза ним

³⁸⁹ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

і не інтегрується в їхнє спілкування взагалі. Таким чином, така модель буде радше лінією чи точкою, ніж трикутник. У цій комунікаційній структурі можлива ізоляція одного з акторів має різні причини. Ця модель показує неповний трикутник, де сполучний кут є молодіжна політика, яка має контакти як з молодіжною роботою, так і з дослідженнями, хоча дві останні сторони не спілкуються регулярно (рис. 6.1.3).

Рис. 6.1.3. Модель молодіжної політики – неповний трикутник («магічний трикутник» Зентнера)

Джерело: складено за ³⁹⁰.

Формування молодіжної політики, що ґрунтується на обґрунтованих даних, має включати якомога більше сторін або менш еквівалентних партнерів, щоб трикутник можна було побудувати як рівносторонній.

Насправді вплив однієї з двох зацікавлених сторін, молодіжної роботи та молодіжних досліджень, на формування політики, заснованої на обґрунтованих даних, може бути більшим, ніж вплив молодіжної політики, яка б створювала нерівносторонній трикутник. Це може відбуватися, якщо групи політиків, представників молодіжної роботи та дослідників мають неоднаковий вплив. Це також може статися, якщо одна з груп має лише спостереження або статус консультанта, але не може вносити пропозиції і тому не має повноважень щодо ухвалення рішень. Якщо дослідники та молодіжні працівники тісно співпрацюють, але вплив обох на ухвалення рішень слабкий, тоді трикутник буде рівнобедреним (рис. 6.1.4).

³⁹⁰ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

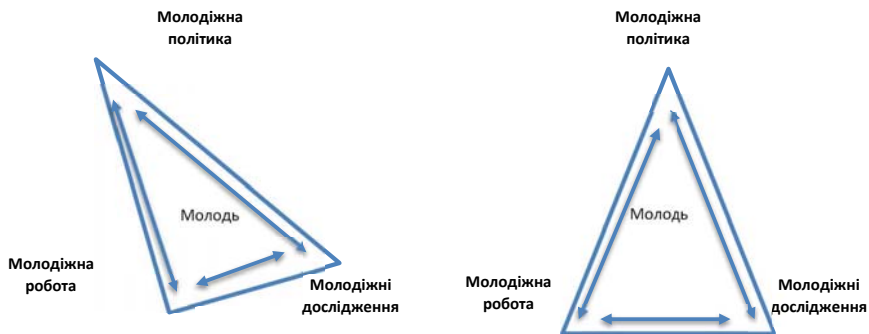

Рис. 6.1.4. Модель молодіжної політики – трикутник, що втратили «магію» («магічний трикутник» Зентнера)

Джерело: складено за ³⁹¹.

Іноді ідеальної моделі трикутника недостатньо. І коли буде значно більше стейкхолдерів (зацікавлених сторін), які залучені до розробки політики, то тоді здавалося б, турбота про молодь буде значно більшою та ефективнішою. У цьому випадку модель одного трикутника потрібно змінити на комбінації з 10 трикутників, які будують п'ятикутник, де всі кути з'єднані між собою, символізуючи лінії зв'язку або співпраці. Кожен із трикутників (наприклад, молодіжна політика, молодіжні центри і простори, молодіжні дослідження або робота з молоддю та інші) ефективно розроблять політику щодо рішення певних проблем, але ідеальним поєднанням було б тоді, коли всі п'ять учасників відіграють певну роль у підтримці науково обґрунтованої молодіжної політики та включені в ухвалення рішень (рис. 6.1.5).

Проте, коли інші сфери залучаються та взаємодіють або навіть конкурують з молодіжною політикою, ситуація може стати ще більш заплутаною. Отже, політика участі в одній сфері може протидіяти виробленню політики в іншій. На рис. 6.1.6. у процес розробки політики включаються освітня політика та батьки, а також, наприклад, економічна політика чи політика у сфері охорони здоров'я, інші галузеві досліджень або міжнародні структури, що впливає на національну і регіональну науково обґрунтовану молодіжну політику.

³⁹¹ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

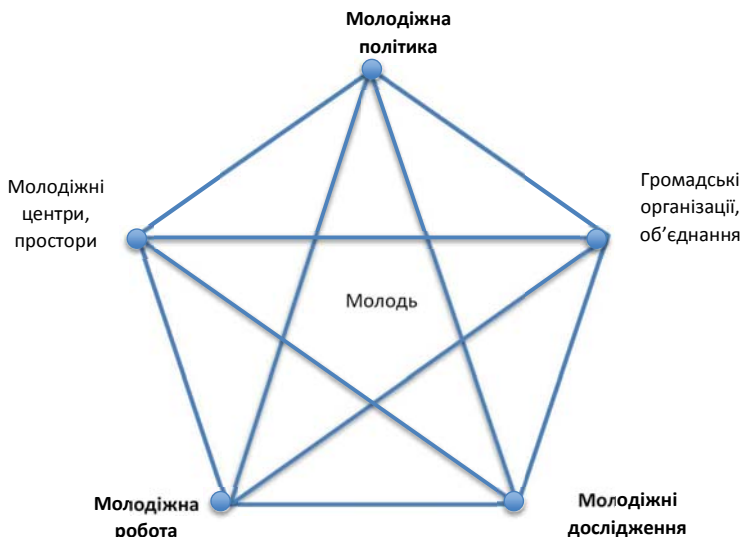

Рис. 6.1.5. Модель молодіжної політики – п'ятикутник з п'ятьма стейкхолдерами

Джерело: складено за ³⁹².

Якщо молодіжна політика – це фактично горизонтальна тема в різних сферах, а молодь – це тема у багатьох галузях досліджень, які не претендують на молодіжні дослідження (наприклад, медичні дослідження з молоддю) і різні актори взаємодіють з дітьми та молоддю, то зображення різноманітних багатокутників, що перекриваються, є більш точним, ніж спрощений «магічний трикутник» (6.1.6).

Коли усі сфери вступають у дискурс, то усі учасники діалогу можуть обговорювати власні точки зору. Вони можуть поставити під сумнів будь-яку заявлену тему або легітимність будь-якої концепції. Якщо ми це припустимо, то ми повинні інтегрувати ці чинники в моделі розробки політики, а, отже, моделі стають ще складнішими, формуючи третій вимір, створюючи піраміду з багатокутником як основу «магічного трикутника», як показано на малюнку 6.1.7.

Здається, що ця модель (рис. 6.1.7) є ідеальною, проте зараз виробляється значна кількість інформації, збираються різні статистичні і соціологічні дані різними структурами і різними сферами підпорядкування. Це призводить до величезної кількості даних офіційної статистики, даних і результатів різних досліджень, які формують різні наративи політики. Проблема, пов'язана з цим розвитком, полягає в тому, що актори та зацікавлені сторони, які включені в процес формування політики, можуть мати такий же підхід або навіть конкуруючу

³⁹² Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

концепцію, але наратив стоїть за обґрунтованими даними, які можуть бути вироблені різними стейкхолдерами і не завжди відомі.

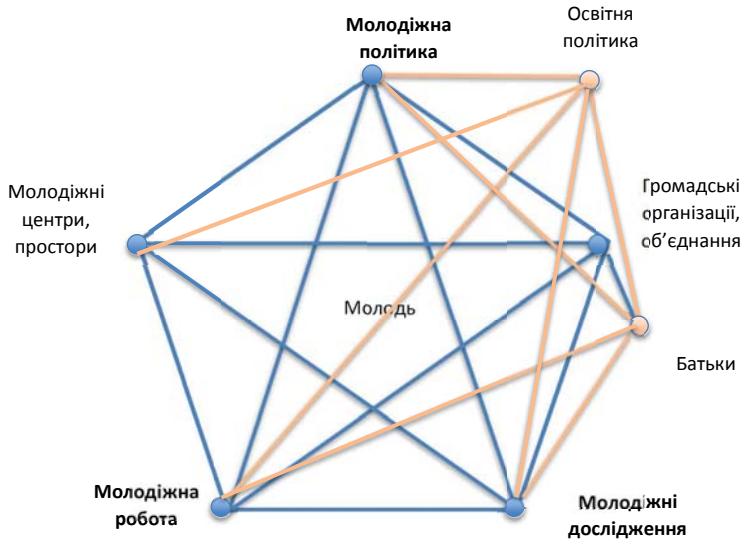

Рис. 6.1.6. Модель молодіжної політики – багатокутники («магічний трикутник» Зентнера)

Джерело: складено за ³⁹³.

Тому якщо обґрунтовані дані або результати зовнішніх оцінок використовуються для обговорення необхідних втручань, ці результати можуть навіть визначити порядок розробки політики, але ніхто з тих, хто бере участь у обговоренні, цього не помічає. Це означає, що інформацію про наявні дані та результати зовнішніх оцінок потрібно побачити і зрозуміти під час дискусії або взаємодії. Інакше магія зникне з багатогранника і він буде втрачений під час інтерпретації даних (рис. 6.1.7).

³⁹³ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

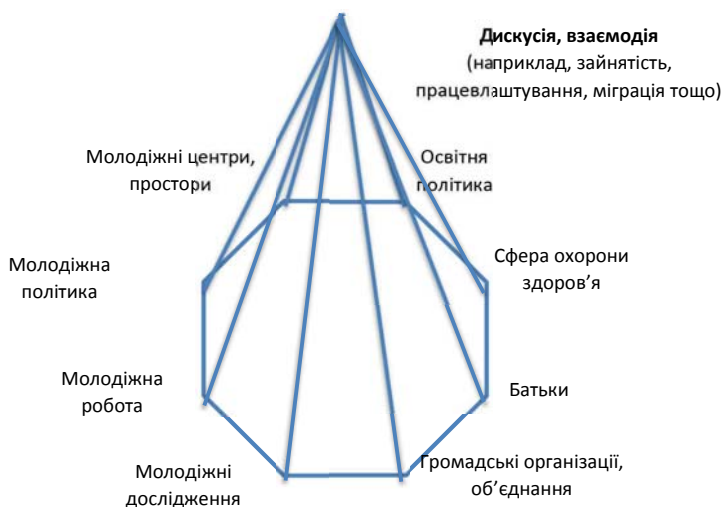

Рис. 6.1.7. Модель молодіжної політики – парадигма багатогранності («магічний трикутник» Зентнера)

Джерело: складено за ³⁹⁴.

Крім того, дуже важливо враховувати зміни, які відбуваються у суспільстві та світі з часом. З розвитком технологій у світі виникають й нові виклики, які має враховувати молодіжна політика. Наприклад, у сучасному інформаційному суспільстві гостро постає питання інтернет-залежності, залежності від комп'ютерних та інтернет-ігор, виникають нові форми насильства тощо. Тому зміна головних питань впливає на склад стейкхолдерів і партнерів, які повинні брати участь у формуванні та розробці молодіжної політики.

Отже, як робота з молоддю, так і молодіжна політика мають будуватися на офіційних статистичних даних та результатах соціологічних дослідженням, а також враховувати бюджет політики – економічні можливості країни чи регіону (рис. 6.1.8).

³⁹⁴ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

Рис. 6.1.8. Модель молодіжної політики на основі обґрунтованих даних та можливостей бюджету

Джерело: складено за ³⁹⁵.

6.2. Міжсекторальна співпраця у молодіжній сфері України

Міжсекторальна співпраця у молодіжній сфері є ключовою умовою для забезпечення ефективної та результативної публічної політики на всіх рівнях. Вона охоплює узгоджені дії різних суб'єктів і стейкхолдерів молодіжної політики – від розробки стратегій, програм, проєктів та планів до моніторингу й оцінки їхньої реалізації. До міжсекторальної співпраці належать різні форми взаємодії: між владою, громадськістю та бізнесом; між секторами публічного управління; між міжнародними й національними інституціями.

Одним із прикладів успішної взаємодії управлінського й громадського секторів у молодіжній політиці є модель спільного управління Ради Європи. У цій системі беруть участь Європейський керівний комітет для молоді (The European Steering Committee for Youth) (урядовий орган), Дорадча рада з питань молоді (The Advisory Council on Youth) (громадський орган), а також спільні структури, такі як Спільна рада з питань молоді та Програмний комітет з питань молоді (The

³⁹⁵ Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>

Programming Committee on Youth), які об'єднують представників влади й молодіжних громадських організацій.

Національна молодіжна стратегія до 2030 року визначає співпрацю між різними секторами як ключову умову розвитку молодіжної сфери. У документі наголошується, що успішна самореалізація та розвиток молоді в Україні залежить від узгоджених дій усіх зацікавлених сторін: органів державної влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, родин тощо³⁹⁶. Виконання Стратегії передбачає спільну діяльність державних та місцевих органів влади у партнерстві з громадськими організаціями, установами, які працюють із молоддю, молодіжними центрами, професіоналами у сфері молодіжної роботи, молодіжними консультативно-дорадчими органами, органами учнівського та студентського самоврядування, представниками бізнесу та міжнародними організаціями, а також за активної участі самих молодих людей.

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» закріплює принцип міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, що передбачає залучення органів влади, суб'єктів молодіжної роботи та інших зацікавлених сторін до формування та реалізації молодіжної політики. Як інструмент співпраці на законодавчому рівні впроваджено Національну раду з питань молоді – консультативно-дорадчий орган при Кабінеті Міністрів України³⁹⁷. Його метою є узгодження позицій з питань молодіжної політики, налагодження співпраці між центральними й місцевими органами влади, суб'єктами молодіжної роботи та іншими стейкхолдерами. Для реалізації цих завдань Міністерство молоді та спорту України розробило проєкт постанови Кабінету Міністрів «Деякі питання діяльності Національної ради з питань молоді», який винесено на громадське обговорення.

У 2021 р. з метою сприяння розвитку потенціалу молоді, її самореалізації й активної участі у суспільному житті та ухваленні рішень щодо молодіжної політики утворено Раду з молодіжних питань як консультативно-дорадчий орган при Главі держави³⁹⁸. Це рішення стало важливим кроком у напрямі інституціоналізації молодіжної участі на найвищому рівні державного управління. Основною метою утворення Ради є сприяння розвитку потенціалу молоді, підтримка її самореалізації в різних сферах життя – освітній, професійній, культурній, громадській, а також забезпечення умов для активного залучення молодих людей до суспільного життя. Особливий акцент зроблено на включенні молоді до процесів ухвалення рішень, зокрема у сфері формування та реалізації державної молодіжної політики. Рада покликана стати дієвим майданчиком для діалогу між молоддю, громадськими організаціями, експертним середовищем та органами державної влади, сприяти консолідації зусиль у виробленні молодіжної політики, що ґрунтується на потребах і пропозиціях самої молоді. Таким чином, її

³⁹⁶ Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

³⁹⁷ Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

³⁹⁸ Питання Ради з молодіжних питань: Указ Президента України від 10.09.2021 р. № 462/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/2022#Text>

діяльність відповідає сучасним підходам до демократичного врядування та участі громадян у формуванні політик.

Прикладом ефективного планування міжсекторальної співпраці органів державної влади стали державні цільові соціальні програми «Молодь України», які реалізовувалися впродовж 2009–2021 років. До їхніх виконавців Кабінет Міністрів України залучив низку міністерств, зокрема Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство закордонних справ, Міністерство економіки, Міністерство у справах ветеранів, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерство цифрової трансформації, Міністерство юстиції, Національну соціальну сервісну службу, Координаційний центр з надання правової допомоги (за згодою), а також обласні та Київську міську державні адміністрації. Крім того, Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міжнародного співробітництва, культури, молоді, спорту та інформаційної політики сприяє координації дій між Міністром молоді та спорту України і представниками інших міністерств.

Міністерство молоді та спорту щорічно проводить конкурс проєктів молодіжних і дитячих громадських організацій. Починаючи з 2021 року, цей конкурс проводиться через програмний модуль «Е-Конкурси» на онлайн-платформі взаємодії органів влади з громадянами та інститутами громадянського суспільства *Взаємодія* (<https://vzaemo.diiia.gov.ua/>). Молодіжний сектор став одним із перших, хто запровадив цифрові технології для організації таких ініціатив. Також громадський сектор все активніше бере участь у створенні нового законодавства, долучаючись до роботи експертних груп. Це стало можливим завдяки об'єднанню ключових учасників молодіжної політики в асоціації, як-от: громадська організація «Асоціація молодіжних працівників України», громадська спілка «Асоціація молодіжних центрів України» та громадська організація «Українська асоціація молодіжних рад».

Протягом останнього десятиліття співпраця Міністерства молоді та спорту України з міжнародними організаціями значно розширилася. Набуто значний досвід спільних ініціатив з агенціями ООН. Одним із таких проєктів є U-Report³⁹⁹, започаткований ЮНІСЕФ у 2015 році, який за допомогою онлайн-опитувань дає можливість молодим людям висловлювати свою думку з різних соціальних питань. Цей інструмент дає можливість молоді впливати на важливі для них процеси, а результати опитувань використовуються під час численних заходів у молодіжній сфері як на національному, так і на регіональному рівнях.

Програма розвитку ООН в Україні також активно співпрацює з Міністерством молоді та спорту через проєкт «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні»⁴⁰⁰, який стартував у квітні 2017 року. Проєкт базується на попередніх досягненнях програми «Демократизація

³⁹⁹ Join U-Report, Your voice matters. URL: <https://ukraine.ureport.in/about/>

⁴⁰⁰ Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні. UNDP Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/civil-society-for-democracy-and-rights.html>

та права людини в Україні» і передбачає надання експертної підтримки, створення мережі хабів громадянського суспільства, а також спеціалізоване навчання молодіжних працівників у рамках програми «Молодіжний працівник». У межах проєкту «Сприяння соціальній згуртованості через залучення молоді»⁴⁰¹, який тривав з серпня 2020 по грудень 2021 року, було проведено дослідження «Соціальна згуртованість молодих людей в Україні», розроблено навчальні матеріали та залучено молодь до впровадження пілотних програм.

Молодіжні програми також стали важливою частиною кількох проєктів Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Одним із найбільш ефективних був проєкт «Децентралізація»⁴⁰², в рамках якого у 2018–2020 роках реалізовано програму «Молодіжний працівник в ОТГ». Вона передбачала створення молодіжних центрів, рад, проведення досліджень потреб молоді та надання підтримки місцевим органам влади. У 2021 році розпочалась нова програма «Мріємо та діємо»⁴⁰³, реалізована разом з IREX та проєктом «Говерла».

До процесу формування молодіжної політики на національному та місцевому рівнях активно залучаються міжнародні організації, зокрема Рада Європи. Вона реалізує проєкти, спрямовані на розвиток участі молоді та громадської активності в Україні. Одним із таких проєктів є «Молодь за демократію в Україні»⁴⁰⁴, який передбачає співпрацю з місцевими органами влади та молодіжними організаціями для підтримки участі молодих людей в громадському житті, зокрема осіб з інвалідністю, молоді з меншин, а також мігрантів і внутрішньо переміщених осіб. Проєкт має на меті підвищення якості молодіжної політики, орієнтуючись на стандарти Ради Європи.

Інший проєкт Ради Європи, «Зміцнення громадської участі у демократичному процесі прийняття рішень в Україні», здійснюється у партнерстві з ГО «Форум розвитку громадянського суспільства». У рамках цього проєкту впроваджується інноваційна цифрова методика CivicLab, що дозволяє розробляти пропозиції щодо публічних управлінських рішень. Методика передбачає навчання фахівців у використанні інструментів для аналізу та прогнозування результатів управлінських рішень з урахуванням думок зацікавлених сторін.

Програма Британської Ради для молоді «Активні громадяни»⁴⁰⁵ сприяє розвитку міжкультурного діалогу та соціального розвитку, особливо на Сході України, де акцент робиться на створення умов для вирішення конфліктів. У межах проєкту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості» (SC3), що реалізується у співпраці з партнерами, включаючи ГО «Міцна громада» та ГО «Молодіжна Платформа», передбачається організація локальних та обласних пітчінгових заходів для підтримки соціальних ініціатив. Цей проєкт фінансується

⁴⁰¹ Сприяння соціальній згуртованості шляхом залучення молоді. UNDP Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/social-cohesion-through-youth-participation.html>

⁴⁰² Програма «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE). Децентралізація. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/dobre>

⁴⁰³ Мріємо та діємо разом. URL: <https://www.mriemotadiemorazom.org>

⁴⁰⁴ Молодь за демократію в Україні. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/youth-for-democracy-in-ukraine>

⁴⁰⁵ Активні громадяни. British Council Україна. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/active-citizens>

Британською Радою та Європейським Союзом. Також у рамках програми «House of Europe», що підтримується Європейським Союзом, Британська Рада організовує Active Citizens Camps, платформи для розвитку лідерського потенціалу та соціальної відповідальності молоді, поширення досвіду та генерації нових ідей для посилення спроможності громад.

Однією з найбільших ініціатив державно-приватного партнерства для молоді в Україні став «Український пакт заради молоді»⁴⁰⁶, започаткований 17 березня 2016 року Центром «Розвиток КСВ» та Міністерством молоді та спорту України в рамках «Європейського Пакту заради молоді». Метою ініціативи є об'єднання зусиль державного та освітнього секторів разом із компаніями-роботодавцями для покращення можливостей працевлаштування молоді. За майже п'ять років Пакт підписали керівники 148 компаній, серед яких провідні банки, телекомунікаційні, торговельні компанії, великі підприємства та місцевий малий і середній бізнес. У 2020 році оновлено документ, і на зміну Пакту 2016–2020 років підписано «Український пакт заради молоді – 2025», який має на меті об'єднати зусилля бізнесу, держави та освіти для вирішення проблем працевлаштування молодих людей. Бізнес зобов'язався сприяти партнерству з освітнім сектором, створювати місця для стажувань та першої роботи молоді, а також надавати менторську підтримку. Партнерами ініціативи стали Фонд ООН у галузі народонаселення та програма UNITY (USAID).

На регіональному рівні громадські організації активно залучаються до реалізації цільових програм для молоді, організовуються конкурси проєктів, зокрема у Вінницькій, Сумській та Луганській областях. Міжсекторальна співпраця налагоджена і на місцевому рівні, зокрема з поліцією. Одним із яскравих прикладів є ініціатива «Помічник патрульного»⁴⁰⁷, що стала кращою практикою молодіжної роботи у 2020 році. У сфері культури також активно створюються молодіжні простори, зокрема на базі бібліотек та будинків культури.

Отже, міжсекторальна співпраця у сфері молодіжної політики була закріплена у нормативно-правових актах та стратегічних документах України, що сприяло розвитку партнерства між державними органами, місцевими властями, громадським сектором, бізнесом та міжнародними організаціями. Законодавчі ініціативи та спільні проєкти на національному й місцевому рівнях підтверджують важливість цієї співпраці для ефективної реалізації молодіжної політики. Бізнес та міжнародні партнери активно долучаються до ініціатив, таких як стажування та менторство, що створює нові можливості для молоді.

⁴⁰⁶ Український пакт заради молоді – 2025. Career Hub. URL: <https://careerhub.in.ua/pact-for-youth-2025/>

⁴⁰⁷ Каталог кращих практик молодіжної роботи – 2020. URL: <https://youth-worker.org.ua/library/katalog-2020/>

6.3. Визначення стейкхолдерів і партнерів у сфері молодіжної політики на національному і регіональному рівнях

Політика завжди спрямована на спробу пов'язання проблем тієї групи населення, на яку спрямована діяльність цієї політики, але вона має властивість по різному впливати на свою цільову аудиторію. У нашому випадку це молодіжна політика, яка спрямована на розв'язання проблем молоді. Але вплив політики не завжди розцінюється цільовою аудиторією як «позитивний», а мінімальна кількість проблем у будь-якому суспільстві на кожному з етапів його розвитку значно перевищує доступні можливості (ресурси) для їхнього вирішення. Будь-яка політика віддає перевагу вирішенню одних проблем, тоді як вирішення інших переноситься на майбутнє або взагалі відкладається.

Інакше кажучи, завжди існують групи людей, чиї нагальні потреби не потрапляють до пріоритетів державної чи регіональної політики, тому що є групи людей, які виграють від впровадження політики, і ті, хто програє від тієї чи іншої політики. Ніколи політика не може задовольняти усіх.

Зараз в Україні є дуже розповсюдженим, що державна політика має бути науково обґрунтованою, проте політика повинна мати баланс інтересів, особливо в демократичному суспільстві. Баланс в політиці характеризується стійкістю сторін, довготривалістю їхніх взаємовідносин та спільним напрямом діяльності, який зберігається навіть при зміні зацікавлених сторін. Для цього потрібно врахувати і зрозуміти специфіку особистих інтересів та інтересів інших сторін, знайти спільні точки дотику і досягти спільної мети або вигоди.

Такі відносини будуються на партнерстві та співпраці. Тому варто спочатку визначитися з певними термінами, а саме:

партнерство (співпраця, співробітництво, взаємодія) – це процес спільної роботи для досягнення спільної мети або вигоди⁴⁰⁸,

міжсекторальні партнерства – це зобов'язання між державними, приватними та/або некомерційними установами/організаціями, у яких партнери виділяють різні ресурси та погоджуються працювати разом задля спільних цілей розвитку або вигід⁴⁰⁹.

Сторонами, які беруть участь у взаємодії чи партнерстві, є зацікавленими сторонами. Серед них виділяють: стейкхолдерів, бенефіціаріїв, цільові групи.

⁴⁰⁸ Як розпочати дружбу між містом та селом? Про співробітництво міських та сільських територіальних громад: методичні рекомендації / А. Ткачук, О. Сергієнко, О. Лайко, Н. Наталенко. Київ : 2019. 43 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/517/08-02-19.pdf>

⁴⁰⁹ Demand-driven Training For Youth Employment: Toolkit. URL: https://youtheconomicopportunities.org/sites/default/files/contentupload/73868/Making_Cents_101717_Interactive_V3s.pdf

Стейкхолдери (англ. Stakeholders) – це зацікавлені сторони, фізичні та юридичні особи, які мають інтерес до діяльності установи/організації, тобто певним чином залежать від неї та/або можуть впливати на її діяльність⁴¹⁰.

Зацікавлена сторона (або стейкхолдер) – це частина суспільства (коло осіб або груп), об'єднана спільним інтересом (інтересами) (державні службовці, депутати, громадські організації, молодь, батьки тощо). Це група, яку зачіпає існування проблеми, і яка може вплинути на її вирішення (пов'язані із цим затрати, продукти, результати і наслідки реалізації політики). Тобто стейкхолдери – це представники соціальних груп населення, інститутів громадянського суспільства, бізнесу, інтереси яких зачіпає проблема або на яких вплине рішення; які можуть брати (брали) участь у розв'язанні проблеми чи реалізації рішення; які є фахівцями у певній сфері (експерти).

Поняття «стейкхолдери» вкрай важко перекласти українською мовою без втрати певного його змісту. Це поняття широко вживається в аналізі політики поруч з іншими, які тісно пов'язані з ним поняттями: цільова група політики і бенефіціарії.

Бенефіціар – це одержувач визначених вигід, що виникають у результаті реалізації політики, проекту, заходу.

Також для зацікавлених сторін використовується таке поняття як «цільова група». **Цільова група** – це населення, установи, організації, на зміну стану яких спрямована відповідна політика або урядова програма⁴¹¹.

На нашу думку, поняття «стейкхолдер» є найбільш широким поняттям для позначення тих, на кого впливає відповідна політика або рішення органів влади. Адже на відміну від «цільової групи» воно включає також і тих, хто опосередковано отримує результати реалізації певної політики, а на відміну від «бенефіціаріїв» – також тих, чий стан погіршується, чії інтереси зазнають негативного впливу з боку відповідної політики, а також тих, хто не відчуває жодних змін. Тому ми будемо користуватися поняттям «стейкхолдери», коли описуватимемо коло сторін, які зацікавлені та дотичні до молодіжних проблем і владних спроб їх вирішити.

Отже, стейкхолдери можуть включати:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;
- бізнес (великий, середній, малий);
- інститути громадянського суспільства (громадські організації, благодійні організацій тощо);
- організації роботодавців;

⁴¹⁰ Зацікавлені сторони. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8

⁴¹¹ Публічне лобіювання: навч. посіб. / за заг. ред. канд. філос. наук Р. Кобця, канд. істор. наук С. Панциря. Київ, Фонд «Європа XXI», 2008. 160 с.

- професійні спілки;
- академічне середовище;
- аналітичні центри, наукові спільноти тощо.

Стейкхолдерів можна класифікувати за категоріями зацікавлених осіб⁴¹² (табл. 6.3.1).

Таблиця 6.3.1. Категорії стейкхолдерів та інших зацікавлених сторін

Категорії зацікавлених осіб	Зацікавлені сторони	Сфера інтересів
Державні органи	Державні органи усіх рівнів і установи	Соціально-економічна співпраця
Місцеві громади	Мешканці населених пунктів, де впроваджується політика	Інформування про діяльність, взаємодія з цільовою групою, взаємовигідне партнерство
Громадські організації, об'єднання громадян	Об'єднання громадян, організації	Інформування про діяльність, соціальна співпраця, вплив на соціальну, культурну, економічну та інші сфери життя цільової групи
ЗМІ	Регіональні, обласні, всеукраїнські ЗМІ	Поширення інформації про діяльність, повідомлення актуальної інформації через ЗМІ для усіх груп стейкхолдерів
Бізнес-партнери	Комерційні організації – постачальники та покупці, інші клієнти	Надання фінансової підтримки, взаємовигідне партнерство
Міжнародні організації	ПРООН, IREX, ICAP тощо	Спільні програми із захисту інтересів молоді, інформування, лобіювання

Джерело: ⁴¹³

Також у деякій літературі можна знайти більш широкую класифікацію стейкхолдерів, яка допоможе чіткіше з'ясувати, хто може вважатися стейкхолдерами у тій чи іншій проблемі або варіанті її вирішення. Попри усю різноманітність проблем політики, що відносяться до різних сфер (освіта, соціальна сфера, ринок праці тощо) та різних рівнів управління (державний, обласний, районний, рівень територіальних громад), стосовно кожної з них виділяють сім груп стейкхолдерів (табл. 6.3.2).

⁴¹² Зацікавлені сторони та взаємодія з ними. URL: <https://allseeds.com/uk/page/zacikavleni-storoni-ta-vzaimodiya-z-nimi>

⁴¹³ Там же.

Таблиця 6.3.2. Категорії стейкхолдерів та інших зацікавлених сторін

Категорія стейкхолдера	Зацікавлені сторони
Групи протесту	Ті, хто виявляє власне різке неприйняття ситуації, що склалася, висуває вимоги до органів влади змінити наявний стан справ, мотивовані та організовані для спільних дій
Політики	Обрані виборцями посадовці, які відповідають за вирішення цих проблем (міські голови, депутати тощо) і домагаються довіри виборців та їхньої підтримки на наступних виборах
Державні службовці, представники державних установ та муніципальних служб	Призначені посадовці, які відповідають у виконавчих органах влади за вирішення відповідних проблем
Бізнес-структури	Представники приватного сектору, які працюють в цій або дотичні до неї сфері
Впливові особи	Формальні (радники, помічники тощо) та неформально наближені до них інституції та посадовці влади, до повноважень яких належить вирішення цих проблем
Представники «поінформованої групи»	Експерти, науковці фахових знань та компетенції, яких стосується проблема
Представники ЗМІ	Журналісти та редактори друкованих та електронних ЗМІ, які спеціалізуються на висвітленні відповідної тематики

Джерело: ⁴¹⁴

Партнерство у сфері молодіжної політики – це складна система взаємозв’язків різних зацікавлених сторін (див. рис. 6.3.1). Кожен з учасників цієї системи виконує певну роль і забезпечує певні власні потреби та потреби саме цільової групи. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування (гранти), міжнародні фонди, благодійні організації, приватні особи та інші донори (гранти, матеріально-технічні внески) забезпечують необхідними *інвестиціями і фінансами* роботу з молоддю. *Провайдерами* молодіжної політики можуть бути молодіжні та дитячі громадські організації, заклади професійно-технічної та вищої освіти, центри соціальних служб, державні центри зайнятості тощо. Також це можуть бути молодіжні центри/простори, заклади культури (заклади позашкільної освіти, будинки культури, гуртки). *Клієнтами* для молодіжної політики є молоді люди. Крім того, що молодь оволодіє певними навичками і знаннями, отримає користь, то громада або/та суспільство в кінцевому результаті отримає користь від ініціатив і заходів політики.

⁴¹⁴ Публічне любіювання: навч. посіб. / за заг. ред. канд. філос. наук Р. Кобця, канд. істор. наук С. Панциря. Київ, Фонд «Європа ХХІ», 2008. 160 с.

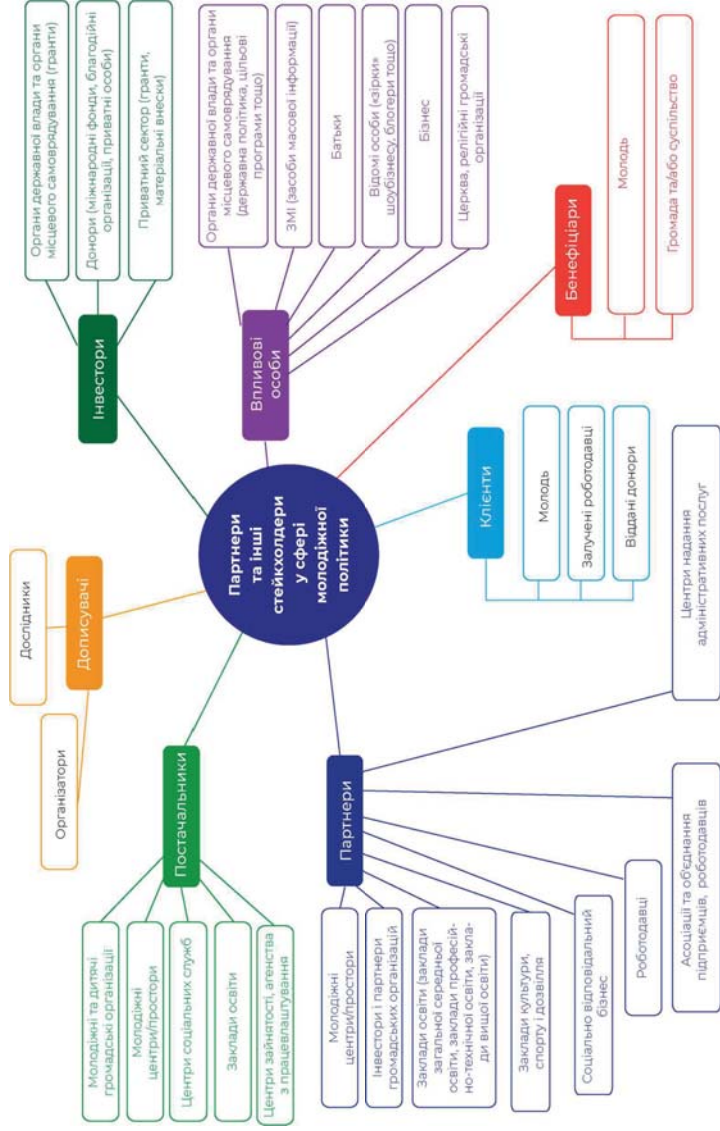

Рис. 6.3.1. Мапа стейкхолдерів у сфері молодіжної політики

Джерело: адаптовано Тіткіною Н.В.⁴¹⁵

⁴¹⁵ Адаптовано автором за: Demand-driven Training For Youth Employment: Toolkit.

URL: https://youtheconomicopportunities.org/sites/default/files/contentupload/73868/Making_Cents_101717_Interactive_V3s.pdf

Вагомий вплив на становище та поведінку молоді здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування через державні політики і цільові програми, засоби масової інформації (інтернет, телебачення, радіомовлення тощо), громадські організації і об'єднання, а також через батьків, які підтримують і формують систему цінностей та поведінку молоді.

Крім того, «зірки» шоу-бізнесу, блогери, бізнесмени та інші особи, які досягли певних успіхів у житті, кар'єрі та/або громадянській активності, мають значний вплив на формування світогляду молоді та їхніх професійних вподобань. До впливових осіб також можна віднести церкву та релігійні громадські організації. Нарешті, дослідники та організатори сприяють створенню бази знань для центрів кар'єри.

Отже, узагальнюючи розглянуті категорії стейкхолдерів та модулі їхнього впливу на формування політик можна визначити таку мапу стейкхолдерів молодіжної політики, яка представлена на рис. 6.3.1.

Під час складання переліку стейкхолдерів доцільно проаналізувати їхню структуру управління (хто ухвалює рішення, якими є ролі кожного, яка процедура ухвалення рішень тощо); повноваження кожного; наявність або відсутність неформальних інституцій, які впливають на ухвалення рішень; яким чином питання можуть потрапити до порядку денного та як отримати доступ до його формування тощо. Після складання переліку можна об'єднати стейкхолдерів у чотири категорії залежно від впливу та інтересу⁴¹⁶.

Коли вже визначено перелік стейкхолдерів та цільові групи, можна створити матрицю стейкхолдерів. Один із способів – використання системи координат, де вертикальна вісь («впливовість») характеризує вплив стейкхолдера, а горизонтальна вісь («інтерес») показує рівень мотивації стейкхолдера до залучення у процес.

Виходячи з того, що **впливовість** стейкхолдерів – це спроможність безпосередньо впливати на зміст ухвалених рішень, а **«зацікавленість»** – це рівень залежності стану інтересів, користі та їхня залежність від змісту ухвалених рішень. Ці дві характеристики стейкхолдерів можна розглядати через призму декількох показників.

Отже, кожна категорія стейкхолдерів потребує розробленої стратегії взаємодії (рис. 6.3.2). Виділяють *чотири категорії стейкхолдерів*⁴¹⁷:

- Ті, які мають високий інтерес та низьку впливовість. Це люди чи організації, які вимагатимуть певних дій, якщо їхні інтереси будуть порушені. Цю категорію стейкхолдерів варто залучати через консультації і таким шляхом формувати їхню лояльність. З ними потрібно працювати через відображення їхнього інтересу.

⁴¹⁶ Адвокація для молодіжних рад. Посібник. 2021. 40 с.

⁴¹⁷ Там же.

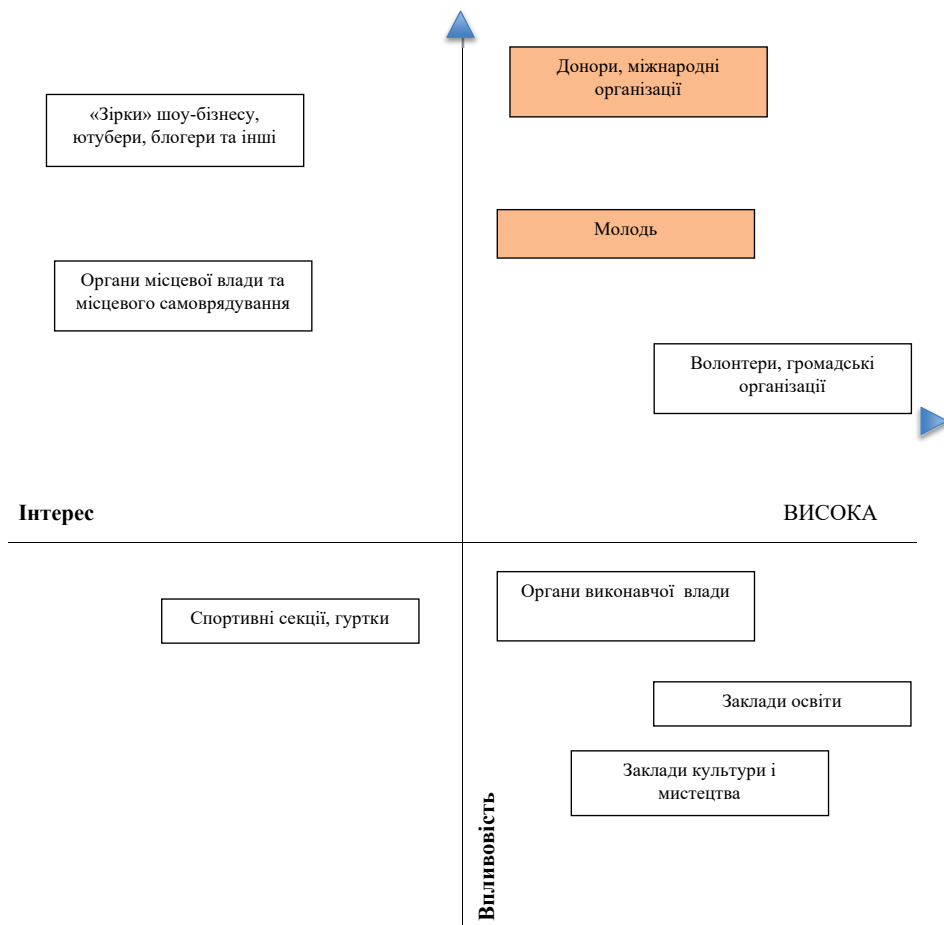

Рис. 6.3.2. Матриця стейкхолдерів за критеріями «впливовості» та «заінтересованості»

Джерело: адаптовано за ⁴¹⁸.

- Ті, які мають високий інтерес та високу впливовість. Це потенційні партнери та ключові гравці. Тут потрібно заручитися їхньою підтримкою, адже від них багато чого залежить, а тому варто налагоджувати з ними співпрацю.

⁴¹⁸ Знай свій вплив: інструменти з керування соціальним впливом для соціальних підприємців. Посібник. 2017. 140 с.

- Ті, які мають низький інтерес та велику впливовість. Це категорія, яка потребує значної уваги та контролю. Тут варто вибрати стратегію інформування та консультування з ними.
- Ті, які мають низький інтерес та низьку впливовість. Це потенційні гравці, які в цей момент потребують найменшого залучення. Але варто постійно моніторити цю групу осіб, адже завтра вони можуть зміститися і стати актуальними. Їх потрібно постійно інформувати.

Звичайно, що це не повний перелік стейкхолдерів. Скласти вичерпний перелік стейкхолдерів, їхніх інтересів та рівнів впливу неможливо, але цей процес дає можливість отримати відповіді на важливі для молодіжної політики питання: з ким можна створювати партнерство; з ким буде складно домовитися або як задовольнити їхні інтереси, аби вони вступили в діалог; як налагодити комунікацію з кожною категорією тощо.

Виходячи з цього можна зрозуміти⁴¹⁹, хто є союзниками (ті, хто поділяє проблему та погоджується із запропонованими шляхами її розв'язання); прихильниками (ті, хто поділяє проблему, але пропонує інші шляхи її розв'язання); нейтралами (ті, хто не знає про існування проблеми або не звертає на неї увагу); опонентами (ті, хто не вважає проблему актуальною або пріоритетною); суперниками (ті, хто заперечує існування проблеми).

Отже, залежно від мети й складності її досягнення, реалізація молодіжної політики може бути більш успішною, якщо її здійснюватимуть у партнерстві всі стейкхолдери (громадські організації, активісти, молодь, представники ЗМІ, блогери та інші). Партнерство має велике значення, тому що партнери можуть надати різну інформацію і внесок, які підсилять політику, наприклад: зв'язки, знання, експертів, гроші та матеріальне забезпечення тощо. Тому дуже важливо, визначивши стейкхолдерів, визначити і сформувані їхні інтереси і можливий внесок у реалізацію політики на всіх рівнях управління.

⁴¹⁹ Знай свій вплив: інструменти з керування соціальним впливом для соціальних підприємців. Посібник. 2017. 140 с.

Розділ. 7. Формування обґрунтованої молодіжної політики в Україні

7.1. Визначення терміну «обґрунтована молодіжна політика»

Сучасна молодіжна політика повинна спиратися на фактичні дані, досвід та глибокі знання щодо цінностей, проблем і світогляду молоді, а не лише на суб'єктивні думки експертів. Вдосконалення цієї політики в країнах Європейського Союзу здійснюється через використання статистичних даних, результатів наукових досліджень, аналізу найкращих практик реалізації молодіжних програм і проєктів, а також через вивчення діяльності різних регіональних і галузевих структур.

Обґрунтована молодіжна політика є різновидом стратегії у роботі з молоддю та реалізації державної молодіжної політики. Відмінність такої стратегії полягає в тому, що в ній застосовуються методи, підходи й інструменти, ефективність і користь яких для молоді доведені на практиці.

Обґрунтована молодіжна політика – це політика, яка формується на достовірних даних (статистичних, емпіричних, психологічних тощо) щодо становища молоді, її проблем і прагнень у конкретних містах і селах. Практики, які пропонуються у планах дій з реалізації обґрунтованої молодіжної політики, базуються на кращому досвіді роботи⁴²⁰.

Молодіжна політика, яка формується на доказовій базі, змінює підхід у визначенні пріоритетних напрямів і завдань. Обґрунтована молодіжна політика формується «знизу вверх». Спочатку на основі достовірних даних і кращих практик формуються локальні політики. На субрегіональному рівні вони «складаються» та доповнюються діями субрегіонального рівня, тому вагомою складовою формування обґрунтованої молодіжної політики на державному рівні є формування локальних регіональних політик, що враховують можливості та потреби молоді на рівні територіальних громад.

Доказовою базою формування молодіжної політики є: очікування молоді, що постійно змінюються; політичні прагнення молоді; цінності молоді; ставлення і спосіб життя молоді; інформація про соціальне становище; дослідження і статистичні дані щодо становища молоді; опис підходів і методів у сфері молодіжної політики. Складовими формування обґрунтованої молодіжної політики також є кращі практики роботи з молоддю, тематичні дослідницькі семінари,

⁴²⁰ Вивчення становища молоді Київської області з метою формування обґрунтованої молодіжної політики (звіт за результатами дослідження) / за ред. Н.М. Комарової, І.В. Пешої; ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2017. 77 с.

постійно діючі групи експертів з різних сфер молодіжної політики – громадської активності, патріотичного виховання, молодіжної зайнятості, роботи з молодими сім'ями тощо.

Сучасна молодіжна політика передбачає врахування потреб молоді та аналіз попереднього досвіду для розробки стратегій і програм на поточному та майбутньому етапах. Обґрунтований підхід до формування публічної політики активно застосовується в молодіжній сфері, і для його визначення використовуються терміни «молодіжна політика, заснована на даних» (Evidence-based youth policy) і «молодіжна політика, заснована на знаннях» (Knowledge-based youth policy). За визначенням Ради Європи, така політика не тільки спирається на політико-правові принципи, а й враховує соціальне становище молоді, їхні цінності та стиль життя, базуючись на дослідженнях, статистиці та іншій емпіричній інформації⁴²¹.

В Україні широко використовуються терміни «обґрунтована» та «доказова молодіжна політика», що адаптують міжнародну термінологію. Закон України «Про основні засади молодіжної політики» визначає одним із основних принципів молодіжної політики України **принцип обґрунтованості**: «всі рішення з питань молодіжної політики формуються відповідно до потреб і прагнень української молоді, що визначаються за результатами соціологічних опитувань, статистичної інформації, наукових досліджень з урахуванням національного та міжнародного досвіду»⁴²².

З метою обґрунтування завдань ще на етапі запровадження молодіжної політики в Україні було акцентовано увагу на вивченні становища молоді. Законодавством також передбачена підготовка щорічних доповідей про становище молоді. Останні стратегії розвитку молодіжної політики в Україні враховують обґрунтований підхід, зокрема, у Національній молодіжній стратегії до 2030 року визначено принцип доказовості, з акцентом на моніторинг і оцінку ефективності реалізації молодіжної політики. У попередніх програмах було зроблено ставку на впровадження сучасних технологій збору інформації, аналіз соціальних даних і порівняння з міжнародними показниками для забезпечення ефективного розвитку молодіжної політики^{423, 424}.

В обґрунтуванні і формуванні молодіжної політики в Україні велике значення мають **статистичні дані**, що є офіційним джерелом інформації про становище молоді в Україні. Державна служба статистики України надає інформацію про кількість молоді, її зайнятість, рівень освіти, стан здоров'я, доступ до інтернету та

⁴²¹ Словник термінів, які використовує Рада Європи у сферах молодіжної політики, прав людини та неформальної освіти. Рада Європи. 2021. URL: <https://rm.coe.int/ukr-eng-dictionary-of-terminology-used-by-the-council-of-europe-in-the/1680a1b388>

⁴²² Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>

⁴²³ Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року: Указ Президента України від 27.09.2013 р. № 532/2013. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#Text>

⁴²⁴ Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>

інші аспекти життєдіяльності, що стосуються демографічної, соціальної та економічної ситуації. Окрім того, органи публічної влади та недержавні організації складають власні статистичні звіти, що охоплюють окремі напрями роботи, проекти, програми та заходи.

Однак сучасна статистика України має певні недоліки. Одним із найважливіших статистичних джерел про населення є перепис населення, який має проводитися через однакові проміжки часу (5 або 10 років). В Україні останній перепис населення проводився у 2001 р. Наступним раундом перепису населення, згідно з Резолюцією, прийнятою Економічною і соціальною радою ООН, мав стати 2010 р., проте цього не відбулося. У 2015 р. відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України перепис населення було перенесено з 2016 р. на 2020 р., а у 2020 році – на 2023 рік⁴²⁵. Повномасштабне військове російське вторгнення 2022 року на територію України і військові дії, що наразі тривають, унеможливають проведення перепису населення та збір офіційних статистичних даних щодо становища населення країни, зокрема і щодо становища молоді.

Обов'язковим елементом обґрунтованої молодіжної політики є регулярний моніторинг результатів її впровадження, що здійснюється за Національними індикаторами. Це включає базову оцінку для визначення стартових результатів, поточну для оцінки актуальних результатів, а також проміжну для прогнозування майбутніх результатів. В Україні сформована доказова база державної молодіжної політики, що включає щорічні доповіді про становище молоді для Президента України, Верховної Ради та Кабінету Міністрів, всеукраїнські соціологічні дослідження та аналіз кращих практик молодіжної роботи.

Перспективними напрямками формування ефективної і обґрунтованої державної політики у молодіжній сфері І. Пеша визначає:

- визнання державної молодіжної політики одним із стратегічних напрямів державної політики з огляду на необхідність збереження і зміцнення демографічного, кадрового і суспільного потенціалу країни;
- ефективна діяльність державного органу виконавчої влади, що є відповідальним за формування і реалізацію державної політики у молодіжній сфері, спрямована на логічне формування єдиної системи збереження і зміцнення людського капіталу країни;
- побудова політики у молодіжній сфері згідно з позицією: «молодь – потенціал країни» і суб'єкт молодіжної політики; забезпечення впровадження цього підходу у політичні імперативи і практичну роботу;
- формування стратегічних напрямів і завдань молодіжної політики відповідно до запитів і пропозицій сучасної молоді;

⁴²⁵ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ: ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

- запровадження системи моніторингу впровадження та оцінки ефективності реалізації молодіжної політики на усіх рівнях: державному, регіональному, місцевому;
- професійний підхід до формування і реалізації молодіжної політики, формування кадрового потенціалу молодіжної політики на усіх рівнях впровадження⁴²⁶.

Роль моніторингу та оцінки в політичному циклі. Моніторинг і оцінка є важливою частиною будь-якої політики, програми чи заходу. Оцінка дуже важлива і сприяє ефективній розробці та реалізації політики на основі фактичних даних, підвищує підзвітність і прозорість політики, демонструє досягнення в запланованих цілях політики та оцінює ефективність, результати та вплив політики.

На рис. 7.1.1. наведено приклад політичного або проєктного циклу, що включає моніторинг і оцінку діяльності, а також усі компоненти, які потрібні для планування, реалізації та оцінювання політики.

Запровадження системи моніторингу і оцінки потребує витрат часу, коштів та інших ресурсів, але це, у свою чергу, забезпечує належне виконання програми/заходу та досягнення очікуваних результатів.

Будь-яка система моніторингу і оцінки програми/проєкту/заходу реалізується як окремий проєкт і передбачає декілька етапів⁴²⁷:

- *Етап 1. Планування.* Визначаються: потреби в інформації (показники/індикатори виконання політики/програми/заходу, досягнення цілей тощо) та користувачах, які її потребують; частота збору інформації; джерела і методи отримання інформації; відповідальний за збір інформації; витрати, пов'язані із запровадженням моніторингу та збором інформації.
- *Етап 2. Підготовка.* Розробляються та апробуються інструменти для збору і фіксації даних; складаються посадові інструкції щодо повноважень учасників процесу; забезпечуються ознайомлення та підготовка персоналу до проведення моніторингу і оцінки.
- *Етап 3. Збір даних.* Відбувається постійний збір даних, визначених у рамках реалізації політики/програми/заходу, здійснюється контроль за діяльністю системи моніторингу і оцінки.

⁴²⁶ Пеша І. Сучасна молодіжна політика в системі державного управління / *Молодіжна політика та молодіжна робота* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 7–10.

⁴²⁷ Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / за ред. Санжаровського І., Полянського Ю. Київ: К.І.С., 2007. 80 с.

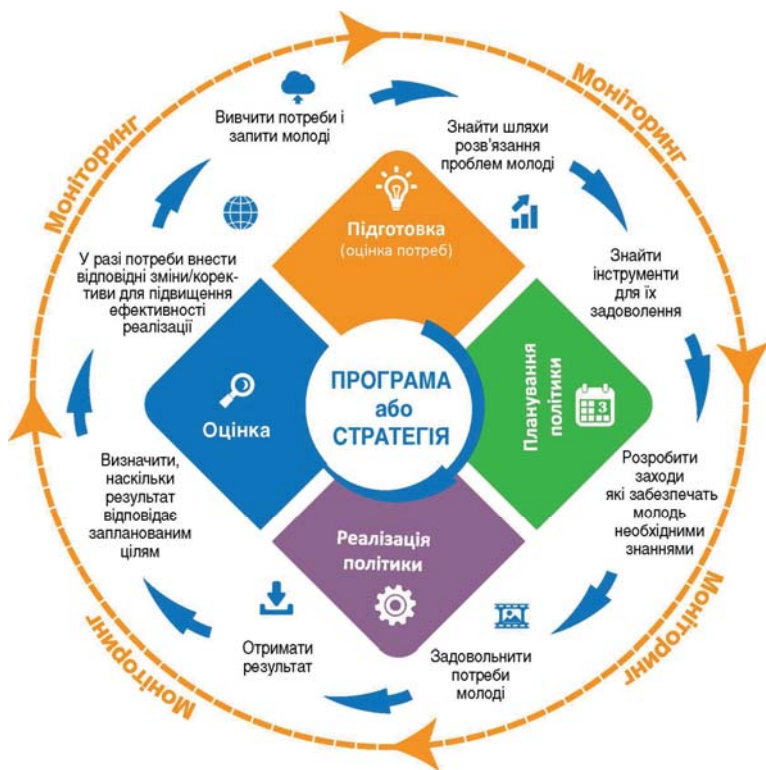

Рис. 7.1.1. Місце і роль моніторингу та оцінки у сфері молодіжної політики

Джерело: упорядковано Тілікіною Н.В. на основі ⁴²⁸.

- *Етап 4. Аналіз та порівняння даних.* Порівнюються зібрані дані із плановими значеннями показників, встановлюються відмінності; визначаються виявлені проблеми; здійснюється пошук причин відхилень та визначення варіантів розв'язання проблем.
- *Етап 5. Звітуння.* Відбувається документування зібраних даних і результатів аналізу, забезпечення інформацією тих, хто здійснює впровадження і реалізацію політики/програми/заходу, бенефіціарів та інших зацікавлених осіб.

⁴²⁸ Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / за ред. Санжаровського І., Полянського Ю. Київ: К.І.С., 2007. 80 с.

- *Етап 6. Використання результатів.* Результати моніторингу і оцінки використовуються для вдосконалення управління та реалізації політики/програми/заходу⁴²⁹.

Побудова системи моніторингу і оцінки зовсім необов'язково має проходити 6 кроків – можна створювати стратегію з меншою або більшою кількістю кроків. Головне визначити ключові функції і види діяльності, логічно їх згрупувати, після чого послідовно реалізувати.

Далі розглянемо законодавчі основи розробки регіональних програм в Україні. Так, відповідно до положень Концепції сталого розвитку населених пунктів⁴³⁰ державна регіональна політика в Україні спрямована на узгодженість соціального, економічного й екологічного аспектів розвитку населених пунктів та оточуючих територій. Відповідно до цього під час розробки і впровадження регіональних програм враховуються три складові регіонального розвитку: економіка, екологія і соціум. При цьому на локальному рівні соціальні аспекти розвитку регіону, громади є, як правило, складовою частиною більш загального плану – програми соціально-економічного і культурного розвитку. Затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку відповідних областей і районів та контролюють їхнє виконання обласні та районні ради (стаття 143, Конституція України).

Відповідно до статті 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁴³¹ власними повноваженнями виконавчих органів сільських, селищних, міських рад є підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст, цільових програм з інших питань самоврядування, подання їх на затвердження рад, організація їхнього виконання; подання раді звітів про хід і результати виконання цих програм. Відповідно до Закону місцеві програми повинні складатися щорічно з урахуванням Державної програми економічного і соціального розвитку на відповідний рік.

На основі інтегральної програми розвитку громади розробляються соціальні програми, що спрямовані на поліпшення соціальних умов життя населення. До розробки регіональних соціальних програм долучаються не тільки органи місцевого самоврядування, але й неурядові організації, групи ініціативних громадян місцевої громади, а також експерти.

Закон України «Про засади державної регіональної політики»⁴³² передбачає здійснення оцінювання результативності реалізації державної регіональної

⁴²⁹ Моніторинг і оцінка молодіжних програм по профілактике злоупотребления психоактивными веществами. URL: https://www.unodc.org/pdf/youthnet/action/planning/m&e_R.pdf

⁴³⁰ Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999, № 1359-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>

⁴³¹ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴³² Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

політики шляхом проведення моніторингу та оцінки відповідних документів і програм (розділ V Закону).

Моніторинг та оцінка результативності реалізації державної регіональної політики – періодичне відстеження відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та проведення на підставі даних моніторингу оцінки результативності виконання індикаторів шляхом порівняння отриманих результатів з їхніми цільовими значеннями.

Закон визначає алгоритм моніторингу регіонального розвитку:

- встановлення переліку відповідних індикаторів;
- відстеження їхньої динаміки;
- підготовка та оприлюднення результатів моніторингу.

Оцінювання передбачає, що документи, що визначають впровадження регіональних політик, мають містити відповідні показники досягнення запланованих цілей, які можна оцінити.

В Україні на національному рівні здійснюється внутрішнє оцінювання реалізації державних програм, зокрема за допомогою ресурсів Міністерства економіки України, яке відповідає за організацію оцінювання всіх державних цільових програм, в тому числі і Державної стратегії регіонального розвитку. На рівні регіонів існують спроби запровадження елементів зовнішнього оцінювання, однак вони не є поширеними.

Впровадження оцінювання реалізації регіональних програм залежить від таких чинників⁴³³:

- органи влади – розпорядники бюджетних коштів – повинні бути зацікавленими у відстеженні результатів своєї діяльності;
- оцінювання реалізації варто розглядати як можливість для заохочення, а не покарання відповідальних виконавців програм;
- органам влади необхідне відповідне технічне забезпечення для збору й аналізу даних;
- отримані дані доцільно використовувати як для ухвалення рішень, так і для звітування перед громадськістю.

Проведення моніторингу або здійснення оцінки результативності регіональної програми передбачає розробку технічного завдання та плану обміну інформацією з зацікавленими сторонами (експертами)⁴³⁴.

Технічне завдання окреслює мету здійснення оцінювання, а також допомагає з'ясувати, як і коли використовуватимуться різні види ресурсів. Складовими такого технічного завдання є:

⁴³³ Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / за ред. Санжаровського І., Полянського Ю. Київ: К.І.С., 2007. 80 с.

⁴³⁴ Там же.

- аналіз змісту, завдань та стану реалізації програми;
- мета та завдання проведення моніторингу/оцінки програми (навіщо проводиться оцінювання і як будуть використані результати);
- предмет оцінювання (які саме складові і завдання програми будуть оцінюватися);
- період здійснення оцінювання;
- ресурси і бюджет оцінювання;
- організація проведення (порядок проведення, структури, що будуть залучені, завдання і обов'язки кожного із учасників).

Здійснення моніторингу і оцінки регіональних програм передбачає збір інформації від зацікавлених сторін – груп людей, які впливають на виконання програми, або ж, навпаки, зазнають впливу від її реалізації. Групами, які впливають на економічний і соціальний розвиток регіону є: представники органів місцевої влади та місцевого самоврядування, спеціалісти державних структур, закладів та установ, представники неурядових організацій, науковці, соціально відповідальний бізнес та інші.

Крім того, варто враховувати групи, які зазнають впливу програми, а саме: категорії населення, на розв'язання проблем яких спрямована програма (у нашому випадку – молодь), спеціалісти та фахівці, на яких впливає програма (підвищення кваліфікації, перепідготовка тощо); організації або заклади, які отримують ресурси для розвитку у рамках програми (у нашому випадку організації та установи, які працюють з молоддю і для молоді).

Дуже важливим у розробці, реалізації та моніторингу і оцінки програм є *План обміну інформацією з зацікавленими сторонами*. Він готується на етапі розробки проєкту з моніторингу та оцінки програми та визначає перелік представників зацікавлених сторін та методики збору інформації щодо оцінки результатів програми, який повинен містити:

- перелік внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів реалізації програми;
- методику отримання інформації від різних груп та представників зацікавлених сторін;
- опис питань, відповіді на які планується отримати у процесі оцінювання;
- графік збору інформації (терміни та умови зустрічей та консультацій);
- вимоги до оформлення результатів обміну інформацією із зацікавленими сторонами.

За результатами моніторингу та оцінки результативності регіональної програми готується Звіт за результатами оцінювання, який містить інформацію про результати оцінювання та пропозиції щодо подальших кроків, відповідно із запланованими завданнями моніторингу та оцінки. Обов'язковими елементами звіту є висновки за результатами оцінювання та рекомендації щодо подальшого впровадження програми або її результатів. Результати оцінювання програми є

основою для розробки рекомендацій щодо подальших рішень реалізації програми: залишити без змін, внести зміни та корективи у напрями та завдання або ж припинити.

Цільові регіональні та місцеві програми є важливим інструментом впровадження державної молодіжної політики та узгодження діяльності різних суб'єктів впливу у молодіжній сфері⁴³⁵. На виконання молодіжних програм органи місцевої влади та місцевого самоврядування впроваджують молодіжні заходи, які сприяють залученню молоді до вдосконалення процесів у різних галузях суспільного життя молоді. Регіональні та місцеві молодіжні програми забезпечують інтеграцію завдань і заходів державної молодіжної політики з іншими галузевими політиками за різними напрямками регіонального розвитку.

7.2. Інструменти формування обґрунтованої молодіжної політики на національному рівні

Протягом 2011–2021 рр. в Україні сформована доказова база та розроблені інструменти формування обґрунтованої молодіжної політики, а саме:

- щорічні доповіді про становище молоді в Україні Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України;
- всеукраїнські соціологічні дослідження становища молоді в Україні («Молодь України»);
- Національні показники становища молоді;
- узагальнення кращих практик молодіжної роботи;
- науковий супровід формування і реалізації молодіжної політики.

Далі наведено більш детальний аналіз інструментів формування обґрунтованої молодіжної політики в Україні.

Щорічна доповідь про становище молоді в Україні готується з метою забезпечення центральних і місцевих органів виконавчої влади, громадськості об'єктивною аналітичною інформацією про становище молоді та тенденції його змін унаслідок соціальних, економічних і політичних перетворень в країні.

Підготовку щорічної доповіді про становище молоді в Україні, відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує молодіжну політику

⁴³⁵Участь молоді у процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; Київ, 2018. 100 с.

(наразі – Міністерство молоді та спорту України) і подає на розгляд Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України (стаття 8 Закону)⁴³⁶.

Доповіді про становище молоді в Україні готуються щорічно, починаючи з 1998 року. Всього було підготовлено 20 доповідей, з них 3 – загальних про становище молоді за підсумками року (за підсумками 2000, 1999, 1998 років), 17 – тематичних щодо окремих сфер молодіжного життя. Зокрема тематичні доповіді стосувалися таких молодіжних проблем: Студентська молодь в Україні: сучасний вимір (2009 р); Молодь за здоровий спосіб життя (2010 р); Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри (2012 р); Молодь в умовах становлення незалежної України (1991–2011 роки) (2012 р); Участь молоді в суспільному житті: економічна активність (2013 р); Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло (2014 р); Національно-патріотичне виховання – державний пріоритет національної безпеки (2015 р); Ціннісні орієнтації сучасної української молоді (2016 р); Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації (2017 р); Участь молоді у процесах реформування держави (2018 р); Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри (2019 р) та інші.

Більшість доповідей про становище молоді було підготовлено державною установою «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» (16 доповідей).

Доповідь є результатом аналізу інформаційних матеріалів (аналітичних, статистичних тощо), наданих центральними і місцевими органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями тощо.

Зокрема, матеріали (відповідно до тематики доповіді) надають:

- міністерства (Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство оборони України, Міністерство юстиції України, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство розвитку громад та територій України тощо);
- державні служби України (Державна служба статистики України, Державна пенітенціарна служба, Державна міграційна служба);
- місцеві органи виконавчої влади (структурні підрозділи з питань молоді обласних, Київської міської державних адміністрацій);
- наукові установи (Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Національна академія медичних наук України, Інститут педіатрії, акушерства і гінекології Національної академії медичних наук України, Національна академія педагогічних

⁴³⁶Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квітня 2021 року № 1414-IX.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20?find=1&text=%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD#w1_1

наук України, Інститут економіки та прогнозування НАН України, Державний інститут сімейної та молодіжної політики тощо)⁴³⁷.

Під час підготовки Доповідей використовуються результати соціологічних досліджень, проведених науковими та соціологічними установами й організаціями відповідно до тематики. Доповіді також містять інформацію про заходи, спрямовані на підтримку і розвиток молодіжних ініціатив, вирішення нагальних молодіжних питань і забезпечення гідних умов життя та розвитку молоді в Україні, що вживаються на державному, локальному і місцевому рівнях.

За результатами аналізу інформаційних матеріалів робляться висновки щодо становища молоді в Україні, результатів реалізації молодіжної політики, напрямів і форм молодіжної роботи, що реалізуються в Україні різними суб'єктами молодіжної політики на державному і регіональному рівнях. Отримані результати є підґрунтям для розроблення рекомендацій щодо основних завдань і напрямів реалізації державної молодіжної політики в Україні.

Парламентські слухання. Вагомим елементом механізму формування та реалізації державної молодіжної політики в Україні є проведення у Верховній Раді України слухань про становище молоді. *Парламентські слухання* є традиційною формою діяльності парламенту, яка полягає у публічному обговоренні суспільно значущих питань, яке належить до компетенції парламенту, шляхом залучення представників органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, наукових установ, громадськості (учасники парламентських слухань) та прийнятті за їхніми результатами рекомендацій парламентських слухань⁴³⁸.

Перші парламентські слухання про становище молоді в Україні було проведено у 1995 році: «Про становище молоді в Україні» (07.12.1995 р). Далі вони проводилися з різними інтервалами, і на них обговорювали важливі молодіжні питання, зокрема оздоровлення та відпочинок молоді, економічна активність і ціннісні орієнтації молоді. На парламентських слуханнях у 2011–2017 роках обговорювалися такі питання: «Оздоровлення та відпочинок дітей і молоді» (09.02.2011 р), «Оздоровлення та відпочинок дітей і молоді» (03.04.2013 р), «Участь молоді в суспільному житті: економічна активність» (20.11.2013 р), «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді» (02.11.2016 р), «Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації» (15.11.2017 р).

У 2019 році у парламентському Комітеті з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму відбулися слухання на тему: «Молодіжне житлове кредитування – вклад в майбутнє Європейської України» (18.04.2019 р).

Рекомендації парламентських слухань, затверджені постановами Верховної Ради України, містять конкретні пропозиції щодо удосконалення державної

⁴³⁷ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: Кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

⁴³⁸ Бородин Є. І. Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку : навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене. Дніпро : Грані, 2019. 176 с.

молодіжної політики, молодіжної роботи, підтримки молодіжних громадських організацій тощо⁴³⁹.

Всеукраїнські соціологічні дослідження. Вагомим індикатором ефективності реалізації молодіжної політики як в окремому регіоні, так і в країні у цілому є її оцінка молоддю. Дослідження думки молоді є основним інструментом для формування молодіжної політики, сприяють розробці обґрунтованої (доказової) політики⁴⁴⁰.

Всеукраїнські соціологічні дослідження «Молодь України» проводяться переважно щорічно на замовлення органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у молодіжній сфері (на даний час – Міністерство молоді та спорту України). Об’єктом досліджень є молодь України, а саме громадяни України віком до 35 років, які постійно проживають на її території.

Перше соціологічне дослідження серед молоді було проведено в Україні у 1991 р. Українським науково-дослідним інститутом проблем молоді (у 2022 році – ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»). Починаючи з 1991 року соціологічні дослідження з молодіжної тематики проводилися щороку на замовлення органу виконавчої влади, що реалізував державну молодіжну політику, аж до 2010 року. Унаслідок недофінансування молодіжної сфери у 2011–2014 роках соціологічні дослідження серед молоді не проводилися. Починаючи з 2015 року дослідження проводилися щорічно до 2021 року. У 2022–2024 роках через військові дії опитування молоді не проводилися.

Соціологічні дослідження спрямовані на вивчення становища української молоді, оцінку її участі у суспільному житті, залучення до діяльності інститутів громадянського суспільства, впливу громадських організацій на соціальне становлення та розвиток молоді. Результати опитувань серед молоді дають змогу визначити основні соціальні потреби української молоді, а саме: рівень їхнього матеріального забезпечення; зайнятість і працевлаштування молоді; доступність якісної освіти; житлові проблеми і рівень забезпечення житлом; стан здоров’я та спосіб життя сучасної української молоді, можливості його збереження та поліпшення; причини асоціальних проявів в молодіжному середовищі тощо. Також результати молодіжних опитувань дозволяють оцінити рівень поінформованості молоді щодо молодіжної політики, виявити перспективні та ефективні форми і методи молодіжної роботи⁴⁴¹.

Проведення соціологічних досліджень серед молоді дають змогу здійснювати моніторинг становища молоді й оцінити відповідність стратегічних напрямів молодіжної політики та змісту молодіжних програм реальним потребам сучасної української молоді.

⁴³⁹ Бородин С. І. Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку : навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене. Дніпро : Грані, 2019. 176 с.

⁴⁴⁰ Вільямсон Горвард, Кжаклевська Єва. Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Видавництво Ради Європи, 2013.

⁴⁴¹ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

Національні показники становища молоді (далі – НПСМ) – це інструмент для вимірювання ефективності у досягненні результатів (мети і завдань) реалізації молодіжної політики. Вони представлені набором статистичних і соціологічних даних, що характеризують становище молоді в Україні за певними сферами життя. Узагальнення даних за окремими показниками дає можливість формувати «соціальний портрет» і становище української молоді, а також відстежувати динаміку і зміни, які відбуваються в молодіжному середовищі⁴⁴².

Проект Національних показників становища молоді було розроблено державною установою «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» у 2017 році, у 2018 р. Міністерством молоді та спорту створено робочу групу щодо опрацювання НПСМ, яка розглянула та узгодила застосування цих показників.

Розробка НПСМ базувалася на міжнародному досвіді оцінки молодіжної політики, а саме: теоретико-методологічних засадах оцінки молодіжної політики країн Європейського Союзу⁴⁴³, ⁴⁴⁴; Рекомендаціях Економічної та соціальної ради ООН (Комісія соціального розвитку. П'ятдесят перша сесія. 6–15 лютого 2013)⁴⁴⁵; 40 індикаторах молодіжної політики Європейського Союзу⁴⁴⁶; 11 індикаторах (національної) молодіжної політики⁴⁴⁷; Цілях сталого розвитку на 2016–2030 роки⁴⁴⁸, а також на національному досвіді запровадження моніторингу становища окремих категорій населення.

Збір і розрахунок Національних показників становища молоді має здійснюватися щорічно (а окремі раз на два роки), що дасть змогу відстежувати динаміку змін в молодіжному середовищі України та моніторити ефективність заходів, які проводяться у сфері молодіжної політики.

Національні показники представлені за *10 пріоритетами (індикаторами)*, що характеризують певні сфери життя і розвитку молоді, а також впровадження молодіжної політики: демографічні показники; освіта молоді; зайнятість і працевлаштування молоді; матеріальне становище молоді; здоров'я молоді; безпека та захищеність молоді; мобільність молоді; доступність інформаційно-комунікаційних технологій; громадянська активність і залучення молоді; реалізація молодіжної політики.

Кожен індикатор представлено чотирма та більше показниками у двох форматах – об'єктивні (адміністративні статистичні дані, обстеження підприємств,

⁴⁴² Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

⁴⁴³ Заключительный доклад экспертов Совета Европы по показателям молодежной политики (2003 г) URL: www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2003_YP_indicators_en.pdf

⁴⁴⁴ Показатели развития молодежи (по всем 15 приоритетным направлениям ВПДМ). URL: <http://www.un.org/esa/socdev/uniyin/youthindicators1.htm>

⁴⁴⁵ Предлагаемый набор показателей для Всемирной программы действий, касающейся молодежи. Доклад Генерального секретаря. Комиссия социального развития. Пятьдесят первая сессия 6–15 февраля 2013 года. URL: http://www.eapuyouth.eu/sites/default/files/documents/set_of_indicators_un_rus.pdf

⁴⁴⁶ Commission Staff Working Document on EU Indicators in the Field of Youth. URL: http://ec.europa.eu/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf

⁴⁴⁷ 11 Indicators of a (National) Youth Policy. URL: http://www.un.org/esa/socdev/uniyin/documents/CoE_indicators.pdf

⁴⁴⁸ Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

відомств, перепис населення, вибіркове обстеження домогосподарств) і суб'єктивні (соціологічні дослідження або вивчення громадської думки населення (цільової групи) показники (див. табл. 7.2.1).

Таблиця 7.2.1. Формати Національних показників становища молоді

Об'єктивні показники (2–5 показників)	Суб'єктивні показники (2–5 показників)
<i>Дані офіційної статистики:</i> - адміністративні статистичні дані; - обстеження підприємств, відомств; - перепис населення; - вибіркове обстеження домогосподарств	- соціологічні дослідження або вивчення громадської думки населення (цільової групи)
<i>Джерела інформації:</i> - Державна служба статистики України; - Міністерство молоді та спорту України; - Міністерство освіти і науки України; - Міністерство соціальної політики України; - Міністерство охорони здоров'я України; - Міністерство внутрішніх справ України	

Джерело: складено Н. Тілікіною.

Під час розрахунку НПСМ має бути врахована вікова, статева і регіональна особливості молодіжного контингенту. Розподіл по кожному з показників представлено за статтю (жінки/чоловіки), віком (14–17, 18–19, 20–24, 25–29, 30–34 років) та типом поселення (міське, сільське).

Національні показники становища молоді дають можливість:

- досліджувати становище молоді в Україні за усіма сферами життєдіяльності;
- аналізувати зміни, які відбуваються в молодіжному середовищі;
- виявляти недоліки та неузгодженості у формуванні молодіжної політики на національному рівні;
- порівнювати національні та міжнародні показники становища молоді та реалізації молодіжної політики;
- проводити моніторинг та оцінку ефективності впровадження молодіжної політики, яку реалізує Міністерство молоді та спорту України;
- формувати цілеспрямовану (обґрунтовану) молодіжну політику в усіх сферах життя молодого покоління та вносити корективи в плани реалізації молодіжної політики⁴⁴⁹.

Незважаючи на розробку Національних показників становища молоді та узгодження її із зацікавленими міністерствами, через слабку підтримку з боку Міністерства молоді та спорту України, ці показники не були повноцінно

⁴⁴⁹ Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія / І.В. Пеша, В.С. Коляда, Н.В. Тілікіна, О.О. Ярошенко. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

впроваджені в молодіжну політику. Проте слід враховувати, що впровадження таких показників, збір та аналіз відповідної інформації забезпечить:

- обґрунтування напрямів заходів, які реалізує Міністерство молоді та спорту та інші міністерства і відомства, що опікуються молодіжною проблематикою;
- розроблення й ухвалення обґрунтованих рішень щодо заходів, які необхідно впроваджувати для ефективної реалізації молодіжної політики на національному та регіональному рівнях;
- вибір тематики проєктів, які подають на конкурс молодіжні і дитячі громадські організації;
- міжсекторальну і міжгалузеву взаємодію усіх інституцій молодіжної сфери;
- розроблення рекомендацій міністерствам і відомствам, що опікуються молодіжними питаннями, щодо пріоритетних напрямів молодіжної роботи (міжвідомча координація).

Узагальнення кращих практик молодіжної роботи. З метою визначення і поширення кращих практик молодіжної роботи в Україні Міністерством молоді та спорту України спільно з Програмою розвитку ООН в Україні та ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» у 2017 році започатковано Конкурс кращих практик молодіжної роботи в Україні.

Краща практика молодіжної роботи – це проєкт, програма, діяльність або ініціатива в молодіжній сфері, під час здійснення якої отримано позитивні практичні результати⁴⁵⁰. Конкурс кращих практик молодіжної роботи в Україні поводить щороку у рамках реалізації програми «Молодіжний працівник». Умови його організації і проведення визначені Порядком реалізації програми «Молодіжний працівник», затвердженим наказом Міністерства молоді та спорту у 2018 році⁴⁵¹.

Основними завданнями Конкурсу є:

- обмін успішним досвідом між молодіжними організаціями і молодіжними працівниками;
- публічне визнання досягнень і заохочення до подальших напрацювань у напрямі підвищення стандартів якості молодіжної роботи в Україні;
- сприяння суспільному і політичному визнанню молодіжної роботи в Україні.

З 2017 року процедура проведення Конкурсу залишається незмінною. Учасники, що представляють організації та фахівців, які працюють з молоддю в різних секторах, подають свої пропозиції відповідно до встановлених вимог через електронну форму. Конкурсний відбір кращих практик здійснює комісія, до складу

⁴⁵⁰ Конкурс кращих практик молодіжної роботи 2017 р.

⁴⁵¹ Про затвердження Порядку реалізації програми «Молодіжний працівник»: наказ Міністерства молоді та спорту України від 19.09.2018 № 4334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-18#Text>

якої входять за згодою представники: центральних і місцевих органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства, наукових установ, міжнародних організацій тощо.

Відбір кращих практик молодіжної роботи здійснюється за такими критеріями:

- залучення молоді: якою мірою молодь як цільова аудиторія була залучена до розроблення і впровадження практики;
- інклюзивність: яким чином практика враховує інтереси різних груп молоді;
- інноваційність: наскільки методи і підходи, використані для розв’язання проблеми молоді, були новими і креативними;
- вплив: наскільки отримані результати є сталими і впливають на досягнення довгострокових цілей і результатів;
- можливість адаптації та поширення: якою мірою методика практики дає змогу використовувати її в різних місцях і контекстах;
- використання цифрових технологій під час реалізації практики,
- відповідність потребам молоді громади, у якій реалізовується практика⁴⁵².

За результатами відбору найкращі проєкти включаються до щорічного збірника «Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні», доступного у друкованому та електронному вигляді. Десять переможців конкурсу отримують нагороди та відзнаки.

Конкурс молодіжних проєктів, проведений у 2022–2023 роках, було сфокусовано на організації молодіжної роботи в умовах воєнного стану. До участі у конкурсі було подано 142 заявки від громадських організацій, установ, ініціативних груп та окремих активних громадян.

У рамках реалізації програми «Молодіжний працівник» та проведення щорічного Конкурсу кращих практик молодіжної роботи у 2017–2023 рр. створено базу даних «Кращі практики молодіжної роботи», готуються щорічні каталоги здобутків різних регіонів і територіальних громад.

Наукове забезпечення. Формування обґрунтованої молодіжної політики можливо лише за умови проведення системних тематичних наукових досліджень молодіжної сфери, що є підґрунтям формування пріоритетних напрямів та нагальних завдань молодіжної політики і молодіжної роботи. Дослідження молоді є основним інструментом для підтримки молодіжної політики, знання, отримані від науковців, сприяють розробці обґрунтованої (доказової) політики⁴⁵³.

⁴⁵² Каталог кращих практик молодіжної роботи 2022–2023, Київ, 2024. 236 с. <https://youth-worker.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/smoll-kataloh-2.pdf>

⁴⁵³ Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.

Проведення наукових досліджень у молодіжній сфері спрямовані на:

- моніторинг становища молоді шляхом проведення соціологічних опитувань української молоді та працівників молодіжної сфери;
- оцінку ефективності реалізації окремих напрямів практичної реалізації молодіжної політики на державному регіональному та місцевому рівнях;
- вивчення кращих, найбільш ефективних практик молодіжної роботи, впровадження інструментів молодіжної участі у формуванні і реалізації молодіжної політики;
- визначення професійних потреб працівників молодіжної сфери та спеціалістів, які працюють з молоддю, і розробка відповідних методичних рекомендацій та навчальних програм;
- підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів щодо загального становища молоді в Україні та окремих соціальних груп.

З метою проведення наукових досліджень у молодіжній сфері України у 1991 році було створено Український науково-дослідний інститут проблем молоді (УІМ)⁴⁵⁴, який декілька разів змінював свою назву, а з 2011 по 2023 роки працював як *Державний інститут сімейної та молодіжної політики*. За роки роботи інститут кілька разів змінював сферу діяльності, проте наукове забезпечення молодіжної політики завжди залишалося одним із пріоритетів наукової роботи.

Інститут було створено як державну бюджетну неприбуткову науково-дослідну установу сфери управління Міністерства молоді та спорту України. Метою діяльності інституту було наукове забезпечення формування та реалізації державної політики у молодіжній сфері, сфері національно-патріотичного виховання на національному та місцевому рівнях.

Поняття «наукове забезпечення» формування та реалізації молодіжної політики» передбачало такі види наукової діяльності:

- *проведення досліджень*: вивчення становища молоді, методів молодіжної роботи, форм та напрямів молодіжної політики, що проводиться різними методами і на різних рівнях: від національного до рівня територіальної громади. Також вивчення міжнародного та національного досвіду реалізації молодіжної політики, кращих практик молодіжної роботи та взаємодії;
- підготовка *рекомендацій* за результатами досліджень: на національному рівні щодо пріоритетних напрямків та ефективних методик молодіжної роботи, імплементації міжнародного досвіду щодо впровадження молодіжної політики та кращих практик роботи з молоддю; на

⁴⁵⁴ Про створення Українського науково-дослідного інституту проблем молоді: постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 26 квітня 1991 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-91-%D0%BF#Text>

регіональному та місцевому рівнях – щодо впровадження ефективних методів та алгоритмів молодіжної роботи;

- *впровадження рекомендацій, розроблених на основі досліджень*: на національному рівні у вигляді проєктів нормативно-правових документів, пропозицій органам виконавчої влади щодо методик та алгоритмів молодіжної роботи, національних проєктів. На регіональному рівні впровадження здійснюється шляхом науково-методичного та інформаційного забезпечення молодіжної роботи та безпосередньої реалізації проєктів;
- *оцінювання ефективності*, що передбачає розробку та впровадження інструментів та методик оцінки ефективності та моніторингу реалізації молодіжної політики в цілому, окремих програм, заходів, соціальних та молодіжних проєктів;
- *кадрове забезпечення* молодіжної галузі: розробка навчальних та тренінгових програм; проведення навчання та підвищення кваліфікації фахівців молодіжної сфери, як представників державних установ, так і громадського сектору⁴⁵⁵.

У рамках наукової діяльності науковці інституту розробляли теоретичні та практичні матеріали, які сприяли реформуванню молодіжної політики відповідно до європейських стандартів, формуванню громадянської активності та національно-патріотичної свідомості молоді, а також організації молодіжної роботи в умовах децентралізації.

Унікальність роботи інституту, порівняно з іншими науковими установами, полягала в тому, що на його базі:

- проводилися дослідження різних когорт і соціальних категорій молоді віком 14–34 років, враховуючи специфіку цієї соціальної групи населення;
- забезпечувався комплексний, міжсекторальний характер наукових розробок: досліджувалося становище молоді у різних сферах життя (освіта, здоров'я, спосіб життя, життєві цінності та нагальні потреби тощо);
- наукова робота мала прикладний характер: за результатами досліджень розроблялися методики, інформаційні та навчальні матеріали, що враховували потреби та запити сучасної української молоді;
- наукові дослідження були інструментом обґрунтування перспективних напрямів реалізації державної молодіжної політики.

⁴⁵⁵ Пеша І. В. Державний інститут сімейної та молодіжної політики: реалії та перспективи наукової діяльності / *Наука & Молодіжна політика*: матеріали науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26 квітня 2021 р) / за заг. ред. І.В. Пешої. Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2021. 42 с. URL: <https://dismp.gov.ua/zbirnik-tez-onlajn-konferencii-nauka-molodizhna-politika/>

У зв'язку з реорганізацією, у 2023 році Державний інститут сімейної та молодіжної політики було переведено до складу Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова, а у 2025 році ліквідовано.

Важливу роль у розробці аналітичних матеріалів та організації заходів для розвитку доказової молодіжної політики відіграють представництва ООН та Ради Європи в Україні, а також українські неурядові організації, аналітичні центри, наукові установи, заклади вищої освіти та окремі дослідники. Зокрема, у партнерстві з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Фондом ООН у галузі народонаселення був розроблений проєкт «Молодіжна політика в Україні: аналітика, політика, практика (екосистема молодіжної політики)». У рамках програми «Мріємо та діємо» IREX у березні–квітні 2021 року було проведено дослідження, яке стосувалося діяльності молодіжних центрів. На онлайн-платформі «Молодіжний працівник», створеній за підтримки Програми розвитку ООН, була сформована база українських, міжнародних та зарубіжних досліджень і методичних матеріалів з молодіжної політики та молодіжної роботи. Громадська організація «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка» (член Соціологічної асоціації України), активно проводить дослідження у сфері молодіжної політики та підготувала низку доповідей про становище молоді.

Українські представники також співпрацюють з Молодіжним партнерством між Європейським Союзом і Радою Європи, яке здійснює координацію дослідницької діяльності Європейського центру знань з молодіжної політики (ЕКСЦР) та Пулу європейських молодіжних дослідників (PEYR). Відповідно до цієї співпраці було підготовлено та опубліковано матеріали щодо впровадження в Україні інструментів доказової молодіжної політики⁴⁵⁶. У публікаціях Ради Європи з'явилися роботи українських дослідників, у яких висвітлюється досвід та перспективи розвитку молодіжної політики через призму доказового підходу⁴⁵⁷.

Отже, можна стверджувати, що в нормативно-правових актах України останніми роками відбулося розширене закріплення положень про необхідність забезпечення бази даних та застосування підходів доказової політики. У практичній сфері спостерігається активізація роботи з підготовки аналітичних матеріалів та проведення прикладних досліджень з молодіжної проблематики, що мають на меті удосконалення молодіжної політики. Однак варто зазначити, що молодіжна політика втратила значний потенціал через ліквідацію Державного інституту сімейної та молодіжної політики, який протягом тривалого часу

⁴⁵⁶ Borenko Y., Ostrikova A. Contribution of non-programme countries to EU youth wiki chapter I: Ukraine youth policy governance. 2017. P. 12–13. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262379/Ukraine_Youth-Wiki-Chapter-1.pdf/ae882d8a-d251-ee1c-d881-d79a1eaf9128

⁴⁵⁷ Borenko J. Challenges for recognition of non-formal learning and learning mobility in Ukraine: education, labour market and society. Learning mobility and non-formal learning in European contexts – policies, approaches and examples. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2013. P. 90 – 96; Borodin Ye. Implementing CSYP in Ukraine – Experience and challenges. Needs in haystacks. Finding a way forward for cross-sectoral youth policy: Youth Knowledge book № 21. 2017. P. 177–194; Borodin Ye. Youth work in Ukraine: from Soviet model to international integration. *The history of youth work in Europe. Pan-European and transnational youth organisations. The overall lessons learned from the history project. Volume 7* / Williamson H., Basarab T. (eds). 2019. P. 175–190. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261623/PREMS-096319-History-7-WEB.pdf/bb1f0438-5184-836a-fed3-27f793900bad>

відігравав важливу роль у розробці та впровадженні стратегічних ініціатив у сфері молодіжної політики.

7.3. Алгоритм формування обґрунтованої молодіжної політики на місцевому рівні

Планування молодіжної роботи на місцевому рівні потребує визначення регіональних потреб молоді й оцінки діючої регіональної молодіжної інфраструктури. Напрями молодіжної роботи мають формуватися відповідно до потреб та інтересів молоді даної громади, а результати періодично оцінюватися за відповідними показниками⁴⁵⁸. Оскільки реформа місцевого самоврядування передусім спрямована на забезпечення спроможності громад самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення, обґрунтування доцільності та можливостей впровадження напрямів і форм молодіжної роботи та молодіжної участі набуває пріоритетного значення.

Плануванню напрямів та завдань молодіжної політики на рівні громади має передувати дослідження (оцінка) наявних ресурсів та специфічних потреб та проблем молоді регіону, громади. Враховуючи, що на рівні територіальних громад, окремих населених пунктів відсутні достовірні статистичні й адміністративні дані щодо становища молоді, а проведення соціологічних досліджень обмежене через брак коштів і фахових спеціалістів, оцінка молодіжних ресурсів і визначення молодіжних потреб має проводитися за наявними показниками, які реально отримати з офіційних джерел та за результатами опитувань молоді і спеціалістів, які працюють з молоддю.

Обґрунтована молодіжна політика на місцевому рівні формується на підставі достовірної інформації щодо становища молоді, її потреб і можливостей їхньої реалізації у конкретній громаді/ населеному пункті. Такий підхід дає змогу спланувати молодіжну роботу відповідно до запитів молоді з урахуванням наявних можливостей і ресурсів⁴⁵⁹.

Обґрунтування напрямів молодіжної роботи на рівні населеного пункту/територіальної громади передбачає послідовне виконання ряду завдань:

- визначення потреб і проблем молоді територіальної громади/населеного пункту, рівня її зацікавленості та готовності долучатися до розв'язання молодіжних питань;

⁴⁵⁸ Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої; ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2018. 28 с.

⁴⁵⁹ Пеша І. В. Обґрунтування напрямів та завдань молодіжної роботи на рівні територіальної громади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19-20. С. 155–160. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.155

- оцінка наявних ресурсів: молодіжної інфраструктури; спеціалістів, які працюють з молоддю; бізнес-партнерів і громадського сектору;
- обґрунтування нагальних молодіжних проблем і шляхів їхнього розв'язання;
- планування молодіжної роботи з метою розв'язання проблем молоді населеного пункту/територіальної громади із залученням наявних ресурсів, насамперед, соціально активної молоді.

Державним інститутом сімейної та молодіжної політики розроблено й апробовано методику оцінки молодіжної роботи та молодіжної інфраструктури на місцевому рівні. Підґрунтям розробки методики стали дослідження та наукові розробки інституту останніх років, зокрема:

- соціологічне дослідження «Аналіз соціального середовища Дніпровського району м. Києва» (2016 р);
- соціологічне дослідження «Вивчення становища молоді Київської області з метою формування обґрунтованої молодіжної політики» (2017 р);
- соціальний проєкт «Формування обґрунтованої молодіжної політики в умовах децентралізації на місцевому рівні на прикладі с. Немішаєве») (2017 р);
- науково-дослідна робота «Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації» (2017–2018 рр).

Загальний **алгоритм обґрунтування та планування молодіжної роботи на місцевому рівні за активної участі молоді** передбачає два послідовні етапи: оцінка ситуації та планування молодіжної роботи. Кожен з етапів включає ряд завдань:

Етап 1. Оцінка ситуації:

- проведення оцінки молодіжної роботи та молодіжної інфраструктури населеного пункту/територіальної громади;
- визначення проблеми і потреби молоді населеного пункту /територіальної громади.

Етап 2. Планування молодіжної роботи:

- пошук можливих шляхів розв'язання проблем молоді на рівні населеного пункту/територіальної громади;
- планування молодіжної роботи відповідно до конкретних потреб молоді.

Запорукою достовірності й ефективності процесу оцінки та планування є активне **залучення та участь молоді** населеного пункту/територіальної громади на усіх етапах даного процесу.

Далі наведено детальний опис впровадження алгоритму обґрунтування та планування молодіжної роботи на місцевому рівні за активної участі молоді.

Етап 1. Оцінка ситуації. На першому етапі необхідно провести підготовчу роботу та *сформуванати команду молодіжних лідерів*, які будуть координувати роботу та залучати молодь до реалізації завдань. Учасниками лідерської команди можуть бути представники органів влади, спеціалісти, зацікавлені молоді люди. Основною вимогою до членів команди молодіжних лідерів є наявність мотивації до проведення організаційної роботи з формування обґрунтованої молодіжної роботи в населеному пункті/територіальній громаді, вміння та налаштування на взаємодію з молоддю.

Команда молодіжних лідерів організовує роботу *молодіжної соціологічної служби* – групи молодих людей, які проводять соціологічні дослідження щодо молодіжних потреб і молодіжної інфраструктури територіальної громади/населеного пункту, де вони мешкають, за принципом «рівний–рівному». Залучити до проведення досліджень молодих активістів можна шляхом проведення інформаційних зібрань у закладах освіти, звернень до діючих молодіжних громадських об'єднань, повідомлень у соціальних мережах тощо.

Необхідно передбачити місце для організації зібрань молодіжної соціологічної служби. Приміщення може бути надано закладом освіти, клубом, громадською або релігійною організацією тощо. Також завчасно потрібно потурбуватися про матеріальне забезпечення для проведення досліджень: комп'ютер, принтер, папір для друку анкет та інші необхідні матеріали.

Молодіжна команда організовує зібрання учасників молодіжної соціологічної служби з метою організації і проведення досліджень. Під час зібрань варто розглянути такі питання:

- мета і завдання молодіжної соціологічної служби;
- підготовка учасників до проведення соціологічних досліджень;
- планування дослідження з оцінки молодіжної інфраструктури населеного пункту/територіальної громади;
- організація безпосереднього збору інформації;
- обробка отриманої інформації;
- підготовка звіту та презентації за результатами дослідження.

На етапі оцінки ситуації потреби та проблеми молоді населеного пункту/територіальної громади, шляхи їхнього вирішення можуть бути визначені за допомогою таких **досліджень**:

- опитування молоді, що мешкає у населеному пункті/територіальній громаді, з метою визначення основних проблем молоді і подальших шляхів розв'язання цих проблем;
- соціальне картування території населеного пункту/територіальної громади (або окремих районів) з метою визначення діючої молодіжної інфраструктури (заклади освіти, зони відпочинку, спортивні майданчики, магазини, аптеки, заклади охорони здоров'я тощо) та «неблагополучних» місць неформальних зібрань молоді;

- оцінка спеціалістами, які працюють з молоддю, молодіжної роботи на рівні населеного пункту/територіальної громади.

Результати проведених досліджень є основою для формування пріоритетних завдань молодіжної роботи з урахуванням наявних можливостей і ресурсів конкретного населеного пункту/територіальної громади.

З метою проведення оцінки ситуації у молодіжній сфері населеного пункту/територіальної громади передбачено послідовне виконання таких дій:

- формування команди молодіжних лідерів, які будуть координувати роботу та залучати молодь до безпосереднього проведення досліджень;
- організація роботи молодіжної соціологічної служби – групи молодих людей, які проводять опитування за принципом «рівний-рівному»;
- організація і проведення досліджень молодіжною командою та учасниками молодіжної соціологічної служби;
- обробка результатів дослідження, визначення проблем і потреб молоді населеного пункту/територіальної громади ресурсів молодіжної інфраструктури;
- презентація отриманих результатів за участі усіх учасників реалізації молодіжної політики даного населеного пункту.

Результатом етапу оцінки ситуації є *визначення проблем і потреб молоді населеного пункту/територіальної громади*. Також доцільно провести *презентацію отриманих результатів* у форматі круглого столу, семінару, прес-конференції тощо, запросивши до участі всіх учасників реалізації молодіжної політики даного населеного пункту/територіальної громади:

- представників органів місцевої влади та місцевого самоврядування;
- спеціалістів, які працюють з дітьми та молоддю у населеному пункті/територіальній громаді;
- суспільно активну молодь, представників молодіжних громадських об'єднань;
- партнерів: соціально відповідальний бізнес, засоби масової інформації, громадських активістів тощо.

Доцільно, щоб презентацію отриманих результатів проводили представники команди молодіжних лідерів і молодіжної соціологічної служби, які були безпосередніми організаторами та виконавцями дослідження.

Результатом завершення етапу має стати:

- розроблена карта населеного пункту/територіальної громади з нанесеними на неї об'єктами молодіжної інфраструктури;
- виявлені проблемні зони соціальної і молодіжної інфраструктури населеного пункту/територіальної громади;
- визначені проблеми і потреби молоді населеного пункту/територіальної громади;

- виявлені основні досягнення і практики молодіжної роботи населеного пункту/територіальної громади;
- визначені ресурси молодіжної роботи та молодіжної участі.

Етап 2. Планування молодіжної роботи. На цьому етапі, по-перше, здійснюється *пошук шляхів розв'язання проблем молоді* населеного пункту/територіальної громади. Організувати роботу щодо визначення пріоритетних напрямів молодіжної роботи та планування заходів, спрямовану на розв'язання проблем молоді населеного пункту/територіальної громади, можна у форматі громадських обговорень, круглого столу, семінару, тренінгу, стратегічної сесії тощо. Найбільш ефективним є проведення *стратегічного тренінгу* із залученням молоді та представників влади і структурних підрозділів. Також під час цього заходу варто визначити партнерів і ресурси молодіжної роботи на рівні населеного пункту/територіальної громади.

Визначені під час тренінгу пріоритетні напрями та завдання молодіжної роботи стануть підґрунтям для представників місцевих органів виконавчої влади при *плануванні молодіжної роботи* у населеному пункті/територіальній громаді. Їх потрібно використовувати у розробці планів діяльності структур соціальної та молодіжної сфери, під час роботи спеціалістів, які працюють з дітьми та молоддю. Одним з кроків планування молодіжної роботи на рівні населеного пункту/територіальної громади є розробка проєктів за участі молоді і представників влади, громадського сектору і спеціалістів, які працюють з молоддю, з метою поліпшення ситуації та розв'язання молодіжних проблем. Інформація, отримана під час пошукового тренінгу, дасть змогу ефективно впроваджувати заходи, спрямовані на розв'язання молодіжних проблем населеного пункту/територіальної громади

Результати етапу:

- молодь громади залучена до вивчення та розв'язання питань, які її стосуються;
- представники влади та працівники молодіжної сфери населеного пункту/територіальної громади обізнані стосовно молодіжних проблем і шляхів залучення молоді до їхнього розв'язання;
- розроблено план організації молодіжної роботи у населеному пункті/територіальній громаді із залученням усіх наявних ресурсів і партнерів;
- розроблено реалістичні проєкти, спрямовані на розв'язання проблем молоді населеного пункту/територіальної громади.

Завдання, види діяльності та результати впровадження кожного із етапів обґрунтування та планування молодіжної роботи на місцевому рівні за активної участі молоді представлено у таблиці 7.3.1., а графічне зображення послідовності дій в організації цього процесу зображено на рисунку 7.3.1.

Таблиця 7.3.1. Обрунтування та планування молодіжної роботи на місцевому рівні за активної участі молоді

Етап	Завдання	Діяльність	Результат
Етап 1. Оцінка ситуації	1) оцінити молодіжну роботу і молодіжну інфраструктуру населеного пункту/ПГ; 2) визначити проблеми і потреби молоді населеного пункту/ПГ	- формування команди молодіжних лідерів; - організація роботи молодіжної соціологічної служби; - організація і проведення дослідження; - обробка результатів дослідження; - презентація отриманих результатів	• розроблена карта населеного пункту/ПГ з нанесеними на неї об'єктами молодіжної інфраструктури; • виявлені проблемні зони соціальної і молодіжної інфраструктури населеного пункту/ПГ; • визначені проблеми і потреби молоді населеного пункту/ПГ; • виявлені основні досягнення і практики молодіжної роботи населеного пункту/ПГ; • визначені ресурси молодіжної роботи та молодіжної участі
Етап 2. Планування молодіжної роботи	1) пошук шляхів розв'язання проблем молоді на рівні населеного пункту/ПГ; 2) планування молодіжної роботи відповідно до конкретних потреб молоді	організація і проведення стратегічного заходу (тренінг, семінар, громадські слухання тощо)	• молодь громади залучена до вивчення та розв'язання питань, які її стосуються; • представники влади та працівники молодіжної сфери населеного пункту/ПГ обізнані стосовно молодіжних проблем і шляхів залучення молоді до їхнього розв'язання; • розроблено план організації молодіжної роботи у населеному пункті/ПГ із залученням усіх наявних ресурсів і партнерів; • розроблено реалістичні проєкти, спрямовані на розв'язання проблем молоді населеного пункту/ПГ

Джерело: розроблено І. Пешою.

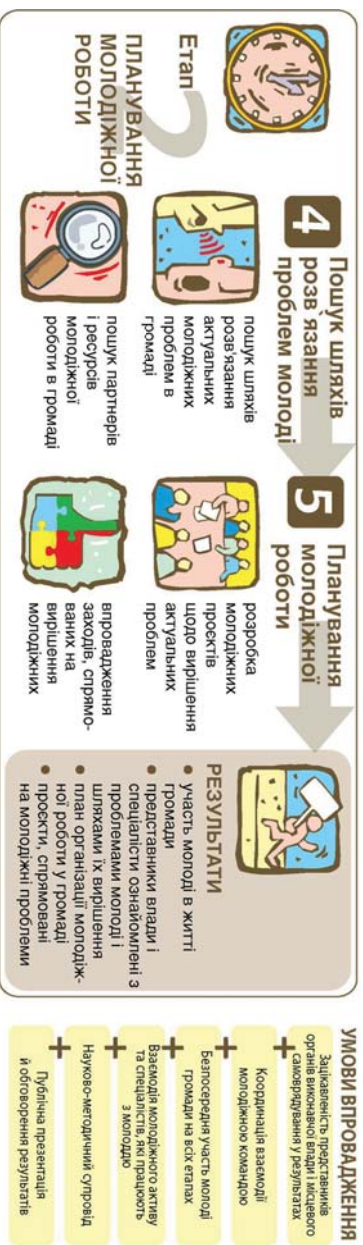
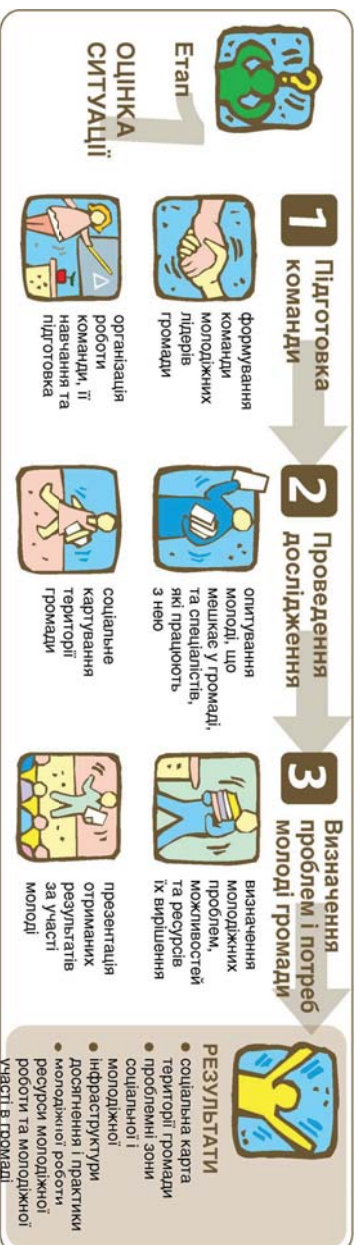

Рис. 7.3.1. Алгоритм формування обґрунтованої молодіжної політики на рівні територіальної громади

Джерело: розроблено Н. Тіпкіною.

Проведення апробації запропонованої методики оцінки молодіжних проблем та ресурсів молодіжної сфери на рівні громади дало змогу визначити **умови формування обґрунтованої молодіжної політики** на місцевому рівні, а саме:

- *зацікавленість* представників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у результатах: оцінка реального стану потреб молоді і молодіжної роботи, стратегічне планування подальших кроків у молодіжній сфері;
- *безпосередня участь молоді* на всіх етапах діяльності;
- *робота молодіжної команди*, що організовує та координує взаємодію представників влади, спеціалістів і молодіжних активістів;
- *взаємодія* у реалізації проєкту спеціалістів, які працюють з дітьми та молоддю, та молодіжного активу населеного пункту/територіальної громади;
- *науково-методичний супровід* діяльності та ефективна *партнерська взаємодія* між науковим установами та органом місцевого самоврядування;
- *публічна презентація й обговорення* результатів.

Упровадження обґрунтованого підходу до формування молодіжної політики та організації молодіжної роботи на місцевому рівні є запорукою створення умов на рівні територіальної громади для розвитку та соціалізації молоді, її активної участі у громадському житті, запобігання виникненню соціальних проблем у молодіжному середовищі. Такий підхід дозволяє враховувати реальні потреби та інтереси молоді, забезпечуючи адресність та результативність молодіжних заходів і програм, що, у свою чергу, сприяє формуванню активного та відповідального покоління, зацікавленого і залученого до розбудови успішної місцевої громади.

7.4. Інструменти оцінки молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури на рівні громади

7.4.1. Методика соціального картування молодіжної інфраструктури

Одним із методів отримання інформації, який доцільно використовувати під час проведення оцінки молодіжної інфраструктури населеного пункту/територіальної громади, є метод «соціального картування».

Методика «соціальне картування» (анг. – *mapping*) широко використовується в соціальній роботі, маркетингу, міському плануванні, сфері освіти та в інших сферах з метою вивчення соціальної реальності задля її аналізу та подальшого впливу на неї. Ця методика поєднує групу методів просторового та інформаційно-графічного характеру, що дає змогу розкрити проблеми доступності тих чи інших елементів досліджуваної території (соціальні та культурні послуги, систему транспортного сполучення тощо) та діагностувати соціальну уразливість окремих груп населення.

За визначенням Світового банку термін «*соціальне картування*» – це «візуальний метод зображення відносного розташування домогосподарств і розподілу різних людей (наприклад, чоловіків, жінок, дорослих, дітей, землі, безземельних, грамотних і неписьменних) разом із соціальною структурою, групами та організаціями області»⁴⁶⁰.

Вперше метод соціального картування було застосовано англійським підприємцем Чарльзом Бутом у 80-і рр. XIX ст. Він увів у методологію соціальних обстежень техніку картографування, розфарбовувавши лондонські квартали в різні кольори залежно від доходу їхніх жителів. Соціальна мапа містить багатофакторний аналіз досліджуваного соціального явища (соціальна активність, сімейне неблагополуччя, соціальна інфраструктура тощо). Предметом соціального картування можуть бути не тільки соціальні процеси на території, але й їхнє суб'єктивне сприйняття (соціальне самопочуття населення або певних його категорій, емоційне самопочуття, соціальні взаємини тощо).

У даний час метод соціального картування широко застосовують для вивчення таких проблем як зайнятість і соціальне благополуччя населення, виявлення критичних зон ринку праці, підліткова злочинність, міграція населення, відповідність соціальної інфраструктури запитам населення тощо⁴⁶¹.

⁴⁶⁰ Tools for Institutional, Political and Social Analysis of Policy Reforms: a Sourcebook for Development Practitioners. Washington DC: The World Bank, 2007. 268 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/434581468314073589/Tools-for-institutional-political-and-social-analysis-of-policy-reform>

⁴⁶¹ Аналіз соціального середовища Дніпровського району м. Києва. Планування мобільної роботи з молоддю / О.Р. Артюх, Н.М. Комарова та ін. Київ: Німецько-польсько-українське товариство в Україні, 2016.

Соціальні мапи стали ефективним інструментом для вивчення просторової візуалізації ділянок і територій, які часто відвідують жителі, райони соціальної напруженості тощо. Вони можуть відіграти важливу роль на стадії ухвалення управлінських рішень, слугувати інструментом моніторингу соціальних процесів. Мапа наочно демонструє не тільки особливості територіальної організації того чи іншого явища, а й розташування різних об'єктів і соціальних структур. Вона дає можливість показувати те, що не враховують звичайні статистичні методи обробки інформації: територіальне сусідство, близькість і віддаленість, узгодженість або неузгодженість різних територіальних об'єктів.

Соціальне картування використовується для:

- огляду структури громади будь-якого населеного пункту чи району або певної місцевості населеного пункту;
- вивчення наявної інфраструктури, соціальних інститутів, які існують в громаді;
- визначення тих, хто живе на досліджуваній території, вивчення їхньої соціально-економічної характеристики (демографії, етнографії, стану здоров'я, матеріального становища тощо);
- визначення різних соціальних груп з використанням локально визначених критеріїв⁴⁶².

Методика соціального картування має свої переваги та недоліки (див. табл. 7.4.1.1).

Таблиця 7.4.1.1. Переваги та недоліки методики соціального картування

Переваги	Недоліки і обмеження
• наочність; • оглядовість; • доступність для кінцевого користувача; • інноваційність; • актуальність	• неточність; • обмеженість застосування; • використання виключно разом з іншими методами

Джерело: розроблено І. Пешою.

Методику соціального картування можна використовувати у сфері молодіжної роботи з метою територіального окреслення соціальної та молодіжної інфраструктури та визначення її наявності на окремих територіях населеного пункту (мікрорайону). Також використання цього наочного методу оцінювання дає змогу виокремити організовані й неорганізовані місця, де молодь проводить свій вільний час, дозволя.

⁴⁶² Tools for Institutional, Political and Social Analysis of Policy Reforms: a Sourcebook for Development Practitioners. Washington DC: The World Bank, 2007. 268 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/434581468314073589/Tools-for-institutional-political-and-social-analysis-of-policy-reform>

Соціальне картування є методом дослідження молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури, що використовується для обґрунтування завдань та напрямів молодіжної роботи в населеному пункті/ територіальній громаді, та дає змогу ефективно та швидко визначити основні проблемні питання молодого населення досліджуваної території та розробити план дії щодо усунення негативних явищ в молодіжному середовищі та пошуку шляхів активізації участі молоді на місцевому рівні.

Алгоритм соціального картування молодіжної інфраструктури розроблено і апробовано фахівцями Державного інституту сімейної та молодіжної політики. Він використовується молодіжними працівниками у плануванні і організації молодіжної роботи на рівні населеного пункту/ територіальної громади. Організація соціального картування молодіжної інфраструктури певної території передбачає впровадження таких етапів:

- підготовчі роботи;
- збір інформації;
- обробка і узагальнення отриманих результатів;
- презентація результатів соціального картування.

До проведення картування доцільно залучати молодих мешканців населеного пункту, оскільки цей процес не тільки методикою збору інформації, а й дієвим інструментом об'єднання суспільно активної молоді, залучення молодих людей до участі у житті громади.

Етап 1. «Підготовчі роботи» передбачає виконання таких завдань:

- формування команди молодих активістів, які будуть проводити дослідження (молодіжна соціологічна служба);
- планування роботи;
- визначення методів збору інформації;
- розробка інструментарію соціального картування;
- навчання команди до проведення соціального картування.

1.1. Формування команди передбачає пошук та об'єднання групи молодих активістів («молодіжних картографів»), зацікавлених у проведенні дослідження та готових долучитися до збору й обробки інформації. Залучати зацікавлену молодь можна через знайомих/друзів, молодіжні центри, соціальні мережі, місцеві ЗМІ, заклади освіти і культури міста, села, селища чи громади.

1.2. Планування роботи. На початку організації дослідження варто провести обговорення з членами групи мети і завдань картування, спланувати етапи роботи, визначити відповідальних осіб за певні етапи та зацікавлених осіб (представників місцевої влади, громадських організацій та інших зацікавлених жителів міста), яких доцільно залучити до збору інформації.

Для формування завдань соціального картування організаторам потрібно відповісти на ряд запитань: «Для чого ми проводимо соціальне картування?», «Що

ми хочемо досягти під час проведення соціального картування?», «Які проблеми існують у місті, селищі, селі чи громаді?», «Кого ми можемо залучити до соціального картування?», «До кого ми можемо звернутися за допомогою?», «Що ми можемо використати на місцевому рівні для проведення соціального картування?».

1.3. Визначення методів збору інформації. Перш ніж розпочати польовий етап картування необхідно визначити методи збору інформації та розробити інструментарій дослідження. На цьому етапі доцільно звернутися за методичною допомогою до науковців, соціологів, представників громадських організацій, які мають досвід проведення соціологічних досліджень і можуть надати інформаційну та методичну допомогу у розробці інструментарію та підготовці учасників дослідження.

Інформаційною базою оцінки молодіжної інфраструктури населеного пункту, ресурсів молодіжної роботи та молодіжних проблем є:

- дані статистичної інформації про соціальну та молодіжну інфраструктуру, соціально-демографічні показники;
- дані статистичної інформації про соціально-демографічну характеристику населення досліджуваної території, зокрема молоді;
- результати опитування молоді щодо молодіжних потреб та можливості їхнього забезпечення;
- результати опитування зацікавлених осіб, які можуть надати інформацію про молодіжні потреби та ресурси, місця проведення молоддю вільного часу.

Для збору статистичної інформації, за допомогою якої можна охарактеризувати населення досліджуваної території, його життєву ситуацію та/або окрему групу населення, а саме молодь, може використовуватися метод аналізу соціуму (соціальна паспортизація). *Аналіз соціуму* – це метод, який дає змогу за допомогою даних статистичної інформації описати життєву ситуацію в соціумі. Цей метод використовується для визначення потреб і проблем при соціальному плануванні.

Статистичні дані містять інформацію щодо кількості молоді та загального населення, кількості осіб з особливими потребами, осіб з асоціальною поведінкою тощо, а також дані про об'єкти культурного, освітнього, медичного, соціального призначення, громадські організації, органи влади і самоврядування тощо.

Для збору інформації на місцевості можуть використовуватися такі методи:

- кабінетне дослідження (аналіз вторинної інформації);
- інформація з соціальних мереж і засобів масової інформації;
- вуличний аудит;
- спостереження.

Наприклад, для опитування молоді можна використовувати такі методи збору інформації, як: вуличне опитування; анкетування; особисте інтерв'ю (face-to-face); фокус-групи; метод wordcafe (або «світового кафе») тощо.

Для опитування зацікавлених осіб, які можуть надати інформацію про молодіжні потреби та ресурси, можна використовувати: глибинні інтерв'ю; експертні інтерв'ю; фокус-групи; метод wordcafe (або «світового кафе») тощо.

Коли визначено, які методи збору інформації для соціального картування будуть використовуватися, можна перейти до наступного етапу дослідження – розробки інструментарію.

1.4. Розробка інструментарію. При соціальному картуванні, залежно від обраних методик проведення збору інформації, можуть бути використані такі інструменти: мапа території, анкета/ сценарій (гайд) для опитування молоді, анкета/ сценарій (гайд) для опитування зацікавлених осіб.

Мапа території. На етапі підготовки перш за все потрібно вирішити яка саме територія буде зображена на мапі: усе місто або громада, якщо вони невеликі, певний район міста чи частина громади. Можна використовувати вже друковану мапу, а можна отримати електронний варіант мапи населеного пункту на порталі Google Map, або звернутися до органів виконавчої влади або статистики. У разі якщо мапа електронна, для зручності роботи з нею доцільно її роздрукувати. У випадку картування великого населеного пункту або району міста варто зробити карти окремих мікрорайонів, що дасть змогу детально вивчати та візуалізувати отриману інформацію.

Ще до початку польового збору інформації на мапу території за допомогою ресурсу Google Map доцільно нанести діючі об'єкти соціальної та молодіжної інфраструктури, що працюють у населеному пункті/ території громади.

Анкета/ сценарій (гайд) для опитування молоді щодо молодіжних потреб та можливості їхньої реалізації розробляється залежно від обраного методу опитування молоді і містить певну послідовність запитань, що дають змогу відповісти на основні завдання соціального картування.

Під час підготовки анкети чи сценарію опитування потрібно передбачити варіанти відповіді на запитання, які в подальшому дадуть змогу виокремити актуальні напрями молодіжної політики відповідно до потреб і запитів молоді, а також визначити шляхи та ресурси їхньої реалізації.

Анкета або сценарій (гайд) для опитування зацікавлених осіб, які можуть надати інформацію про молодіжні потреби та ресурси, розробляється залежно від обраного методу опитування і містить певну послідовність запитань, що дають змогу відповісти на основні завдання соціального картування.

Під час розробки інструментарію дослідження для опитування молодих мешканців населеного пункту чи громади краще використовувати закриті запитання, а для впливових або зацікавлених осіб, які зможуть запропонувати власні відповіді відповідно до теми опитування, – відкриті запитання.

1.5. *Навчання команди.* Наступний крок у організації дослідження – підготовка групи «молодих картографів» до проведення соціального картування місцевості та опитування з використання інструментів дослідження. Навчання можна проводити у формі тренінгу, семінару, робочої зустрічі, консультації. Мета навчання – роз’яснити молоді яким чином проводити соціальне картування місцевості, опитування молоді та спеціалістів, визначати ресурси молодіжної і суспільної інфраструктури, зони «молодіжної активності» та «проблемні» зони.

До проведення підготовки команди доцільно долучити науковців, соціологів, викладачів, представників громадських організацій, які мають досвід проведення навчання щодо організації та проведення соціологічних досліджень.

Етап II «Збір інформації» передбачає виконання таких завдань:

- збір статистичної інформації;
- вуличний аудит;
- опитування молоді населеного пункту;
- опитування зацікавлених осіб.

2.1. Перед початком складання карти доцільно зібрати *статистичні дані*, що стосуються соціально-демографічних характеристик населення, передусім молодіжної когорти; соціальних та економічних показників населеного пункту; наявної соціальної та молодіжної інфраструктури. Отримати таку інформацію можна на вебсайтах Державної служби статистики України, головних управлінь статистики в області, районних управлінь статистики, органів місцевого самоврядування, із відкритих баз даних тощо. Також можна зробити офіційний запити до вище перелічених джерел або залучити до збору даних статистики спеціалістів органів виконавчої влади чи науковців.

Необхідно зібрати інформацію стосовно таких даних:

- адміністративне підпорядкування населеного пункту;
- площа населеного пункту;
- чисельність населення населеного пункту, в тому числі молоді, залежно від віку, статті;
- заклади/установи соціальної (освітні, медичні, соціальні заклади, заклади культури і спорту) та молодіжної (молодіжні центри/ хаби, молодіжні заклади, табори тощо) інфраструктури;
- заклади/компанії економічного сектору: підприємства та компанії, що формують бюджет населеного пункту;
- місця оздоровлення, відпочинку та розваг.

За відповідними даними формується *інформаційна база картування*, яку варто оформити в електронному вигляді і в подальшому процесі доповнювати новою інформацією. Така інформаційна ресурсна база стане у нагоді при нанесенні на карту основних соціальних та економічних зон населеного пункту, а в подальшому стане основою при формуванні ресурсної бази молодіжної роботи.

Перелік об'єктів молодіжної та соціальної інфраструктури наведено у параграфі 4.4.2.

2.2. Вуличний аудит. Проведення вуличного аудиту передбачає безпосереднього визначення місць розташування на території населеного пункту/громади об'єктів соціальної та молодіжної інфраструктури, місць формального та неформального спілкування та відпочинку молоді, територій, під час відвідування яких можна наразитися на небезпеку (необлаштовані паркові зони, недобудови, неосвітлені вулиці тощо).

Підготовка до вуличного аудиту. До початку вуличного аудиту на підготовлений паперовий варіант мапи населеного пункту варто нанести дані статистичної інформації щодо ключових об'єктів соціальної та молодіжної інфраструктури, які були отримані під час збору статистичної інформації та за інформацією ресурсу Google Map.

На мапі повинні бути визначені найбільш важливі для організаторів картування орієнтири, наприклад: заклади освіти, медичні заклади, заклади культури і мистецтва, місця, де молодь часто зустрічаються, громадські центри та інші громадські та соціальні будівлі. Не потрібно розробляти абсолютно точну карту, тому що мета соціального картування полягає в дослідженні територіального розташування соціальних і фізичних структур громади, а не їхніх топографічних прив'язок на місцевості.

Перед проведенням вуличного аудиту необхідно розділити мапу території на окремі локації та накреслити *маршрути картування* визначених територій. Визначити групи «молодих картографів» (2–3 особи), які пройшли попереднє навчання, за кожною з груп закріпити окремий район проведення вуличного аудиту та відповідні маршрути. Необхідно врахувати гарантію безпеки дослідників, які будуть проводити вуличний аудит, особливо що стосується відвідування небезпечних локацій: місця зібрання асоціальних груп населення, темні частини парків, закинуті території, будівельні майданчики тощо.

Проведення вуличного аудиту. Кожна із груп дослідників відповідно до закріпленого маршруту збирає інформацію щодо молодіжної та соціальної інфраструктури та місць збору і відпочинку молоді на визначеній території, та робить відповідні позначки. Дані, отримані під час вуличного аудиту, мають бути занесені на соціальну мапу населеного пункту. Зокрема відмічаються: структура забудови території, природній ландшафт, заклади соціальної та молодіжної інфраструктури, а також місця продажу алкогольних напоїв, сигарет, місця можливого продажу наркотиків, райони потенційних правопорушень з боку молоді.

Візуалізація діючих закладів соціального спрямування та молодіжної сфери, місць зібрань молодих людей як офіційних, так і неорганізованих у подальшому стануть у нагоді під час планування молодіжної роботи і визначення пріоритетних напрямів розв'язання молодіжних проблем.

Рис. 7.4.1.1. Соціальна мапа селища Немішаєве (Київська область)

Джерело: Аналітичний звіт за результатами реалізації соціального проєкту «Формування обґрунтованої молодіжної політики в умовах децентралізації на місцевому рівні на прикладі смт Немішаєве». Архів ДІСМП. 2017.

Приклад результатів соціального картування наведено на рисунку 7.4.1.1. Соціальна мапа селища Немішаєве розроблена молодіжною командою у рамках соціального проєкту «Формування обґрунтованої молодіжної політики в умовах децентралізації на місцевому рівні на прикладі смт Немішаєве», який було реалізовано Державним інститутом сімейної та молодіжної політики спільно з Немішаївською селищною радою у 2017 році.

2.3. *Опитування молоді населеного пункту.* Окрім збору статистичної інформації, вуличного аудиту доцільно провести опитування молоді населеного пункту або окремих мікрорайонів щодо проблем і потреб молоді, діючої

молодіжної інфраструктури, місць організованого проведення дозвілля і місць неформальних зібрань молоді тощо.

Категорії молоді населеного пункту/ громади, які можна залучити до отримання інформації:

- молодь, яка навчається: учнівська молодь, студентська молодь, учні ЗП(Т)О, учасники заходів неформальної освіти;
- молодь, яка працює;
- молоді люди, які проводять дозвілля у організованій формі: кінотеатри, клуби, вечора відпочинку;
- учасники молодіжних заходів тощо.

Опитування молоді населеного пункту/ громади проводиться соціологічними методами, визначеними на підготовчому етапі (вуличне опитування; анкетування; особисте інтерв'ю (face-to-face); фокус-групи; метод wordcafe (або «світового кафе») тощо) з використанням розробленого інструментарію.

Кількісні соціологічні дослідження зазвичай базуються на сформованій вибірці, яка є «міні-картинкою» певної досліджуваної групи населення. Саме формування вибірки забезпечує репрезентативність кількісного дослідження. Проте якщо соціологічне дослідження проводиться в невеликому місті, селі, селищі чи громаді власними силами молоді, то досягти репрезентативності у дослідженнях громадської думки дуже важко, оскільки потребує відповідних технічних засобів, значних фінансових затрат і професійних соціологів. Під час проведення опитування молоді на рівні громади головне охопити ті категорії населення, які певним чином відображають думку молодих людей, та дотримуватися відповідності вікової, статевої та соціальної структури молодіжної аудиторії.

2.3. *Опитування зацікавлених осіб* – осіб, які мають високий рівень впливу на громаду та вирішують її проблеми. До них відносять:

- представників органів виконавчої влади;
- спеціалістів Київської міської, обласних, районних управлінь, центрів соціального забезпечення, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо;
- молодіжних працівників, працівників молодіжних центрів;
- представників бізнесу, еліти тощо.

Також доцільно залучити до опитування представників інших сфер життєдіяльності громади: спеціалістів закладів культури, освіти, мистецтва, молодіжних центрів, представників громадських організацій, представників ЗМІ, спеціалістів, які працюють з дітьми та молоддю та інших представників громади (поліцейських, працівників торговельних мереж та розважальних закладів тощо).

У якісних дослідженнях (фокус-групах, глибинних і експертних інтерв'ю тощо) краще використовувати цілеспрямовану вибірку, тобто потрібно шукати осіб, які знають і володіють інформацією щодо становища та проблем молоді.

Етап III. Обробка та узагальнення отриманих результатів. Після збору інформації проводиться її обробка та узагальнення.

Вуличний аудит. За результатами вуличного аудиту у дослідженому населеному пункті/ громаді визначаються «позитивні» об'єкти молодіжної сфери (наприклад, молодіжні центри, спортивні майданчики), «негативні» об'єкти, які викликають занепокоєння (наприклад, місця неформальних зібрань молодих людей, місця придбання алкогольних напоїв). Отримана інформація вноситься до інформаційної бази картування, а також робляться відповідні позначки на соціальній карті населеного пункту/ громади.

Аналіз соціальної карти населеного пункту демонструє такі позиції:

- діюча інфраструктура організованого дозвілля і проведення вільного часу молоддю;
- наявність зон, де зовсім відсутня молодіжна та соціальна інфраструктура;
- місця неформальних зібрань молоді;
- місця, перебування у яких становить загрозу для життя та здоров'я молоді.

Опитування молоді та зацікавлених осіб. Результати опитування молоді та зацікавлених осіб обробляються відповідно до того, які методи соціологічного дослідження були застосовані: кількісні або якісні.

1) *Аналіз кількісних досліджень.* До кількісних досліджень відносяться структуровані або напівструктуровані інтерв'ю, анкетування, онлайн опитування, тобто ті інструменти, де використовуються заздалегідь заплановані відповіді на запитання, а результати мають числові значення. Для обробки кількісних методів збору інформації використовують такі методи обробки даних: нумерація, кодування, введення даних в програми для математично-статистичної обробки даних (OCA, SPSS)⁴⁶³.

Результатом обробки даних є одномірний (та/або багатомірний) розподіл відповідей респондентів на запитання анкети, який дає змогу проаналізувати та узагальнити відповіді респондентів на запитання.

2) *Аналіз якісних досліджень.* До якісних досліджень відносяться: глибинні та експертних інтерв'ю, фокус-групи, метод «світове кафе» тощо. Результатом цих методів переважно є аудіо чи відеозаписи, отримані дані складно кількісно визначити в цифровому вираженні.

Для обробки та узагальнення даних якісних досліджень використовують метод кількісного аналізу (контент-аналіз), який зводиться до того, щоб визначити категорії аналізу (певні ознаки, риси, властивості отриманої інформації), наприклад, оцінка респондентами роботи молодіжних центрів, відвідування молоддю спортивних секцій тощо. Отримана за результатами дослідження

⁴⁶³ Локальні дослідження у соціальній роботі та роботі з молоддю. Частина 1. Методи та технології соціологічних досліджень. Київ, ФОП Харченко. 2024. 92 с.

інформація аналізується і узагальнюється відповідно до визначених категорій, відбираються цитати, оціночні судження, дискусійні та альтернативні думки респондентів, які будуть використані під час підготовки аналітичного звіту.

Обробка результатів опитування молоді та зацікавлених осіб дає змогу виявити:

- проблеми та потреби молоді населеного пункту, шляхи їхнього вирішення;
- можливості самореалізації молоді, умови молодіжної участі;
- діючу молодіжну та соціальну інфраструктуру;
- місця проведення молоддю вільного часу;
- ресурси молодіжної роботи.

Результати вуличного аудиту, опитування молоді і зацікавлених осіб мають бути проаналізовані, узагальнені та оформлені у вигляді аналітичної записки або звіту, до яких додається соціальна карта населеного пункту з ресурсними та проблемними зонами молодіжної сфери. Також доцільно підготувати презентацію результатів дослідження.

Етап IV. Презентація результатів соціального картування. На завершення доцільно провести «гучну» презентацію результатів соціального картування населеного пункту/ громади, до участі в якій мають бути запрошені, перш за все, молоді активісти, представники органів місцевої влади, спеціалісти, які працюють з молоддю, представники громадських об'єднань та соціально відповідального бізнесу населеного пункту/ громади.

Форматом такої презентації можуть бути: громадські слухання, конференція, круглий стіл тощо. Доцільно, щоб презентували отримані результати учасники команди, яка проводила картування та обробку отриманої інформації.

Результати також потрібно оприлюднити у засобах масової інформації, на сторінках соціальних мереж, якими цікавиться молодь населеного пункту. Основне завдання публічного висвітлення – ознайомити з інформацією як представників влади, так і молодь.

7.4.2. Методика оцінки молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури на рівні громади

Ключовим елементом формування ефективної молодіжної політики на рівні громади є оцінка молодіжної роботи та молодіжної інфраструктури. Оцінка дає змогу виявити актуальні проблеми, інтереси та потреби молоді, що проживає в громаді; оцінити ефективність молодіжних програм та молодіжної інфраструктури; виявити слабкі місця в організації молодіжної роботи та розробити заходи для їхнього усунення. Результати оцінки можуть бути використані у розробці стратегій та планів розвитку молодіжної політики на місцевому рівні; для залучення додаткових фінансових та інших ресурсів для розвитку молодіжної інфраструктури та програм.

Науковцями Державного інституту сімейної та молодіжної політики у рамках реалізації наукової роботи «Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації» (2017–2018 рр) розроблена методика оцінки молодіжної роботи на рівні громади⁴⁶⁴. Методику було апробовано у 2018 році у рамках реалізації проекту «Сучасний стан молодіжної роботи на локальному рівні в південно-східній Україні», що фінансувався Європейським Союзом в рамках Програми EaP Civil Society Facility⁴⁶⁵.

Реалізацію молодіжної політики та організацію роботи з молоддю на рівні громади забезпечує скоординована адміністративна діяльність і практична молодіжна робота, що здійснюється суб'єктами різного відомчого підпорядкування та сфер діяльності (державний, громадський, приватний сектор). Ще одним вагомим компонентом системи молодіжної роботи є створення умов щодо залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на рівні громади⁴⁶⁶. Проводити оцінку молодіжної роботи і молодіжної інфраструктури на рівні громади доцільно відповідно до складових роботи з молоддю: адміністративне забезпечення, умови молодіжної участі, молодіжна інфраструктура (див. табл. 7.4.2.1).

⁴⁶⁴ Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої. 2-ге вид. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.

⁴⁶⁵ Овчарова В.С. Молодіжна робота на локальному рівні в Південно-Східній Україні: сучасний стан та перспективи / В.С.Овчарова. Запоріжжя : видавець ФОП Мокшанов В.В., 2018. 140 с.

⁴⁶⁶ Молодіжна політика в умовах децентралізації. Методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої; ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2018. 28 с.

Таблиця 7.4.2.1. Складові оцінки молодіжної роботи та молодіжної інфраструктури на рівні громади

I. Адміністративне забезпечення	Діяльність місцевих органів влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення умов реалізації молодіжної політики та організації молодіжної роботи
II. Умови молодіжної участі	Участь молоді у формуванні та реалізації молодіжної політики та організації молодіжної роботи в громаді
III. Молодіжна інфраструктура	Заклади та установи, які працюють з молоддю в громаді

Джерело: розроблено І. Пешою у рамках науково-дослідної роботи «Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації», 2017 р.

Відповідну інформацію щодо забезпечення реалізації молодіжної політики, організації молодіжної роботи і створення умов молодіжної участі у житті громади, діючої молодіжної інфраструктури можна отримати від представників органів місцевої влади та місцевого самоврядування, а також спеціалістів, які працюють з молоддю.

Оцінка адміністративного забезпечення молодіжної роботи. Адміністративне забезпечення молодіжної роботи на рівні громади здійснюють *місцеві органи виконавчої влади* (виконавчі комітети) та *органи місцевого самоврядування* (сільські/селищні/міські ради) територіальних громад. Безпосередню реалізацію молодіжної політики на рівні громади впроваджує *відділ/сектор по роботі з молоддю* або *спеціаліст по роботі з молоддю* відповідного відділу виконавчого органу місцевого самоврядування, що займається гуманітарними питаннями.

Відповідно оцінка *адміністративного забезпечення* реалізації молодіжної політики й організації молодіжної роботи на рівні громади має включати такі складові:

- оцінка роботи місцевих органів виконавчої влади (виконавчі комітети об'єднаних територіальних громад) та органів місцевого самоврядування (сільські/селищні/міські ради) щодо створення умов для реалізації молодіжної роботи та підтримки молодіжних ініціатив;
- забезпечення адміністрування молодіжної роботи в громаді відділом/фахівцем з питань молоді/ молодіжним працівником у складі виконавчого комітету, налагодження взаємодії суб'єктів молодіжної роботи.

Щоб отримати інформацію щодо адміністративного забезпечення реалізації молодіжної політики та організації молодіжної роботи на рівні громади потрібно залучити до оцінки представників органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та/або фахівців з питань молоді/ молодіжних працівників.

Показниками *оцінки роботи місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування* щодо впровадження молодіжної роботи та підтримки молодіжних ініціатив є (див. табл. 7.4.2.2):

1) *актуальність молодіжних питань*:

- розгляд молодіжних питань на сесіях сільської/селищної/міської ради та засіданнях виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади;
- програми/заходи, спрямовані на розв'язання молодіжних проблем: регіональні молодіжні програми; програми, спрямовані на розв'язання окремих молодіжних проблем (забезпечення житлом, пільги при працевлаштуванні, підтримка молодих сімей, виплати на дітей тощо); заходи, спрямовані на розв'язання молодіжних питань;
- адміністративне забезпечення молодіжної роботи: робота у складі виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади структурного підрозділу/фахівців з питань молоді, що забезпечують реалізацію молодіжної політики на рівні громади;

2) *фінансове забезпечення*:

- фінансування молодіжної сфери: обсяг коштів, які виділялися з місцевого бюджету упродовж року на реалізацію молодіжних програм та забезпечення функціонування молодіжної інфраструктури (молодіжні центри, спеціалісти по роботі з молоддю тощо);
- фінансова підтримка молодіжних ініціатив: виділення упродовж року коштів з місцевого бюджету на проведення: конкурсу проєктів громадських організацій, що працюють з молоддю/ молодіжних громадських організацій; грантів для впровадження невеликих місцевих проєктів, спрямованих на молодіжні питання; «бюджет участі» тощо;
- залучення спонсорських коштів до реалізації молодіжних заходів/проєктів (які саме спонсори залучаються, обсяг фінансування).

Таблиця 7.4.2.2. Показники діяльності місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування

Актуальність молодіжних	Розгляд молодіжних питань	<i>Кількість засідань</i> органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, на яких розглядалися молодіжні питання упродовж року: - сесії органу місцевого самоврядування: сільської/селищної/міської ради; - засідання виконкому
	Програми/заходи, спрямовані на розв'язання молодіжних проблем	Реалізація <i>програм/заходів, спрямованих на розв'язання проблем молоді</i> громади упродовж року: - регіональні молодіжні програми; - регіональні програми, які враховують розв'язання окремих молодіжних проблем (житло, працевлаштування тощо); - заходи, що впроваджуються на місцевому рівні, спрямовані на розв'язання молодіжних питань

	Адміністративне забезпечення	Наявність у складі виконкому структурного підрозділу/спеціалістів , які є відповідальними за роботу з молоддю на рівні громади: - відділ/сектор з молодіжної роботи; - фахівець/ці відділу гуманітарного спрямування, які є відповідальними за молодіжну роботу
Фінансове забезпечення	Фінансування молодіжної сфери	Обсяг коштів , виділених упродовж року з місцевого бюджету на: - молодіжні програми; - функціонування закладів молодіжної інфраструктури
	Фінансова підтримка молодіжних ініціатив	Обсяг фінансування , виділеного з місцевого бюджету упродовж року на молодіжні заходи й ініціативи: - конкурс проєктів громадських організацій, що працюють з молоддю; - гранти для невеликих місцевих проєктів, спрямованих на розв'язання молодіжних питань: - «бюджет участі»; - інше
	Спонсорська підтримка	Залучення упродовж року спонсорських коштів на реалізацію молодіжної роботи: - які спонсори залучаються; - обсяг фінансування

Джерело: розроблено І. Пешою.

Показниками оцінки діяльності відділу/спеціаліста по роботі з молоддю виконавчого комітету територіальної громади щодо забезпечення адміністрування молодіжної роботи є (див. табл. 7.4.2.3):

1) кадрове забезпечення:

- фахівці з питань молоді/ молодіжні працівники: кількість спеціалістів виконавчого комітету територіальної громади, які є відповідальними за молодіжну роботу;
- фахова підготовка спеціалістів: кількість фахівців виконавчого комітету, відповідальних за молодіжну роботу, які упродовж року пройшли підготовку за програмою «Молодіжний працівник», курси підвищення кваліфікації, інші освітні програми/курси;

2) інформування:

- інформування тих, хто ухвалює рішення шляхом підготовки та надання інформації і пропозицій органам виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо молодіжної роботи: звіти відділу/фахівця щодо потреб молоді та молодіжної роботи; виступи на засіданнях виконкомів/місцевих рад; надання офіційних пропозицій щодо забезпечення молодіжних питань;
- інформування населення та молодіжної аудиторії громади щодо перспектив і результатів молодіжної роботи, молодіжних заходів

шляхом виступів і публікацій у засобах масової інформації, підтримання сайту або сторінки у соціальних мережах тощо;

3) міжвідомча та міжсекторальна взаємодія:

- координація діяльності закладів і структур, що працюють з молоддю, різного відомчого підпорядкування шляхом проведення заходів, спрямованих на налагодження взаємодії, проведення спільних навчань спеціалістів різних відомств, які працюють з молоддю;
- взаємодія із структурними підрозділами: проведення з іншими структурними підрозділами виконавчого комітету спільних молодіжних заходів; інформаційно-профілактичних акцій; інформування про молодіжні заходи тощо;
- співпраця з громадськими об'єднаннями і бізнес-партнерами шляхом залучення до молодіжної роботи громадських об'єднань, релігійних організацій; представників підприємств різних форм власності; приватних підприємств; представників партій і партійних об'єднань тощо;

4) обґрунтування напрямів молодіжної роботи:

вивчення потреб і настроїв молоді на рівні громади шляхом проведення соціологічних досліджень; реалізації заходів з обговорення молодіжних проблем (дебати, форуми, молодіжні зібрання, інтернет-ресурси тощо).

Таблиця 7.4.2.3. Показники діяльності відділу/сектору по роботі з молоддю/спеціаліста по роботі з молоддю виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади

Кадрове забезпечення	Фахівці з питань молоді/ молодіжні працівники	<i>Кількість фахівців</i> виконавчого комітету територіальної громади, відповідальних за молодіжну роботу на рівні громади: - фахівці з питань молоді відділу по роботі з молоддю або відділу гуманітарного спрямування
	Фахова підготовка спеціалістів	<i>Кількість фахівців</i> виконавчого комітету, відповідальних за молодіжну роботу, які упродовж року <i>пройшли підготовку:</i> - за програмою «Молодіжний працівник»; - підвищення кваліфікації спеціалістів по роботі з молоддю; - інші освітні програми/курси
Інформування	Інформування тих, хто ухвалює рішення	Надання відділом/спеціалістами по роботі з молоддю <i>інформації і пропозицій</i> органам виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо молодіжної роботи: - звіти відділу/спеціаліста щодо потреб молоді та молодіжної роботи; - виступи на засіданнях виконкомів/місцевих рад; - надання офіційних пропозицій щодо забезпечення молодіжних питань; - інше

	Інформування населення та молодіжної аудиторії	<i>Інформаційні заходи</i>, проведені упродовж року щодо перспектив і результатів молодіжної роботи, молодіжних заходів: - виступи в ЗМІ; - публікації в ЗМІ, соціальних мережах; - підтримання сайту або/та сторінки в соціальних мережах; - інші форми інформування
Взаємодія	Координація діяльності	Проведення упродовж року <i>заходів, спрямованих на налагодження співпраці</i> спеціалістів закладів/установ різного відомчого підпорядкування (освіта, соціальний захист, охорона здоров'я тощо), стосовно організації роботи з молоддю на рівні громади: - рішення місцевих органів виконавчої влади щодо організації співпраці спеціалістів різних відомств у роботі з молоддю; - заходи, спрямовані на налагодження співпраці; - спільні навчання спеціалістів різних відомств, які працюють з молоддю; - інше
	Взаємодія зі структурними підрозділами	Проведення упродовж року <i>спільних молодіжних заходів</i> з установами/організаціями різного відомчого підпорядкування: - заходи для молоді; - інформаційно-профілактичні акції; - інформування про молодіжні заходи; - інше
	Співпраця з громадськими об'єднаннями та бізнес-партнерами	<i>Залучення</i> до проведення молодіжних заходів і роботи з молоддю громадських організацій та бізнес-партнерів: - громадські організації; - релігійні організації; - підприємства різних форм власності; - приватні підприємці; - партії і партійні об'єднання; - інше
Обґрунтування	Вивчення потреб і настроїв молоді на рівні громади	<i>Заходи, спрямовані на вивчення проблем молоді</i> громади, які були проведені упродовж року: - проведення соціологічних досліджень; - обговорення молодіжних проблем (дебати/форуми/молодіжні зібрання); - обговорення молодіжних питань в Інтернет; - інше

Джерело: розроблено І. Пешою.

Умови молодіжної участі. Пріоритетним завданням формування системної роботи з молоддю в умовах децентралізації є забезпечення інформування молоді і створення умов залучення її до активної участі у житті громади: участь молоді у розробленні й ухваленні рішень, підтримка молодіжних ініціатив, сприяння створенню молодіжних громадських організацій, набуття молоддю

компетентностей через систему неформальної освіти, розвиток молодіжної інфраструктури (у тому числі молодіжних центрів) тощо.

Відповідно **показниками оцінки умов молодіжної участі** на рівні громади є (див. табл. 7.4.2.4):

1) залучення молоді до ухвалення рішень, що стосуються молодіжних питань та життя громади:

- діяльність при виконавчому комітеті об'єднаної територіальної громади колегіальних органів з розгляду молодіжних питань, таких як громадська/координаційна рада з питань молодіжної політики, координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання молоді тощо;
- робота органів молодіжного представництва та участь в управлінні: молодіжна рада, молодіжний парламент, студентська рада, органи учнівського самоврядування тощо;

2) підтримка молодіжних об'єднань та ініціатив, що впроваджуються на рівні громади:

- діючі в громаді молодіжні громадські організації;
- громадські об'єднання, які залучають молодь до своєї роботи та працюють з молоддю на рівні громади: громадські об'єднання й організації, які працюють з молоддю; релігійні організації; волонтерські організації/об'єднання тощо;

3) молодіжні обміни як в межах України, так і за кордон:

- організований виїзд упродовж року груп молодіжних представників громади в інші області України, в інші країни.

Таблиця 7.4.2.4. Показники оцінки умов молодіжної участі на рівні громади

Залучення молоді	Консультативно-дорадчі органи	Діяльність при виконавчому комітеті колегіальних органів з розгляду молодіжних питань: - громадська/координаційна рада з молодіжних питань; - координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання молоді; - інше
	Органи молодіжного представництва	Робота дорадчих органів молодіжного представництва: - молодіжна рада/молодіжний парламент; - студентська рада; - органи учнівського самоврядування; - інше

Громадські об'єднання	Громадські об'єднання	Громадські об'єднання, які залучають молодь до своєї роботи і працюють з нею на місцевому рівні: - молодіжні і дитячі громадські організації; - громадські організації спортивної спрямованості; - культурно-освітні громадські організації; - громадські організації національно-патріотичного спрямування; - релігійні організації; - волонтерські організації/об'єднання; - політичні об'єднання; - ініціативні групи; - інше
Обміни	Молодіжні обміни	Організовано упродовж року виїздів/обмінів/стажування груп молоді громади: - інші області України; - інші країни

Джерело: розроблено І. Пешою.

Молодіжна інфраструктура. Важливим чинником ефективного впровадження державної молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях є молодіжна інфраструктура, що створюється всіма суб'єктами регіональної молодіжної політики.

Заклади молодіжної сфери. В умовах децентралізації ядром молодіжної інфраструктури територіальних громад стають *молодіжні центри* або *молодіжні простори*, які є осередками практичної молодіжної роботи та об'єднання суспільно активної молоді. Координацію молодіжної роботи та активне залучення молоді до життя місцевих громад у сільських і селищних об'єднаних територіальних громадах забезпечують *молодіжні працівники*.

Показниками оцінки закладів молодіжної сфери на рівні громади є діючі (див. табл. 7.4.2.5):

- молодіжні центри, що є осередками практичної роботи з молоддю та об'єднання суспільно активної молоді громади: молодіжні центри; молодіжні центри праці тощо;
- молодіжні простори як майданчики організації молодіжної роботи на базі установ і закладів різного підпорядкування.

Заклади, які працюють з молоддю. З молоддю працює багато установ та організацій різних сфер діяльності і різного відомчого підпорядкування. Роботу з молоддю на рівні громади забезпечують заклади системи освіти, культури, соціального захисту, системи охорони здоров'я, оздоровлення (див. табл. 7.4.2.5).

Місця відпочинку і занять спортом – це ще одна складова молодіжної інфраструктури на рівні міста, села, селища чи громади. Спортивна інфраструктура представлена дитячо-юнацькими спортивними школами, стадіонами, спортивними

майданчиками тощо. Місцями відпочинку для молоді можуть бути парки, сквери, кафе, розважальні комплекси тощо (див. табл. 7.4.2.5).

Кожний елемент молодіжної інфраструктури у конкретній місцевості відіграє важливу роль у соціальному становленні молоді, має своє підпорядкування чи автономне керівництво, отримує у порядку, встановленому законом, фінансування з різних джерел. Але їх усіх об'єднує діяльність, спрямована на задоволення потреб молоді та створення необхідних умов для її ефективної соціалізації⁴⁶⁷.

Наявність у громаді закладів по роботі з молоддю є ресурсною базою для організації молодіжної роботи і має враховуватися у проведенні оцінки молодіжної роботи на рівні громади.

Таблиця 7.4.2.5. Показники оцінки молодіжної інфраструктури

Заклади молодіжної сфери	Молодіжні центри	Кількість центрів, які працюють з молоддю на рівні територіального громади: - молодіжні центри; - молодіжні центри праці; - інше
	Молодіжні простори	Кількість майданчиків/молодіжних просторів організації роботи з молоддю на базі установ та закладів різного підпорядкування (заклад освіти; будинок культури; заклад фізичної культури і спорту; громадська чи релігійна організація; інша установа)
Заклади, які працюють з молоддю	Заклади системи освіти	Кількість закладів освіти: - закладів загальної середньої освіти; - закладів професійної освіти; - закладів вищої освіти; - Мала академія наук учнівської молоді
	Заклади системи культури	Кількість діючих в громаді закладів культури: - мистецькі школи (музичні, художні школи, школи мистецтв, хореографічні школи, школи хорового співу); - центри, палаци, будинки для дітей, юнацтва та молоді; - клуби, клубні формування (клуби за місцем проживання, гуртки тощо) різного спрямування (художньої, естетичної, еколого-натуралістичної, науково-технічної творчості, туризму, краєзнавства, військово-патріотичного виховання та інших); - Мала академія мистецтв (народних ремесел); - бібліотеки; - кінотеатри/театри; - музеї; - інше
	Заклади соціального захисту	Кількість закладів соціальної сфери: - центри соціальних служб; - центри зайнятості; - центри соціальної підтримки дітей та сімей;

⁴⁶⁷ Здійснення регіональної державної молодіжної політики в Україні: секторальний аналіз»: науково-дослідна робота [Керівник НДР Перепелиця М.П.]. – 2000. – Архів ДІСМП.

		- центри соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі; - заклади інституційного досліду та виховання (інтернати, навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки тощо); - інше
	Заклади системи охорони здоров'я	Кількість таких закладів, як: - клініки, дружні до молоді; - центри профілактики і боротьби зі СНІДом; - тощо
	Заклади оздоровлення	Кількість закладів оздоровлення для дітей та молоді: - дитячо-юнацькі табори (містечка, комплекси): оздоровчі, заміські, профільні, відпочинку; - заклади санаторного типу, санаторно-курортного типу; - туристичні бази; - інше
Місця відпочинку та занять спортом	Спортивна інфраструктура	Кількість таких закладів, як: - дитячо-юнацькі спортивні школи (<i>комплексні дитячо-юнацькі спортивні школи, дитячо-юнацькі спортивні школи з видів спорту, дитячо-юнацькі спортивні школи для осіб з інвалідністю, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерву</i>); - стадіони; - майданчики для спортивних ігор; - футбольні поля; - тенісні корти; - спортивні зали (<i>розміщені не в навчальному закладі</i>); - спортивні бази; - басейни; - тренажерні зали; - інше
	Місця відпочинку	Наявність і кількість у громаді місць відпочинку й організації дозвілля молоді: - парки, сквери; - пляжі, річки, озера; - кафе, ресторани тощо; - дискотеки, нічні клуби тощо; - атракційні, розважальні комплекси тощо; - дитячі майданчики; - інше

Джерело: розроблено І. Пешою.

Зібрати інформацію щодо адміністративного забезпечення реалізації молодіжної політики на рівні населеного пункту або громади, молодіжної участі у цьому процесі, а також діючої молодіжної інфраструктури можна за допомогою *Форми оцінки молодіжної роботи на рівні громади* (див. додаток 4). Аналіз

отриманих результатів дасть змогу оцінити наявні ресурси організації молодіжної роботи на місцевому рівні, а також виокремити «проблемні зони» в організації роботи з молоддю, що потребують виправлення або доопрацювання.

Оцінку реалізації молодіжної політики та організації молодіжної роботи на рівні громади можна проводити із застосуванням різних методик збору інформації. До організації і проведення оціночних досліджень доречно залучати молодь, яка проживає в громаді, що є складовою молодіжної участі. Всебічний аналіз ефективності системи управління у молодіжній сфері, молодіжних програм, наявної молодіжної інфраструктури, рівня залучення молоді до формування і реалізації молодіжної політики є доказовою базою планування та розвитку молодіжної політики на місцевому рівні.

Розділ 8. Перспективи розвитку молодіжної політики в Україні

8.1. Інтеграція молодіжної політики: системний підхід

У контексті масштабних трансформацій, зумовлених збройною агресією Російської Федерації, процесами європейської інтеграції та внутрішніми викликами, молодіжна політика в Україні постає як стратегічно важливий інструмент зміцнення соціальної стійкості, формування громадянської ідентичності та забезпечення довгострокового розвитку держави. Першочерговою умовою ефективного розвитку молодіжної політики є її системна інтеграція в загальнодержавну політику у сферах освіти, культури, охорони здоров'я, безпеки та економіки. Такий підхід вимагає міжвідомчої координації, посилення ролі профільних інституцій, а також належного нормативно-правового забезпечення на всіх рівнях – від місцевого до національного. Вагомого значення набуває децентралізація молодіжної політики та посилення спроможності територіальних громад до самостійного формування й реалізації відповідних стратегій із врахуванням локального контексту.

Ефективна молодіжна політика та робота з молоддю передбачають їхню комплексну інтеграцію у ключові державні сектори: освіту, культуру, охорону здоров'я, економіку та безпеку. Такий міжсекторальний підхід дає змогу гарантувати, що питання молоді вирішуються на всіх рівнях та в усіх сферах життя, а не лише окремі ініціативи, а сама молодь може також впливати на всі етапи формування та реалізації державної політики, забезпечуючи її релевантність, інклюзивність та ефективність, перетворюючись з об'єкта впливу на повноцінного суб'єкта суспільних змін. Для цього необхідна грамотно налагоджена координація між центральними і місцевими органами влади, що вимагає створення міжвідомчих рад, чітких зон відповідальності та інтегрованих планів реалізації.

Виходячи з такого широкого розуміння ролі молоді та необхідності цілісного міжсекторального підходу до формування державної політики, постає нагальна потреба в розробці та імплементації документів стратегічного планування, що системно інтегруватимуть ці принципи. Саме з цією метою, у відповідь на виклики сьогодення та прагнучи забезпечити ефективний розвиток людського капіталу країни, у 2025 році Міністерством молоді та спорту України було розроблено проєкт Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2026–2030 роки. Цей проєкт стратегічного документу став результатом глибокого аналізу поточного стану молодіжної сфери, викликів, спричинених війною, а також врахування європейських стандартів та кращих практик у сфері молодіжної політики. Розробка Концепції відбувалася у тісній співпраці з представниками

громадських організацій, молодіжних рухів, науковцями та іншими зацікавленими сторонами, що забезпечило всебічний та збалансований підхід до визначення пріоритетів та завдань на наступне п'ятиріччя.

Розробка Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2026–2030 роки була зумовлена низкою факторів, серед яких ключовими є:

- завершення терміну дії попередньої Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, необхідність ухвалення нового стратегічного документу, який би враховував зміни, що відбулися в країні за останні роки, зокрема внаслідок повномасштабної війни;
- вплив повномасштабної російсько-української війни на життя української молоді. Війна спричинила безпрецедентні виклики для молодого покоління, включаючи питання безпеки, міграції, освіти, зайнятості, ментального здоров'я та громадянської активності. Нова Концепція має врахувати ці зміни та запропонувати ефективні механізми підтримки молоді в умовах війни та повоєнного відновлення;
- необхідність адаптації молодіжної політики до європейських стандартів та рекомендацій. Україна прагне до інтеграції в європейський простір, що передбачає гармонізацію національної молодіжної політики з європейськими підходами та цінностями;
- зростання ролі молоді у повоєнному відновленні та розвитку України. Молодь є ключовим рушієм сучасного і майбутнього країни, тому створення умов для її всебічного розвитку та залучення до процесів відновлення є стратегічно важливим завданням як молодіжної політики, так і політики державної, що охоплює економічний, соціальний та безпековий виміри, забезпечуючи сталий розвиток суспільства в цілому.

З урахуванням наведених передумов, пов'язаних із завершенням чинної програми, масштабним впливом війни, євроінтеграційними прагненнями та зростанням ролі молоді у трансформаційних процесах, постає нагальна потреба переосмислення механізмів реалізації молодіжної політики. У цих умовах важливо не лише оновити стратегічні документи, а й забезпечити дієві інституційні форми залучення молоді до ухвалення рішень на всіх рівнях. Особливої актуальності набуває впровадження моделей партисипативного управління, які передбачають створення ефективних платформ для участі молоді в суспільному житті. Однією з таких форм є консультативно-дорадчі органи, які стають інструментами двостороннього діалогу між молоддю та владою. Їхня діяльність сприяє не лише демократизації процесів управління, але й посиленню суб'єктності молодих людей. Водночас, розвиток цих структур повинен відбуватись у рамках системної державної політики, яка передбачає інституціоналізацію молодіжної участі. Це включає нормативно-правове визнання, підтримку з боку органів влади, а також ресурсне забезпечення. Формування сталої мережі молодіжних рад дозволяє

зміцнити соціальний капітал громад, сприяє міжрегіональній комунікації та стимулює лідерський потенціал молоді. На цьому тлі важливе значення має діяльність національних об'єднань, які координують зусилля молодіжних рад, представляють їхні інтереси та забезпечують інституційну тяглість молодіжної політики. Саме таким прикладом є Українська асоціація молодіжних рад (УАМР), що демонструє ефективність горизонтального об'єднання локальних ініціатив задля впливу на загальнодержавні процеси.

Інституціоналізація молодіжної участі є не лише відповіддю на запит суспільства щодо демократизації управлінських процесів, а й важливою складовою формування сталої молодіжної політики в умовах війни та повоєнного відновлення. Створення молодіжних рад при органах місцевого самоврядування дає змогу забезпечити постійний канал комунікації між молоддю та владою, сприяє врахуванню потреб і пропозицій молодих громадян при розробці локальних стратегій, програм і рішень.

Українська асоціація молодіжних рад у цьому контексті відіграє роль національного координуючого майданчика, який забезпечує обмін досвідом між регіонами, підтримує процеси створення нових рад, надає методичну та організаційну підтримку вже існуючим структурам. Асоціація є також суб'єктом публічного представництва інтересів молоді на рівні державної політики, беручи участь у розробці нормативно-правових актів, стратегічних планів і програмних документів, адвокаційних кампаніях. Таке об'єднання забезпечує стійкість молодіжної інфраструктури в умовах змін і криз, створює передумови для масштабування успішних практик, а також формує нову генерацію молодіжних лідерів, здатних впливати на політичні, соціальні та економічні процеси. Особливого значення набуває діяльність УАМР в умовах війни, коли питання соціальної згуртованості, безпеки, національної ідентичності, ментального здоров'я та участі молоді в процесах відновлення держави набувають особливої ваги. УАМР активно долучається до реалізації програм, спрямованих на підтримку молоді в умовах воєнного часу, зокрема в питаннях волонтерства, психосоціальної підтримки, національно-патріотичного виховання, формування культури участі та діалогу.

Крім того, інституційна спроможність Асоціації дозволяє їй бути не лише виконавцем, а й генератором інноваційних підходів у сфері молодіжної політики. Вона ініціює нові формати співпраці між молоддю і владою, впроваджує цифрові інструменти участі, адаптує європейські підходи до українського контексту. Відтак, УАМР є не лише інструментом реалізації молодіжної політики, а й її суб'єктом – із власним голосом, впливом і відповідальністю за майбутнє молоді в Україні.

Системна підтримка та розвиток подібних організацій є критично важливими для формування потужної інфраструктури молодіжної участі. Це вимагає створення сприятливого нормативного середовища, фінансової підтримки з боку держави та донорів, а також визнання молодіжних рад як повноцінних партнерів у

процесах ухвалення рішень. Саме за таких умов молодіжна участь набуде не епізодичного, а стратегічного характеру, сприятиме реалізації прав молоді та посиленню демократії в Україні.

У цьому контексті одним із ключових напрямів, що вимагає особливої уваги, є розвиток простору для реалізації потенціалу молоді поза межами формальної системи освіти. Саме неформальна освіта як інструмент набуття соціальних, громадянських, комунікативних та цифрових компетентностей, здатна забезпечити гнучкість, адаптивність і стійкість молодого покоління до викликів сучасності. Її перевага полягає у тісному зв'язку з практикою, залученні до реального досвіду, роботі в міждисциплінарних командах і можливості самостійного конструювання траєкторій розвитку.

Крім того, волонтерство продовжує залишатися невід'ємною частиною культури громадянської активності молоді в Україні. З початком повномасштабної війни воно набуло нових форм і масштабів: молоді люди масово долучаються до ініціатив допомоги армії, внутрішньо переміщеним особам, локальних гуманітарних проєктів. Цей досвід не тільки формує у молоді практики солідарності й відповідальності, а й створює унікальний ресурс для подальшої суспільної трансформації. Водночас держава має забезпечити належну інституційну підтримку волонтерських ініціатив, включно з розвитком інфраструктури, визнанням здобутих компетентностей та захистом прав волонтерів.

Молодіжне підприємництво та соціальне проектування є ще одним напрямом формування економічної й суспільної активності молоді. Розвиток таких ініціатив, орієнтованих на створення інноваційних рішень для локальних і національних проблем, потребує не лише освітньої, але й фінансово-організаційної підтримки, зокрема через грантові програми, менторство, стартап-інкубатори та мережі підтримки.

У перспективі реалізація Національної молодіжної стратегії до 2030 року має стати системним інструментом координації вищезгаданих напрямів. Її гармонізація з Європейською стратегією молодіжної сфери Ради Європи відкриває нові можливості для інтеграції України у загальноєвропейський молодіжний простір. Йдеться не лише про політичне узгодження пріоритетів, а й про імплементацію європейських стандартів у практику роботи з молоддю, розвиток міждержавного партнерства, трансфер інновацій і мобільність молодіжних працівників. Майбутнє молодіжної політики в Україні залежить від здатності поєднати стратегічне бачення з гнучкими інструментами реалізації, що враховують потреби, інтереси та потенціал молоді в умовах глибоких трансформацій. Розширення можливостей через інституційну підтримку, інвестиції в людський капітал та активне залучення молоді до формування власного майбутнього мають стати основою відновлення та модернізації країни.

Продовжуючи розкриття перспектив розвитку молодіжної політики в Україні, важливо інтегрувати до національного контексту європейські практики,

які довели свою ефективність у створенні стійких моделей участі молоді в демократичному житті. Відповідно до стандартів Ради Європи одним із визначальних елементів сучасної молодіжної політики є інституціалізація молодіжної участі – формування стабільних механізмів, які дозволяють молодим людям впливати на ухвалення рішень, що стосуються їхнього життя, як на місцевому, так і на національному рівнях.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує практика співуправління, що реалізується в межах молодіжного сектору Ради Європи через діяльність Об'єднаної ради у справах молоді (СМР)⁴⁶⁸, до складу якої входять представники урядових структур і молодіжних організацій. Такий формат забезпечує паритетний діалог між державою та молоддю щодо формування політик, пріоритетів і програм. Україна має потенціал адаптувати подібну модель до національної системи молодіжного врядування, зокрема шляхом інституційного закріплення консультативно-дорадчих органів молоді та розширення повноважень Української асоціації молодіжних рад як платформи для міжрегіонального обміну, адвокації та синергії. Досвід країн Європейського Союзу, зокрема Естонії, Німеччини та Фінляндії свідчить про те, що включення молоді до процесу ухвалення рішень через молодіжні ради та парламенти дозволяє не лише підвищити легітимність публічної політики, але й формує в молоді відчуття відповідальності, громадянської ідентичності та довіри до інституцій⁴⁶⁹. Наприклад, у Фінляндії діє система обов'язкового створення молодіжних рад у кожному муніципалітеті, що забезпечує стабільне залучення молоді до місцевого врядування⁴⁷⁰. Аналогічна практика впроваджується й в Україні, проте потребує подальшого нормативного закріплення, інституційної підтримки й фінансування, зокрема через механізми субвенцій або програми підтримки з боку держави.

Таким чином, подальший розвиток молодіжної політики в Україні повинен спиратися не лише на актуалізацію пріоритетів, а й на адаптацію до кращих європейських зразків. Це передбачає створення багаторівневої системи молодіжної участі, посилення співпраці з європейськими інституціями, інтеграцію молоді в процеси стратегічного планування, а також забезпечення сталої інституційної підтримки з боку держави й органів місцевого самоврядування.

Крім того, варто зважати на виклики, пов'язані з кризовими станами внаслідок війни: переміщення молоді, втрата освітніх і професійних перспектив, зростання психологічного навантаження, ризики маргіналізації. Саме тому одним із перспективних напрямів є розбудова системи підтримки молоді в умовах надзвичайних ситуацій та післявоєнної відбудови, із залученням міжнародного досвіду та ресурсів, зокрема в межах програм Ради Європи, таких як «Молодь за

⁴⁶⁸ Joint Council on Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/joint-council-on-youth>

⁴⁶⁹ Feldmann-Wojtachnia, E., Gretschesel, A., Helmisaari, V., Tasanko, P., & others. (2010). *Youth participation in Finland and in Germany: Status analysis and data based recommendations*. The Finnish Youth Research Society & Bertelsmann Stiftung. <https://doi.org/10.57049/nts.356>

⁴⁷⁰ Council of Europe. (2011). *Child and youth participation in Finland: A Council of Europe policy review*. Council of Europe. https://www.coe.int/t/dg3/children/participation/policyreview_en.pdf

демократію в Україні: Фаза III». У межах цього проєкту передбачено створення умов для зміцнення участі молоді у процесах ухвалення рішень на місцевому та національному рівнях, розширення простору для громадянської активності, а також розвиток інклюзивних молодіжних політик, що враховують специфічні потреби різних категорій молодих людей, зокрема тих, хто постраждав від війни. Особлива увага приділяється визнанню молодіжної роботи як важливого інструменту підтримки молоді в умовах стресу, втрат, дезорієнтації, а також як механізму відновлення соціальних зв'язків та побудови довіри у громадах.

Підтримка молодіжних центрів та громадських організацій у рамках проєкту сприяє не лише підвищенню їхньої спроможності, а й розвитку інноваційних форм неформальної освіти, психосоціальної допомоги, волонтерства та культурних ініціатив. Це дозволяє формувати простори безпеки, самореалізації та солідарності для молоді у найскладніших обставинах. Проєкт також стимулює розвиток молодіжного лідерства, здатного відповідати на сучасні виклики та відігравати активну роль у процесах демократичної трансформації суспільства.

Такий комплексний підхід до підтримки молоді в рамках проєкту дозволяє не лише реагувати на нагальні потреби, а й створювати основу для довготривалих змін у молодіжній політиці. Водночас, для досягнення більшої ефективності цих зусиль важливо враховувати успішні міжнародні практики та механізми, що вже продемонстрували результативність у країнах Європи.

У цьому контексті надзвичайно цінним є використання досвіду Європейського Союзу, зокрема ініціативи «Молодіжна гарантія» (Youth Guarantee), яка покликана забезпечити кожній молодій людині віком до 25 років (у деяких країнах до 29 років) пропозицію щодо роботи, подальшого навчання, стажування або професійної підготовки упродовж чотирьох місяців після завершення формальної освіти або втрати роботи. Імплементація подібної моделі в Україні, адаптованої до умов воєнного та повоєнного періодів, може слугувати потужним механізмом боротьби з безробіттям серед молоді, запобігання її соціальному виключенню та підтримки соціально-економічної мобільності.

Успішні практики країн ЄС, таких як Фінляндія, Австрія чи Швеція⁴⁷¹, а також Азія⁴⁷², демонструють ефективність «Молодіжної гарантії» як частини активної політики зайнятості, що передбачає не лише фінансування короткострокових заходів, але й стратегічне інвестування в людський капітал молоді через кар'єрне консультування, менторські програми, партнерство з роботодавцями та розвиток інноваційних форм професійної підготовки. Для України, яка стикається з викликами масової трудової, а також вимушеної міграції молоді, розриву навчальних траєкторій через війну та обмеженим доступом до

⁴⁷¹ Mascherini, M. (2018). Origins and future of the concept of NEETs in the European policy agenda. In J. O'Reilly, J. Leschke, R. Ortlieb, M. Seeleib-Kaiser, & P. Villa (Eds), *Youth labor in transition: Inequalities, mobility, and policies in Europe*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190864798.003.0017>

⁴⁷² Youth not in employment, education or training in Asia and the Pacific: Trends and policy considerations. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@asia/@ro-bangkok/documents/publication/wcms_860568.pdf

ринку праці для деяких категорій населення, таке інтегроване бачення може відігравати критично важливу роль.

Варто зазначити, що реалізація подібної моделі в українському контексті потребує розвитку інфраструктури раннього виявлення NEET-молоді (молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок), створення мультисекторальних команд підтримки, а також запровадження єдиних цифрових платформ для моніторингу потреб і результатів залучення. У цьому процесі особливого значення набуває співпраця між державними органами, закладами освіти, центрами зайнятості, бізнесом та молодіжними організаціями. Синергія національних стратегій з кращими європейськими моделями, такими як «Молодіжна гарантія», дозволить не лише посилити спроможність держави відповідати на потреби молодого покоління в кризовий період, але й закласти основи для сталого розвитку молодіжної політики, орієнтованої на інклюзію, рівність можливостей та реалізацію потенціалу кожної молодої людини, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню соціальної згуртованості, відновленню довіри до держави та зміцненню громадянського суспільства в Україні.

Запровадження ініціативи, подібної до європейської «Молодіжної гарантії» в Україні, потребує системного підходу та чітко визначених етапів реалізації, що включають як нормативно-правові, так і організаційно-інституційні зміни. Першочерговим кроком у цьому процесі має стати розробка та затвердження Національного плану впровадження моделі підтримки молоді в перехідний період між освітою та зайнятістю. Такий план має містити цілі, індикатори, часові рамки та відповідальних виконавців, із чітким визначенням цільових груп – передусім молоді з вразливих категорій: внутрішньо переміщених осіб, випускників шкіл у зоні бойових дій, осіб з інвалідністю, молоді без освіти або з низьким рівнем кваліфікації. Ключовим завданням стане формування системи раннього виявлення NEET-молоді на національному рівні. Для цього доцільно створити інтегровану цифрову платформу, яка поєднуватиме дані з центрів зайнятості, закладів освіти, служб соціального захисту, молодіжних центрів і громадських організацій. Такий інструмент дозволить забезпечити оперативне виявлення потреб, персоналізовану підтримку та постійне моніторингове супроводження кожного молодого бенефіціара в системі. Водночас платформа може слугувати джерелом аналітики для формування політик на основі даних.

Одним із важливих елементів є створення міждисциплінарних команд супроводу – мультифункціональних структур за участю кар'єрних радників, соціальних працівників, психологів, фахівців з профорієнтації, представників молодіжних організацій та молодіжних працівників. Ці команди мають забезпечити індивідуалізований підхід до кожного молодого бенефіціара – з урахуванням його потреб, мотивації, ресурсів і цілей. При цьому важливим є створення умов для гнучкого переходу між різними формами підтримки – від короткострокового навчання чи стажування до працевлаштування або продовження формальної чи неформального навчання.

Нарешті, особливого значення набуває міжнародна технічна підтримка. Україна має можливість використати ресурси і досвід країн-членів ЄС, Європейської Комісії, Міжнародної організації праці (МОП), Ради Європи, а також програм Erasmus+, EEA Grants та інші, що включають компоненти підтримки молодіжної зайнятості. Співпраця з міжнародними партнерами може сприяти як інституційному зміцненню спроможностей на національному та місцевому рівнях, так і розбудові потенціалу молодіжних центрів/просторів та служб зайнятості через навчання, обмін досвідом і фінансову підтримку. Системна імплементація «Молодіжної гарантії» в Україні має потенціал не лише як механізм подолання кризи молодіжної зайнятості в умовах війни та післявоєнної відбудови, але й як довгострокова інвестиція в людський капітал, соціальну згуртованість та модернізацію економіки. Вона є вагомим елементом трансформації молодіжної політики – від декларативної підтримки до структурованої, орієнтованої на результат й інклюзивної практики, що відповідає сучасним викликам та європейським стандартам.

Варто зазначити, що цей напрям інтегрується у ширшу стратегію оновлення молодіжної політики держави. Відповідь на сучасні виклики вимагає не лише короткострокових інтервенцій, але й структурованої системної трансформації, орієнтованої на довгострокову перспективу. Саме таку рамку задає Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2026–2030 роки, що має на меті забезпечити сталість і цілісність політики у сфері молоді на основі чітко визначених стратегічних пріоритетів.

8.2. Стратегічні напрями розвитку молодіжної політики до 2030 року

Розвиток сучасної молодіжної політики є критично важливим компонентом національної стратегії сталого розвитку, особливо в умовах трансформаційних процесів та геополітичних викликів. Концептуальні засади формування молодіжної політики до 2030 року базуються на аксіоматичному положенні про те, що молодь є не лише об'єктом соціального впливу, але й ключовим суб'єктом суспільних трансформацій та провідним актором у формуванні національного людського потенціалу. У цьому контексті інституціоналізація та імплементація молодіжної політики повинні бути спрямовані на створення інтегрованих та сприятливих умов для всебічного розвитку кожної молодої людини.

Тому стратегічними напрямами розвитку молодіжної політики має стати:

1. Розширення участі молоді у суспільному житті та зміцнення громадянської активності. Цей пріоритет є ключовим з огляду на завдання демократизації суспільства, розвитку культури участі та формування

громадянської ідентичності молодого покоління. Йдеться не лише про залучення молоді до класичних форм громадської активності (волонтерство, участь у молодіжних радах, парламентах, громадських організаціях), але й про створення сприятливого інституційного середовища, яке стимулює ініціативність, критичне мислення та соціальну відповідальність. Особливого значення цей напрям набуває в умовах війни: молодь виявила надзвичайну здатність до мобілізації, участі в гуманітарній допомозі, інформаційному спротиві та волонтерських ініціативах. Підтримка цих практик через системні заходи, фінансування та визнання на рівні державної політики може перетворити короткострокову активізацію на довгострокову участь у розбудові країни.

2. Сприяння самореалізації та економічній спроможності молоді.

Економічна автономія молодої людини є передумовою для її ефективної соціальної інтеграції. Цей напрям може передбачати широкий спектр дій – від посилення ролі неформальної освіти та розвиток ключових навичок до підтримки молодіжного підприємництва та інновацій. Дуже важливо робити акцент на формуванні цифрових і міждисциплінарних компетентностей, які є критично важливими в умовах стрімкої трансформації ринку праці, глобалізації, поширення новітніх технологій та необхідності адаптації до викликів інформаційного суспільства й цифрової економіки.

Економічна автономія молодої людини є ключовою передумовою для її ефективної соціальної інтеграції, реалізації потенціалу та зниження ризиків соціальної ексклюзії. У рамках цього напрямку доцільно передбачити багатовекторний спектр заходів, спрямованих на посилення професійних компетенцій, сприяння зайнятості, розширення доступу до неформальної освіти, розвиток підприємницького потенціалу, а також створення механізмів підтримки молодих людей під час переходу від навчання до роботи. Цей напрям може передбачати забезпечення доступу молоді до якісної освіти та професійної підготовки, розвиток STEM-освіти та формування цифрових навичок, а також масштабування дуальної освіти, яка поєднує теоретичне навчання з практичним досвідом на підприємствах. Усе це сприятиме підвищенню адаптивності молоді до сучасних вимог ринку праці. Сприяння участі у програмах міжнародної академічної та професійної мобільності розширить обмін знаннями та інтеграцію у світовий освітній простір. Підтримка та інституціоналізація неформальної освіти як гнучкого та ефективного інструменту для розвитку крос-функціональних компетентностей (soft skills), адаптивності та інноваційного мислення також є вкрай важливою. Окремим напрямом має стати підтримка молодіжного підприємництва та інновацій, що включає забезпечення доступу до фінансових ресурсів через грантові програми, мікрокредити та інвестиційні фонди. Організація освітніх та менторських програм, а також розвиток інфраструктури підтримки (бізнес-інкубаторів, акселераторів, коворкінгів) забезпечуватиме молодих підприємців необхідними ресурсами та консультаціями. Важливо також створити механізми інституційної підтримки працевлаштування через системні програми стажувань та практик, а також якісні консультаційні та кар'єрні сервіси. Особливу

увагу доцільно приділити спеціальній підтримці вразливих категорій молоді, таких як внутрішньо переміщені особи, молодь з інвалідністю, представники малозабезпечених родин, шляхом розробки та впровадження індивідуальних програм адаптації та сприяння працевлаштуванню.

3. Забезпечення соціальної згуртованості та психологічної стійкості молоді. В умовах масштабного травматичного досвіду, пережитого українською молоддю внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію України, цей напрям набуває вагомого значення. Його реалізація спрямована на формування інклюзивного та безпечного середовища, де кожна молода людина почуватиметься захищеною, прийнятою та підтриманою. Цей напрям може бути реалізований шляхом розвитку системи психосоціальної допомоги та популяризацію культури ментального здоров'я через широкомасштабні інформаційні кампанії та впровадження програм життєстійкості, що сприяють розвитку психологічної стійкості та здатності долати стрес. Забезпечення доступу до якісних медичних і психологічних послуг, включаючи телемедицину, є критично важливим, особливо для молоді, що постраждала через повномасштабне російське вторгнення. Розширення практик соціального наставництва та раннього втручання через індивідуальний супровід молодих людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, допоможе своєчасно виявляти та вирішувати проблеми. Підтримка молодих сімей через психологічну допомогу, консультації з виховання та сприяння доступу до соціального житла є не менш важливою. Забезпечення інклюзії та соціального захисту передбачає розвиток програм для молоді з інвалідністю та надання комплексної підтримки всім вразливим категоріям молоді. Особливої уваги потребує молодь, яка безпосередньо постраждала від бойових дій, втратила житло, близьких або має бойовий досвід. У рамках реалізації заходів у сфері молодіжної політики варто передбачати інтеграцію психоемоційної підтримки в систему освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також через молодіжні центри/простори, молодіжних працівників та громадські організації, які працюють з дітьми та молоддю.

4. Використання технологій для розвитку молодіжної політики. Діджиталізація є фундаментальною рушійною силою в еволюції молодіжної політики, забезпечуючи її ефективність, прозорість та доступність. Розбудова інтегрованих цифрових платформ сприятимуть безперешкодній комунікації молоді з органами влади, оптимізуючи процеси інформування про можливості, подання пропозицій та участі в опитуваннях. Цифрові платформи мають стати централізованими хабами для безперешкодного двостороннього спілкування між молоддю та державними інституціями, сприяючи не лише інформуванню про освітні, кар'єрні та соціальні можливості, але й активному залученню молодих громадян до механізмів формування рішень через подання ідей, пропозицій та участь у онлайн-опитуваннях. Використання технологій великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (ШІ) забезпечить безпрецедентну глибину розуміння соціально-демографічних, економічних та психологічних потреб молоді, дозволяючи формувати прогностичні моделі розвитку ринку праці та розробляти

політики, що базуються на емпіричних даних та орієнтовані на максимальну відповідність реальним викликам та запитам цільових груп. При цьому, активне залучення самої молоді до процесів розробки цифрових інструментів та інноваційних рішень є ключовим для стимулювання їхніх ІТ-компетенцій та розвитку підприємницького потенціалу в сфері технологій, але й забезпечить, що створювані цифрові рішення будуть інтуїтивно зрозумілими, зручними у використанні та дійсно відповідатимуть потребам молодих користувачів, перетворюючи їхніх з об'єктів політики на її активних суб'єктів і драйверів інновацій.

5. Посилення ролі громадянського суспільства та молодіжних організацій у впровадженні політики в молодіжній сфері. У сучасному демократичному суспільстві громадянське суспільство та молодіжні організації відіграють ключову роль у всіх фазах циклу політики – від розробки та впровадження до моніторингу та оцінки ефективності молодіжної політики. Їхня діяльність є не просто допоміжною, а принципово важливою для формування стратегій, які адекватно відображають реальні потреби та інтереси молодого покоління, а також для розвитку активної громадянської позиції серед молоді.

Громадянське суспільство є незамінним партнером органів державної влади у процесах формування та імплементації молодіжної політики. Завдяки своїй внутрішній незалежності та безпосередній близькості до місцевих спільнот громадські організації володіють унікальною здатністю до глибокого аналізу потреб молоді, використовуючи для цього різноманітні методичні інструменти, що дозволяє їм ініціювати конструктивні діалоги та створювати ефективні платформи для взаємодії між молоддю, органами державної влади, місцевого самоврядування та представниками бізнес-середовища. Більше того, саме громадські організації часто є джерелом інноваційних підходів та нестандартних рішень для подолання складних соціальних, економічних та культурних викликів, з якими стикається молодь. Крім того, не менш важливою є функція громадянського суспільства з моніторингу та оцінки виконання державних програм у молодіжній сфері, що значно підвищує рівень прозорості та підзвітності у процесах ухвалення рішень і розподілу ресурсів.

Громадські організації, які працюють з молоддю, не лише передають потреби молоді на державний рівень, а й транслюють державні ініціативи та можливості до цільової аудиторії. Основні напрями їхньої діяльності охоплюють реалізацію широкого спектру освітніх програм та тренінгів у сфері неформальної освіти, які спрямовані на розвиток ключових компетентностей молодих людей, включаючи лідерські якості, підприємницькі навички, ефективну комунікацію та критичне мислення. Активне залучення молоді до волонтерських ініціатив через ці організації сприяє не лише вирішенню нагальних соціальних проблем, але й формуванню стійкої соціальної відповідальності та активної громадянської позиції. Молодіжні громадські організації також є важливими суб'єктами захисту інтересів молоді, активно беручи участь у громадських слуханнях, розробляючи та подаючи

пропозиції до законопроектів, а також здійснюючи контроль за їхньою реалізацією. Успішна взаємодія між державними структурами та громадянським суспільством, що базується на принципах партнерства, є запорукою ефективної реалізації молодіжної політики.

Важливою є інституційна підтримка, що передбачає надання грантів, консультацій та інших ресурсів для зміцнення спроможності громадських організацій. Попри значний прогрес, участь громадянського суспільства у молодіжній політиці стикається з певними викликами, серед яких недостатнє та нерегулярне фінансування молодіжних ініціатив, обмежений доступ до повної та своєчасної інформації про державні програми та нерівномірний розвиток молодіжних організацій у різних регіонах країни, що створює дисбаланс у представленні інтересів. Проте існують і значні перспективи для подальшого розвитку цієї взаємодії, зокрема через розширення цифрових платформ для участі молоді у формуванні політики, активне залучення міжнародного досвіду та кращих практик через співпрацю з європейськими та іншими міжнародними молодіжними організаціями, а також шляхом системної інтеграції принципів сталого розвитку та Цілей сталого розвитку ООН у молодіжну політику. Громадянське суспільство та молодіжні організації є невід'ємними та стратегічно важливими складовими успішного впровадження молодіжної політики. Їхній комплексний внесок у формування стратегій, реалізацію програм і моніторинг результатів забезпечує не лише відповідність політики реальним потребам молоді, але й сприяє розвитку відкритого, демократичного та інклюзивного суспільства.

Системний, стратегічний та людиноцентричний підхід до реалізації молодіжної політики дозволить створити умови, за яких молоді люди зможуть повною мірою реалізувати свій потенціал, стати повноцінними акторами соціальних трансформацій, сприяючи загальному прогресу країни та її інтеграції у світове співтовариство. Ефективна реалізація цих напрямів потребує координації зусиль усіх зацікавлених сторін – державних органів, місцевого самоврядування, освітніх установ, громадських організацій та бізнес-середовища.

8.3. Новий підхід до молодіжної політики в Україні: міжсекторальне та міжгалузеве співробітництво

У сучасних умовах постійної трансформації соціально-економічного простору, загроз безпеці, демографічних викликів та необхідності відновлення держави, молодіжна політика потребує нового підходу, що ґрунтується на комплексному, інтегрованому баченні. Однією з найважливіших умов ефективної реалізації державної молодіжної політики в Україні є розбудова сталого

міжсекторального та міжгалузевого співробітництва між усіма суб'єктами, що працюють у молодіжній сфері.

Хоча міжсекторальна та міжгалузева співпраця впроваджується в молодіжну політику України вже не один рік, але її ефективність залишається недостатньою через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед основних проблем варто виокремити фрагментарність підходів до реалізації молодіжної політики на різних рівнях управління та відсутність сталої координації між зацікавленими сторонами. Нерідко спостерігається дублювання функцій або, навпаки, «вакууми» відповідальності, що ускладнює досягнення стратегічних цілей. Недостатнє фінансування, відсутність дієвих механізмів співфінансування та обмежені людські ресурси на місцях також перешкоджають впровадженню міжгалузових ініціатив. До того ж, не всі органи влади та інституції громадянського суспільства мають належну спроможність до участі в партнерських форматах, а молодіжні організації не завжди залучаються до процесів планування, реалізації та моніторингу політики на рівних засадах. Потребує вдосконалення й система обміну інформацією, аналітичного супроводу, а також методологічного забезпечення міжсекторальної взаємодії, зокрема у сфері оцінювання ефективності спільних заходів.

Попри ці виклики, концептуальне осмислення міжсекторальної та міжгалузевої співпраці залишається актуальним і необхідним для забезпечення цілісного підходу до формування та реалізації молодіжної політики. У цьому контексті доцільно розмежовувати поняття, розуміючи їх як взаємодоповнювані механізми комплексної роботи з молоддю:

- міжсекторальне співробітництво передбачає взаємодію різних секторів (державного, громадянського, приватного та міжнародного) з метою досягнення спільних цілей у молодіжній політиці;
- міжгалузеве співробітництво, у свою чергу, означає залучення різних галузей суспільного життя (освіта, охорона здоров'я, культура, соціальний захист, економіка, безпека тощо), що впливають на якість життя молоді.

Така взаємодія дозволяє комплексно реагувати на потреби молоді, підвищує ефективність реалізованих заходів і програм, мінімізує дублювання функцій та сприяє раціональному використанню ресурсів.

Успішність такого співробітництва ґрунтується на кількох ключових принципах:

- *спільне бачення та цілі* – усі учасники мають поділяти спільне розуміння проблем молоді та узгоджувати стратегічні цілі, що дозволить спрямовувати зусилля в єдиному напрямі;
- *довіра та взаємоповага* – формування атмосфери довіри між партнерами є основою для відкритого діалогу, конструктивного вирішення конфліктів та ефективного обміну інформацією;

- *чітке визначення ролей та відповідальності* – кожен учасник співпраці повинен мати ясно окреслені функції, повноваження та відповідальність, що унеможливить дублювання та підвищить прозорість;
- *прозорість та підзвітність* – механізми співробітництва мають бути прозорими для всіх зацікавлених сторін, а їхня ефективність – підзвітною через регулярний моніторинг та оцінювання;
- *гнучкість та адаптивність* – здатність механізмів до адаптації у відповідь на зміни в соціально-економічному, політичному чи безпековому середовищі є критично важливою, особливо в умовах кризи та повномасштабної війни.

Узагальнені та структуровані ключові напрями інституціоналізації міжсекторального і міжгалузевого співробітництва в молодіжній політиці України наведено у таблиці 8.3.1. Вона систематизує основних учасників, інструменти взаємодії та очікувані результати реалізації спільних ініціатив. Такий підхід дає змогу чітко бачити комплексний характер співпраці на різних рівнях і в різних секторах, а також сприяє плануванню та моніторингу ефективності молодіжної політики.

Ефективна взаємодія всіх партнерів у процесі реалізації молодіжної політики має базуватися на низці ключових засад, що забезпечують сталість, узгодженість і результативність спільних дій^{473, 474}. Передусім ідеться про довіру, взаємну повагу і визнання ролі кожного з учасників – як державних органів, так і органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, молодіжних рад, експертного середовища та самих молодих людей. Важливо, щоб усі партнери поділяли спільне бачення цілей молодіжної політики, розуміли потреби молоді та прагнули до пошуку рішень, які базуються на доказах і є орієнтованими на результат. Не менш значущими є відкритість до діалогу, готовність до делегування повноважень, прозорість процесів, а також спільна відповідальність за реалізацію ухвалених рішень.

Для забезпечення ефективності у процесі налагодження міжсекторального і міжгалузевого співробітництва необхідно:⁴⁷⁵

- *створювати усвідомлення єдності* серед партнерів для спільного досягнення бажаного результату, оскільки кожна організація і кожна зацікавлена сторона прагне до пріоритетних цілей своєї основної діяльності;

⁴⁷³ Models of Intersectoral Cooperation in the Area of Integration of Young People. Analysis of characteristics and success criteria. Antonia Clary, June 2020. https://www.icmpd.org/file/download/54095/file/Models%2520of%2520Intersectoral%2520Cooperation%2520in%2520the%2520Area%2520of%2520Integration%2520of%2520Young%2520People_EN.pdf

⁴⁷⁴ Contribution of non-programme countries to eu youth wikii. Chapter II: Ukraine youth policy governance. https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262379/Ukraine_Youth-Wiki-Chapter-1.pdf/ae882d8a-d251-ee1c-d881-d79a1eaf9128

⁴⁷⁵ Полякова Ю., Степанов А., Дубіль Т. (2024). Інноваційні підходи до формування та реалізації міжсекторального співробітництва. *Економіка та суспільство*, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-113>

- *будувати індивідуальні та організаційні відносини*, які можуть еволюціонувати від обміну інформацією до формальних партнерств, що потребують створення, перегляду та управління;
- *визначати комунікаційний процес* основою взаємодії.

Розробка механізмів розвитку міжсекторального та міжгалузевого співробітництва передбачає, насамперед, формування єдиної стратегічної рамки для залучення всіх зацікавлених сторін до процесів планування, реалізації, моніторингу та оцінювання молодіжної політики. Важливо створити дієві координаційні платформи на національному, регіональному та місцевому рівнях, наприклад, шляхом формалізації діяльності молодіжних рад, робочих груп, тематичних партнерств, міжвідомчих комісій тощо. Доцільною є також розробка стандартів партнерської взаємодії, які б регламентували правила комунікації, розподілу відповідальності, обміну даними та спільного ухвалення рішень.

Одним із ключових інструментів має стати впровадження міжгалузевих програм і проєктів, що об'єднують зусилля різних міністерств, громадських і міжнародних організацій, бізнесу задля вирішення комплексних проблем молоді (наприклад, підтримки працевлаштування, розвитку навичок XXI століття, підтримка ментального здоров'я, громадянської активності, інклюзії тощо). Важливо, щоб такі ініціативи базувалися на доказових даних, результатах досліджень і запитах самих молодих людей. Це вимагає розбудови системи регулярного міжгалузевого обміну інформацією та створення національної інформаційної молодіжної платформи.

Не менш важливою є роль професійної підготовки кадрів, які працюють у молодіжній сфері, зокрема – формування міждисциплінарних компетентностей, умінь працювати в партнерстві, фасилітації діалогу та спільного планування. Підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства щодо координації та адміністрування міжгалузевих ініціатив є передумовою досягнення сталих результатів.

Ефективна реалізація міжсекторального партнерства у сфері молодіжної політики потребує чітко вибудованої інституційної структури, яка включає нормативно-регулятивну базу, механізми імплементації ключових принципів співпраці, а також елементи корпоративної соціальної відповідальності. Така структура створює підґрунтя для узгодженої та системної взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, бізнесом та науково-освітнім середовищем.

Формування партнерських відносин у молодіжній політиці відбувається на основі аналізу специфічних компетенцій і конкурентних переваг кожного суб'єкта. Це дає змогу ефективно розподіляти функції відповідно до потенціалу партнерів і забезпечувати належний рівень реалізації спільних ініціатив, орієнтованих на потреби молоді. Комунікаційна взаємодія є критично важливим механізмом координації дій у межах партнерства. Вона охоплює постійний обмін інформацією, спільне планування, узгодження рішень, моніторинг та взаємний контроль. У

процесі такої взаємодії партнери можуть делегувати частину повноважень тим суб'єктам, які мають більшу спроможність реалізувати відповідні завдання, що відповідає сучасним принципам ефективного врядування.

Особлива цінність міжгалузевого співробітництва в молодіжній політиці полягає у його здатності інтегрувати ресурси й експертизу різних секторів задля вирішення комплексних викликів, пов'язаних із забезпеченням доступу молоді до якісної освіти, зайнятості, житла, соціальних послуг, культурного розвитку та участі в ухваленні рішень. Такий інтегрований підхід посилює ефективність державної молодіжної політики, сприяє розвитку людського капіталу та сталому розвитку громад⁴⁷⁶.

Розбудова ефективної міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії в сфері молодіжної політики потребує інституційного та процедурного забезпечення партнерства між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством, бізнесом, освітніми та науковими установами, міжнародними організаціями, а також безпосередньо молоддю. Ключовими механізмами такого співробітництва можуть бути:

- формування міжвідомчих комісій, робочих груп, дорадчих рад або фокус-груп, що об'єднують представників різних секторів та галузей, дозволяє спільно аналізувати проблеми, розробляти стратегії та координувати дії⁴⁷⁷;
- укладання меморандумів, протоколів намірів, міжвідомчих та міжсекторальних угод дозволяє закріпити розподіл повноважень, зобов'язань і ресурсів, забезпечуючи прозорість та сталість взаємодії;
- розробка та реалізація комплексних ініціатив, що потребують участі кількох секторів (наприклад, програми з працевлаштування молоді, що поєднують освіту, бізнес та соціальні служби), дозволяє досягти синергетичного ефекту. У цьому контексті важливо впроваджувати практики крос-секторального управління, включаючи спільне фінансування, управління ресурсами та оцінювання ефективності. Ключовим чинником ефективної реалізації молодіжної політики є залучення представників різних секторів до повного циклу управління програмами та ініціативами – від розробки й впровадження до моніторингу та оцінювання результатів. Такий підхід передбачає крос-секторальну взаємодію, засновану на спільному плануванні, визначенні пріоритетів, розподілі відповідальності та ресурсів. Ефективне партнерство передбачає координацію зусиль державного сектору, громадянського суспільства, освітніх установ, бізнесу та молодіжних

⁴⁷⁶ Полякова Ю., Степанов А., Дубіль Т. (2024). Інноваційні підходи до формування та реалізації міжсекторального співробітництва. *Економіка та суспільство*, (60). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-113>

⁴⁷⁷ Best Practices and Lessons Learnt for Youth-led Partnerships, Synergies and Cohesion Building. A case study of programming in Ukraine. 2022. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/youth-cohesion-programming-lessons-learnt-guide-ukraine-iom-2022.pdf>

організацій. Це сприяє використанню комплементарних ресурсів, забезпечує співфінансування окремих компонентів програм, а також оптимізує управлінські та логістичні процеси через взаємне підкріплення експертизи й компетенцій. Спільна оцінка ефективності та моніторинг результатів дозволяє не лише підвищити прозорість і підзвітність реалізації молодіжної політики, але й своєчасно коригувати стратегії, враховуючи змінні потреби молоді та соціально-економічний контекст⁴⁷⁸;

- функціонування постійно діючих професійних і тематичних платформ, форумів, конференцій, а також баз даних успішних кейсів та інновацій у сфері молодіжної політики забезпечує ефективний обмін інформацією, сприяє поширенню доказово обґрунтованих підходів і підвищенню якості управлінських рішень. Такі мережеві формати створюють умови для адаптації сучасних практик до національного контексту, формування стійких партнерств між молодіжними організаціями, закладами освіти, представниками бізнесу та органами державної влади з метою реалізації спільних ініціатив^{479, 480};
- розробка механізмів спільного бюджетування, залучення грантової підтримки та приватних інвестицій дозволяє ефективніше використовувати наявні фінансові ресурси та розширювати можливості для реалізації молодіжних ініціатив;
- організація спільних тренінгів та програм підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють з молоддю у різних секторах, сприяє формуванню єдиного розуміння та підходів до молодіжної роботи;
- впровадження єдиних індикаторів ефективності та регулярний спільний моніторинг результатів співпраці забезпечує своєчасне виявлення проблем та коригування стратегій;
- впровадження комплексних моделей роботи із молоддю, де поєднуються соціальні, освітні, профілактичні, культурні та економічні заходи (наприклад, «ланцюги профілактики» для доступу до послуг)⁴⁸¹. Особливого значення набуває активна участь України в міжнародних молодіжних програмах (Erasmus+, European Solidarity Corps, програмах

⁴⁷⁸ Models of Intersectoral Cooperation in the Area of Integration of Young People. Analysis of characteristics and success criteria. Antonia Clary, June 2020. https://www.icmpd.org/file/download/54095/file/Models%2520of%2520Intersectoral%2520Cooperation%2520in%2520the%2520Area%2520of%2520Integration%2520of%2520Young%2520People_EN.pdf

⁴⁷⁹ Там же.

⁴⁸⁰ Best Practices and Lessons Learnt for Youth-led Partnerships, Synergies and Cohesion Building. A case study of programming in Ukraine. 2022. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/youth-cohesion-programming-lessons-learnt-guide-ukraine-iom-2022.pdf>

⁴⁸¹ Models of Intersectoral Cooperation in the Area of Integration of Young People. Analysis of characteristics and success criteria. Antonia Clary, June 2020. https://www.icmpd.org/file/download/54095/file/Models%2520of%2520Intersectoral%2520Cooperation%2520in%2520the%2520Area%2520of%2520Integration%2520of%2520Young%2520People_EN.pdf

Ради Європи, GIZ тощо). Також важливо сприяти мобільності молоді, трансферу кращих практик, розвитку інституційних партнерств і доступу української молоді до глобальних можливостей;

- запровадження механізмів залучення молоді до ухвалення рішень через молодіжні ради, парламенти, консультативні органи. Реалізація ініціатив, де молодь є співорганізатором та співвиконавцем, формує порядок денний молодіжної політики.

Для систематизації та узагальнення ключових аспектів міжсекторального та міжгалузевого співробітництва, що є основою ефективної молодіжної політики, нижче представлена таблиця 8.3.1., яка відображає основні напрями взаємодії, їхню суть та конкретні механізми реалізації.

Таблиця 8.3.1. Напрями взаємодії міжсекторального та міжгалузевого співробітництва у молодіжній політиці

Напрямок взаємодії	Опис/Суть	Приклади/Механізми
1. Концептуальні засади та принципи	Забезпечення єдиного бачення, довіри та прозорості у співпраці	- спільне бачення та цілі (узгодження стратегічних цілей); - довіра та взаємоповага (відкритий діалог, конструктивне вирішення конфліктів); - чітке визначення ролей та відповідальності; - прозорість та підзвітність (регулярний моніторинг та оцінювання); - гнучкість та адаптивність (здатність до адаптації в умовах кризи); - горизонтальне та вертикальне партнерство; - інклюзивність (залучення різних груп молоді).
2. Інституційне та нормативно-правове забезпечення	Створення узгодженої правової та інституційної бази для взаємодії	- удосконалення законодавчої та нормативної бази (гармонізація з міжнародними стандартами); - посилення інституційної спроможності органів влади (ефективна вертикаль управління, муніципальні програми, мережа молодіжних центрів); - створення спільних координаційних платформ та робочих груп (міжвідомчі комісії, молодіжні ради, тематичні партнерства); - формалізація співпраці через угоди (меморандуми, протоколи, міжвідомчі угоди); - створення спільного органу управління.
3. Програмний та проєктний підхід	Розробка та реалізація комплексних ініціатив, що об'єднують зусилля різних секторів та галузей	- впровадження міжгалузових програм і проєктів (працевлаштування, розвиток навичок XXI ст., ментальне здоров'я, громадянська активність, інклюзія); - реалізація спільних соціальних проєктів;

Напрямок взаємодії	Опис/Суть	Приклади/Механізми
		- крос-секторальне управління проєктами та програмами (спільне планування, фінансування, оцінка); - інтегровані кейси й інноваційні практики («ланцюги профілактики», муніципальні договори про співпрацю)
4. Ресурсне забезпечення та фінансування	Залучення та ефективне використання фінансових, людських та інформаційних ресурсів	- спільне фінансування та залучення ресурсів (спільне бюджетування, гранти, приватні інвестиції); - делегування завдань соціальної роботи з передачею ресурсів; - спільне фінансування (утримання) соціальних об'єктів/фахівців; - формування дієвого механізму фінансування (держбюджет, місцеві ресурси, міжнародна допомога, ДПП)
5. Інформаційний обмін та аналітична підтримка	Забезпечення прозорого та ефективного обміну даними, знаннями та найкращими практиками	- обмін інформацією та найкращими практиками (семінари, конференції, бази даних успішних кейсів); - створення національної інформаційної молодіжної платформи (дата-хабу); - проведення досліджень і моніторинг потреб молоді (опитування, панельні дослідження, інтеграція даних); - мережеві формати обміну інформацією (професійні та тематичні платформи, форуми).
6. Розвиток людського потенціалу	Підвищення кваліфікації та формування міждисциплінарних компетентностей фахівців	- професійна підготовка кадрів (міждисциплінарні компетентності, робота в партнерстві); - навчання та підвищення кваліфікації (спільні тренінги для фахівців різних секторів); - підготовка мультидисциплінарних команд для роботи з уразливими групами
7. Участь молоді та інклюзія	Забезпечення активної участі молоді у формуванні та реалізації політики, врахування потреб усіх категорій	- залучення інститутів громадянського суспільства (структурований діалог, дорадчі органи, молодіжні ради); - залучення та роль молоді (участь в ухваленні рішень, співвиконавці ініціатив); - Забезпечення рівного доступу до можливостей для всієї молоді (недискримінація, інклюзивність, підтримка вразливих груп)
8. Міжнародне співробітництво	Інтеграція української молоді у світову спільноту та використання міжнародного досвіду	- розширення міжнародного співробітництва (участь у програмах Erasmus+, European Solidarity Corps, Ради Європи, GIZ);

Напрямок взаємодії	Опис/Суть	Приклади/Механізми
		- сприяння мобільності молоді, трансферу кращих практик, розвитку інституційних партнерств
9. Моніторинг та оцінювання	Впровадження систем для відстеження ефективності та коригування стратегій	- механізми моніторингу та оцінювання (єдині індикатори ефективності, регулярний спільний моніторинг); - система оцінки результатів політики для коригування стратегій

Джерело: складено Н.В. Тілікіною.

Впровадження моделі має спиратися на дані моніторингу, оцінювання ефективності політик і програм, з урахуванням інтересів різних категорій молоді, включно з уразливими групами. Необхідним є також формування дієвого механізму фінансування – як з державного бюджету, так і за рахунок місцевих ресурсів, міжнародної технічної допомоги та державно-приватного партнерства. Центральне місце у впровадженні моделі має займати молодь як активний учасник процесів – через інституалізовані механізми участі (молодіжні ради, консультативні платформи, громадські обговорення). Таким чином, успішна реалізація моделі молодіжної політики в Україні можлива лише за умови скоординованої дії всіх зацікавлених сторін, підкріпленої політичною волею, ресурсами та довірою.

Розробка механізмів міжсекторального та міжгалузевого співробітництва – це не лише технічне чи організаційне завдання. Це – стратегічний напрямок розбудови молодіжної політики, орієнтованої на партнерство, інклюзивність, ефективність і результативність. Його реалізація потребує політичної волі, ресурсів, нових підходів до управління, але насамперед – визнання того, що майбутнє молоді є відповідальністю не одного відомства чи сектора, а всього суспільства в цілому. Таким чином, розробка та впровадження гнучких, прозорих та ефективних механізмів міжсекторального та міжгалузевого співробітництва є наріжним каменем сучасної молодіжної політики. Це не лише дозволяє оптимізувати наявні ресурси та забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем молоді, але й сприяє формуванню цілісної екосистеми підтримки, де кожен актор відіграє свою унікальну роль, сприяючи повноцінному розвитку молодого покоління та його активній участі у розбудові суспільства.

Молодіжна політика в Україні має значний потенціал розвитку, який варто реалізовувати через науково обґрунтовані, інституційно оформлені та соціально інклюзивні підходи. У сучасних умовах важливо не лише формувати політику, орієнтовану на задоволення потреб молоді, а й створювати системи, які забезпечують її активну участь в ухваленні рішень на всіх рівнях – від місцевого до державного. Такий підхід дозволить побудувати не просто декларативні документи, а дієві механізми, здатні трансформувати реальність.

Посилення ролі молоді як активного суб'єкта суспільного розвитку, а не лише об'єкта політики, вимагає створення умов для самореалізації, освіти та працевлаштування, а також розвитку лідерських компетенцій, залучення до волонтерських і громадських ініціатив, підтримки творчості та інновацій. Молодіжна політика має бути гнучкою та адаптивною до швидких соціальних, економічних і культурних змін, що відбуваються у світі, зокрема з урахуванням цифрової трансформації, глобалізаційних процесів та викликів, пов'язаних із пандемією і повномасштабним російським вторгненням на територію України.

Ключовим чинником успішної реалізації молодіжної політики є політична воля та послідовність дій органів влади різних рівнів. Вони мають забезпечити ефективну координацію між центральними установами, регіональними та місцевими органами влади, а також активними громадськими та молодіжними організаціями. Лише у тісній взаємодії, на основі партнерства та діалогу можна створити цілісну систему підтримки молоді, що враховує її різноманітність, інтереси та потенціал.

Водночас варто враховувати й особливі виклики, які сьогодні стоять перед українською молоддю. Це, зокрема, наслідки війни – масове переміщення, руйнування інфраструктури освіти та праці, збільшення рівня психологічного навантаження, а також зростання ризиків маргіналізації певних груп молоді. Відтак, політика має бути спрямована не лише на загальні потреби, а й на адресну підтримку вразливих категорій – внутрішньо переміщених осіб, молодих ветеранів, людей з інвалідністю, молоді з сільських регіонів та ін. Для цього необхідно активно розвивати систему соціальних послуг, психологічної підтримки, профорієнтації і навчання, а також створення сприятливих умов для працевлаштування та соціальної інтеграції молоді.

Крім того, важливо посилити увагу до формування ціннісних орієнтирів, розвитку української національної та громадянської ідентичності серед молоді. Виховання відповідального ставлення до себе, своєї громади та країни є фундаментом для побудови сильної, демократичної і соціально відповідальної держави. У цьому контексті не менш важливою є співпраця з освітніми закладами, молодіжними організаціями, ЗМІ, а також активне залучення молоді до культурних, спортивних та волонтерських ініціатив.

Молодіжна політика в Україні має всі необхідні передумови для сталого розвитку, якщо буде системною, комплексною і орієнтованою на реальні потреби молодого покоління. Вона має стати інструментом, який допоможе молоді не лише адаптуватися до викликів сучасності, а й реалізувати свій потенціал для розвитку країни. За умови політичної волі, координації зусиль різних рівнів влади, активної участі самої молоді та залучення міжнародного досвіду можна забезпечити поступальний рух до стійкої демократичної моделі участі молодих громадян у суспільному житті, що є запорукою майбутнього процвітання України.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Молодіжна політика в Україні за останні три десятиліття зазнала значних трансформацій, що вказують на істотні зміни у підходах до ролі молодого покоління у суспільстві. Якщо у 1990-х роках переважав патерналістський підхід, за якого молодь розглядалася насамперед як об'єкт соціального захисту і державного впливу, то впродовж 2000–2020-х років поступово утвердилася концепція молоді як активного суб'єкта суспільних змін, здатного впливати на процеси трансформації соціальних інституцій, економіки, політики й культури. Цей концептуальний поворот був інституційно закріплений у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» (2021), який задекларував перехід до партнерської моделі взаємодії держави і молоді, орієнтованої на дотримання прав людини, розвиток спроможності молодих людей до самореалізації та участі в ухваленні рішень на всіх рівнях.

Аналіз сучасної моделі молодіжної політики в Україні засвідчує її багаторівневу й поліцентричну структуру, що охоплює державний, регіональний та муніципальний рівні, а також розгалужену мережу громадянського суспільства, включаючи молодіжні організації, молодіжні ради, консультативно-дорадчі органи, Український молодіжний фонд, Всеукраїнський молодіжний центр та регіональні молодіжні центри й простори. Така архітектоніка забезпечує інституційний плюралізм і потенціал для широкого залучення молоді до процесів планування, реалізації та моніторингу політик. Водночас ця система залишається незбалансованою та нерівномірно розвиненою, що вимагає системного вдосконалення управлінських, кадрових, нормативних та ресурсних механізмів.

Україна дедалі активніше інтегрує у свою політику молодіжного розвитку європейські стандарти, що ґрунтуються на засадах участі, інклюзії, сталості, доказовості й міжвідомчої взаємодії. Проте відсутність або несистемне використання інструментів моніторингу становища молоді, відсутність цифрових систем збору та обробки даних, а також міжнародних практик моніторингу й оцінювання свідчить про те, що прагнення до побудови цілісної, ефективної та адаптивної молодіжної політики ще перебуває на етапі становлення.

Незважаючи на значні здобутки та позитивні тенденції у розвитку молодіжної політики, Україна продовжує стикатися з низкою серйозних структурних та ситуативних викликів, які вимагають системних і комплексних рішень. Одним з найкритичніших є негативна демографічна ситуація, що проявляється у сталому скороченні молодіжної частки населення. Це є наслідком низького рівня народжуваності, старіння населення та міграційних процесів, що суттєво зменшує загальний людський капітал країни та потенціал для майбутнього розвитку. Особливого загострення ці проблеми набули внаслідок повномасштабної війни, яка спричинила не лише масштабні внутрішні та зовнішні переміщення молоді, але й руйнівні порушення освітніх і професійних траєкторій, що ставить під загрозу

реалізацію їхнього потенціалу. Війна також значно підвищила психологічне навантаження на молодь, зумовивши зростання рівня стресу, тривожності та посттравматичних розладів, що вимагає розробки та імплементації ефективних програм психосоціальної підтримки. Крім того, на ринку праці зберігається високий рівень безробіття серед молоді, а також спостерігається поширеність феномену NEET (Not in Education, Employment, or Training) – молоді, яка не навчається, не працює та не здобуває професійних навичок. Це свідчить про значні прогалини у системі переходу молоді від навчання до ринку праці та необхідність адаптації освітніх програм до реальних потреб ринку праці. На додаток, існує виражена асиметрія ресурсів і спроможностей на рівні територіальних громад, що зумовлює фрагментацію політик та нерівний доступ молоді до якісних освітніх, культурних, соціальних та економічних можливостей залежно від місця проживання, особливо у сільській місцевості. Ця диспропорція перешкоджає створенню єдиного та інклюзивного середовища для розвитку молоді по всій країні.

В умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних з повномасштабною війною та подальшою соціально-економічною турбулентністю, період 2020–2025 років актуалізував низку стратегічних напрямів, які мають стати визначальними у подальшому формуванні молодіжної політики. Пріоритетним завданням є інтеграція молоді в умовах війни, що охоплює внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій та інших постраждалих категорій молодих людей. Цей процес вимагає розробки та імплементації комплексних механізмів раннього втручання, індивідуального супроводу та системної психосоціальної підтримки, спрямованих на подолання травматичного досвіду та сприяння повноцінному включенню у суспільне життя. Паралельно критично важливим є забезпечення психологічного благополуччя молоді, з урахуванням глибокого впливу травматичних подій, втрат та дестабілізації соціального оточення. Це завдання вимагає міждисциплінарної взаємодії ключових секторів – освіти, медицини, соціального захисту та молодіжної роботи – для розробки та впровадження ефективних програм ментального здоров'я та життєстійкості.

З метою забезпечення конкурентоспроможності молодого покоління в умовах динамічної трансформації ринку праці, що прискорюється внаслідок військових дій, актуалізується розвиток цифрових, міждисциплінарних і підприємницьких компетентностей. Це передбачає не лише модернізацію формальної освіти, але й активне створення та розширення інклюзивних програм неформальної освіти, що сприятимуть формуванню навичок, необхідних для інновацій та адаптації. Окремий акцент робиться на активізації участі молоді в ухваленні рішень, особливо на рівні територіальних громад. Це вимагає інституційного посилення молодіжних рад та інших консультативно-дорадчих органів, стимулювання молодіжного волонтерства як форми активної громадянської позиції, а також розвитку ефективних механізмів громадської участі, які забезпечать реальний вплив молоді на процеси управління. Нарешті, фундаментальним завданням залишається забезпечення рівного доступу до

можливостей, включаючи освіту, працевлаштування, культурний розвиток незалежно від регіону проживання, соціального статусу, етнічної приналежності чи будь-якої іншої ідентичності, що є основою для побудови інклюзивного та справедливого суспільства.

Отже, подальший розвиток молодіжної політики України має ґрунтуватися на цілісному, системному та гнучкому підході, який поєднує стратегічне бачення, наукову обґрунтованість, інституційну спроможність та відкритість до інновацій. Успішність цього процесу значною мірою залежить від здатності держави, громад і громадянського суспільства забезпечити стале партнерство, адаптацію до динамічних викликів та реальне включення молоді в процеси формування майбутнього країни.

З огляду на вищезазначене, для забезпечення сталого та ефективного розвитку молодіжної політики в Україні, особливо в умовах сучасних викликів, необхідно здійснити низку системних кроків, що охоплюють як стратегічне планування, так і практичну реалізацію.

Першочерговим завданням є **посилення міжсекторальної взаємодії** на всіх рівнях управління. Це передбачає забезпечення ефективної координації між державними та місцевими органами влади, інститутами громадянського суспільства, представниками бізнес-середовища та науковою спільнотою. Модель «трикутника натхнення», що включає дослідження молоді, молодіжну політику та молодіжну роботу, має бути адаптована до багатовекторної реальності, розширюючи склад стейкхолдерів до «багатокутника взаємодії», що функціонує на засадах прозорості, довіри та спільної відповідальності. Формування стійких міжгалузевих альянсів дозволить інтегрувати питання молоді в усі сфери суспільного життя, забезпечуючи цілісний та комплексний підхід до їхнього вирішення.

Другим ключовим напрямом є **інституціоналізація доказового підходу** у формуванні та реалізації молодіжної політики. Це вимагає розробки та впровадження ефективних механізмів інтеграції даних офіційної статистики, результатів соціологічних досліджень та аналітичних і наукових звітів на всіх етапах політичного циклу – від планування та розробки стратегій до їх реалізації, моніторингу та оцінювання. Критично необхідним кроком є відновлення або пошук партнерського профільного науково-дослідного центру, який би забезпечував системний науковий та аналітичний супровід молодіжної політики, надаючи обґрунтовану інформацію для ухвалення ефективних рішень у сфері молодіжної політики та роботи з молоддю.

Третім пріоритетом є **забезпечення розвитку молодіжної інфраструктури та професіоналізація кадрів**. Необхідно продовжити підтримку та модернізацію мережі молодіжних центрів і просторів по всій країні, забезпечуючи їхнє адекватне фінансування та кадрове підсилення. Важливо також розробити та впровадити ефективні механізми моніторингу їхньої діяльності та оцінки ефективності. Паралельно з цим критично необхідним є подальше нормативне закріплення

статусу молодіжної роботи та прискорення стандартизації професії «молодіжний працівник», включаючи розробку професійних стандартів та освітніх програм для підготовки кваліфікованих фахівців. Стандартизація професії «молодіжний працівник» в Україні передбачає затвердження вимог до компетентностей, необхідних для роботи з молоддю, та розробку освітніх програм для підготовки фахівців. Наразі окремої освітньої спеціальності «Молодіжний працівник» немає, але ця професія дедалі більше визнається та стає затребуваною в громадах.

Четвертим стратегічним напрямом є **розвиток цифрових платформ та інновацій** у сфері молодіжної політики. Необхідно активно використовувати цифрові інструменти як у сфері участі молоді, так і для посилення аналітичної спроможності та ефективності комунікації. Сприяння розвитку онлайн-сервісів та платформ для залучення молоді, особливо з віддалених та сільських територій, до участі в ухваленні рішень, реалізації соціальних проєктів та доступу до інформації є критично важливим для забезпечення інклюзивності та рівних можливостей.

П'ятим важливим кроком є **підвищення рівня участі молоді в ухваленні рішень**. Для цього варто забезпечити створення та ефективне функціонування молодіжних рад, парламентів та інших консультативно-дорадчих органів на всіх рівнях, від національного до місцевого. Цим органам мають бути надані реальні повноваження, достатні ресурси та безперешкодний доступ до інформації. Використання моделей участі на кшталт «драбини Харта», що передбачає поступове збільшення впливу молоді – від інформування до делегування повноважень – має стати нормою в діяльності органів публічної влади.

Шостий напрям передбачає **адаптацію молодіжної політики до нових викликів**, що виникли внаслідок повномасштабної війни, демографічних змін та соціально-економічної турбулентності. Необхідно сформувати гнучкі та оперативні механізми реагування, включаючи розробку та впровадження програм з психологічної підтримки та реабілітації, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та учасників бойових дій з числа молоді, а також програм підтримки молоді, яка втратила зв'язок з освітою та/або ринком праці. Доцільно використовувати інструменти раннього втручання, підходи «case management» та оцінки «дистанції до ринку праці» для забезпечення індивідуалізованої та ефективної підтримки.

Сьомий пріоритет – **підтримка сімейної політики та демографічна стабілізація**. Розробка та реалізація програм, спрямованих на підтримку молодих сімей, стимулювання батьківства, а також створення умов для репатріації молоді, яка тимчасово перебуває за кордоном, є життєво необхідними для подолання демографічної кризи. Під час формування програм зайнятості, освіти та житлової підтримки необхідно враховувати регіональну специфіку та потреби молоді в різних областях.

Нарешті, усі ініціативи у сфері молодіжної політики мають бути **бюджетно обґрунтованими** та фінансово реалістичними. Ефективне планування й реалізація заходів потребують не лише політичної волі, а й адекватного фінансового

забезпечення, яке відповідає поточним економічним умовам держави. Важливо визначати чіткі, досяжні пріоритети, уникати надмірної фрагментації ресурсів та забезпечувати сталість фінансування як на національному, так і на місцевому рівнях. Особлива увага має приділятися розвитку програмно-цільового методу бюджетування, залученню альтернативних джерел фінансування, включно з міжнародною технічною допомогою та державно-приватним партнерством. Такий підхід дозволить не лише підвищити ефективність реалізованих заходів, а й гарантувати їх довгострокову життєздатність і стратегічний вплив на розвиток молодіжного середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 11 Indicators of a (National) Youth Policy. URL: http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/CoE_indicators.pdf
2. A story of youth work in Lithuania. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262055/H4_Lithuania.pdf/322179ae-a2a3-4e7a-b971-c4410af80634
3. Adolescents and Youth Engagement Framework, UNICEF, 2017.
4. Advisory Council on Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/advisory-council-on-youth>
5. An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>
6. Andrey Karpenko, & Larysa Yeskova. (2018). Youth and youth policy. Economic journal odessa polytechnic university, 4(6), 11–18. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2578944>
7. Arnstein, Sherry R. A Ladder of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners., Vol. 35, No. 4, July 1969, P. 216–224.
8. Association of Viennese Youth Centres. URL: <https://www.salto-youth.net/tools/otlas-partner-finding/organisation/association-of-viennese-youth-centres.104/>
9. AufZAQ – Quality of Trainings and Competence in Youth Work. URL: <https://www.aufzaq.at/english/>
10. Batsleer, J. (2013). Youth work, social education, democratic practice and the challenge of difference: a contribution to debate. Oxford Review of Education, 39(3), 287–306.; Jeffs, T. & Smith, M.K. (2005). Informal Education: Conversation, Democracy and Learning (3rd edn). Nottingham: Education Now Publishing Co-operative Ltd.; Sapin, K. (2013). Essential Skills for Youth Work Practice (2nd edn). London: Sage.
11. Bekendtgørelse af lov om social service. URL: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=209925>
12. Best Practices and Lessons Learnt for Youth-led Partnerships, Synergies and Cohesion Building. A case study of programming in Ukraine. 2022. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/youth-cohesion-programming-lessons-learnt-guide-ukraine-iom-2022.pdf>
13. Borenko J. Challenges for recognition of non-formal learning and learning mobility in Ukraine: education, labour market and society. Learning mobility and non-formal learning in European contexts – policies, approaches and examples. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2013. P. 90 – 96.
14. Borenko Y., Ostrikova A. Contribution of non-programme countries to EU youth wiki chapter I: Ukraine youth policy governance. 2017. P. 12–13. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262379/Ukraine_Youth-Wiki-Chapter-1.pdf/ae882d8a-d251-ee1c-d881-d79a1eaf9128
15. Borodin Ye. Implementing CSYP in Ukraine – Experience and challenges. Needles in haystacks. Finding a way forward for cross-sectoral youth policy: Youth Knowledge book № 21. 2017. P. 177–194/
16. Borodin Ye. Youth work in Ukraine: from Soviet model to international integration. The history of youth work in Europe. Pan-European and transnational youth organisations. The overall lessons learned from the history project. Volume 7. Williamson H., Basarab T. (eds). 2019. P. 175–190. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261623/PREMS-096319-History-7-WEB.pdf/bb1f0438-5184-836a-fed3-27f793900bad>
17. Boukobza, E., Keys to participation. A practitioners' guide, Council of Europe, 1998, p. 10.

18. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Bundes-Jugendvertretungsgesetz, Fassung vom 30.07.2025. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=20001059>
19. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Kinder- und Jugendlichen-Beschäftigungsgesetz 1987, Fassung vom 30.07.2025. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008632>
20. Child Protection Act, No. 80/2002. URL: https://www.government.is/media/velferddarraduneyti-media/media/acrobat-enskar_sidur/Child-Protection-Act-as-amended-2016.pdf
21. Children Act 2004. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2004/31/contents>
22. Children and Social Work Act 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/16/contents>
23. Children and Young Persons Act 2008. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/23/contents>
24. Co-management structure. URL: <https://coe.int/en/web/youth/co-management>
25. Commission Staff Working Document on EU Indicators in the Field of Youth. URL: http://ec.europa.eu/youth/library/publications/indicator-dashboard_en.pdf
26. Contribution of non-programme countries to eu youth wiki. Chapter II: Ukraine youth policy governance. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262379/Ukraine_Youth-Wiki-Chapter-1.pdf/ae882d8a-d251-ee1c-d881-d79a1eaf9128
27. Council of Europe. (2011). Child and youth participation in Finland: A Council of Europe policy review. Council of Europe. URL: https://www.coe.int/t/dg3/children/participation/policyreview_en.pdf
28. Country Sheet On Youth Policy Spain. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261554/Spain.pdf/f9f54ba2-c5af-408d-ad00-f881a6d98b13?t=1377517653000>
29. Country Sheet On Youth Policy United Kingdom. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261554/UK.pdf/1f87e391-6049-4838-862d-c38c76bb43dd?t=1377517655000>
30. Country sheet on youth work in France. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262550/France_country_sheet_youth+work.pdf/51d191e2-43fa-9893-d161-c24f3442f868?t=1536677541000
31. Country Sheet On Youth Work In Italy. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47262550/Italy_Youth+Work+Country+Sheet_final.pdf/d3efef144-6504-95f7-51bd-908bd17ab26a
32. Danish Youth Council. URL: <https://en.duf.dk/>
33. Declaration of the 1st European Youth Work Convention. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1663184/declaration_1st_european_youthwork_convention.pdf/877e42b1-b916-49c0-bc58-6ca6c2d61fb7.11.1.2018
34. Declaration of the 2nd European Youth Work Convention. Making the world of difference. URL: https://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/8529155/The+2nd+European+Youth+Work+Declaration_FINAL.pdf/cc602b1d-6efc-46d9-80ec-5ca57c35eb85.11.1.2018
35. Dekret zur Förderung der Jugendarbeit. URL: http://www.ostbelgienlive.be/PortalData/2/Resources/downloads/jugend/Dekret_zur_Foerderung_der_Jugendarbeit_06.12.2011.pdf
36. Demand-driven Training For Youth Employment: Toolkit. URL: https://youtheconomicopportunities.org/sites/default/files/contentupload/73868/Making_Cents_101717_Interactive_V3s.pdf
37. Denmark. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/denmark/103-support-to-youth-work>

38. Essentials. URL: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/essentials>
39. Estonia. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/estonia/10-youth-work>
40. European Steering Committee for Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/programming-committee>
41. European Youth Centre in Budapest. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/eyc-budapest>
42. European Youth Centre in Strasbourg. URL: <https://coe.int/en/web/youth/eyc-strasbourg>
43. European Youth Foundation (EYF). URL: <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation>
44. Eurostat (2009). Youth in Europe. A Statistical Portrait, Luxembourg: Publications Office of the European Union: 191.
45. Features of youth policy in the USA. URL: <https://www.mbkalliance.org/features-of-youth-policy-in-the-usa/>
46. Feldmann-Wojtachnia, E., Gretschel, A., Helmisaari, V., Tasanko, P., & others. (2010). Youth participation in Finland and in Germany: Status analysis and data based recommendations. The Finnish Youth Research Society & Bertelsmann Stiftung. URL: <https://doi.org/10.57049/nts.356>
47. France. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/france/105-youth-workers>
48. Intellectual Output 1 – Research on youth work in Croatia, Italy, Latvia and Lithuania. URL: https://learn.youthworkhd.eu/documents/Youth_Work_HD_National_report_Latvia.pdf
49. International Organization for Migration (IOM), Jun 03 2025. DTM Ukraine — Displacement and Return: Trends, Drivers and Intentions - June 2025. IOM, Ukraine. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-displacement-and-return-trends-drivers-and-intentions-june-2025>
50. IRC Child Protection Monitoring Report: September–December 2023. URL: <https://www.rescue.org/sites/default/files/2024-05/CP%20Monitoring%20Report%202%202024%20IRC%20Poland.pdf>
51. Italy. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/italy/10-youth-work>
52. Jaunatnes likums. LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBU AKTI. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=175920>
53. Jeffs T. and Smith M.K. (2010) Practice of youth work. Basingstoke: Palgrave MacMillan.
54. Join U-Report, Your voice matters. URL: <https://ukraine.ureport.in/about/>
55. Joint Council on Youth. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/joint-council-on-youth>
56. Jugendschutzgesetz (JuSchG). URL: http://www.gesetze-im-internet.de/juschg/_1.html
57. Koncepcie podpory mládeže 2014 - 2020. URL: <http://www.msmt.cz/file/33599/>
58. Koncepcie státní politiky pro oblast dětí a mládeže na období 2007-2013. URL: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/jc_koncepcemladcze.pdf
59. Lasse Siurala, A European framework for youth policy, 2006. URL: https://www.researchgate.net/publication/38407129_A_European_framework_for_youth_policy_What_is_necessary_and_what_has_already_been_done
60. Latvia. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/latvia/106-recognition-and-validation-of-skills-acquired-through-youth-work>
61. Lithuania. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/lithuania/105-youth-workers>
62. Loncle P. Youth work and youth policy in France. URL: <https://pjp-eu.coe.int/documents/42128013/47261821/Loncle.pdf/4eb7bc55-b453-4162-a134-444cd497690d>
63. Market reports Europe. Education Fairs by Country. URL: <https://www.educationfair.net/market-reports/europe/ukraine/>

64. Mascherini, M. (2018). Origins and future of the concept of NEETs in the European policy agenda. In J. O'Reilly, J. Leschke, R. Ortlieb, M. Seeleib-Kaiser, & P. Villa (Eds), *Youth labor in transition: Inequalities, mobility, and policies in Europe*. Oxford University Press. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190864798.003.0017>
65. Models of Intersectoral Cooperation in the Area of Integration of Young People. Analysis of characteristics and success criteria. Antonia Clary, June 2020. URL: https://www.icmpd.org/file/download/54095/file/Models%2520of%2520Intersectoral%2520Cooperation%2520in%2520the%2520Area%2520of%2520Integration%2520of%2520Young%2520People_EN.pdf
66. National Occupational Standards and English Youth Work Policy – New Document Published. URL: <https://nya.org.uk/national-occupational-standards-and-english-youth-work-policy-new-document-published/>
67. National Policies Platform. URL: <https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/en/content/youthwiki/12-national-youth-law-belgium-french-community>
68. Program «Młodzież Solidarna w Działaniu na 2016 rok». URL: <http://gamma.infor.pl/zalaczniki/u51/2016/019/u51.2016.019.029.0001.pdf>
69. Quality and innovation in youth work. URL: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/austria/104-quality-and-innovation-in-youth-work-0>
70. Quality Label for Youth Centres. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/quality-label-for-youth-centres>
71. Rivas Youth Centre. URL: <https://archello.com/project/new-youth-centre-in-rivas-vacia-madrid>
72. Roger Hart «Children's participation: from tokenism to citizenship». Essay for UNICEF (Innocenti Essay N° 4), 1992.
73. Rowe G, Frewer L. A typology of public engagement mechanisms. *Science, Technology & Human Values*. 2005; 30: 251–290.
74. Smith M.K. (2013). What is youth work? Exploring the history, theory and practice of youth work. *The Encyclopedia of Informal Education*. URL: www.infed.org/mobi/what-is-youth-work-exploring-the-history-theory-and-practice-of-work-withyoung-people.
75. Study on the state of young people and youth policy in Europe / IARD (ed). Final Reports. Vol. 1: Executive Summary and Comparative Reports. 156 p. URL: <http://www.politiquesenfancejeunesse.org/wp-content/uploads/2016/04/Young-people-youth-policy-IARD-2001.pdf>
76. Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. *International Journal of Public Participation*, 2(2), 67-84.
77. The Jerusalem Young Adults Center. URL: <https://www.young-jerusalem.org.il/about-us/?lang=en>
78. The Youth Department of the Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth>
79. Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have,displaced%20to%20Moldova%20>
80. United around our values. Reykjavik Declaration. Reykjavik Summit. 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe. 16-17 May 2023. URL: <https://rm.coe.int/4th-summit-of-heads-of-state-and-government-of-the-council-of-europe/1680ab40c1>
81. Uusimmat julkaistut säädökset. URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2007/en20070417.pdf>
82. What is Youth Work? URL: <https://nya.org.uk/careers-youth-work/what-is-youth-work/>
83. Youth Act 2017. URL: <https://minedu.fi/en/legislation-youth>

84. Youth Act. The President Of Iceland. No 70/2007. [URL: https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/mrn-pdf/youth_act70_2007.pdf](https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/mrn-pdf/youth_act70_2007.pdf)
85. Youth not in employment, education or training in Asia and the Pacific: Trends and policy considerations. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@asia/@ro-bangkok/documents/publication/wcms_860568.pdf
86. Youth policy in Latvia. URL: <https://rm.coe.int/16807023fd>
87. Youth Work Act (2001). URL: <http://www.irishstatutebook.ie/2001/en/act/pub/0042/print.html#parti-sec3>
88. Youth Work Act. Passed 17.06.2010. [URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515012016004/consolide](https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515012016004/consolide)
89. Youth work and inclusion in Israel. URL: https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-2944/youth_in_israel.pdf
90. Youth Work in Latvia. URL: https://youthpitstop.com/en/youth_work/youth-work-in-latvia/
91. Youth Work in Lithuania. URL: https://youthpitstop.com/en/youth_work/youth-work-in-lithuania/
92. Youth Worker Occupational Standard. URL: https://enk.ee/wp-content/uploads/2020/09/N_kutsestandard_2018_ENG.pdf
93. Zentner M. Some observations on the Magic Triangle on singularities, lines, triangles, polygons and pyramids. Danube University, Department Migration and Globalisation (Krems/Austria). Institute for youth culture research – jugendkultur.at (Vienna/Austria). Pool of European Youth Researchers (PEYR). URL: <https://slideplayer.com/slide/6587806/>
94. Адвокація для молодіжних рад. Посібник. 2021. 40 с.
95. Аксьонова С.Ю. Підліткове материнство: демографічний аспект проблеми. Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. Київ, 2016. 184 с.
96. Активні громадяни. British Council Україна. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/active-citizens>
97. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2017. 252 с.
98. Асоціація молодіжних працівників України. URL: <https://uywa.com.ua/>
99. Асоціація молодіжних центрів України. URL: <https://youthcenters.net.ua/>
100. Баглик В. С. Механізми формування молодіжної політики на міжнародному рівні. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1 (47). С. 382-386.
101. Балакірева О. М., Головенько В. А. Державна молодіжна політика як важливий напрям діяльності владних інститутів щодо розв'язання проблем молоді в сучасній Україні. Український соціум. 2006. № 6. С. 149 – 150.
102. Барабаш В. В. Інституціоналізація сучасного молодіжного руху України: тенденції та проблеми : автореф. дис... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Барабаш Володимир Васильович ; Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 19 с.
103. Бородин Є. І. Історія формування державної молодіжної політики в Україні (1991–2004 pp): монографія. – Дніпропетровськ : Герда, 2006. 472 с
104. Бородин Є.І. Державна молодіжна політика в Україні: механізм формування та реалізації в контексті розвитку : навчальний посібник. 2-ге видання, доповнене. Дніпро: Грані, 2019. 176 с.
105. Боць Т. Цінність сім'ї для українців досі висока, але ймовірні «відкладені розлучення». Про що свідчить статистика нових шлюбів у час війни. Український тиждень. 7 Грудня 2022. URL: <https://tyzhden.ua/tsinnist-sim-i-dlia-ukraintsiv-dosi-vysoka-ale-jmovirni-vidkladeni-rozluchennia-pro-shcho-svidchyt-statystyka-novyykh-shliubiv-u-chas-vijny/>

106. Васильєв А. В. Державна молодіжна політика в Україні: еволюція та напрями розвитку. Київ: Видавництво "Парапан", 2005. 240 с.
107. Вернигор П. Історія інституту шлюбу: коли люди почали одружуватися і чому дедалі частіше розлучаються. Заборона. URL: <https://zaborona.com/istoriya-institutu-shlyubu-koli-lyudi-pochali-odruzhuvatisya-i-chomu-dedali-chastishe-rozluchayutsya/>
108. Вивчення становища молоді Київської області з метою формування обґрунтованої молодіжної політики (звіт за результатами дослідження) / за ред. Н.М. Комарової, І.В. Пешої; ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». Київ, 2017. 77 с.
109. Видання «Think Youth» від Департаменту молоді Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/-think-youth-newsletter>.
110. Вільямсон Горвард, Кжаклевська Єва. Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Видавництво Ради Європи, 2013.
111. Вітаємо в Українсько-данському молодіжному домі! URL: <https://ua.theyouthhouse.org/>
112. Вовк І. Б., Тимченко О.І., Ревенько О. О. Аборт – предиктор порушень репродуктивного здоров'я жінки. Здоров'я України. 2014. Берез., тематичн.номер. С. 33–47.
113. Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2023. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/2023/Socdoslidjenja/%D0%92%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%8C%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96.2023.pdf
114. Вплив війни на молодь в Україні. ПРООН, 2024. 84 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini-2024#>
115. Впровадження професійного стандарту «фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)»: методичні рекомендації. 2024. URL: <https://youth-worker.org.ua/news/metodychni-rekomendatsii-shchodo-vprovadzhenia-profesiynoho-standartu-fakhivets-z-pytan-molodi-molodizhnyy-pratsivny/>
116. Гавловськ А.О. Етапи та елементи молодіжної політики: теоретично-прикладний вимір. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2015. №14. 74-78 с.
117. Головатий М. Державна молодіжна політика як феномен суспільного розвитку і нова парадигма державотворення у країнах перехідного періоду. Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць. Вип. 10. Одеса : ОРІДУ УАДУ, 2002. С. 291–304.
118. Головатий М. Ф. Соціальна робота з молоддю: навчальний посібник. Київ : ДЦССМ, 2003. 388 с.
119. Головатий М.Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ : Наукова думка. № 3. 2015. С. 236.
120. Головенько В.А. Український молодіжний рух у XX столітті (історико-політологічний аналіз основних періодів). Київ, 1997. с.102.
121. Головенько В.А. Формування державної молодіжної політики в країнах СНД. Київ : Український соціум, 2009, 1(28). С. 119-134.
122. Грабовий С., Кузін І., Матюшкіна К. та ін. Національна оцінка ситуації з ВІЛ/СНІДу в Україні станом на початок 2021 року. Київ : ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», 2021. 58 с.
123. Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні. UNDP Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/civil-society-for-democracy-and-rights.html>
124. Гуцалова М. Державна молодіжна політика як фактор залучення молоді до участі у державотворчих процесах. Наукові праці : науково-методичний журнал. Серія «Політологія». Вип. 97. Т. 110. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 230.

125. Гуцалова М. Молодь як об'єкт державної молодіжної політики. Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 22. С. 210–217.
126. Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_289#Text
127. Демографічний щорічник «Населення України». URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2023-10/%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%89%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%27%D0%9D%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%27.pdf>
128. Державна служба статистики України. (2022). Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня : статистичний збірник. Київ: ДССУ. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf
129. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021 – 2025 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-cilovoyi-socialnoyi-programi-molod-ukrayini-na-2021-2025-roki-ta-vnesennya-zmin-do-deyakih-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-579-020621>
130. Деякі питання Українського молодіжного фонду: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 182. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182-2023-%D0%BF#Text>
131. Деякі питання утворення та реорганізації закладу вищої освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2022 р. № 758-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2022-%D1%80#Text>
132. Донченко Т.О. Формування державної молодіжної політики в Україні: історико-правовий аспект. 2009. С. 2-5.
133. Дослідження діяльності та потенціалу молодіжних центрів і просторів в Україні експертне опитування. Соціологічна група «Рейтинг», ОБСЄ. 2024. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/3/f/581923.pdf>
134. Дослідження потреб і викликів молодіжних центрів України різної форми власності місцевого, обласного та національного рівнів. Проект звіту. Проект Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза II», Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2022. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwimtPAnZOCAXWR8bsIHdkuAKIQFnoECB4QAQ&url=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F-08-2022-yfdua%2F1680a8e55a&usq=AOvVaw2KTr_W5Uh9WyV1TAx8hDsw&opi=89978449
135. Дослідження потреб і стану діяльності молодіжних працівників і працівниць і перспектив розвитку молодіжної роботи в Україні під час війни та в повоєнний період. 2025. URL: <https://rm.coe.int/youth-worker-needs-research-report/1680b4ed97>
136. Доступ молодих людей з неблагополучних районів до соціальних прав. Рекомендація CM/Rec(2015)3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a153fa>
137. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
138. Заключительный доклад экспертов Совета Европы по показателям молодежной политики (2003 г) URL: www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2003_YP_indicators_en.pdf
139. Закон за младежта. URL: http://mpes.government.bg/Documents/Documents/Zakoni/2019/ZAKON_zm_mladejta.pdf

140. Звіт Генерального Секретаря ООН перед Генеральною Асамблеєю, А/36/215 (1981).
141. Звіт за результатами оцінювання Програми «Молодіжний працівник». Програма розвитку ООН в Україні в рамках проєкту «Громадянське суспільство задля розвитку прав людини та демократії в Україні». 2020. URL: <https://youth-worker.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/oczinuyuvannya-programy.molodizhnyj-praczivnyk-2014-2019.pdf>
142. Звіт про повернення населення в Україні (грудень 2023). Міжнародна організація з міграції (MOM). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop_R15_return_ukr.pdf
143. Здійснення регіональної державної молодіжної політики в Україні: секторальний аналіз: науково-дослідна робота / керівник НДР Перепелиця М.П. 2000. Архів Державного інституту сімейної та молодіжної політики.
144. Знай свій вплив: інструменти з керування соціальним впливом для соціальних підприємців. Посібник. 2017. 140 с.
145. Інститут молодіжних досліджень Туреччини. URL: www.genc.gov.tr
146. Інструмент самостійної оцінки молодіжної політики, 2019. URL: <https://rm.coe.int/self-assessment-tool-for-youth-policyukrainian/168098b16a>
147. Канавець М. В. Вплив молодіжного руху на формування та реалізацію державної політики України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Канавець Марина Володимирівна ; Нац. акад. держ. упр. При Президентові України. Київ, 2009. 20 с.
148. Карпич І., Коляда Н. Соціальна політика : навчальний посібник. Умань: ФОП Жовтий, 2016. 134 с.
149. Каталог кращих практик молодіжної роботи – 2020. URL: <https://youth-worker.org.ua/library/katalog-2020/>
150. Каталог кращих практик молодіжної роботи 2022–2023, Київ, 2024. 236 с. URL: <https://youth-worker.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/smoll-kataloh-2.pdf>
151. Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні – 2017. URL: youth-worker.org.ua/library/katalog-krashhyh-praktyk-molodizhnoyi-roboty-v-ukrayini-2017
152. Кжаклевська Е., Вільямсон Г. Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. С. 134.
153. Коваль Г.В. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 432 с.
154. Конвенція про кіберзлочинність. Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5-6, ст.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
155. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Конвенцію ратифіковано відповідно до Закону України № 2319-IX від 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
156. Кондратинський О.С. Наукові підходи до типології рівнів участі громадянського суспільства у формуванні місцевих політик. Теорія та практика державного управління. № 1 (60). 2018. С. 135-141.
157. Корпач Н., Сидорук І. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2. С. 30–34.
158. Костюченко Т., Волосевич І. Вплив війни на молодь в Україні. Результати соціологічного дослідження. 2024. Info Sapiens. 84 с.
159. Краснопольська Т. М. (2019). Європейські моделі молодіжної політики та перспективи для України. Політичне життя. 2019. Вип. 3. С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.3.5>
160. Криворученко В. К вопросу о законодательстве субъектов в сфере молодежной политики. Киев : НИЦ ПМ, 1990. 125 с.

161. Криворучко Ю. Молодь як суспільний чинник формування громадянського суспільства України. Громадянське суспільство як здійснення свободи: центральносхідноєвропейський досвід / за ред. А. Карася. Львів, 2009. 314 с.
162. Кулик О. М. Особливості управлінської діяльності у сфері молодіжної політики в місті Києві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Кулик Олександр Михайлович. Київ, 2011. – 22 с.
163. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України : навч. посіб. Київ. Академія, 2011. 256 с.
164. Макарова О. В. Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення. Демографія та соціальна економіка. № 1(21), 2014. 147 с.
165. Мережа молодіжних центрів, які мають Знак якості Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/quality-label-for-youth-centres>
166. Методичні рекомендації щодо організації функціонування молодіжного центру/ простору: наказ Всеукраїнського молодіжного центру від 13.06.2024 р. № 82-д. URL: <https://auyc.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/metodychni-rekomendatsii-2.pdf>
167. Метьюлкіна Н. В. Удосконалення механізмів державного управління у сфері молодіжної політики в умовах соціальної нестабільності. Харків : Видавництво "Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна", 2017. 280 с
168. Міністерство молоді і спорта Турції (офіційний сайт) – www.gsb.gov.tr
169. Модель реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/youth/molod-v-oth>
170. Молодіжна політика в Україні: висновки команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Страсбург: Видавництво Ради Європи, 2013. 192 с.
171. Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері / за ред. І.В. Пешої. 2-ге вид. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.
172. Молодіжна політика у різних країнах світу. URL: <https://auyc.org.ua/blog/molodizhna-polityka-u-riznykh-krainakh-svitu/>
173. Молодіжна політика, заснована на підходах участі: навчальний посібник для проведення навчання за типовою загальною короткостроковою програмою підвищення кваліфікації для державних службовців та службовиць і посадових осіб місцевого самоврядування. Київ, 2023. 192 с.
174. Молодіжна робота: запитання та відповіді: навчально-методичний посібник для фахівців, які працюють з молоддю. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 84 с.
175. Молодіжні центри як осередок роботи з молоддю у територіальні громаді (2016–2018 рр): науково-дослідна робота. Архів Державного інституту сімейної та молодіжної політики. 2019.
176. Молодіжні центри: національні практики створення та організації роботи / за ред. І.В. Пешої. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 53 с.
177. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991–2011 роки) : щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики. Київ, 2011. 276 с.
178. Молодь за демократію в Україні. Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/youth-for-democracy-in-ukraine>
179. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М.Лібанової. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

180. Молодь України – 2021: результати соціологічного дослідження. Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2021. 74 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezyltmod2021.pdf
181. Молодь України –2017. Результати соціологічного дослідження. Тернопіль : ТОВ «Тернограф», 2017. 72 с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Sociologichni_doslidzhennia/soc_doslidjennya-2017.pdf
182. Мониторинг и оценка молодежных программ по профилактике злоупотребления психоактивными веществами. URL: https://www.unodc.org/pdf/youthnet/action/planning/m&e_R.pdf
183. Мріємо та діємо разом. URL: <https://www.mriemotadiemorazom.org>
184. Національна молодіжна рада України. URL: <https://nycukraine.org/>.
185. Національна стратегія державної молодіжної політики до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
186. Нічипоренко С.В. Молодіжна сімейна політика в Україні. Умань : Видавець «Сочинський», 2011. 217 с.
187. Овчарова В.С. Молодіжна робота на локальному рівні в Південно-Східній Україні: сучасний стан та перспективи / В.С.Овчарова. Запоріжжя : видавець ФОП Мокшанов В.В., 2018. 140 с.
188. Омнібус. Info Sapiens. Лютий 2022. URL: <https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=205>
189. Парубчак І. В. Організаційно-правові механізми реалізації державної молодіжної політики в Україні на регіональному рівні. Київ : Видавництво "Юридична практика", 2008. 200 с.
190. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. Council of Europe, 2015. 37 с. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>
191. Перелік молодіжних центрів України. Сайт Асоціації молодіжних центрів України. URL: <https://youthcenters.net.ua/perelik-tsentriv-ukraini/>
192. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект) : монографія. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж., Укр. центр політолог. менеджменту, 2001. 242 с.
193. Пеша І. В. Державний інститут сімейної та молодіжної політики: реалії та перспективи наукової діяльності / Наука & Молодіжна політика: матеріали науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26 квітня 2021 р) / за заг. ред. І.В. Пешої. Київ: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2021. 42 с. URL: <https://dismp.gov.ua/zbirnik-tez-onlajn-konferencii-nauka-molodizhna-politika/>
194. Пеша І. В. Обґрунтування напрямів та завдань молодіжної роботи на рівні територіальної громади. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 19-20. С. 155–160. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.155
195. Пеша І. В. Система молодіжної роботи на рівні громади в умовах децентралізації/ наукові читання ДІСМП. 2017. URL: <https://dismp.gov.ua/piesha-i-v-sistema-molodizhnoi-roboti-na-rivni-gromadi-v-umovah-decentralizacii-naukovi-chitannya-dismp/>
196. Пеша І. Програма «Молодіжний працівник» як дієвий інструмент реалізації молодіжної політики в Україні. Соціальна робота та соціальна освіта. 2021. Вип. 2 (7). С.173-184. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244648](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244648)
197. Пеша І. Сучасна молодіжна політика в системі державного управління / Молодіжна політика та молодіжна робота : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнарод. участю, 20 грудня 2019 р., м. Дніпро / за заг. ред. Є. І. Бородіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 7–10.
198. Пеша І.В., Коляда В.С., Тілікіна Н.В. Моніторинг і оцінка результативності та ефективності політики у молодіжній сфері: кол. монографія. Київ : ГО «Інститут молоді», 2023. 308 с.

199. Питання Ради з молодіжних питань: Указ Президента України від 10.09.2021 р. № 462/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14/2022#Text>
200. Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми. Український науковий журнал "Освіта регіону". № 4. 2011. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/657>
201. План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова». URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026- ukr/1680aa8282>
202. Подкаст про молодіжну політику та молодіжну роботу в Європі «UNDER 30» від Партнерства Ради Європи та Європейського Союзу у сфері молоді. URL: <https://pjr-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/podcasts>.
203. Подобед Н. В. Міжнародний досвід реалізації молодіжної політики та можливості його застосування в Україні. Економіка та держава. 2011. № 9. С. 125-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2011_9_37
204. Показатели развития молодежи (по всем 15 приоритетным направлениям ВПДМ). URL: <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/youthindicators1.htm>
205. Поліщук Ю. Й. Сучасне молодіжне об'єднання як соціальнопедагогічна система. Тернопіль : Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Івасюка, 1999. 114 с.
206. Полякова Ю., Степанов А., Дубіль Т. (2024). Інноваційні підходи до формування та реалізації міжсекторального співробітництва. Економіка та суспільство, (60). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-113>
207. Портфоліо молодіжної роботи Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/youth-portfolio/youth-work-essentials>
208. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / за ред. Санжаровського І., Полянського Ю. Київ: К.І.С., 2007. 80 с.
209. Потреби осіб з України, які були вимушені виїхати за кордон через війну : звіт за результатами дослідження у Польщі. Данська рада у справах біженців, Варшава, 2023. URL: https://pro.drc.ngo/media/ocnf5spd/needs-assessment-report-ua_final_ext.pdf
210. Предлагаемый набор показателей для Всемирной программы действий, касающейся молодежи. Доклад Генерального секретаря. Комиссия социального развития. Пятьдесят первая сессия 6–15 февраля 2013 года. URL: http://www.eap youth.eu/sites/default/files/documents/set_of_indicators_un_rus.pdf
211. Приходько С. М. Соціальна активність молоді в умовах ринкової трансформації суспільства. Київ, Інститут соціології НАН України, 2002. 200 с.
212. Про визнання таким, що втратив чинність, Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019: Указ Президента України від 4 вересня 2024 року № 608/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608/2024#Text>
213. Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України: постанова Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2024 р. № 366. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zminy-do-pravyl-peretynnania-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-ukrainy-366-020424>
214. Про деякі питання діяльності молодіжних центрів та молодіжних просторів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 26.11.2024 № 7396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-25#Text>
215. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні: Декларація від 15.12.1992 р. № 2859-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text> (втратив чинність)
216. Про зайнятість молоді в Україні. Аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ : Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2007.
217. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

218. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 р. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/41-2009-%D0%BF#Text>
219. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 148.
220. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.2021 р. № 579 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2021-%D0%BF#Text>
221. Про затвердження Національного знака якості та критеріїв якості для молодіжних центрів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 03.08.2017 № 3284.
222. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2021 рік: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 р. № 276-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2021-s240321>
223. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України: постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF#Text>
224. Про затвердження Порядку присудження молодіжним центрам національного знаку якості. Наказ Мінмолодьспорт від 03.08.2017 № 3284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1061-17#Text>
225. Про затвердження Порядку реалізації програми «Молодіжний працівник»: наказ Міністерства молоді та спорту України від 19.09.2018 № 4334. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1178-18#Text>
226. Про затвердження Порядку формування та діяльності Національної ради з питань молоді та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 101. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-formuvannia-ta-diialnosti-natsionalnoi-rady-z-pytan-molodi-s1011-100922>
227. Про затвердження Примірних штатних нормативів чисельності працівників молодіжних центрів: наказ Міністерства молоді та спорту України від 02.04.2019 № 1648. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1648728-19#Text>
228. Про затвердження Рекомендацій щодо засад діяльності радників з питань молоді: наказ Міністерства молоді та спорту від 11.11.2021 р. № 4370. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-zasad-diyalnosti-radnikov-z-pitan-molodi>
229. Про затвердження Рекомендацій щодо організації роботи молодіжного простору: наказ Міністерства молоді та спорту України від 09.12.2021 р. № 4798. URL: <https://mms.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-rekomendacij-shchodo-organizaciyi-roboti-molodizhnogo-prostoru>
230. Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи: постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>
231. Про затвердження типових положень про молодіжні ради: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-2018-%D0%BF#Text>
232. Про затвердження Типових положень про молодіжні центри та про експертну раду при молодіжному центрі: постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#Text>
233. Про концепцію сталого розвитку населених пунктів: постанова Верховної Ради України від 24 грудня 1999, № 1359-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1359-14#Text>

234. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
235. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 р. № 281-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-14#Text> (втратив чинність)
236. Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: Указ Президента України від 12.03.2021 р. № 94/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#Text>
237. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
238. Про організацію молодіжної роботи. Закон. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/516102017001/consolide>
239. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
240. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
241. Про Раду з молодіжних питань: Указ Президента України №462/2021 від 10 вересня 2021 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4622021-40073>
242. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2>
243. Про Регіональну стратегію розвитку молодіжної політики на 2014–2020 роки «Молоді – впевнений старт»: розпорядження Дніпропетровської обласної державної адміністрації від 18.12.2013 р. № Р-1074/0/3-13. URL: <https://adm.dp.gov.ua/npas/r-107403-13-vid-18-grudnya-2013-roku-pro-regionalnu-strategiyu-rozvitku-molodizhnoi-politiki-na-20142020-roki-molodi-d27ca2916516f91ec2257c59007757c6>
244. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
245. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 05.02.1993 р. № 2998-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12#Text> (втратив чинність)
246. Про створення Українського науково-дослідного інституту проблем молоді: постанова Кабінету Міністрів Української РСР від 26 квітня 1991 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-91-%D0%BF#Text>
247. Про стратегію молодіжного департаменту Ради Європи до 2030 р. Резолюція СМ/Res(2020)2 (прийнята Комітетом міністрів 22 січня 2020 року на 1365-му засіданні заступників міністрів). Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/native/0900001680a33177>
248. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#Text> (втратив чинність)
249. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18 травня 2019 року.
250. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року: Указ Президента України від 27.09.2013 р. № 532/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/532/2013#Text>
251. Про утворення державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр» та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2019 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2019-%D0%BF#Text>
252. Програма «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE). Децентралізація. URL: <https://donors.decentralization.gov.ua/project/dobre>

253. Проєкт Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза ІІІ». URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/youth-for-democracy-in-ukraine>
254. Публічне лобіювання: навч. посіб. / за заг. ред. канд. філос. наук Р. Кобця, канд. істор. наук С. Панциря. Київ, Фонд «Європа ХХІ», 2008. 160 с.
255. Рамкова програма співробітництва між Міністерством молоді та спорту України і Радою Європи у сфері молодіжної політики на 2021–2025 роки. URL: <https://rm.coe.int/-2021-2025-ua/1680ac6b54>
256. Резолюції A/RES/50/81 (1995), A/RES/56/117 (2002), A/RES/62/126 (2008).
257. Резолюція 2250 (2015), прийнята Радою Безпеки на її 7573-му засіданні 9 грудня 2015 року. Представництво ООН в Україні. URL: <https://www.refworld.org/ru/legal/resolution/unsco/2016/ru/109527>
258. Результати роботи Міністерства молоді та спорту України в напрямку молодіжної політики в 2023 році. URL: <https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Docs/2024/news/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B2%D0%97%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97%D0%96%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%20.pdf>
259. Рекомендації щодо реалізації молодіжної політики в умовах децентралізації. Молодіжна платформа. URL: <https://youthcouncil.com.ua/>
260. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молодих людей до прав, CM/Rec(2016)7. URL: <https://rm.coe.int/access-to-rights-for-young-people-cm-2016-7-ua-ukr/1680a0f163>
261. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про доступ молоді з неблагополучних районів до соціальних прав, CM/Rec(2015)3. URL: <https://rm.coe.int/access-to-social-rights-cmrec-2015-3-ukr/1680a0f164>
262. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про захист молодіжного громадянського суспільства і молоді та підтримки їх участі в демократичних процесах, CM/Rec(2022)6. URL: <https://rm.coe.int/rec-on-youth-civil-society-upd-2764-3898-5224-v-1/1680abf191>
263. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам про молодіжну роботу, CM/Rec(2017)4. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-cmrec-2017-4-ukr/16808e4d93>
264. Рекомендація Комітету Міністрів державам-членам щодо участі ромської молоді, CM/Rec(2023)4. URL: <https://rm.coe.int/recon-roma-youth-participation-upd-2774-6711-4760-v-1/1680abf18f>
265. Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років). Київ : ТОВ «Ройлайд», 2021. 100 с.
266. Руководство по молодежной политике. Как разработать национальную молодежную стратегию. 2015, Совет Европы. Електронний ресурс. URL: <http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1667851/RUS-Youth-Policy-Manual-+WEB.pdf/182b2191-091d-46d1-900a-0e4a51e921ce>
267. Сабій Ю. С. Механізми формування державної молодіжної політики України: дис. ... канд. наук з держ. Управління: 25.00.02. Харків, 2024. 170 с.

268. Скажи своє слово! Посібник з Переглянутої Європейської хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті / Страсбург: Видавництво Ради Європи. Біла Церква : ФОП Васильєв. 2015. 142 с.
269. Скільки шлюбів і розлучень зареєстрували в Україні у 2024 році? СтатистикаМін'юст. Українська правда. Життя. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/skilki-shlyubiv-i-rozluchen-zareyestruvali-v-ukrajini-u-2024-roci-min-yust-306197/>
270. Словник термінів, які використовує Рада Європи у сферах молодіжної політики, прав людини та неформальної освіти. Рада Європи. 2021. URL: <https://rm.coe.int/ukr-eng-dictionary-of-terminology-used-by-the-council-of-europe-in-the/1680a1b388>
271. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. Демографія та соціальна економіка. 2023, № 2 (52). Р. 3- 20. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/download/139/110/1574>
272. Смокова Г. І. Формування та чинники реалізації державної молодіжної політики України у період 2014–2018 рр.: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Вінниця, 2019. 22 с.
273. Соціально-економічний стан домогосподарств України. Результати загальнодержавного вибіркового обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного у грудні 2023 року – лютому 2024 року. URL: [https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20\(1\).pdf.pdf](https://www.unicef.org/ukraine/media/46041/file/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B8%CC%86%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%2025.07.24%20(1).pdf.pdf)
274. Сприяння соціальній згуртованості шляхом залучення молоді. UNDP Україна. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/projects/social-cohesion-through-youth-participation.html>
275. Становище молоді України – 2021. Результати соціологічного дослідження. URL: <https://inmol.org/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=5019>
276. Старинець О. Г. Влада і молодь: особливості взаємовідносин в процесі демократизації українського суспільства : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Старинець Олександр Георгійович ; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2004. 19 с.
277. Сторожук Р.П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізми реалізації: Автореф. дис. ... канд. наук держ. управлін. Одеса, 2007. 16 с.
278. Стратегічні пріоритети молодіжної політики: освіта, зайнятість, житло: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2013 року) / М-во молоді та спорту України, Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2014. 359 с.
279. Стратегія молодіжного сектору до 2030 року. URL: <https://www.coe.int/en/web/youth/youth-strategy-2030>
280. Стукан Т. Молодіжна політика: основні принципи та стан реалізації в Україні. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. Вип. 4. 2020. С. 125–131.
281. Тілікіна Н.В. Вплив війни на сферу освіти України та соціально-психологічне становище студентів. Соціальна робота та соціальна освіта. № 2(13). 2024. С. 130-137. URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(13\).2024.316721](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(13).2024.316721)
282. Тілікіна Н.В. Локальні дослідження у соціальній роботі та роботі з молоддю. Частина 1. Методи та технології соціологічних досліджень. Київ, ФОП Харченко. 2024. 92 с.
283. Тілікіна Н.В. Модель реалізації молодіжної політики в умовах воєнного стану і післявоєнного відновлення. Інвестиції: практика та досвід. 2023. №17. С. 127-139. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/2052/2076>
284. Тюптя Л. Т., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика. Київ : ВМУРОЛ, 2008. 408 с.

285. У 2022 році зросла кількість шлюбів. Мін'юст. Українська правда. Життя. 22 січня 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/01/22/252463/>
286. Україна – Оцінка умов для повернення. Інформаційний бюлетень. Раунд 7 (травень 2024). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-umov-dlya-povernennya-informaciyniy-byuleten-raund-7-traven-2024?close=true>
287. Українська асоціація молодіжних рад продовжує свій шлях трансформації. URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/100552/>
288. Український пакт заради молоді – 2025. Career Hub. URL: <https://careerhub.in.ua/pact-for-youth-2025/>
289. Українські біженці 2022 в Європі: дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні. 4service. URL: <https://4service.company.uk/blog/ukrayins-ki-bizhentsi-v-ievropi-doslidzhennia-povedinki-ta-nastroyiv-ukrayintsiv-shcho-vimusheni-buli-viyikhali-v-ievropu-vnaslidok-viini-v-ukrayini>
290. Українці менше одружувалися та частіше розлучалися у 2023 році. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-2023>
291. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016.– 276 с.
292. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, Ю. П. Шарова. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.
293. Участь молоді в процесах реформування держави: щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2017 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2018. 100. с. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/shorichni_dopovidi/dopovid.pdf
294. Учебник по работе с молодежью. Таллинн, 2013. 302 с.
295. Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник). Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://register.nqa.gov.ua/profstandart/fahivec-z-pitan-molodi-molodiznij-pracivnik>
296. Формування та реалізація державної молодіжної політики в умовах децентралізації. Тернопіль : ТОВ «Терно-граф», 2017. 100 с.
297. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства і освіти з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/16806b93be>
298. Хохрякова І. В. Державне управління зайнятістю молоді в контексті формування нових державно-суспільних відносин в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Хохрякова Інна Володимирівна ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.
299. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна: 2000–2015. Національна доповідь. Київ, 2015. С.75. URL: Режим доступу: www.un.org.ua/images/documents/.../2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr
300. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitittia/tsili-staloho-rozvytku>
301. Ціхоцька О., Лозинська Л. Особливості формування ціннісних орієнтації студентської молоді в сучасних умовах. Молодь і ринок. 1 (132). 2016. С. 39-43.
302. Чирун С.Н. Молодіжна політика України в сучасному методологічному дискурсі. Вісник ЧДТУ. 2019. № 5. С.136–140.
303. Чому українці розлучаються все рідше. Українська правда. Життя. 4 листопада 2010. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2010/11/04/64433/>
304. Шлюби та розлучення в Україні. Статистика. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/03/21/infografika/suspilstvo/yak-chasto-ukrayinczi-odruzhuysya-ta-rozluchayutsya>

305. Штанська А. І. Державна політика зайнятості молоді в умовах трансформації економіки України. Київ : Видавництво "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2013. – 240 с.
306. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Центр медичної статистики МОЗ, 2024. 78 с. URL: <https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>
307. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2022 рік. Центр медичної статистики МОЗ, 2023. 39 с. URL: <https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%202024/%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%2001-2024/29-01-2024/1/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%20%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8F%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B5%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%83%20%D1%81%D0%B8%D1%82%D1%83%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E%20%D0%B7%D0%B0%202022%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>
308. Щорічні програмні звіти. Молодіжний працівник. URL: <https://youth-worker.org.ua/annual-reports/>
309. Як розпочати дружбу між містом та селом? Про співробітництво міських та сільських територіальних громад: методичні рекомендації / А. Качук, О. Сергієнко, О. Лайко, Н. Наталенко. Київ : 2019. 43 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/517/08-02-19.pdf>

Додатки

Додаток 1

ФОРМА ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ МОЛОДІЖНОГО ЦЕНТРУ ЗА ____ РІК

Дата заповнення		Місто		Область	
ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ					
1. Повна назва установи/закладу:					
2. Дата відкриття закладу/ установи (рік):					
3. Юридична адреса (індекс, вулиця, будинок, місто, область):					
4. Поштова адреса (індекс, вулиця, будинок, місто, область):					
5. Контактна інформація	Телефон		Електронна адреса		
	Сайт				
	Сторінка у соціальних мережах				
6. Форма власності	1) державна установа	2) комунальний заклад	3) громадська організація	4) інше _____	
7. Інформація про засновника МЦ					
8. Фінансування		Обсяг фінансування за рік _____ грн. Джерела фінансування: _____			
9. Приміщення (приміщення (оренда, власне), загальна площа приміщення, к-ть кімнат, район розташування)		Приміщення (оренда, власне приміщення) _____ Загальна площа _____ Кількість кімнат _____			
10. Технічне забезпечення (комп'ютери, офісна техніка, інше)					
РОБОТА З МОЛОДДЮ					

11. Мета діяльності центру відповідно до Положення/Статуту	
12. Основні напрями роботи з молоддю	
13. Структура центру (відділи, центри, сектори тощо)	
14. Які гуртки/секції працюють при центрі, напрями та зміст їхньої роботи	
15. На молодь якого віку, насамперед, спрямована робота центру	14–17 років 18–24 роки 25–30 років 30–35 років
16. Категорії молоді, на які спрямована діяльність установи/закладу (напишіть):	
17. Середня кількість осіб, які звертаються / відвідують установу/заклад (не сума тих, хто брав участь у різних заходах):	1. щодня – _____ осіб 2. щотижня – _____ осіб 3. щомісяця – _____ осіб 4. щороку – _____ осіб
18. Кількість молодіжних заходів, які були проведені центром протягом року	_____ заходів
19. Форма і зміст проведених молодіжних заходів (інформація по кожному заходу окремо)	Форма організації заходу _____ Напрямок молодіжної роботи _____ Категорія молоді _____ Кількість учасників _____ Термін проведення _____ днів
20. Кількість заходів неформальної освіти молоді було проведено протягом року (тренінги, семінари, курси, лекції тощо)	_____ заходів
21. Форма і зміст заходів неформальної освіти молоді (інформація по кожному заходу окремо)	Форма організації заходу _____ Тематика навчання _____ На яку категорію молоді спрямований _____ Кількість учасників _____ Термін проведення _____ днів
22. Інформаційні та методичні матеріали, розроблені центром протягом року	Форма (буклет, плакат, методичні матеріали) _____ Тематика _____ методи поширення (інтернет, друк) _____
КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
23. Керівник установи/закладу:	1. Прізвище, ім'я, по батькові _____ 2. Рік народження _____ 3. Стать _____

	4. Освіта _____
24. Кількість працівників центру	1. Штатні працівники _____ 2. Залучені спеціалісти (за трудовою угодою) – _____ 3. Залучені спеціалісти (працюють на волонтерських засадах) – _____
25. Кількість волонтерів, які залучаються до роботи центру (протягом року)	
26. Кількість працівників центру, які підвищили свою кваліфікацію на тренінгах, курсах та інших формах навчання? (протягом року)	
27. Кількість працівників центру, які пройшли навчання за програмою «Молодіжний працівник» (протягом року)	
28. З якими державними службами, установами, організаціями співпрацює Ваша установа? (інформація по кожному партнеру)	Кількість державних організацій-партнерів _____ Установа/служба/організація _____ Напрями та форми співпраці _____
29. З якими громадськими організаціями співпрацює Ваша установа? (інформація по кожному партнеру)	Кількість громадських організацій-партнерів _____ Організація _____ Напрями та форми співпраці _____
30. Міжнародні організацій-партнери, з якими співпрацює Ваша установа? (інформація по кожному партнеру)	Кількість міжнародних організацій-партнерів _____ Організація _____ Напрями та форми співпраці _____
ПРЕСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	
30. Найголовніші досягнення центру протягом року	
31. Перспективні плани роботи на наступний рік	
32. Найгостріші проблеми центру та шляхи їх вирішення	

Моделі участі молоді на трьох рівнях

(результати роботи робочої групи з підготовки законопроекту «Про основні засади молодіжної політики», 2019)

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
Завдання	• надати можливість молоді ініціювати рішення у своїй громаді; • підвищити роль молоді в громаді; • створити сприятливі умови для життя молоді в громаді, у тому числі з метою зменшення проблеми міграції молодих людей; • створити умови відкритої двосторонньої комунікації та співпраці між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю; • сприяти залученню молоді до здійснення моніторингу та політики відповідно до реальних потреб молоді; • створити можливості соціального ліфту і розвитку для молоді людини	• підвищити рівень впливу молоді, яка мешкає як у малих, так і у великих населених пунктах регіону, на формування та реалізацію державної політики в різних суспільних сферах на регіональному рівні (міжсекторальний підхід); • привертати увагу до питань, що стосуються молоді; • посилювати участь молоді на місцевому рівні через координацію на рівні регіону; • створити умови відкритої двосторонньої комунікації між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю; • сприяти залученню молоді до здійснення моніторингу та адаптації молодіжної політики відповідно до реальних потреб молоді; • створити можливості соціального ліфту і розвитку для молоді людини	• підвищити рівень участі молоді з усієї країни в управлінських процесах та ухваленні рішень; • донести думки та бачення молоді щодо соціально-економічних питань національного, регіонального та місцевого рівнів до органів законодавчої і виконавчої влади; • підвищити участь молоді з усієї країни в управлінських процесах та ухваленні рішень; • захистити права молодих людей; • розвинути ефективну вертикальну комунікацію між різними рівнями та горизонтальну комунікацію на національному рівні щодо питань, які стосуються молоді (міжсекторальний підхід); • створити можливості соціального ліфту і розвитку для молоді людини; • створити умови відкритої двосторонньої комунікації між органами влади, органами місцевого самоврядування та молоддю
Принципи	У демократичному українському суспільстві цінності участі молоді вклюдчають доступ молодих людей до прав людини і громадянства, принципи рівності, демократії, активної громадянської участі, розвитку можливостей та талантів, безпеки, здоров'я та благополуччя. Окрім цього, участь молоді базується на таких принципах: 1. Інклюзивність. Існують можливості участі молодих людей, які є представниками різних соціальних категорій, у тому числі найменш привілейованих, молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах, та людей з інвалідністю. Окрім		

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	цього, здійснюються заходи, щоб активно долучати молодих людей із цих груп до процесів участі. 2. Рівність діалогу. Молоді люди спілкуються з представниками влади в рівних умовах і мають рівні можливості висловити думку стосовно тих чи інших питань (наприклад, принцип «50:50», урахування представництва молодих людей у робочих групах). 3. Зворотний зв'язок. Молодь і представники влади інформують один одного про результати своїх обговорень та ухвалені рішення. Не тільки молодь доносить свої думки про певні рішення чи дії до влади, а і влада розповідає молодим людям, як їхня участь вплинула на певне рішення (а якщо не вплинула, то пояснює чому). 4. Участь присутня під час усіх циклів молодіжної політики (аналіз потреб, планування, упровадження, моніторинг та оцінка).		
Основний суб'єкт	Основним суб'єктом участі молоді є молода людина – громадянин/-ка України віком з 14 до 35 років		
Суб'єкти (хто здійснює чи взаємодіє)	- місцеві органи виконавчої влади; - органи місцевого самоврядування; - громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; політичні молодіжні організації тощо); - політичні молодіжні організації тощо); - громадські організації тощо); - органи учнівського та студентського самоврядування; - студентського самоврядування; - молодіжні консультативно-дорадчі органи; - молодіжні центри	- місцеві органи виконавчої влади; - органи місцевого самоврядування; - громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; політичні молодіжні організації тощо); - громадські організації тощо); - органи учнівського та студентського самоврядування; - молодіжні консультативно-дорадчі органи; - молодіжні центри	- центральні органи виконавчої влади; - орган законодавчої влади (Верховна Рада України); - органи місцевого самоврядування; - громадські об'єднання, що здійснюють діяльність у сфері молодіжної політики (громадські організації, асоціації, спілки, товариства; політичні молодіжні організації тощо); - громадські організації тощо); - органи учнівського та студентського самоврядування; - молодіжні консультативно-дорадчі органи; - молодіжні центри
Партнери	колективи закладів освіти, вчителі, батьківські	- ЗМІ; - політичні партії;	- ЗМІ; - політичні партії;

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	• комітети; • ЗМІ; • політичні партії; • бізнес-структури; • експерти	• бізнес-структури; • експерти	• бізнес-структури; • експерти
Основні функції	• просвітницька функція; • представницька функція (представлення інтересів молоді); • правозахисна функція; • інформативна функція; • консультативна функція; • комунікативна функція; • адвокатська функція; • моніторингова функція; • інноваційна функція; • мотиваційна функція		
Рівні участі	Рівні участі молоді (від найнижчого до найвищого): інформування – одностороннє надання інформації без посереднього залучення та взаємодії молоді з владою; консультування – можливість органів державної влади та органів місцевого самоврядування звернутись за консультацією до інших суб'єктів Моделі стосовно конкретних політичних питань, пов'язаних із молоддю в державі; діалог – кожна сторона може ініціювати діалог (збори, обговорення, засідання, слухання тощо між суб'єктами Моделі); партнерство – дає можливість делегувати конкретні завдання та ухвалювати конкретні рішення громадським об'єднанням чи іншим суб'єктам, які представляють інтереси молоді/людини.		
Рекомендовані механізми та інструменти участі молоді на кожному з рівнів участі.			
ІНФОРМУВАННЯ: здійснюється у друкарській до молоді форм; спрямоване в першу чергу на необ'єднану	• інформування (через соціальні мережі); • е-пай розсилки усім зацікавленим (наприклад, newslster);	• неофіційне інформування (через соціальні мережі); • офіційне інформування (через офіційні листи органам місцевого	• неофіційне інформування (через соціальні мережі); • офіційне інформування (через офіційні листи місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
у формальній структурі молодь та застосовується як механізм залучення до процесів інших рівнів чи інформування про рішення та дії влади у відкритому доступі	- інформаційні кампанії у місцевих ЗМІ; - анонсування онлайн (на вебсайтах місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, через лідерів думок тощо); - анонсування на заходах (у громадських слухань, самоврядування, заходів громадських об'єднань тощо)	- самоврядування, громадським об'єднанням тощо); - e-mail розсилки усім зацікавленим (наприклад, newsletter); - інформаційні кампанії у місцевих та регіональних ЗМІ; - анонсування онлайн (на вебсайтах місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, через лідерів думок тощо); - анонсування на заходах (у громадських слухань, самоврядування, заходів громадських об'єднань тощо)	- самоврядування, громадським об'єднанням тощо); - e-mail розсилки усім зацікавленим (наприклад, newsletter); - інформаційні кампанії у ЗМІ; - анонсування онлайн (на вебсайтах органів законодавчої, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, через лідерів думок тощо); - анонсування на заходах (у громадських слухань, самоврядування, заходів громадських об'єднань тощо)
КОНСУЛЬТУВАННЯ: здійснюється за потреби з боку влади та спрямоване на взаємодію між органами влади та молоддю, нсобр'єднаною чи об'єднаною у формальні структури	- консультації з представниками молоді, молодіжних громадських об'єднань, молодіжних консультативно-дорадчих органів, місцевих думок, тощо; - обговорення /консультавання під час заходів (форуми, асамблеї, засідання, конференції, круглі столи, панельні дискусії тощо); - опитування молоді чи фокус-групи; - петиції; - електронні консультації	- консультації з представниками молоді, молодіжних громадських об'єднань, молодіжних консультативно-дорадчих органів, молодіжних центрів, лідерами думок, тощо; - обговорення/консультавання під час заходів (форуми, асамблеї, засідання, конференції, круглі столи, панельні дискусії тощо); - опитування молоді чи фокус-групи; - петиції; - електронні консультації	- консультації з представниками молоді, молодіжних громадських об'єднань, молодіжних консультативно-дорадчих органів, молодіжних центрів, лідерами думок, тощо; - обговорення/консультавання під час заходів (форуми, асамблеї, засідання, конференції, круглі столи, панельні дискусії тощо); - опитування молоді чи фокус-групи; - петиції; - електронні консультації

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
ДІАЛОГ: здійснюється за потреби однієї зі сторін і передбачає обмін думок двох сторін	• комунікація з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядуванням; • відкриті слухання, засідання та публічні заходи; • громадські обговорення; • тренінги, семінари та дискусійні форуми; • багатосторонні робочі та консультативні органи; • молодіжні робочі групи або комітети; • публічні онлайн-запити, письмові пропозиції, рекомендації	• підтримка адвокаційних кампаній формальних і неформальних груп молоді; • комунікація з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядуванням; • відкриті слухання, засідання та публічні заходи; • тренінгові семінари, семінари та дискусійні форуми; • багатосторонні робочі та консультативні органи; • молодіжні робочі групи або комітети; • публічні онлайн-запити, письмові пропозиції, рекомендації	• підтримка адвокаційних кампаній формальних і неформальних груп молоді; • комунікація з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядуванням; • відкриті слухання, засідання та публічні заходи; • громадські обговорення; • тренінгові семінари, семінари та дискусійні форуми; • багатосторонні робочі та консультативні органи; • молодіжні робочі групи або комітети; • публічні онлайн-запити, письмові пропозиції, рекомендації
ПАРТНЕРСТВО: здійснюється у співпраці між неурядовими організаціями та владою; при цьому організації здійснюються незалежними	• розробка проєктів рішень у взаємодії з представниками молоді; • ініціювання молоддю проєктів та підтримка з боку місцевої влади їх реалізації (бюджет/доплатковий ресурс); • спільна розробка проєктів; (бюджет/доплатковий ресурс); • реалізація рішень та заходів у співпраці; • розробка молодіжних стратегій, пріоритетів, важливих для молоді, планів дій та планів заходів для реалізації Програми та стратегій; • важливих для молоді, планів дій та планів заходів для реалізації	• розробка проєктів рішень у взаємодії з представниками молоді; • ініціювання молоддю проєктів та підтримка з боку місцевої влади їх реалізації (бюджет/доплатковий ресурс); • спільна розробка проєктів; • реалізація рішень та заходів у співпраці; • розробка молодіжних стратегій, пріоритетів, важливих для молоді, планів дій та планів заходів для реалізації Програми та стратегій; • спільні меморандуми, угоди, робочі групи, голосування та ухвалення спільних рішень;	• розробка проєктів рішень у взаємодії з представниками молоді; • ініціювання молоддю проєктів та підтримка з боку місцевої влади їх реалізації (бюджет/доплатковий ресурс); • спільна розробка проєктів; • реалізація рішень та заходів у співпраці; • розробка молодіжних стратегій, пріоритетів, важливих для молоді, планів дій та планів заходів для реалізації Програми та стратегій; • спільні меморандуми, угоди, робочі групи, голосування та ухвалення спільних рішень;

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	- реалізації Програм та стратегій; - спільні меморандуми, угоди, робочі групи, голосування та ухвалення спільних рішень; - спільна оцінка результатів та рекомендацій від молоді щодо підвищення ефективності рішень і заходів місцевої влади; - участь молоді в конкурсних комісіях; - комісіях; - соціальне замовлення (делегування органами місцевого самоврядування інститутам громадянського суспільства повноважень і ресурсів на виконання частини функцій)	- спільна оцінка результатів та рекомендацій від молоді щодо підвищення ефективності рішень і заходів місцевої влади; - участь молоді в конкурсних комісіях; - соціальне замовлення (делегування органами місцевого самоврядування інститутам громадянського суспільства повноважень і ресурсів на виконання частини функцій)	- спільна оцінка результатів та рекомендацій від молоді щодо підвищення ефективності рішень і заходів місцевої влади; - участь молоді в конкурсних комісіях; - соціальне замовлення (делегування органами місцевого самоврядування інститутам громадянського суспільства повноважень і ресурсів на виконання частини функцій)
Інструменти оцінки та вимірювання	Запропоновано використовувати такі інструменти оцінки: - проведення соціологічних досліджень (анкетування, опитування, інтерв'ю, експертна оцінка); - аналіз адміністративних даних; - аналіз статистичних даних	- частка молоді, яка знає про можливість участі в діях, що впливають на життя молодих людей на регіональному рівні, %; - наявність молодіжного консультативно-дорадчого органу, діяльність якого передбачає	- частка молоді, яка знає про можливість участі в діях, що впливають на життя молодих людей, %; - наявність молодіжного консультативно-дорадчого органу, діяльність якого передбачає

Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
органу, діяльність якого передбачає наявність впливу на рішення з питань, які стосуються молоді; - частка учасників молодіжного консультативно-дорадчого органу, які вважали, що їхню думку враховують в ухваленні рішень у громаді, %; - рівень задоволення молоді власною участю в громадському житті та ухваленні рішень, заученням в обговорення питань, які їх стосуються, %; - наявність механізму формування житті та ухваленні рішень, заученням в обговорення питань, які їх стосуються на рівні громади, на регіональному рівні %; - наявність механізму фінансової підтримки молодіжних проєктів та / або діяльності молодіжних організацій; - кількість молодіжних проєктів / ініціатив, які отримали фінансування від громади, о.д.; - наявність механізму інформування молоді про рішення, які її стосуються;	наявність впливу на рішення з питань, які стосуються молоді; частка учасників молодіжного консультативно-дорадчого органу, які вважали, що їхню думку враховують в ухваленні рішень на регіональному рівні, %; - рівень задоволення молоді власною участю в громадському житті та ухваленні рішень, заученням в обговорення питань, які їх стосуються, %; - наявність механізму фінансової підтримки молодіжних проєктів та / або діяльності молодіжних організацій; - кількість молодіжних проєктів / ініціатив, які отримали фінансування з місцевого бюджету, о.д.; - наявність механізму інформування молоді про рішення, які її стосуються; - кількість засідань органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, проведених протягом року, на яких розглядалися молодіжні питання; - кількість реалізованих протягом року програм/заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді регіону; - наявність у складі виконавчого структурного підрозділу/ спеціальств, що забезпечують реалізацію	наявність впливу на рішення з питань, які стосуються молоді; частка учасників молодіжного консультативно-дорадчого органу, які вважали, що їхню думку враховують в ухваленні рішень, %; - рівень задоволення молоді власною участю в громадському житті та ухваленні рішень, заученням в обговорення питань, які їх стосуються, %; - наявність механізму фінансової підтримки молодіжних проєктів та / або діяльності молодіжних організацій; - кількість молодіжних проєктів / ініціатив, які отримали фінансування з бюджету, о.д.; - наявність механізму інформування молоді про рішення, які її стосуються; - кількість засідань органів виконавчої влади, проведених протягом року, на яких розглядалися молодіжні питання; - кількість реалізованих протягом року програм/заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді; - обсяг коштів, що виділявся з бюджету протягом року на молодіжну політику; - кількість проведених протягом року соціологічних досліджень, що стосуються вивчення ставовища молоді

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	• кількість засідань органів місцевого самоврядування та виконавчої влади, проведених протягом року, на яких розглядалися молодіжні питання; • кількість реалізованих програм/заходів, спрямованих на вирішення проблем молоді громади; • наявність у складі виконкому структурного підрозділу/спеціалістів, що забезпечують реалізацію молодіжної політики на рівні громади; • обсяг коштів, що виділялися з місцевого бюджету протягом року на молодіжні програми функціонування закладів молодіжної інфраструктури; • кількість проведених соціологічних досліджень або обговорень, що стосуються вивчення становниці молоді; • організовані протягом року виїзди/обміни/стажування груп молоді в інші країни, області; • кількість (частка) молоді, які є	молодіжної політики на регіональному рівні; • обсяг коштів, що виділялися з місцевого бюджету протягом року на молодіжні програми, функціонування закладів молодіжної інфраструктури; • кількість проведених соціологічних досліджень або обговорень, що стосуються вивчення становниці молоді; • організовані протягом року виїзди/обміни/стажування груп молоді в інші країни, області	• організовані протягом року виїзди/обміни/стажування груп молоді в інші країни

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	членами громадських організацій кількість (частка) молоді, які задіяні до волонтерської діяльності		
Впровадження моделі	Інформаційні кампанії про участь молоді: - включення до державної програми «Молодь України» (та відповідних регіональних і місцевих програм) заходів з промоції і просування Європейської Харті про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті; - популяризація участі молоді як певної філософії відносин через просвітницькі заходи: панельні дискусії, семінари, інформаційні акції - за сприяння Ради Європи підготувати більшу кількість тренерів програми «Молодіжний праївник», - поліпшувати якість тренінгових програм і навчальних матеріалів у сфері молодіжної політики. Вони мають бути спрямовані на поліпшення участі молоді людини в житті і громаді; - активно поширювати на регіональний рівень та місцевий рівень досвід Міністерства (і не тільки Міністерства молоді та спорту) щодо залучення простих коштів для вироблення політик, для виконання певних програм. Можливі форми – спеціалізовані тренінги, форуми, наради, спільні заходи з донорами тощо. Обізнаність про молодіжну участь: - залучення молодіжних центрів як надавачів послуг з громадської освіти шляхом вдосконалення законодавства та мотивації молодіжних центрів; - опрацювати досвід європейських країн, де є практика фінансування молодіжних організацій (не проєктів), та вивчити фактори, які впливають на ефективність їхньої роботи. Підвищення спроможності обласної і місцевої влади щодо розвитку молодіжної участі: - поширення та лобювання програми «Молодіжний праївник» на місцевому рівні; - поліпшення процедур для молодіжних організацій, що беруть участь в конкурсах проєктів, та консолідація підходів до звітування і моніторингу. Наприклад, конкретизація поняття «власний внесок»; - розробка і затвердження Порядку моніторингу реалізації молодіжних проєктів за бюдже́тні кошти, із урахуванням індикаторів щодо залучення й участі молоді; - створювати систему призначення на посади керівників комунальних/державних установ у сфері молодіжної політики через конкурс і відкриті конкурсування з молодіжною громадого; - презентації Моделі участі на регіональному та місцевому рівнях. Навчання і розвиток навичок серед молоді щодо участі у суспільному житті, у тому числі обмін досвідом		

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	• залучення молодіжних центрів як надавачів послуг з громадянської освіти, шляхом вдосконалення законодавства та мотивації молодіжних центрів; • введення ключових індикаторів щодо якості роботи молодіжних центрів, які стосуються участі молоді та громадянської освіти; • супровід та менторство представників обласної влади, які пройшли навчання з молодіжної участі; • заходи «рівний рівному», що поширюють досвід молодіжної участі; • на регіональному рівні проведення інформаційних заходів, що сприяють створенню мереж і нетворкінгу.		
Переваги участі молоді для суб'єктів	Участь молоді – це базове право людини, яке допомагає реалізувати інші права: • через участь молоді людина формує навички громадянської участі, що створює інший, погляд на життя на відміну від споживацького. Участь – це розвиток молодих лідерів і важливими життєвими навичками: • кадрів, успішних підприємців, тощо, які будуть розвивати свою громаду; • формування кадрового резерву для органів влади; • формування нових політичних еліт. Участь молоді – це більш якісна державна \ місцева політика: • через розвиток молодіжних організацій як форми участі в молодіжну політику залучаються потужні додаткові ресурси (волонтери, не бюджетні кошти, бізнесові структури) • розвиток молодіжних організацій робить можливість делегування повноважень від органів влади до громадських об'єднань, що призводить до покращення якості політики • участь молоді в реалізації програм покращує рівень інформування громад і суспільства відносно про дії влади, бо це вже є спільною справою; • молоді є носієм нових свіжих ідей та концепцій; • широкі залучення молодих людей дозволяє молодіжній політиці працювати «на глибину», в широких масах, що позитивно відображається як на кількості, так і на якості програм; • широкі залучення молоді на етапі обговорення місцевих програм, вироблення концепцій значно зменшує кількість роботи для структурних підрозділів: молоді люди можуть запропонувати готову ідею або концепт, на розробку якого у чиновників піде набагато більше часу (особливо це стосується відпочинкових та святкових заходів). Участь – це більша довіра молоді до влади: • допомагає почути молодих людей, що в свою чергу формує атмосферу довіри між молоддю та дорослими, владою – і в кінцевому результаті дає більшу підтримку ухвалених рішень; • участь молоді на етапі реалізації спонукає молодих людей брати на себе відповідальність, що в свою чергу також		

	Місцевий рівень	Регіональний рівень	Національний рівень
	сприяє рівню довіри до вироблених рішень; • дотримання відкритих процедур інформування на етапах підготовки та ухвалення рішень спонукає молодь активніше брати участь у виконанні цих рішень; • широка участь молоді дозволяє мінімізувати кількість необґрунтованих протестних (конфліктних) ситуацій в громадах, зменшити рівень соціальної напруги		

Джерело: результати роботи робочої групи щодо законопроекту «Про основні засади молодіжної політики», 2019.

ПЕРЕЛІК НАЦІОНАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАНОВИЩА МОЛОДІ

№	Показник	Одиниця виміру	Метод збору
1	2	4	5
Індикатор 1. ДЕМОГРАФІЧНІ ПОКАЗНИКИ			
1.1	Чисельність постійного населення у віці 14-34 роки	Осіб	Статистика
1.2	Частка осіб віком 14-34 роки у загальній чисельності постійного населення	%	Статистика
1.3	Смертності населення віком 14-34	Осіб, осіб на 100 тис. населення в.в.п.	Статистика
1.4	Сальдо міграції населення віком 15-34 роки	Осіб	Статистика
Індикатор 2. ОСВІТА МОЛОДІ			
2.1	Кількість населення 15-34, яке є студентами закладів вищої освіти I-IV рівнів акредитації	Осіб	Статистика
2.2	Частка населення віком 24-34 роки, яка має вищу освіту	%	Соціологічне дослідження
2.3	Кількість населення віком 15-29 років, яке навчається у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	Осіб	Статистика
2.4	Частка населення віком 24-34 роки, яка має професійно-технічну освіту	%	Соціологічне дослідження
2.5	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бере/брала участь упродовж останніх трьох років у неформальній освіті або навчанні	%	Соціологічне дослідження
2.6	Частка молоді віком 14-34 роки, яка має або здобуває кілька професій	% від усіх опитаних	Соціологічне дослідження
2.7	Частка молоді віком 14-34 роки, яка поєднує/поєднувала навчання та роботу	% від молоді віком 14-34 роки, яка навчається	Соціологічне дослідження
2.8	Частка молоді 14-34 роки, які задоволені рівнем освіти	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 3. ЗАЙНЯТІСТЬ І ПРАЦЕВЛАНШТУВАННЯ МОЛОДІ			
3.1	Рівень зайнятості молоді віком 15-34 роки	% до кількості населення в.в.г.	Статистика
3.2	Рівень безробіття молоді (за методологією МОП) віком 15-34 роки	% до кількості економічно активного населення в.в.г.	Статистика
3.3	Неформальна зайнятість молоді 15-34 роки	% до загальної кількості зайнятого населення в.в.г.	Статистика
3.4	Рівень економічної неактивності молоді віком 15-34 роки	% до кількості населення в.в.г.	Статистика
3.5	Частка молоді 16-34 роки, яка займається підприємницькою діяльністю	%	Соціологічне дослідження
3.6	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бажає займатися підприємницькою діяльністю	%	Соціологічне дослідження
3.7	Частка молоді віком 14-34 роки, яка працює за професіями, що відповідають отриманому рівню освіти та кваліфікації	% від працюючої молоді	Соціологічне дослідження
3.8	Частка молоді віком 14-34 роки, яка обрала свою нинішню професію під впливом спеціальних профорієнтаційних заходів	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 4. МАТЕРІАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ			
4.1	Частка населення у віці 15-34 роки відповідно до розподілу домогосподарств, яке за оцінкою матеріального добробуту відносить себе до бідних	%	Статистика (домогосподарств)
4.2	Частка молоді віком 14-34 роки, які задоволені своїм теперішнім матеріальним становищем	%	Соціологічне дослідження
4.3	Частка молоді віком 14-34 роки, яка мешкає окремо від батьків	%	Соціологічне дослідження
4.4	Частка молоді віком 18-34 роки, яка має власне житло (будинок / квартиру)	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 5. ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ			

№	Показник	Одиниця виміру	Метод збору
1	2	4	5
5.1	Частка молоді віком 14-34 роки, яка позитивно оцінює стан власного здоров'я	%	Соціологічне дослідження
5.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яка вважає, що дотримується здорового способу життя	%	Соціологічне дослідження
5.3	Частка молоді віком 14-34 роки, що вживала алкоголь хоча б один або декілька разів впродовж останніх 30 днів	%	Соціологічне дослідження
5.4	Частка молоді віком 14-34 роки, що курила одну або декілька цигарок впродовж останніх 30 днів	%	Соціологічне дослідження
5.5	Частка молоді віком 14-34 роки, яка повідомила про те, що займалася будь-якими фізичними вправами або будь-яким активним видом спорту хоча б 60 хвилин впродовж останніх семи днів	%	Соціологічне дослідження
5.6	Частка молоді віком 14-34 роки, яка вживала наркотики упродовж життя один або декілька разів	%	Соціологічне дослідження
5.7	Захворюваність на наркологічні розлади серед молоді віком 15-35 роки	на 100 тис. населення в.в.п.	Статистика
5.8	Поширеність наркологічних розладів серед молоді віком 15-35 роки	на 100 тис. населення в.в.п.	Статистика
5.9	Захворюваність на ВІЛ-інфекцію серед населення віком 15-39 років	Осіб, на 100 тис. населення в.в.п.	Поточна статистика
5.10	Захворюваність на СНІД серед населення віком 15-39 років	Осіб, на 100 тис. населення в.в.п.	Поточна статистика
5.11	Захворюваність на туберкульоз серед населення віком 15-34 років	Осіб, на 100 тис. населення в.в.п.	Поточна статистика
5.12	Частка молоді віком 14-34 років, які правильно визначають шляхи запобігання передачі ВІЛ-інфекції та інших інфекцій, що передаються статевим шляхом	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 6. БЕЗПЕКА ТА ЗАХИЩЕНІСТЬ МОЛОДІ			
6.1	Частка молоді віком 14-34 роки, яка особисто пережила будь-яку форму фізичного (пограбування, побиття, нанесення тілесних ушкоджень тощо) або сексуального (зґвалтування, сексуальні домагання тощо) насильства упродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
6.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яким доводилося стикатися з переслідуванням або знущанням з боку однолітків під час навчання	%	Соціологічне дослідження
6.3	Кількість смертей серед молоді віком 15-34 роки внаслідок транспортних нещасних випадків	Осіб	Статистика
6.4	Кримінальні правопорушення серед молоді	Осіб	Статистика
Індикатор 7. МОБІЛЬНІСТЬ МОЛОДІ			
7.1	Частка молоді віком 14-34 роки, яка впродовж останніх 12 виїздила зі свого населеного пункту в межах України	%	Соціологічне дослідження
7.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яка впродовж останніх 12 місяців виїздила за кордон	%	Соціологічне дослідження
7.3	Частка молоді віком 14-34 роки, яка працювала за кордоном упродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
7.4	Частка молоді віком 14-34 роки, яка проходила навчання в закладах освіти за кордоном та має диплом про завершення професійного навчання	%	Соціологічне дослідження
7.5	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бажає виїхати зі свого населеного пункту в межах України	%	Соціологічне дослідження
7.6	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бажає емігрувати з України за кордон	%	Соціологічне дослідження
7.7	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бажає виїхати на тимчасові заробітки за кордон	%	Соціологічне дослідження
7.8	Частка молоді віком 14-34 роки, яка бажає навчатися за кордоном	%	Соціологічне дослідження

№	Показник	Одиниця виміру	Метод збору
1	2	4	5
Індикатор 8. ДОСПУПНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ			
8.1	Частка молоді віком 14-34 роки, яка щодня або майже щодня користувалася інтернетом	%	Соціологічне дослідження
8.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яка не уявляє своє життя без інтернету	%	Соціологічне дослідження
Індикатор 9. ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ТА ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ			
9.1	Частка молоді віком 14-34 роки, яка заявляють, що вони є активними членами організацій громадянського суспільства	%	Соціологічне дослідження
9.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яка, була залучена до волонтерської діяльності впродовж останніх 12 місяців	%	Соціологічне дослідження
9.3	Частка молоді віком 14-34 роки, яка є членом будь-яких дитячих або молодіжних громадських організацій	%	Соціологічне дослідження
9.4	Рівень патріотизму молоді 14-34 роки	%	Соціологічне дослідження
9.5	Частка молоді віком 14-34 роки, яка спілкується тільки українською мовою в усіх сферах життя (в сім'ї, на роботі та навчанні, з друзями)	%	Соціологічне дослідження
9.6	Частка молоді віком 14-34 роки, яка відносить себе до української національності	%	Соціологічне дослідження
9.7	Частка молоді віком 18-34 роки, яка брала участь у виборах на місцевому, регіональному, національному рівні впродовж останніх 5 років	%	Соціологічне дослідження
9.8	Частка молоді віком 21-34 роки серед депутатів ВРУ	%	-
Індикатор 10. РЕАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ			
11.1	Охоплення молоді віком 14-34 роки дитячими та молодіжними громадськими організаціями	%	Соціологічне дослідження
11.2	Частка молоді віком 14-34 роки, яким відомо про державну молодіжну політику	%	Соціологічне дослідження
11.3	Кількість діючих установ, які працюють з молоддю (молодіжних центрів, молодіжних бізнес-інкубаторів, клубів, молодіжних центрів праці)	Одиниць	Річна звітність
11.4	Кількість працівників, що працюють з молоддю, із числа державних службовців молодіжної сфери і представників молодіжних громадських організацій, що пройшли навчальну програму «Молодіжний працівник»	Осіб	Річна звітність
11.5	Обсяг державного фінансування молодіжної сфери	Млн грн	Річна звітність
11.6	Кількість соціологічних досліджень з молодіжної проблематики	Одиниць	Річна звітність
11.7	Кількість розроблених методичних рекомендацій та стандартів у сфері молодіжної політики	Одиниць	Річна звітність
11.8	Кількість молодіжних і дитячих громадських організацій, які отримали підтримку для реалізації проєктів у поточному році	Одиниць	Річна звітність
11.9	Кількість проєктів, реалізованих молодіжними та дитячими громадськими організаціями, які отримали підтримку для реалізації проєктів у поточному році	Одиниць	Річна звітність
11.10	Кількість молоді, які охоплені проєктами, реалізованими молодіжними та дитячими громадськими організаціями, які отримали підтримку для реалізації проєктів у поточному році	Тис. осіб	Річна звітність
11.12	Обсяг фінансування проєктів, проведених молодіжними та дитячими громадськими організаціями, які отримали підтримку для реалізації проєктів у поточному році	Тис. грн	Річна звітність

Форма оцінки молодіжної роботи на рівні громади

Назва області	
Територіальна громада	
Кількість молоді віком 14-34 роки, яка проживає у громаді, осіб	

	ТАК	НІ
ДІЯЛЬНІСТЬ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ		
Кількість засідань органів місцевого самоврядування і виконавчої влади, проведених упродовж року, на яких розглядалися молодіжні питання	<i>кількість засідань</i>	
сесії сільської/селищної/міської ради		
засідання виконавчого комітету		
Реалізація упродовж року програм/заходів, спрямованих на розв'язання проблем молоді громади	<i>кількість заходів/програм</i>	
регіональні молодіжні програми		
регіональні програми, які враховують розв'язання окремих молодіжних проблем (житло, працевлаштування тощо)		
заходи, що впроваджуються на місцевому рівні, спрямовані на розв'язання молодіжних питань		
інше _____		
Наявність у складі виконкому структурного підрозділу або спеціалістів, які є відповідальними за роботу з молоддю	<i>кількість осіб</i>	
відділ/сектор з молодіжної роботи		
спеціаліст/ти відділу гуманітарного спрямування, які є відповідальними за молодіжну роботу		
Обсяг коштів, виділених з місцевого бюджету упродовж року на молодіжні програми	<i>грн</i>	
на функціонування закладів молодіжної інфраструктури		
Обсяг фінансування, виділеного з місцевого бюджету упродовж року на молодіжні заходи й ініціативи	<i>грн</i>	
конкурс проєктів громадських організацій, що працюють з молоддю		
гранти для невеликих місцевих проєктів, спрямованих на розв'язання молодіжних питань		
«бюджет участі»		
інше _____		

	ТАК	НІ
Залучення упродовж року спонсорських коштів на реалізацію молодіжної роботи	<i>грн</i>	
які спонсори залучені _____		
обсяг фінансування	<i>грн</i>	
ДІЯЛЬНІСТЬ ВІДДІЛУ ПО РОБОТІ З МОЛОДЦЮ/ФАХІВЦІВ З МОЛОДІЖНИХ ПИТАНЬ		
Фахівці по роботі з молоддю	<i>кількість осіб</i>	
кількість спеціалістів виконавчого комітету територіальної громади, відповідальних за молодіжну роботу		
Кількість фахівців з молодіжних питань/ молодіжних працівників виконавчого комітету, відповідальних за молодіжну роботу, які упродовж року пройшли підготовку:	<i>кількість осіб</i>	
за програмою «Молодіжний працівник»		
підвищення кваліфікації спеціалістів по роботі з молоддю		
інші освітні програми/курси _____		
Надання упродовж року відділом/фахівцями з молодіжних питань з молоддю інформації і пропозицій органам виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо молодіжної роботи:	<i>кількість інформаційних повідомлень</i>	
звіти відділу/фахівця щодо потреб молоді та молодіжної роботи		
виступи на засіданнях виконкомів/місцевих рад		
надання офіційних пропозицій щодо забезпечення молодіжних питань		
інше _____		
Інформаційні заходи , проведені упродовж року щодо перспектив і результатів молодіжної роботи, молодіжних заходів:	<i>кількість заходів</i>	
виступи в ЗМІ		
публікації в ЗМІ/соціальних мережах		
підтримання сайту або/та сторінки в соціальних мережах		
інші форми інформування _____		
Проведення упродовж року заходів, спрямованих на налагодження співпраці спеціалістів закладів/установ різного відомчого підпорядкування (освіта, соціальний захист, охорона здоров'я тощо), стосовно організації роботи з молоддю на рівні громади:	<i>кількість заходів</i>	
рішення місцевих органів виконавчої влади щодо організації співпраці спеціалістів різних відомств у роботі з молоддю		
заходи, спрямовані на налагодження співпраці (семінари, наради, робочі зустрічі тощо)		
спільні навчання спеціалістів різних відомств, які працюють з молоддю		
Проведення упродовж року спільних молодіжних заходів з установами/організаціями різного відомчого підпорядкування:	<i>кількість заходів</i>	
заходи для молоді		

	ТАК	НІ
інформаційно-профілактичні акції		
інформування про молодіжні заходи		
інше _____		
Залучення до проведення молодіжних заходів і роботи з молоддю громадських організацій та бізнес-партнерів:	кількість інституцій	
громадські організації		
релігійні організації		
підприємства різних форм власності		
приватні підприємці		
партії і партійні об'єднання		
інше _____		
Заходи, спрямовані на вивчення проблем молоді громади, які були проведені упродовж року:	кількість заходів	
проведення соціологічних досліджень серед молоді		
обговорення молодіжних проблем (дебати/форуми/молодіжні зібрання)		
обговорення молодіжних питань в Інтернеті		
інше _____		
УМОВИ МОЛОДІЖНОЇ УЧАСТІ		
Діяльність при виконавчому комітеті колегіальних органів з розгляду молодіжних питань	кількість інституцій, заходів	
громадська/координаційна рада з молодіжних питань		
координаційна рада з питань національно-патріотичного виховання молоді		
інше _____		
Робота дорадчих органів молодіжного представництва:	кількість інституцій, заходів	
молодіжна рада/молодіжний парламент		
студентська рада		
органи учнівського самоврядування		
інше _____		
Громадські об'єднання, які залучають молодь до своєї роботи і працюють з нею на місцевому рівні:	кількість інституцій, заходів	
молодіжні і дитячі громадські організації		
громадські організації спортивної спрямованості		
культурно-освітні громадські організації		
громадські організації національно-патріотичного спрямування		
релігійні організації		
волонтерські організації/об'єднання		

	ТАК	НІ
політичні об'єднання		
ініціативні групи		
інше _____		
Організація упродовж року виїздів/обмінів/стажування груп молоді громади:	<i>кількість виїздів</i>	
інші області України		
інші країни		
МОЛОДІЖНА ІНФРАСТРУКТУРА		
Молодіжні центри , які працюють з молоддю на рівні територіальної громади:	<i>кількість закладів</i>	
молодіжний центр		
молодіжний центр праці		
молодіжний ресурсний центр		
інше _____		
Майданчик/молодіжний простір організації роботи з молоддю на базі установ та закладів різного підпорядкування:	<i>кількість майданчиків</i>	
заклад освіти		
будинки культури		
заклад фізичної культури і спорту		
громадська чи релігійна організація		
інше _____		
Заклади системи освіти:	<i>кількість закладів</i>	
заклади загальної середньої освіти		
заклади професійної освіти		
заклади вищої освіти		
Мала академія наук учнівської молоді		
Заклади системи культури (різної форми власності):	<i>кількість закладів</i>	
мистецькі школи (музичні школи, художні школи, школи мистецтв, хореографічні школи, школи хорового співу)		
центри, палаци, будинки для дітей, юнацтва та молоді		
клуби, клубні формування (клуби за місцем проживання, гуртки тощо) різного спрямування (художньої, естетичної, еколого-натуралістичної, науково-технічної творчості, туризму, краєзнавства, військово-патріотичного виховання та інших)		
Мала академія мистецтв (народних ремесел)		
бібліотеки		
кінотеатри/театри		
музеї		
інше _____		
Заклади соціального захисту:	<i>кількість закладів</i>	
центр соціальних служб		
центр зайнятості		

	ТАК	НІ
центр соціальної підтримки дітей та сімей		
центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення во		
заклади інституційного досліду та виховання (<i>інтернати, навчально-реабілітаційні центри; будинки дитини; дитячі будинки тощо</i>)		
інше _____		
Заклади системи охорони здоров'я:	<i>кількість закладів</i>	
клініка, дружня до молоді		
центр профілактики і боротьби зі СНІДом		
інше _____		
Заклади оздоровлення:	<i>кількість закладів</i>	
дитячо-юнацькі табори (містечка, комплекси): оздоровчі, заміські, профільні, відпочинку		
заклади санаторного типу, санаторно-курортного типу		
туристичні бази		
інше _____		
МІСЦЯ ВІДПОЧИНКУ ТА ЗАНЯТЬ СПОРТОМ		
Спортивна інфраструктура:	<i>кількість закладів</i>	
дитячо-юнацька спортивна школа		
стадіон		
майданчик для спортивних ігор		
футбольне поле		
тенісний корт		
спортивний зал (<i>розміщений не в навчальному закладі</i>)		
спортивна база		
басейн		
тренажерний зал		
інше _____		
Місця відпочинку:	<i>кількість місць</i>	
парки, сквери		
пляж, річка, озеро		
кафе, ресторани тощо		
дискотеки, нічні клуби тощо		
атракціони, розважальні комплекси тощо		
дитячі майданчики		
інше _____		

ПОЗНАЧКИ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО КАРТУВАННЯ

На мапі «Соціального картування» мають бути відмічені:

структура забудови території:

- квартали переважно житлової забудови;
- квартали переважно нежитлової забудови;
- автостоянки;
- залізничні станції, зупинки;
- гаражі;
- незабудована територія;
- основні проїзди;
- садово-дачні ділянки;

природний ландшафт:

- ліси, парки, сквери;
- річки, озера, пляжі;
- поросль, чагарники, клумби;

заклади соціальної та молодіжної інфраструктури:

- аптеки;
- медичні установи, травмпункти;
- заклади організованого дозвілля: музичні школи, спортивні школи і клуби, ігрові майданчики, дискотеки, підліткові клуби, клуби дозвілля, дитячі клуби, будинки творчості;
- культові споруди та релігійні громади;
- культурні заклади: кінотеатри, театри, бібліотеки;
- організації громадянського суспільства: громадські організації із захисту прав дітей та молоді, молодіжні організації, благодійні фонди та організації;
- освітні заклади: університети, інститути, коледжі, гімназії, загальноосвітні школи, дитячі садки;
- заклади соціальної інфраструктури: реабілітаційні центри, соціальні служби;
- спортивні споруди і заклади: стадіони, спортивні майданчики, тренажерні зали, басейни;
- торговельні центри, магазини.

Також на карти мають бути нанесені:

- місця продажу алкогольних напоїв, сигарет («розливайки»);
- місця можливого продажу наркотиків;
- райони потенційних правопорушень з боку молоді.

Умовні позначення

	АЗС		кафе		руїни (історична пам'ятка)
	амбулаторія		магазин дитячий		сміттєвий бак
	аптека		магазин продуктовий		спортивний майданчик
	бібліотека		магазин промтоварів		СТО
	гараж		Немішайівська селищна рада		стоматологія
	дитячий садок		пам'ятний знак		торгівельно-розважальний центр
	дитячий майданчик		паркова зона		торгівельний центр
	ЖКП		перукарня, салон краси		фабрика, завод
	залізничний вокзал		поштове відділення		центр розвитку дитини та культури
	зупинка транспорту		релігійна споруда		школа
	навчальний заклад		ремонт взуття		
	небезпечна зона для прогулянок у вечірній час		нежитлова забудова		

Наукове видання

**Молодіжна політика в Україні:
становлення, виклики та перспективи розвитку**

Колективна монографія

Авторський колектив:

Пеша І.В., канд. пед. наук, доцент;

Тілікіна Н.В., канд. екон. наук.

Формат 60х84/16

Ум. друк. арк. 21,39.

Тираж 50 прим. Замов. 25/12

ФОП Мороз А.Т.

Свідоцтво про реєстрацію серії ДК №265 від 30.11.2000 р.